În cel de al VI-lea an de apariție (1961) *Studia Universitatis Babeș—Bolyai* cuprinde aceleași serii:

I. matematică, fizică, chimie;
II. geologie, geografie, biologie;
III. filozofie, economie politică, psihologie, pedagogie, științe juridice;
IV. istorie, lingvistică, literatură.

Fiecare serie apare anual în 2 fascicule.

VI. (1961-es) évfolyamában a *Studia Universitatis Babeș—Bolyai* változatlanul az alábbi sorozatokat öleli fel:

I. matematika, fizika, kémia;
II. geológia, földrajz, biológia;
III. filozófia, politikai gazdaságtan, lélektan, pedagógia, jogtudomány;
IV. történet-, nyelv- és irodalomtudomány.

Minden sorozatban évenként két füzet jelenik meg.

На VI году издания (1961) *Studia Universitatis Babeș—Bolyai* выходит теми же сериями:

I. математика, физика, химия;
II. геология, география, биология;
III. философия, политэкономия, психология, педагогика, юридические науки;
IV. история, языкознание, литературоведение.

В каждой серии ежегодно выходят два выпуска.

Dans leur VI-me année de publication (1961) les *Studia Universitatis Babeș—Bolyai* comportent les mêmes séries:

I-e mathématiques, physique, chimie;
II-e géologie, géographie, biologie;
III-e philosophie, économie politique, psychologie, pédagogie, sciences juridiques;
IV-e histoire, linguistique, littérature.

Chaque série comprend deux fascicules par année.

STUDIA
UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI

SERIES IV FASCICULUS 2

1 9 6 1

PHILOLOGIA

C L U J

Redacția:
CLUJ, str. Kogălniceanu 1
Telefon 34—50

SUMAR — TARTALOM

Recenzii

СОДЕРЖАНИЕ

SOMMAIRE — CONTENTS — INHALTSVERZEICHNIS

ETIMOLOGIA TOPONIMICULUI *VÎRCIOROVA*

de

Acad. E. PETROVICI

Pe teritoriul Republicii Populare Romîne două sate, două pîraie și o pădure au numele *Vîrciorova*. Unul dintre sate se găsește în raionul Turnu-Severin[1], iar al doilea, prin care curge pîrîul cu același nume, în raionul Caransebeș. Acesta are și nume unguresc: *Vercserova*[2]. În același raion, un afluent al rîului Bistra, în apropierea satului Obreja, se numește *Valea Vîrciorovei* (în limba maghiară: *Vercserova patak*)[3]. Pădurea numită *Vîrciorova* se află pe teritoriul comunei Vînju Mare, în raionul cu același nume[4].

Atestările mai vechi ale acestor nume de locuri prezintă, în silaba antepenultimă, cînd *o*, cînd *e*, iar uneori *a*. Astfel satul din raionul Caransebeș e amintit în documente sub următoarele forme: *Worchorowa* (anul 1447), *Vorchorova* (a. 1492), *Verchiorova* (a. 1566), *Varcziorova* (a. 1576), *Varcharova* (a. 1580), *Vercherowa* (a. 1584), *Vircherova* (a. 1588), *Vercherova* (a. 1592)[5]. Forme ca *Worchorowa, Varcharowa* se datoresc probabil armoniei vocalice, caracteristice foneticii maghiare, pe cînd formele fără armonie vocalică redau cu siguranță forma romînească mai veche, **Vîrcerova*, dinaintea trecerii ei la *Vîrciorova* în urma asimilării *e-ó* > *o-ó*.

Pe harta Banatului dată de Griselini în anul 1776, numele celor două sate are un *e* în silaba antepenultimă: *Werzerova,* cel din Banat, și *Weserova* (sic), cel din Oltenia[6].

Cele două sate, pădurea și pîraiele amintite se află în regiuni în care aproape toate numele de localități sînt de origine slavă. În apropierea satu-

---

[1] Vezi D. Frunzescu, *Dicționar topografic și statistic al Romîniei,* București, 1872, p. 526; *Marele dicționar geografic al Romîniei,* V, București, 1902, p. 706—761.

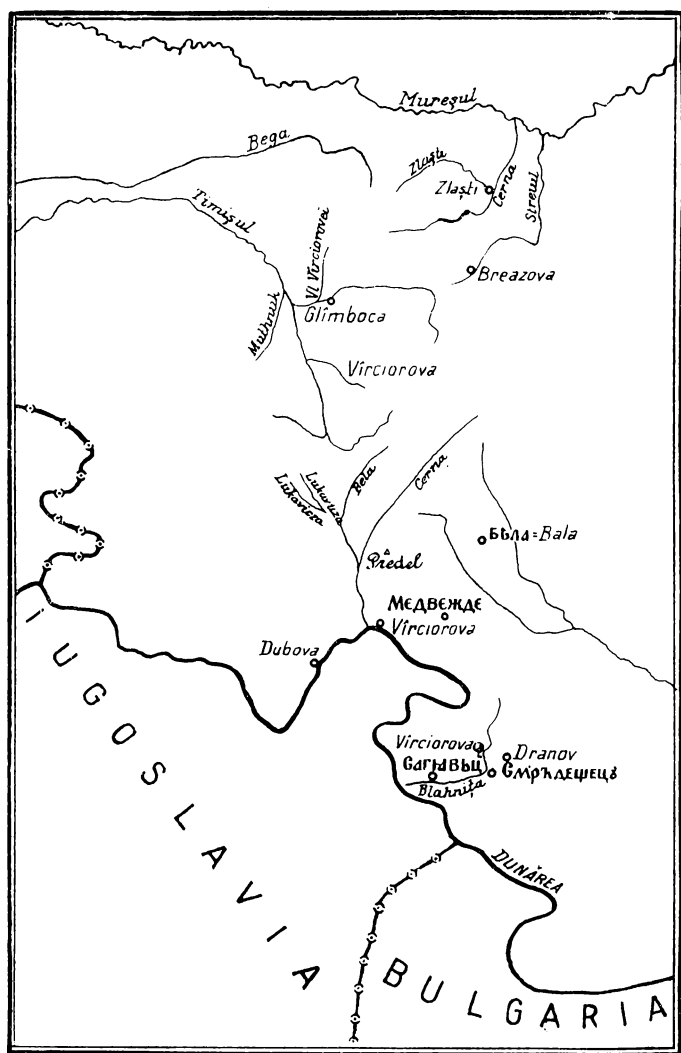
[2] Vezi S. Moldovan — N. Togan, *Dicționarul numirilor de localități cu poporațiune romînă din Ungaria,* Sibiu, 1909, p. 244.

[3] Vezi Pesty Frigyes, *A szörényi bánság és Szörény vármegye története,* II, Budapest, 1877—1878, p. 383. Pe hărțile romînești numele pîrîului e notat *Valea Vîrciorovei.*

[4] Vezi *Marele dicț. geogr. al Rom., o. c.,* V, p. 76, s. v. *Vînjul-Mare.*

[5] Vezi Pesty, *o. c.,* II, p. 565 urm. Pîrîul care curge prin sat se numește, după Pesty, *Vercserova* (forma romînească este fără îndoială *Vîrciorova*), *ibid.,* II, p. 658.

[6] Vezi harta Banatului anexată la cartea lui Franz Griselini, *Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des Temeswarer Banats,* Viena, 1780. O reproducere a acestei hărți se găsește în cartea lui N. Iorga, *Observații și probleme bănățene,* București, 1940.


Mureşul
Bega
Zlaşti
Zlaşti
Cerna
Streiul
Timişul
Vl Vîrciorovei
Breazova
Mulhnuk
Glîmboca
Vîrciorova
Lukaruza
Lukanicea
Bela
Cerna
БЬЛА=Bala
Predel
МЕДВЕЖДЕ
Vîrciorova
Dubova
IUGOSLAVIA
Vîrciorova
Dranov
СМРЪДЕЩЕЦЪ
Blahnița
DUNĂREA
BULGARIA

lui *Vîrciorova* din raionul Turnu-Severin putem semnala toponimicele slave *Rîşava,* numele popular al oraşului al cărui nume oficial e *Orşova,* atestat între anii 1369—1376 sub forma **(въ) Ръшавж**[7], *Ilovița,* într-un document din anii 1408—1418: **ЄлХовнца**[8], *Jidoştița* (între 1369—1376: **Жидовщицж**)[9], *Şuşița* (în anul 1392: **Соушица**)[10], *Topolnița* (între 1369—1376: **на Тополници**)[11], *Bresnița* (la 1387: **Бресница**)[12], *Vodița* (între 1369—1376: **Водица**)[13] etc. Satul din raionul Caransebeş e înconjurat de localităţi cu nume slave, ca *Borlova, Zlagna, Bolvaşnița, Petroşnița, Bucoşnița, Goleț, Ilova, Sadova*[14] etc. În valea mlăştinoasă a *Blahniței*[15], unde *Marele dicționar geografic al Romîniei* semnalează existenţa numelui topic *Vîrciorova,* sînt atestate, în documente de la sfîrşitul secolului al XIV-lea şi începutul secolului al XV-lea, nume de sate ca **Пестичеко**, **Согонно (Согон)**, **Сагѣвецъ (Сагавъць, Сагавец, Сагавьц)**, **Тwпорно**[16].

Împrejurarea aceasta face puţin probabilă explicarea numelui *Vîrciorova* prin ataşarea sufixului slav *-ova* la pretinsa „rădăcină“ romînească **vîrfcior*[17] (care ar fi un diminutiv al lui *vîrf*), formă inexistentă în limba romînă[18]. De altfel asemenea formaţii hibride în toponimia romînească nu cunosc. De asemenea, forma *Vîrciorova* nu poate fi identificată cu o variantă a apelativului romînesc *vîrciolog* (< **vîrciorog*) 'vîrtej, vîltoare'[19],

Am văzut mai sus că atestările mai vechi ale acestui toponimic prezintă de obicei în silaba antepenultimă un *e* sau un *a*. (Forma maghiară are şi astăzi un *e* în această poziţie.) Pentru a explica acest toponimic (care fără nici o îndoială reprezintă un adjectiv posesiv slav în *-ov-*), trebuie să plecăm de la o bază *vrčeŕ-, vrčaŕ-*. Aceasta ne face să presupunem existenţa, în graiul slav meridional, vorbit odinioară în regiunile de vest ale Romîniei, a numelui de profesie *vrčaŕi* 'olar', derivat de la *vrčĭ* 'oală', cunoscut mai demult în toată Peninsula Balcanică. Miklosich dă formele **врьчь** 'urceus' şi **крьчьва** 'dolium' în dicţionarul său vechi slav[20]. În zilele noastre cuvîntul acesta se întîlneşte în sîrbocroată, bulgară şi slovenă sub

---

[7] Vezi P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Romîneşti,* I. *Documente interne (1369—1490),* Bucureşti, 1938, p. 36.
[8] *Ibid.,* p. 88.
[9] *Ibid.,* p. 36.
[10] *Ibid.,* p. 61.
[11] *Ibid.,* p. 36.
[12] *Ibid.,* p. 43.
[13] *Ibid.,* p. 36.
[14] Atestate în documente sub formele *Borlowa* (1519: vezi Pesty, *o. c.,* II, p. 31), *Zlathna* (1503: *ibid.,* II, p. 493), *Balwosnycza* (1447), *Bolvasnycza* (1453—1478: *ibid.,* II, p. 26), *Petrosnicza* (1468: *ibid.,* II, p. 445), *Bokostycza* (1468), *Bokosnycza* (1531: *ibid.,* II, p. 24—25), *Goliecz* (1468), *Golacz* (1501: *ibid.,* II, p. 83), *Hylhova* (1519), *Jelhowa* (1519: *ibid.,* II, p. 91—92), *Zadwa* (1467), *Zadowa* (1576: *ibid.,* II, p. 487).
[15] **На Блатници, оу Блатницѣ** (1408—1418, 1424, 1428), vezi Panaitescu, *o. c.,* p. 88, 136, 155.
[16] *Ibid.,* p. 75, 88, 136, 155.
[17] Vezi N. Iorga, *o. c.,* p. 18.
[18] În limba romînă există un diminutiv *vîrfşor* (< *vîrfuşor*) de la *vîrf,* dar nu **vîrfcior.*
[20] Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum,* Viena, 1862—1865, p. 78.
[19] Vezi G. Pascu, *Sufixele romîneşti,* Bucureşti, 1916, p. 218.

formele: scr. *vrč, vrča* 'oală' (cu derivatul *vrčina*), bulg. (forma derivată) връчва, 'ulcior, oală cu două torți', sloven. *vrč, vrča* 'ulcior'. Se poate prin urmare presupune că, în graiurile slave de sud, pentru a numi pe olar au existat nu numai derivatele în *-aŕĭ* ale lui *grŭnĭcĭ* și *lonĭcĭ* (scr. *grnčar, lončar*, bulg. грънчар), ci și un derivat al lui *vrŭčĭ (vrč)*.

Plecînd de la o formă slavă **Vrčarevo* sau *Vrčareva (dolina)* '(valea) olarului', trebuie să ne așteptăm în limba romînă la forma **Vîrcerova*, devenită apoi *Vîrciorova*. Într-adevăr lui *r* silabic slav îi corespunde regulat, în elementele slave ale limbii romîne, grupul *îr*; *a* neaccentuat devine *ă*, care după consoană palatală (în speță *č*) se palatalizează în *e*, iar sufixul *-evo* este reprezentat în toponimicele romînești de origine slavă de obicei prin *-ova*[21]. De altfel e posibil ca forma slavă auzită de romîni să fi prezentat *-ovo* în loc de *-evo*: **Vrčarovo*. (Cf. formele Грънчарово[22], Коларово[23], *Lončarovci*[24], Милошов[25], Крагујовьц[26], Крушовьц[27] etc.).

Ce limbă slavă au vorbit slavii care au creat numele *Vîrciorova*? Judecînd după unele hidronime și toponimice din regiunile în care se găsesc cele cinci toponimice *Vîrciorova*, se pare că graiul slav în care a fost creat acest nume de loc se situează la extremitatea estică a ariei în care sl. com. **ǫ*, **ě*, **dj* au evoluat la *u, e, ǵ*. Toponimice prezentînd aceste reflexe în regiunile care ne interesează sînt *Dubova* (1690—1700: *Dubovo*)[28], *Naghlukavicza, Kyslukawicza* (1440)[29], *Muthnuk* (1376)[30], *Prediel* (= *Predel*)[31], *Bela, Belareca* (*Beleriéca*)[32]. În bazinul rîului Blahnița (на Блатници) pe Blahnița': a. 1408—1418)[33], unde e semnalată pădurea numită *Vîrciorova*, este amintit în evul mediu numele satului **Сагѣвецъ, Сагıавьц** etc., care e un derivat de la **sadja*. Forma bulgară corespunzătoare acestei

---

[21] Vezi E. Petrovici, *Graiul Carașovenilor*, București, 1935, p. 5 urm.; *id.*, *Dacoslava*, în „Dacoromania", X (1941), p. 261 urm. Și în Grecia toponimicele de origine slavă prezintă *-ov-* în loc de *-ev-*. Vezi Max Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Berlin, 1941, p. 268.

[22] Vezi Списък на населените места в НР България, Sofia, 1960, p. 193.

[23] St. Mladenov dă mai multe toponimice bulgare care prezintă *-ov-* în loc de *-ev-* așteptat: Крушово, Ежово, Щъркл'ово, Коларово etc. (vezi St. Mladenov, *Etymologisches aus einer kurzgefassten Geschichte der bulgarischen Sprache*, extras din Списание на бълг. Академия на науките, Sofia, 1930, p. 108—111).

[24] Vezi *Rečnik mesta*, Belgrad, 1925, I, p. 243.

[25] Vezi A. Belić, *Dijalekti istočne i južne Srbije*, Belgrad, 1905, p. 26.

[26] *Ibid.*, l. c.

[27] *Ibid.*, p. 60.

[28] Vezi Pesty, *o. c.*, II, p. 61; „Dacoromania", X, p. 250.

[29] Vezi Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, II, Budapest, 1894, p. 49. Cf. *Contributions onomastiques publiées à l'occasion du VIe Congrès international des sciences onomastiques à Munich du 24 au 28 août 1958*, București, 1958, p. 35. Forma actuală a acestui nume de sat și de pîrîu este *Luncavița*, refăcută de populația romînească după apelativul romînesc *luncă*.

[30] Vezi Csánki, *o. c.*, II, p. 57.

[31] Vezi „Dacoromania", X, p. 255; „Romanoslavica", I, p. 22. Forma obișnuită a acestui nume de loc este, în regiuni situate mai spre răsărit, *Predeal*. Vezi „Romanoslavica", I, p. 20.

[32] „Dacoromania", X, p. 255; „Romanoslavica", I, p. 22.

[33] Vezi mai sus, nota 14.

forme slave comune este сажда 'funingine' (Cf. formele celorlalte limbi slave: scr. *sađa, sađe, sağe, saja,* rus., ucr., belorus сажа, slovac. pol. *sadza,* ceh. *saze,* sorab. sup. *sazy* pl., sorab. inf. *saze* pl., sloven. *saja*[34]). În schimb la est și nord-est de regiunile unde se găsesc toponimicele *Vîrciorova,* la distanțe care uneori nu ating 10 km, începe aria în care sl. com. **ǫ, *ě, *tj, *dj* prezintă, în toponimicele de origine slavă, reflexele *în, îm (im), ea, a, șt, jd: Glamboka* (1475)[35], **Джмбова** (1430)[36], *Brazua* (1366)[37], **Бѣла** (1415)[38], *Zlasd* (1362)[39], **ѡт Усти Кошѹщинце** (1483)[40], **Смръдещецѹ** (1642)[41], **Медвежде** (1571)[42] etc. Satul *Glîmboca (Glimboca)* e numai la 4 km spre răsărit de *Valea Vîrciorovei*[43]. E deci probabil că forma **vrčaři* a existat atît în graiul slav din vestul teritoriului Republicii Populare Romîne care prezenta *u, e, ǵ* pentru sl. com. **ǫ, *ě, (*tj), *dj,* cît și în graiul slav răspîndit mai spre răsărit, care reda prin *în, îm (im). ea, a, șt, jd* aceleași sunete și grupuri slave comune.

ЭТИМОЛОГИЯ ТОПОНИМИЧЕСКОГО НАЗВАНИЯ VÎRCIOROVA (ВЫРЧОРОВА)

(Резюме)

В западной части территории Румынской Народной Республики, в Банатской области и в районе Турну Северин, два села, две речки и один лес называются Vîrciorova (Вырчорова). Отмечено, что одно из сёл носит такое название, начиная с XV века.

По своему происхождению, название является славянским притяжательным прилагательным (с суффиксом -ov-), **Vrčarevo* или **Vrčareva* (dolina) „долина гончара" < **vrčarĭ* „гончар" < **vrčĭ* „горшок". Следовательно, у южных славян для понятия „гончар", кроме производных от *grŭnĭcĭ* и *lonĭcĭ* (ср. сербохорв. *grnčar, lončar;* болг. *грънчар*), существовало и производное от *vrčĭ.*

Возможно, что форма **vrčarĭ* была как в говоре славян западной части Румынской Народной Республики, с *u, e, ǵ,* вместо общеславянских **ǫ, *ě, *dj,* так и в говоре славян, распространившихся более к востоку, который передавал через *în (îm, im), ea (a), șt, jd* такие же звуки и группы звуков общеславянского языка.

[34] Vezi „Romanoslavica", I, p. 19. Cf. oronimul din Muntenegru *Sađavac,* semnalat de Vuk Karadžić în dicționarul său. Vezi și *Rečnik mesta, o. c.,* II, p. 370. Privitor la răspîndirea în Peninsula Balcanică a diferitelor reflexe ale lui **sadja* slav comun, a se vedea Ivan Popović, *Geschichte der serbokroatischen Sprache,* Wiesbaden, 1960, p. 443.

[35] Vezi Csánki, *o. c.,* II, p. 53; *Contributions onomastiques, o. c.,* p. 40.

[36] Vezi Panaitescu, *o. c.,* p. 161. Forma actuală este *Dîmbova.*

[37] Vezi Csánki, *o. c.,* V, p. 80. Forma actuală este *Breazova:* „Romanoslavica", I, p. 21.

[38] Vezi Panaitescu, *o. c.,* p. 110. Forma actuală este *Bala:* „Romanoslavica", I, p. 20.

[39] Vezi „Studii și cercetări lingvistice", IV (1953), p. 84 urm. Forma romînească actuală este *Zlaști.*

[40] *Iibid.,* p. 70 urm.

[41] *Ibid.,* p. 71.

[42] Vezi „Studii și cercetări lingvistice", IV (1953), p. 75—76; „Romanoslavica", I, p. 14.

[43] Vezi harta anexată, pe care sînt trecute toponimicele (situate spre apus și spre răsărit de locurile numite *Vîrciorova*) prezentînd pe de o parte *u, e, ǵ,* pe de alta *în, îm (im), ea, a, șt, jd* pentru sl. com. **ǫ. *ě, *tj, *dj.*

ÉTYMOLOGIE DU TOPONYME *VÎRCIOROVA*

(Résumé)

Dans la partie occidentale du territoire de la République Populaire Roumaine, dans la région administrative du Banat, district de Turnu-Severin, deux villages, deux ruisseaux et une forêt portent le nom de *Vîrciorova*. L'un des villages est attesté avec ce nom dès le XVe siècle.

Le nom était à l'origine un adjectif possessif slave (à suffixe *-ov-*), **Vrčarevo* ou **Vrčareva (dolina)* „vallée du potier" < **vrčarĭ* „potier" < **vrčĭ* „pot". Les Slaves du sud possédaient par conséquent — outres les dérivés de *grŭnĭcĭ* et de *lonĭcĭ* (cf. s.-cr. *grnčar, lončar;* bg. *grănčar*) — aussi un dérivé de *vrčĭ* pour désigner le „potier".

Il est possible que la forme **vrčarĭ* ait existé aussi bien dans le parler slave de l'ouest du territoire roumain, lequel présentait *u, e, ǵ* pour sl. com. **ǫ, *ě, (*tj), *dj, que* dans le parler slave répandu plus à l'est, qui rendait par *în (îm, im), ea (a), șt, jd* les mêmes sons et groupes de sons slaves communs.

DESPRE STRUCTURA MORFOLOGICĂ A SUBSTANTIVELOR ȘI ADJECTIVELOR ROMÎNEȘTI

de

I. PĂTRUȚ

Într-un studiu publicat nu demult, acad. Al. Graur se ocupă cu structura morfologică a cuvintelor romînești[1]. Întrucît unele afirmații ale d-sale au directă legătură cu problema discutată în prezentul articol, ne vom opri puțin asupra lor.

Astfel, analizînd structura substantivelor romînești, d-sa afirmă că la cele „de tipul *casă* găsim sufixul caracteristic al declinării contopit pretutindeni cu desinența: *-ă* la nominativ singular, *-e* la toate celelalte forme. La tipul *munte*, singularul prezintă sufixul caracteristic declinării, *-e*, contopit cu desinențele, iar pluralul e ca la tipul *lup*. La tipul *curte* sufixul declinării, *-e*, apare la nominativ-acuzativ singular contopit cu desinența; celelalte forme se formează cu alterarea consoanei finale a rădăcinii"[2].

Pe marginea acestor afirmații ne îngăduim să întrebăm:

a) *-ă* din *casă* și *-e* din *munte, curte* sînt sufixe sau desinențe? Dacă sînt sufixe „caracteristice declinării" se includ, evident, în temă, deci nu pot să fie și desinențe;

b) dacă *-e* din *munte* este sufixul „caracteristic al declinării", de ce nu caracterizează întreaga declinare, ci pluralul lui *munte* „e ca la tipul *lup*", la care „sufixul și desinența sînt zero pretutindeni"[3]?

c) nu e mai indicat să vorbim, în cazul analizelor morfologice, de teme[4] și nu de rădăcini, pentru a nu exclude substantivele derivate, ca *învățător* (de tipul *lup*), *frumusețe* (de tipul *curte*) etc.?

[1] Acad. Al. Graur, *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*, în „Studii de gramatică", vol. II (1957), p. 3 ș. u.

[2] Id., *ibid.*, p. 16.

[3] Id., *ibid.*, p. 15.

[4] Acad. Al. Graur ne reproșează că noi, într-un articol, afirmam că „tema este unul dintre morfemele de bază ale flexiunii" („Limba romînă", IV [1955], nr. 6, p. 66). „De astă dată termenul temă — spune d-sa — nu mai corespunde nici definiției occidentale, nici celei sovietice. Dacă tema este un morfem (și încă unul de bază!), ce mai sînt rădăcina și sufixul în care se descompune tema?" (*loc. cit.*, p. 6). Desigur că morfemul nu poate fi divizat din punct de vedere morfologic. Fără îndoială, tema poate consta din

d) nu este mai adecvată structurii substantivelor romînești următoarea analiză: în *lup* — *lupi* desinența este zero, în *casă* — *case* desinența este *-ă/-e*, în *munte* — *munți* și *curte* — *curți* desinența este *-e*/zero și acestea sînt adăugate la temă? Declinările romînești nu au nici un sufix caracteristic, ci ele sînt caracterizate de desinențe (inclusiv desinența zero).

Dacă desinențele caracterizează declinarea — căci, vom vedea, temele sînt toate consonantice — înseamnă că substantivele romînești se grupează în declinări sau în paradigme după desinențe. Acad. Al. Graur susține că

---

mai multe morfeme: *copilaș* = *copil-aș*, *înștiința-* (tema imperfectului = tema prezentului + *-a-*) = *în-științ-a*. Dacă însă tema coincide cu rădăcina, ea poate fi numită morfem: cf. morfemul (rus.) *dom-*, citat de acad. Al. Graur (*ibid.*, p. 8); cf. și „morfemele" собак-, нес-, корзин- (din propoziția собака несет корзину „cîinele duce coșul"), Академия Наук СССР, Институт русского языка, *Грамматика русского языка*, том. I, *Фонетика и морфология*, Москва, 1960, p. 10.

Acad. Al. Graur, susținînd formula „tema este formată dintr-o rădăcină și unul sau mai multe sufixe (eventual și prefixe)" (*loc. cit.*, p. 6), stabilește „sufixe" caracteristice declinării la substantive de tipul *casă* (citat și de noi mai sus). D-sa atribuie unui morfem chiar trei valori: *-ă* din *roată* ar fi sufix, atît lexical cît și gramatical, și totodată desinență (*ibid.*, p. 8). După părerea noastră sufix gramatical nu este, căci declinările romînești n-au sufixe caracteristice, lexical nu poate fi, căci *roată* nu e un derivat (< lat. *rota*); deci *-ă* este doar desinență.

Este adevărat că acad. Al. Graur acceptă afixele zero (*ibid.*, p. 8), de exemplu la substantivele de tipul *lup* (citat și de noi mai sus), la care totuși precizează că „sufixul și desinența sînt zero pretutindeni (după dispariția lui *u* final)" (*ibid.*, p. 15—16).

D-sa susține existența unor astfel de sufixe caracteristice declinărilor romînești, fie contopite cu desinența, fie zero, din cauză că are în vedere în primul rînd formele latinești, în cazul de față declinările latinești, în care, la unele cazuri, mai apar vechile vocale tematice.

Metoda de analiză a acad. Al. Graur se reliefează dacă urmărim cum analizează d-sa, de exemplu, prezentul indicativ al verbului *cînta*: în *cînt*, *cînț'* (= *cînți*) sufixul și desinența sînt zero; *-ă* din *cînt-ă* reprezintă sufixul contopit cu desinența; în *cînt-ă-m* *-ă-* este „vocala caracteristică a conjugării alterată", iar *-m* desinența; în *cînt-a-ț'* (= *cîntați*), *-a-* e „vocala caracteristică" normală, *-ț'* e desinență (*ibid.*, p. 15). Deci corespondentul vocalei tematice *-a-* din latină e numit „vocală caracteristică a conjugării" dacă e urmat de „desinențe" (la persoanele I și a II-a pl.), dar dacă nu, la persoana a III-a sg., e considerat „sufix contopit cu desinența". Dar despre ce „contopire" e vorba? Căci *-ă*, din *cîntă* < lat. *cantat*, reprezintă pe *-a-* latinesc, iar *t* final a dispărut. Se pune întrebarea: după ce criterii ne orientăm ca să știm că *-ă-* „sufixul contopit cu desinența", la persoana a III-a sg., ține de temă sau este desinență?

Pe marginea analizei noastre — conform căreia tema prezentului este *cînt-*, *tac-*, *fac-*, *dorm-* (și, se înțelege, variantele acestora: *cînț'-*, *tač-* / *tăč-* etc.), iar desinențele prezentului, la persoanele I și a II-a pl., sînt *-ăm*, *-aț* (la conjugarea I) sau *-em*, *-eț* (la conjugarea a II-a) etc. — acad. Al. Graur întreabă: „dacă facem abstracție de temele verbelor, cum vom explica de ce desinența persoanei întîi și a doua plural diferă de la verb la verb? Iar dacă nu explicăm, ce valoare mai are gramatica?" (*loc. cit.*, p. 15). Această explicație însă se poate da: diferența între conjugări — e vorba aici de indicativul prezent — în limba romînă e marcată de desinențe, nu de teme ca în latină, datorită faptului că vocalele tematice latinești, mai exact, corespondentele lor, se includ în desinențele romînești. După părerea noastră, e mai greu de dat altă explicație: dacă acceptăm tema prezentului *cînt-* / *cîntă-* / *cînta-*, propusă de d-sa (*ibid.*, p. 15), care dintre acestea apar în formele bazate pe tema prezentului (imperfectul etc.)?

Acad. Al. Graur afirmă că „soluția propusă de Pătruț nu are meritul nici măcar de a ne prezenta o temă într-adevăr unitară. În afară de modificările consonantice trebuie să ținem seamă și de alternanțele vocalice: *port-* / *poartă-* / *purt-*, *tac-* / *tăc-* . . ." (*ibid.*, p. 15). Ne surprinde această constatare, căci în variantele temelor propuse de noi apar numai alternanțele, consonantice și vocalice, caracteristice limbii romîne. Nu pot exista alte teme, în care aceste alternanțe să nu apară.

„în declinare, substantivele romîneşti se grupează pe terminaţii"[5]. D-sa defineşte „terminaţia" astfel: „partea de la sfîrşit a unui cuvînt, indiferent de analiza morfologică" şi aduce următorul exemplu: „nimic nu ne împiedică să spunem că *gînduri* are terminaţia *-ŕ* (r muiat). În *gînd*, *-d* nu este, bineînţeles, desinenţă, dar *gînd* are terminaţia *-d*"[6]. Evident că „terminaţia", cu această accepţiune, nu este un morfem. Noi susţinem că în declinare trebuie urmărită, totodată, şi structura morfologică a cuvintelor, deci analiza lor în morfeme.

Pe de altă parte, considerăm că e necesar să fie înlăturată confuzia dintre „terminaţie" (în accepţiunea de mai sus) şi desinenţă, confuzie veche, care se constată şi în Gramatica Academiei R.P.R., după cum recunoaşte acad. Al. Graur[7].

*

Cu structura morfologică a substantivelor şi a adjectivelor romîneşti ne-am mai ocupat în cîteva articole anterioare[8], însă unele grupuri de substantive şi adjective nu au fost puse în discuţie decît în treacăt, iar altele de loc.

E evident că la substantivele cu singularul în consoană (inclusiv *i̯*), ca *rob, ochi* (= *ok̆*), *ciocoi̯*, ca şi la adjectivele de felul lui *bun, dibaci* (= *dibač*), *vechi* (= *vek̆*), *greoi̯*, atît forma de singular, cît şi cea de plural este egală cu tema. Cele care au singularul în consoană dură, au pluralul (egal cu tema) în consoană moale sau palatală, potrivit alternanţelor caracteristice limbii romîne: *rob'* (= *robi*), *bun'* (= *buni*), *cai̯*, *goi̯* etc.[9]

La substantivele şi adjectivele în *-u* plenison la singular, *codru, cuscru, negru*, tema este de asemenea în consoană, *-u* al singularului şi *-i* plenison de la plural fiind desinenţe: *codr-u* — *codr-i*, *cuscr-u* — *cuscr-i*, *negr-u* (fem. *neagr-ă*) — *negr-i* (fem. *negr-e*), cf. şi derivate ca *negr-uţ, codr-uţ* (cu sufixul *-uţ*, cf. *căl-uţ*).

Să ne oprim puţin asupra substantivelor masculine în *-u̯* la singular şi în *-i̯* la plural, de felul lui *fiu̯* — *fii̯*, *flăcău̯* — *flăcăi̯*, *bou̯* — *boi̯* etc. Se încadrează morfologic în această grupă un număr de substantive de origine turcească (*geamgiu, hangiu, surugiu*) sau derivate romîneşti cu sufixul de origine turcească *-(a)giu* (*pomanagiu, tablagiu, duelgiu* etc.). Cum trebuie analizate aceste substantive din punct de vedere morfologic?

[5] *Loc. cit.*, p. 7.

[6] *Ibid.*

[7] *Ibid.* Şi noi, în cîteva articole anterioare, am întrebuinţat denumirea „terminaţie", însă numai cu valoarea de desinenţă.

[8] I. Pătruţ, *Despre componenţa cuvintelor flexibile ale limbii romîne*, în „Limba romînă", IV (1955), nr. 6, p. 67—69; id., *Gramatica limbii romîne*, vol. I... Ed. Acad. R.P.R., 1954, (recenzie) în SCL (1956), nr. 1—2, p. 117—118, 120—121; id., *Probleme de morfologie şi ortografie. În legătură cu i̯ în limba romînă*, în CL, I (1958), p. 121—122; cf. id., *Probleme de fonetică şi morfologie*. III. *În legătură cu i̯ şi u̯ în limba romînă*, în CL, IV (1959), p. 46.

[9] Cf. I. Pătruţ, în „Limba romînă", IV (1959), nr. 6, p. 67; id., în SCL, VII (1956), nr. 1—2, p. 118; id., *Morfologie şi fonologie. Despre fonemele consonantice moi ale limbii romîne*, în CL, V (1960), p. 25. În ultimul articol este expusă şi părerea noastră asupra fonemelor consonantice moi din limba romînă.

În unele dintre gramaticile noastre, *-u* (la singular) și *-i̯* (la plural) sînt considerate desinențe[10], deci *fi-u̯, fi-i̯; flăcă-u̯, flăcă-i̯; bou̯, bo-i̯*. Ținînd seamă însă că toate celelalte masculine au tema terminată în consoană (cf. mai sus) și că toate — în afară de cele din grupa lui *codr-u*, pl. *codr-i* — n-au desinențe nici la singular nici la plural, ne întrebăm dacă grupul acestora de care vorbim poate fi considerat ca avînd tema în vocală și desinența *-u̯/-i̯*. Credem că derivația ne poate da cîteva indicații semnificative. Astfel, în legătură cu *flăcău*, avem derivate ca următoarele: *flăcăuan (= flăcău̯-an), flăcăuandru (= flăcău̯-andru), flăcăuaș (= flăcău̯-aș), flăcăuș (= flăcău̯-uș)*, toate de la tema *flăcău̯-*, față de *flăcăiaș (= flăcăi-aș), flăcăiandru (= flăcăi̯-andru), flăcăi (= flăcăi̯-i*, verb), *flăcăie (=fălcăi̯-ie), flăcăime (= flăcăi̯-ime), flăcăiește (= flăcăi̯-este)*[11], de la tema *flăcăi̯-*. Explicația acestor derivate nu credem că e bine formulată în DLRM: primele derivă din *flăcău*, iar celelalte din pluralul *flăcăi* (s.v.). De ce ar deriva *flăcăuandru* dintr-un singular, iar *flăcăiandru* dintr-un plural? Mai justă ne pare formularea următoare: derivatele amintite sînt de la o temă variabilă, *flăcău̯-/flăcăi̯-*. Varianta e condiționată de vocala următoare a sufixului: înaintea vocalelor anterioare apare tema în *-i̯ (flăcăi̯-i*, verb, *flăcăi̯-ie)*, înaintea vocalei posterioare apare tema în *-u̯ (flăcău̯-uș)*; înaintea vocalei centrale *a* apare sau una sau cealaltă (*flăcăi̯-andru, flăcăi-aș* sau *flăcău̯-andru, flăcău̯-aș*)[12].

Se înțelege că la fel trebuie analizate și adjectivele cu singularul masculin în wau: *nou, nouă*, pl. *noi* (tema *nou̯-/noi̯-*; cf. *nouț (= nou̯-uț)/înnoi̯-i)*, *viu, vie (= vii̯e)*, pl. *vii* (tema *viu̯-/vii̯-*), *tîrziu* (tema *tîrziu̯-/tîrzii̯-*, cf. *tîrzior = tîrziu̯-or, întîrzia = întîrzii̯-a), argintiu, auriu, cenușiu, fistichiu, zurliu* etc.

Tot așa trebuie privite și ambigenele cu singularul în wau, cu desinența *-e* sau *-uri* la plural: *pîrău̯ (pîrîu̯) — pîrai̯-e, ferăstrău — ferestrai-e, rîu̯ — rîuri (= rîu̯-uri)*, (și numeroase neologisme) *birou̯, cadou̯, tablou̯* etc. De altfel unele din prima categorie, au, dialectal, și la plural tema în *-u̯*, după care apare desinența *-ă: pîrau̯-ă, hîrdau̯-ă* etc. Cf. și derivate ca: *pîrău̯-aș (pîrîu̯-aș)/pîrăi̯-aș (pîrîi̯-aș), pîrîuț (= pîrîu̯-uț)*[13] etc.

Despre femininele ca *măsea, purcea, stea, vergea, cafea, basma, para* spunem că ele trebuie considerate teme în *-l-*[14]. Într-adevăr tema în *-l-* apare la plural și la genitiv-dativ singular *(măsel-e, basmal-e)*, precum și

[10] În *Gramatica* Academiei R.P.R. *-i̯* al pluralului (la substantivul *erou*) fiind considerat desinență (vol. I, p. 148), înseamnă că în același fel e considerat și *u̯* al singularului. Tot așa le-am considerat și noi în SCL, VII (1956), nr. 1—2, p. 118.

[11] Exemplele sînt luate din *Dicționarul limbii romîne moderne* (= DLRM), Editura Academiei R.P.R., 1958, s. v.

[12] Și în derivatele de la *fiu* tema este variabilă *(fiu̯- / fii̯-)*: cf. *fiuț (= fiu̯-uț < fiiuț), înfia (= înfii̯-a)*. Am arătat cu altă ocazie că situația lui *fiu — fii* este paralelă cu a verbelor *viu̯-vii̯, țiu̯-ții̯*, la care propuneam ca forma în *-u̯ (viu̯, țiu̯)* să fie considerată ca variantă a temei prezentului (I. Pătruț, *Probleme de fonetică și morfologie*. III. *În legătură cu i̯ și u̯ în limba romînă*, în CL, IV [1959], p. 43 ș. u.).

[13] DLRM, s. v. Cf. mai sus derivatele lui *flăcău*.

[14] I. Pătruț, în „Limba romînă", IV (1955), nr. 6, p. 68.

în derivate: *stel-uţă, stel-ar, stel-işoară, cafel-uţă, băsmăl-uţă*[15] etc. Credem acum că ele trebuie considerate teme în *-l/u̯-*: *măsel-/măseau̯-*. Tema în *-u̯-* apare în forma articulată la nominativ şi acuzativ singular, *măseau̯-a, steau̯-a* etc.[16]. Acad. Iorgu Iordan afirmă, pe bună dreptate, că forma veche este *măseauă* (< lat. *maxilla*)[17]. Asemenea forme apar în aromînă: *cătsauă* (*cătsau̯o = căţau̯o,* cu *-ă > o,* după wau[18], *măseau̯ă, purtseau̯ă* etc.[19]; în meglenoromînă: *căţau̯ă, măseau̯ă, mărdzeau̯ă* „mărgea", *steau̯ă, virdzeau̯ă* „vergea" etc.[20]. Aceste forme se păstrează şi în dacoromînă, în vestul ţării, prin Banat, Crişana şi în vestul Ardealului[21].

*

Din cele spuse mai sus şi în articolele noastre menţionate[22], reiese că toate substantivele şi adjectivele romîneşti au tema terminată în consoană. Pentru a putea explica şi istoric structura lor morfologică, le vom urmări după împărţirea tradiţională în cele trei declinări[23].

În declinarea I se grupează:

a) substantivele feminine cu desinenţele: la sg. nom.-acuz. *-ă* (*fat-ă*); gen.-dat. *-e* (*fet-e*), zero (*ser' = seri*). La pl. *-e* (*fet-e*), zero (*seri*);

b) femininele de felul lui *măsea, para,* la care se adaugă şi *zi* (toate cu tema în *-l/u̯-*), care au la sg. gen.-dat. şi la întreg pluralul desinenţa *-e* (*măsel-e, paral-e, zil-e*);

[15] DLRM, s. v. Despre *stelar* se spune în acest dicţionar: „din *stele* (pl. lui *stea*) + suf. *-ar*" (s. v.). Dar cum se poate dovedi că *stelar* „colindător cu steaua, copil care umblă cu steaua" (*ibid.*) e derivat de la un plural?

[16] Există şi derivate din tema în *-u̯-*, de ex. de la tema *ziu̯-*: *ziucă, ziulică, ziuliţă, ziuşoară, ziuatic* (DLRM, s. v.) (= *ziu̯-ucă, ziu̯-ulică* etc.).

[17] Acad. Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, [Bucureşti], 1956, p. 302, 326.

[18] Cf. I. Pătruţ, *Rostirea nouă, două etc.*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1958, p. 662.

[19] Th. Capidan, *Aromînii*, Bucureşti, 1932, p. 379. Pentru *măseauă* cf. şi ALR I, vol. I, h. 30; ALRM I, vol. I, h. 44.

[20] Id., *Meglenoromînii*, I, Bucureşti, 1925, p. 143; ALR I, vol. I, h. 30; ALRM I, vol. I, h. 44: *măseauă.*

[21] Cf. forma *măseauă* (*măsauă*), în ALR I, vol. I, h. 30; ALRM I, vol. I, h. 44. Forma aceasta apare şi în cîteva puncte izolate (180, 218, 230) din partea estică a Ardealului, precum şi în limba moldovenilor din stînga Nistrului, ceea ce arată că ea a fost mult mai răspîndită decît astăzi.

Substantivele acestea au o situaţie asemănătoare, ca structură morfologică, cu cele ruseşti în -мя (имя „nume", бремя „sarcină" etc.; cf. sl. v. *imę, brěmę*), foste teme în *-men-* (cf. sg. gen. rus. имен-и, бремен-и ; sl. v. *imen-e, brěmen-e*), la care tema în *-n-* nu mai apare la nom. şi acuz. sg., din cauză că *-en* s-a transformat în *-ę* încă în slava comună: sl. com. **imen > *imę.*

S-ar părea că există derivate şi de la o temă extrasă din formele de nom.-acuz. sg., cf. *purcică, viţică* — deci de la tema *purč-* (cf. *purča*), *viţ-* (cf. *viţea*) — (cf. derivatele, oarecum paralele, din tema *omen-/om-*: *omăn-aş, omen-i* (vb.), *omen-os,* faţă de *om-ulete, om-uşor*). Credem însă că derivatele *purcică, viţică* sînt modelate după corespondentele masculine, *purcel, viţel* (cf. şi adj. *frumuşea — frumuşel — frumuşică*).

[22] Vezi nota 8.

[23] Împărţirea aceasta mai este menţionată în *Gramatica* Academiei R.P.R. (vol. I, p. 148—149), în care însă flexiunea substantivelor este urmărită după genul lor (*ibid.*, p. 148 ş. u.).

c) masculinele cu desinența *-ă* la singular și zero la plural *(tat-ă — tați = taț')*.

Declinarea a II-a cuprinde substantivele masculine și ambigene cu desinențele:

la singular: zero *(an, cal, pui, flăcău, fiu, geamgiu; ac, chipiu, junghi, rîu); -u (codr-u, căpăstr-u);*

la plural masculinele au desinența zero *(ani = an', cai, flăcăi, fii, geamgii)* sau *-i (codr-i)*, iar ambigenele *-e (ac-e, chipie = chipi̯-e, căpestr-e), -uri (junghiuri = jung'-uri, rîuri = rîu̯-uri)* sau zero *(concedii, consilii*[24]*)*.

În declinarea a III-a se încadrează substantivele masculine, feminine și ambigene cu desinențele: la sg. *-e*; la pl.: zero sau *-e*: *frat-e — frați (= fraț'); vulp-e — vulpi (= vulp'), vie (= vi̯i-e) — vii*[25], *învățătoar-e* (sg. și pl.); *num-e* (sg. și pl.)[26]. La sg. gen.-dat. femininele au, ca și cele de declinarea I, aceeași formă ca la plural.

Multe substantive, îndeosebi numele de ființe, au la singular forme speciale de vocativ: cu desinența *-e* la masculine *(bărbat-e, cuscr-e)*, *-o* la feminine (*fat-o, bab-o*). În vocativul, existent sau posibil, al substantivelor ca *stea* apare tema în *-u̯- (steau̯-o)*.

Adjectivele se grupează în declinările substantivelor și au aceeași structură morfologică ca și acestea: teme consonantice și desinențele: masc. la sg.: zero, *-u, -e*, la pl.: zero, *-i*; fem. la sg.: *-ă, -e*, la pl.: *-e*, zero. La gen-dat. sg. adjectivele feminine (ca și substantivele) au forma egală cu pluralul. Exemple: *bun — bun' (= buni), bun-ă — bun-e; gol — goi̯, goal-ă — goal-e; viu̯ — vi̯i-e — vii̯; negr-u — negr-i, neagr-ă — negr-e; dulc-e — dulč (= dulci), mar-e — mar' (= mari).*

Adjectivele *rău* și *greu* au la masculin tema în *-u̯/i̯- (rău̯ — răi̯, greu̯ — grei̯)*, ca substantivele de felul lui *flăcău̯ — flăcăi̯*; femininul (*rea — rel-e, grea — grel-e*) se grupează în categoria substantivelor ca *măsea — măsel-e*, ca și femininele de tipul *frumușea — frumușel-e* (masc. *frumușel*), *mititea — mititel-e* (masc. *mititel*) etc.

*

Structura aceasta a substantivelor și adjectivelor se explică prin originea sistemului declinării romînești. După cum se știe, cele trei declinări romînești au la bază declinările I, a II-a și a III-a din limba latină.

Substantivele latinești din aceste trei declinări, precum și adjectivele trebuie considerate și în latina clasică teme consonantice:

---

[24] Privitor la ambigenele de felul lui *concediu, consiliu*, cf. mai jos, p. 22—23.

[25] Considerăm că sînt teme în iod și substantivele ca *alee, epopee* (I. Pătruț, în CL, I [1956], p. 121, nota 7).

[26] Unele substantive feminine de declinarea I și a III-a au forme de plural cu desinența *-uri: gheț-uri, lips-uri, mătăs-uri* etc. (Cf. *Gramatica* Academiei R.P.R., vol. I, p. 134).

Din schița de mai sus au fost omise și alte substantive „neregulate", ca *om-oameni* (cf. lat. *homo-homines*), *oaspe* (și *oaspete*) — *oaspeți* (cf. lat. *hospes-hospites*), *cap-capete* (cf. lat. *caput-capita*), *soră-surori* (cf. lat. *soror-sorores*), după care s-a modelat *noră-nurori*.

Declinarea I, fostele teme în *-a-*: *mens-a, mens-am, mens-ae, mens-is* etc.; *bon-a, bon-am, bon-ae* etc.

Declinarea a II-a, vechile teme în *-o-*[27]: *lup-us, lup-um, lup-i, lup-ō, lup-is* etc.; *bon-us, bon-um, bon-i, bon-is* etc.

Substantivele latinești de declinarea a III-a erau teme consonantice sau teme în *-i-*. Declinarea celor două tipuri s-a amestecat, astfel încît încă la începutul perioadei istorice cele două tipuri de declinare erau destul de apropiate, ca apoi declinarea fostelor teme în *-i-* să se unifice aproape complet cu cele consonantice pe la sfîrșitul perioadei republicane[28]: cf. *mons, mont-em, mont-is, mont-es, mont-ibus* etc. (temă consonantică); *pan-is, pan-em, pan-is, pan-es* etc. (veche temă în *-i-*). Cf. și adjectivele foste teme în *-i-*: *virid-is, virid-i* etc., față de *virid-em, virid-es*.

De fapt pentru limba romînă interesează structura substantivelor din latina populară și din continuatoarea acesteia, romanica dunăreano-balcanică, și interesează numai structura acelor forme care au fost transmise limbii romîne. E evident că în cele trei declinări latino-romanice care stau la baza celor romînești substantivele și adjectivele aveau teme consonantice:

La declinarea I, formele romînești, constituite din teme consonantice și desinențele *-ă* (sg. nom. și acuz.), *-e* (pl. și gen.-dat. sg.), corespund celor latinești: *fat-ă bun-ă* < *fet-a bon-a; fet-e bun-e* < *fet-ae bon-ae.* Formele fără desinențe la plural și la gen.-dat. singular, care au avut cîndva desinența *-i* (*mor', ser'* < *mori, seri*), sînt mai noi.

La declinarea a II-a avem în romînă trei forme: *lup,* voc. *lup-e (bărbat-e),* pl. *lupi (= lup')* < *lup-u (lup-us, lup-um)* și, probabil, *lup-o* (forma de dat. sg.), *lup-e, lup-i; bun, buni (= bun')* < *bon-u* (< *bon-us, bon-um*), *bon-i.*

---

[27] Spuneam într-un articol că, în latină, la substantivele de felul lui *lupus* tema în *o* mai apare doar la cîteva cazuri (sg. dat. și abl., pl. acuz.) („Limba romînă", IV [1955], nr. 6, p. 66). Acad. Al. Graur afirmă: „o analiză corectă a structurii cuvîntului l-ar fi împiedicat pe I. Pătruț să declare că vocala tematică *-o-* apare în formele cazuale latine *lupo, lupos:* aceste forme au *o* lung, iar vocala tematică este *o* scurt. La dativul și ablativul singular vocala tematică s-a contopit cu desinența, iar la acuzativul plural vocala tematică a fost lungită sub influența desinenței" (*loc. cit.*, p. 9). Dar vocala tematică *-o-* a fost scurtă sau lungă încă dintr-un stadiu prelatin: la sg. dat. și abl. vocala tematică a fost lungă: ō (cf. A. Ernout, *Morphologie historique du latin,* Paris, 1935, p. 24, 48), așa cum se vede și din alte limbi indo-europene. Astfel, în slavă temele corespondente au la sg. genitiv, care corespunde unui ablativ vechi, un *-a* (cf. sl. v. *vlŭka*) < ō (cf. lat. *lupō* < **lupō-d; -d* nu „s-a contopit cu desinența", ci a început să dispară, în latină, la începutul epocii istorice, cf. A. Ernout, *op. cit.*, p. 24, 48). Deci substantivele latinești de declinarea a II-a sînt de fapt vechi teme în *-ŏ/ō-* sau, mai exact, ținînd seama și de forma vocativului singular (cf. lat. *lupe,* gr. λύκε, sl. v. *vlĭče*), teme în *-ŏ/ō/e-* (A. Ernout le numește teme în *-o/e-, op. cit.*, p. 9, 20, 21, 23, 24, 40, 41 etc.). E obișnuit însă ca ele să fie numite, pentru simplificare, teme în *-o-*, așa după cum și substantivele de declinarea I sînt numite teme în *-a-*, deși și ele au la unele cazuri un vechi *-ā-* tematic (cf. lat. sg. abl. *rosā* < **rosā-d,* A. Ernout, *op. cit.*, p. 24, cf. p. 35), și cum substantivele de declinarea a IV-a sînt numite teme în *-u-*, cu toate că vocala tematică a fost și lungă (cf. sg. abl. *manū* < **manū-d,* A. Ernout, *ibid.*, p. 24, cf. p. 103).

[28] Cf. A. Ernout, *op. cit.*, p. 57—62.

Desinențele *-u* (sg.) și *-i* (pl.), care s-au menținut în romîna comună, se păstrează azi în dacoromînă numai după consoană + *r, l*: *codr-u, negr-u; codr-i, negr-i* (cf. și la verbe: *afl-u, intr-u; afl-i, intr-i*)[29].

Desinențele de plural *-e* și *-uri* ale ambigenelor reprezintă pe *-a* și *-ora* ale neutrelor latinești de declinarea a II-a și a III-a. E de menționat că lat. *-ora* (< *-or-* al temei + *-a* desinență) în limba romînă a devenit desinență, din cauză că cele mai multe dintre substantivele de acest fel au în romînă singularul din forma latină de nominativ-acuzativ, iar pluralul din cea de nominativ-acuzativ plural: *frig, timp < frigu(s), tempu(s); friguri, timpuri < frigora, tempora*. În romînă desinența *-uri* s-a extins și la alte substantive (cf. *pămînturi* etc.).

La declinarea a III-a, masculinele și femininele au numai două forme: *cî(i)n-e < can-e (< canis, canem); vulp-e < vulp-e (< vulpes, vulpem);* gen.-dat. *vulpi (= vulp' < vulp-i) <* dat. *vulp-i*; la plural atît masculinele cît și femininele au o singură formă (egală cu tema), care a avut cîndva desinența *-i*, prin analogie cu substantivele de declinarea a II-a: *cî(i)ni (= cî(i)n' < cîn-i), vulpi (= vulp' < vulp-i)*.

Ambigenele au la ambele numere aceeași formă în *-e*: *num-e < nome(n)* (păstrat în romînă numai din forma de nom.-acuz. latinesc), *pîntec-e < pantice(m)*.

Adjectivele au la singular desinența *-e*: *dulc-e < dulc-e < dulci(s), dulce(m)*. La plural ele au o formă corespunzătoare substantivelor masculine și feminine: *dulci (= dulč < dulc-i)*[30].

Prin urmare substantivele și adjectivele romînești au, în ce privește tema consonantică, structura morfologică moștenită din latină[31]. În afară

[29] În aromînă, *-u* se menține și după alte grupuri de consoane (Th. Capidan, *Aromînii*, București, 1932, p. 285—288).

[30] Pentru trecerea substantivelor și adjectivelor de la o declinare la alta și schimbarea genului unor substantive, în latină și romînă, a se vedea O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. 133—134, 141—142; acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, I, *Limba latină*, ed. III, București, 1960, p. 114—121, 122; I. Pătruț, *Despre genul „neutru" în limba romînă*, CL, I (1956), p. 34—35; id., *Sur le genre „neutre" en roumain*, în *Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIII^e Congrès international des linguistes à Oslo du 5 au 9 août 1957*, Bucarest, Éditions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, 1957, p. 297—298.

[31] O situație asemănătoare în privința structurii substantivelor și adjectivelor o găsim și în limbile slave. Fostele teme vocalice au început să devină, după o serie de prefaceri fonetice (ca dispariția consoanelor finale, monoftongarea diftongilor tautosilabici etc.) încă în slava comună teme consonantice. Acest lucru e evident în perioada limbii slave vechi, cînd, de fapt, nu mai poate fi vorba de teme vocalice, ci numai consonantice (Cf. N. van Wijk, *Geschichte der altkirchenslavischen Sprache*, în trad. rusă История старославянского языка, Moscova, 1957, p. 236): cf. fostele teme în *-a-*: sl. v. *rǫk-a* „mînă", gen. *rǫk-y*, dat. *rǫc-ě*, acuz. *rǫk-ǫ*, pl. gen. *rǫk-ŭ* etc.; fostele teme în *-o-*: cf. sl. v. *vlĭk-ŭ* „lup", gen. *vlĭk-a*, dat. *vlĭk-u*, loc. *vlĭc-ě*, pl. nom. *vlĭc-i* etc. Situația aceasta se menține și azi în limbile slave. Astfel în limba rusă fostele teme în *-o-*, *-ŭ-* (зуб „dinte", tema зуб-; село „sat", tema сел-; вол „bou", tema вол-), în *-jo-* (конь „cal", tema кон'-; бой „luptă", tema бой-; поле „cîmp", tema пол'-; здание „clădire", tema зданий-), în *-a-*, *-ja-* (гора „munte", tema гор-; земля „pămînt", tema земл'-), în *-ĭ-* (ночь „noapte", tema ноч-) au devenit teme consonantice.

Între situația aceasta, în ce privește tema consonantică, din limbile slave și din romînă, nu există nici o legătură de înrudire, ci doar o evoluție paralelă.

de simplificarea sistemului declinării, începută în latină populară şi continuată în romînă, schimbări importante au suferit desinenţele, cu repercusiuni fonetico-fonologice asupra temei. Desinenţele constituite din vocalele cele mai închise, *-i* şi *-u*, au amuţit cu timpul — în afara cazului cînd stau după consoană urmată de *r, l* (cf. mai sus şi situaţia din aromînă) — transmiţînd însă timbrul palatal sau labial consoanei precedente a temei: *lup-i* > *lup'*, *lup-u* > *lup*^{u} (şi azi dialectal) > *lup*[32].

*

În sistemul acesta morfologic al substantivelor şi adjectivelor — ale căror forme erau constituite deci din teme consonantice + desinenţe (sau desinenţa zero) — s-au integrat substantivele şi adjectivele împrumutate. Considerăm că cele mai importante categorii de substantive şi adjective intrate din alte limbi în romînă pot fi socotite următoarele:

Cele vechi de origine slavă-bulgară, care au început să pătrundă în limba romînă în perioada romînei comune, aşa cum dovedeşte prezenţa unora dintre ele şi în dialectele aromîn, meglenoromîn şi istroromîn. Ele au fost împrumutate, de regulă, din forma slavă de singular, de obicei din cea de nominativ sau acuzativ, şi încadrate, potrivit asemănării formale şi genului (cu excepţia neutrelor care în romînă au devenit feminine), în grupele substantivelor romîneşti existente[33]: *lopat-ă* < sl. *lopata, sit-ă* < sl. *sito, voi-e* (< *vol'ă*) < sl. *volja, snop* < sl. *snopŭ, gol* < sl. *golŭ; mîndr-u* < sl. *mǫdrŭ, bič* < sl. *bičĭ, vest-e* < sl. *věstĭ, iut-e* > sl. *ljutŭ*, adv. *ljutě*.

Din substantivele şi adjectivele slave derivate au fost extrase un număr însemnat de sufixe, substantivale şi adjectivale, unele foarte productive, ca: *-an, -aş, -eţ, -nic, -uş* etc.

Femininele slave au adus şi desinenţa *-o* a vocativului sg. (cf. sl. *bab-o*), care a intrat în sistemul declinării romîneşti.

Cele de origine maghiară, în *-u̯*, dintre care nu avem multe în limba literară, însă ele sînt numeroase în graiurile regionale, mai ales în Ardeal. Ele au întărit grupa substantivelor cu tema în *-u̯/i̯-*. În afară de cîteva masculine, ca *şalău, birău* — cf. însă prin Ardeal *sabău (sobou)* „croitor", pl. *sabăi* (*soboi*) etc. — aproape toate aceste substantive de origine maghiară sînt ambigene, cu desinenţa *-e* la plural. În Ardeal însă ele, obişnuit, au un plural în *-ă*[34]: *gealău* — *gelăie* (reg. *gelauă*), *hîrdău* — *hîrdaie*

[32] Acad. E. Petrovici este de părere că transmiterea timbrului labial sau palatal consoanei precedente s-a făcut sub influenţă slavă; cf., de exemplu, *Influenţa slavă asupra sistemului fonemelor limbii romîne*, [Bucureşti], Societatea de ştiinţe istorice şi filologice, 1956, p. 25, 36—38; id., *Interdependenţa unei fonologii slave şi a unei morfologii latine*, în CL, IV (1959), p. 32—33 etc.

[33] Cf. I. Pătruţ, în CL, I (1956), p. 30 ş. u.
De altfel structura morfologică a substantivelor şi adjectivelor cu formă scurtă din slava-bulgară, în perioada începutului influenţei slave-bulgăreşti asupra limbii romîne, era identică cu cea a limbii slave vechi (cf. nota 31), deci se asemăna cu cea a limbii romîne: toate substantivele şi adjectivele erau teme consonantice.

[34] Pentru pluralele în *-au̯ă*, cf. R. Todoran, în CL, I (1956), p. 131 ş. u.

(reg. *hîrdauă*), *heleșteu* — *heleșteie, vălău* — *vălaie* (cf. reg. *făgădău* „cîrciumă", *lepedeu* „cearșaf" — pl. *făgădauă, lepedeauă* și multe altele)[35].

Grupul substantivelor și adjectivelor cu tema în *-u̯/i̯-* s-a îmbogățit apoi cu un număr de substantive masculine din limba turcă: *chiulangiu, surugiu* — din care s-a extras un sufix *-(a)giu*, destul de productiv (*pomanagiu, tablagiu,* cf. mai sus) — și adjective ca *fistichiu, zurliu* etc.

Apoi acest grup s-a mărit prin neologismele, destul de numeroase, mai ales de origine franceză. În afară de unele masculine, ca *erou, jocheu, lacheu, pigmeu, troheu,* cele mai multe sînt ambigene, cu desinența, la plural, *-e* (*apogeu, ateneu, matineu, nucleu, procedeu, traseu* etc.) sau *-uri* (*cadou, birou, minereu, tablou* etc.).

Numeroase sînt și adjectivele (unele și substantivate) de acest fel: *cretaceu, crustaceu, galinaceu, instantaneu, membranaceu, spontaneu* etc.

Grupul substantivelor feminine cu tema în *-l/u̯-*, cum le considerăm noi, a fost întărit, după cum s-a spus, de împrumuturile de origine turcă: *baclava, basma, sarma, bidinea, cafea, zeflemea* etc.

Am lăsat la urmă substantivele ambigene, numeroase, de felul lui *concediu, consiliu, omagiu,* nu numai fiindcă ele sînt împrumuturi relativ noi, ci din cauză că au o situație aparte. Despre acestea acad. Iorgu Iordan spune că sînt „intrate din limba franceză (cele mai multe), dar modelate după prototipurile lor latinești (reale sau fictive), adică, în fond, după normele fonetice ale limbii noastre"[36]. Ele ocupă o poziție aparte fiindcă au forme de plural (cf. *consilii, omagii*) diferite de toate celelalte ambigene (care au desinența *-e* sau *-uri*)[37].

Substantivele acestea n-au avut un model morfologic în limba romînă[38] și poate de aceea ele, deși atît de numeroase și, mai ales în limba literară, foarte uzuale (cf. *concediu, consiliu, prezidiu* etc.), nu sînt parcă destul de bine fixate în privința formei. Îndeosebi singularul șovăie. Se pare că rostirea predominantă a formei nearticulate[39] este *consili̯u, omag̃u,* căreia îi corespund formele articulate *consili̯ul, omag̃ul.* Mai puțin răspîndită apare, în vorbirea lentă și mai îngrijită, rostirea *consíliu̯u, omág̃iu̯u,* cu formele articulate *consíliu̯ul, omág̃iu̯ul.* Și mai rară este rostirea *consíliu̯,*

---

[35] Categoria substantivelor și adjectivelor cu tema în *-u̯/i̯-* s-a îmbogățit cu derivatele formate cu sufixul de origine maghiară *-ău̯ (-eu̯): mîncău, lingău, mestecău* etc. sau cu sufixul, pare-se mai productiv decît precedentul, *-ălău̯ (-ălău̯): prost-ălău, mut-ălău, tont-ălău, torc-ălău* etc.

[36] Acad. Iorgu Iordan, *op. cit.,* p. 274.

[37] Asupra formelor mai vechi de plural, în *-uri* (*consiliuri*) — care, dacă nu mai sînt în uz, sînt totuși posibile — și în *-e* (*fluvie*), vezi acad. Iorgu Iordan, *op. cit.,* p. 286.

[38] Cunoaștem un singur substantiv mai vechi asemănător cu acestea ca formă, însă masculin: *uliu* (< ung.), pl. *ulii.* Fiind izolat, apare sub diferite forme în graiuri, așa cum ne arată materialul (nepublicat) ALR: sg. *úli̯u, uliu, ul'* — pl. *úli̯, ulii, ul'* etc.

[39] Lăsăm la o parte forme ca *avantaj* — pl. *avantaje, peisaj* — pl. *peisaje* — al căror singular reproduce (sau e modelat, după) corespondentul francez și înlocuiește forma *avantagiu, peisagiu* (pl. *peisagii* e încă uzual) — precum și pe cele ca *seminar, salar* (dar cu pluralele uzuale *seminarii, salarii*) (cf. acad. Iorgu Iordan, *op. cit.,* p. 286—287). Cf. și formele *servič* — pl. *servičuri* și *conced,* din vorbirea populară.

omăğiu[40], datorită formelor unice de plural (*consilii, omagii*) sau, poate, și apropierii de masculinele de felul lui *tutungiu-tutungii*.

În situație asemănătoare sînt adjectivele în *-oriu: accesoriu, iluzoriu, notoriu, provizoriu*[41].

Cum trebuie analizate aceste substantive și adjective din punct de vedere morfologic? Singularul, la care, cum am văzut, nu s-a fixat o formă unică, e mai greu de analizat. În tot cazul pluralul nu are desinența „*-i* semivocalic"[42], ci este egal cu tema (*concedii-, consilii-*). Acest fapt e dovedit, credem, de verbele corespondente (*concedia = concediia, consilia = consiliia, naufragia = naufragiia* etc.), care, chiar dacă au un model străin, sînt modelate, măcar unele, și după substntivele respective romînești[43].



Întrucît substantivele și adjectivele romînești, de orice origine ar fi (latină, slavă, maghiară, turcească etc.), au și au avut totdeauna teme consonantice — fapt dovedit, credem, în cele arătate mai sus —, de aici rezultă unele constatări și pentru derivație:

a) Toate sufixele substantivale sau adjectivale romînești (indiferent de originea lor) sînt terminate în consoană. Exemple: *-ar/-ar' (pantof-ar — pantof-ar'), -aș/-aș' (copil-aș — copil-aș'), -eț/-eț' (pădur-eț — pădur-eț')*,

---

[40] Toate aceste rostiri le-am înregistrat de la membrii Institutului de lingvistică din Cluj.

[41] Cf. acad. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 340.

[42] Cum se spune în *Gramatica* Academiei R.P.R., vol. I, p. 148, § 124 b.

[43] În DLRM se spune s.v. *concedia*: „fr. *congédier* (după *concede*)". Să zicem că e [după] fr. *congédier*, care, de altfel, formal e departe de cel romînesc. Dar de ce „după *concede*" și nu după *concediu*? *Consilia* e explicat așa: „fr. *conseiller* (lat. lit. *consiliari*)" (*ibid.*, s.v.). Forma franceză însă e prea diferită de cea romînească. Mult mai apropiată e cea latină, menționată, dar verbul romînesc credem că e legat formal de *consiliu*. În schimb *naufragia* e raportat întîi la *naufragiu* („din *naufragiu* [după fr. *naufrager*]" *ibid.*, s.v.), din cauză că forma franceză pare prea îndepărtată de cea romînească.

Nu ne-am ocupat aici de substantivele în *-o*, de felul lui *alto, arpegio, domino, radio* etc., cărora le-a consacrat, recent, un articol Liviu Onu, *Modificarea condiționată a locului accentului silabic dinamic în flexiunea substantivelor. (O inovație în structura morfologică a limbii romîne)*, în SCL, XI (1960), nr. 1, p. 33—60. Aceste substantive aproape exclusiv ambigene, paroxitoane sau proparoxitoane, cele mai multe de origine italiană, sînt neologisme, apropiate de cele de tipul *birou, cadou* (cf. mai sus, p. 22; cf. forme ca *metro* și *metrou, rondo* și *rondou*). Liviu Onu constată că, față de tipul accentologic fix, în flexiunea nominală se constituie prin ele un tip accentologic mixt: *témpo — tempóul, rádio — radióul — radióuri — radióurile (ibid.*, p. 35, 37, 45 etc.). Întrucît aceste substantive nu au forme în *-u̯* și unele sînt invariabile (cf. Liviu Onu, *ibid.*, p. 42—44), înseamnă că ele întîmpină rezistență în sistemul morfologic romînesc. Îndată însă ce primesc un morfem romînesc (articol, desinență), presiunea sistemului morfologic impune și adoptarea accentului caracteristic grupului de substantive în care se încadrează: *dominóul — dominóuri — dominóurile*, ca *biróul — biróuri*. (Acestea din urmă, oxitoane, de origine franceză, s-au încadrat mai ușor în sistemul flexiunii romînești). Tipul de accentuare *rádio — rádioul — rádiouri* nu credem că are șanse să se mențină.

În cazul formelor ca *radioul — radiouri* (= *radiou̯-ul, radiou̯-uri*) sîntem de părere că putem vorbi, de asemenea, de teme în *-u̯-*.

-ău/-ăi (mînc-ău — mînc-ăi), -(a)giu/-(a)gii (poman-agiu — poman-agii, duel-giu — duel-gii).

E necesar deci ca vocalele finale ale derivatelor să nu mai fie atribuite sufixului, ele fiind desinenţe. Exemple: *-andr- (copil-andr-u,* pl. *copil-andr-i), -iţ- (fet-iţ-ă,* pl. *fet-iţ-e), -ii- (prieten-ii-e,* scris *prietenie,* pl. *prieten-ii), -uţ- (căld-uţ,* fem. *căld-uţ-ă,* pl. *căld-uţ', căld-uţ-e).*

b) Toate temele substantivale sau adjectivale ale derivatelor romîneşti sînt şi au fost consonantice[44]. Prin urmare, cînd se vorbeşte de derivate de la teme vocalice substantivale sau adjectivale, ori analiza nu este exactă[45], ori e vorba de derivate neromîneşti, împrumutate de-a gata din alte limbi.

МОРФОЛОГИЧЕСКИЙ СТРОЙ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ И ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

(Резюме)

Автор продолжает исследование морфологического строя имен существительных и прилагательных без артикля, в румынском языке, начатое в нескольких недавно опубликованных статьях[46].

Автор приходит к выводу, что в румынском языке все имена существительные и прилагательные имеют основу, оканчивающуюся на согласный звук. Это обстоятельство объясняется исторически. Как в классическом латинском языке и в народной латыни, так и, конечно, в дунайском романском языке, от которого берет свое начало румынский язык, древние основы имен существительных и прилагательных, оканчивающиеся на гласный звук, стали основами, оканчивающимися на согласный звук[47]. Упрощение системы склонения, начатое в латинском, продолжалось в румынском

[44] Exemple destul de numeroase se găsesc în prezentul articol (cf., de pildă, cazuri cînd analiza este oarecum îngreuiată de cauze ortografice: *pîrîuţ = pîrîu-uţ, în-noi-i*) şi în alte articole ale noastre (cf. mai sus, nota 8).

[45] Astfel, în *Gramatica* Academiei R.P.R. se afirmă că derivatele ca *înstelat, catifelat, ziler, înzăua* ar fi formate din „rădăcini" vocalice cu un „element" *l* sau *u* [= *u̯*] (vol. I, p. 45—46). De fapt însă e vorba de derivate de la teme în *-l/u̯-* (cf. mai sus, p. 17): *în-stel-at* (acesta e mai curînd participiul lui *înstela = în-stel-a*), *catifel-at, zil-er, în-zău̯-a,* cf. forma articulată *zau̯-a* şi *înzelat* (DLRM, s. v. *înzăuat*), cf. *zal-e.*

[46] И. Пэтруц, Despre componenţa cuvintelor flexibile ale limbii romîne (О составе флективных слов румынского языка), в „Limba romînă", I (1955), №. 6, стр. 67—69; Gramatica limbii romîne (Грамматика румынского языка), т. I, Издательство АН РНР, (рецензия) в „Studii şi cercetări lingvistice", VII (1956), №. 1—2, стр. 117—118, 120—121; Probleme de morfologie şi ortografie. In legătură cu *i̯* în limba romînă (Вопросы морфологии и орфографии. В связи с *i̯* в румынском языке), в „Cercetări de lingvistică", I (1956), стр. 46; Probleme de fonetică şi morfologie. III. In legătură cu *i̯* şi *u̯* în limba romînă (Вопросы фонетики и морфологии. III. Относительно *i̯* и *u̯* в румынском языке), в „Cercetari de lingvistică", IV (1959), стр. 46.

[47] Автор показывает, что такая эволюция происходила и в других индо-европейских языках, например в славянских языках; в периоде старославянского языка имена существительные и прилагательные, имевшие в прошлом основы на гласный звук, стали основами на согласный; ср. в старославянском языке: *rǫk-a* „рука", род. пад. *rǫk-y,* дат. пад *rǫcě,* вин. пад. *rǫk-ǫ,* род. пад. мн. числа *rǫk-ŭ* (старая основа на *-a-*); *vlĭk-ŭ,* „волк", род. пад. *vlĭk-a,* дат. пад. *vlĭk-u,* местный падеж *vlĭc-ě* (старая основа на *-o-*) и т. д. Это положение сохраняется и в настоящее время в славянских языках.

языке. Самые закрытые окончания *i* и *u* со временем исчезли (кроме того случая, когда им предшествовал согласный звук +*r* , *l*, ср. румынское *negr-u* „черный", мн. число *negr-i*; в арумынском диалекте сохранились и после других сочетаний согласных), но передавая предыдущему согласному основы палатальный, соответственно велярный тембр: ср. лат. *lup-i* > рум. **lup-i* > *lup*ⁱ = *lup*' (написано *lupi*); лат. *lup-u*(*s*) > рум. *lup-u* > *lup*ᵘ =*lup*° (диалектальное) > *lup* „волк".

Заимствованные из других языков существительные и прилагательные включились в существующий морфологический строй имен существительных и прилагательных в румынском языке. Автор считает, что наиболее важными группами заимствованных имен существительных и прилагательных являются следующие:

славяно-древнеболгарского происхождения, из которых извлекалось и окончание -*о* звательного падежа единственного числа (ср. *bab-o* < слав., *fat-o*) и ряд суффиксов существительных и прилагательных, из которых некоторые являются очень продуктивными;

венгерского происхождения, которые усилили (в особенности в трансильванских говорах) группу имен существительных (главным образом обоюдного рода) с основой на -*u̯|i̯*- (ср. рум. *vălău* „корыто", мн ч. *vălaie*, диалектальное *vălaua̯*);

турецкого происхождения: существительные мужского рода с основой на -*u̯/i̯*-: *tutungiu̯* „продавец табака" — мн. ч. *tutungii̯*; прилагательные как *fistichiu̯* „фисташковый, чудной, нелепный" — мн. ч. *fistichii̯*; существительные женского рода с основой на -*l|u̯*- (*basma* „платок" — мн. ч. *basmal-e*, ед. ч. с артиклем: *basmau̯-a*);

группа основ на -*u̯|i̯*- была потом усилена неологизмами, именами существительными и прилагательными, главным образом французского происхождения: мужского рода, как *erou̯* „герой" — мн. ч. *eroi̯*; обоюдного рода, более многочисленные, как *ateneu̯* — мн. ч. *atenei̯-e* (пишется *ateneе*), *cadou̯* „подарок" — мн. ч. *cadou̯-uri* (пишется *cadouri*); прилагательные: *instantaneu̯* „мгновенный" и т.д.

Многочисленные неологизмы, главным образом, французского происхождения, типа *consiliu* „совет", *omagiu* „дань уважения", бывают обоюдного рода. Для них не существовало морфологического образца в румынском языке и, наверно, по этой причине, они занимают особое место. В отличие от остальных неологизмов обоюдного рода, имеющих во множественном числе окончание -*uri* или -*e*, они имеют во множественном числе форму равную основе: *consilii̯*, *omagii̯*.

SUR LA STRUCTURE MORPHOLOGIQUE DES SUBSTANTIFS ET ADJECTIFS ROUMAINS

(Résumé)

Après quelques articles publiés récemment[48], l'auteur poursuit l'examen de la structure morphologique des substantifs et adjectifs roumains sans article.

Il arrive à la conclusion que tous les substantifs et adjectifs roumains ont des thèmes consonantiques. Cet état de choses s'explique historiquement. Comme dans le latin classique, de même dans le latin populaire et, assurément, dans le roman danubien, d'où le roumain tire son origine, les thèmes vocaliques anciens de substantifs et adjectifs sont devenus

[48] I. Pătruţ, *Sur la composition des mots à flexion du roumain*, „Limba romînă", IV (1955), nº 6, p. 67—69; id., *La Grammaire de la langue roumaine*, vol. I, . . ., Edit. de l'Acad. de la R.P.R. (c.-r.), „Studii şi cercetări lingvistice", VII (1956), nº 1—2, p. 117—118, 120, 121; id., *Problèmes des morphologie et d'ortographe. À propos de i̯ en roumain*, „Cer-

thèmes consonantiques[49]. La simplification du système de la déclinaison, commencée en latin, a continué en roumain. Les désinences les plus fermées, *-i* et *-u*, se sont amuïes avec le temps (sauf pour le cas où elles étaient précédées de consonne + *r*, *l*, cf. roum. *negr-u*, pl. *negr-i*; en aroumain elles se sont maintenues aussi après d'autres groupes de consonnes), mais en transmettant à la consonne précédente du thème respectivement le timbre palatal ou le timbre vélaire, cf. lat. *lup-i* > *roum.* **lup-i* > *lup*^{i} = *lup'* (écrit *lupi*); lat. *lup-u(s)* > *roum.* **lup-u* > *lup*^{u} = *lup*^{o} (dialectal) > *lup*.

Les substantifs et adjectifs empruntés à d'autres langues se sont intégrés dans la structure morphologique existante des substantifs et adjectifs roumains. L'auteur considère que les groupes les plus importants de substantifs et d'ajectifs empruntés sont les suivants:

ceux d'origine slave-bulgare ancienne, d'où a été extraite aussi la désinence *-o* du vocatif singulier (cf. *bab-o* < sl.; *fat-o*), ainsi qu'un certain nombre de suffixes de substantifs et d'adjectifs, quelques-uns très productifs;

ceux d'origine hongroise, qui ont renforcé (surtout dans les parlers de Transylvanie) le groupe des substantifs (particulièrement les ambigènes) à thème en *-u̯/i̯-* (cf. roum. *vălău̯* — pl. *vălai̯e*, dial. *vălau̯-ă*);

ceux d'origine turque: masculins à thème en *-u̯/i̯- (tutungiu̯* — pl. *tutungii̯*, adj. *fistichiu̯* — pl. *fistichii̯)*; féminins à thème en *-l/u̯- (basma*, pl. *basmal-e*, singulier avec article *basmau̯-a*);

le groupe des thèmes en *-u̯/i̯-* a été renforcé ensuite par les néologismes, substantifs et adjectifs, d'origine surtout française: masculins comme *erou̯* — pl. *eroi̯*; ambigènes de beaucoup les plus nombreux, comme *ateneu̯* — pl. *ateneie* (écrit *atenee*), *cadou̯* — pl. *cadou̯-uri* (écrit *cadouri*); adjectifs: *instantaneu̯* etc.

Les nombreux néologismes, pour la plupart d'origine française, du type de *consiliu*, *omagiu*, sont ambigènes. Ils n'ont pas eu de modèle morphologique en roumain et, sans doute pour cette raison, ils occupent une place à part. A la différence des autres ambigènes, qui ont au pluriel la désinence *-uri* ou *-e*, ceux-ci ont la forme du pluriel égale au thème: *consilii̯*, *omagii̯*.

---

cetări de lingvistică", I (1956), p. 121—122; cf. id., *Problèmes de phonétique et de morphologie. III. À propos de i̯ et u̯ en roumain*, „Cercetări de lingvistică", IV (1959), p. 46. (Tous ces travaux en roumain).

[49] L'auteur rappelle qu'une évolution parallèle s'est produite dans d'autres langues indo-européennes, dans les langues slaves par ex.: dans la période du vieux slave, les substantifs et adjectifs anciens thèmes vocaliques sont des thèmes consonantiques; cf. en vieux slave: *rǫk-a* „main", gén. *rǫk-y*, dat. *rǫc-ě*, acc. *rǫk-ǫ*, pl. gén. *rǫk-ŭ* (ancien thème en *-a-*); *vlĭk-ŭ* „loup", gén. *vlĭk-a*, dat. *vlĭk-u*, locatif *vlĭc-ě*, pl. nom. *vlĭc-i* (ancien thème en *-o-*) etc. Cette situation s'est maintenue dans les langues slaves actuelles (par ex. en russe tous les substantifs ont des thèmes consonantiques).

OBSERVAŢII ASUPRA LIMBII ŞI STILULUI PRESEI PROGRESISTE DE LA 1848

de

LIVIA POPESCU

Comunicare prezentată la sesiunea științifică a Universităților „Victor Babeş" și „Bolyai" din 25—29 mai 1958

Rolul important al presei ca factor activ al răspîndirii culturii în mase a fost recunoscut încă de cărturarii noştri din veacul trecut.

Astfel, I. Heliade-Rădulescu, într-o scrisoare adresată lui C. Negruzzi şi publicată în „Muzeul naţional" din 18 noiembrie 1836, vorbind despre „Curierul romînesc", subliniază rolul presei în răspîndirea cunoştinţelor[1].

Tinerii intelectuali „paşoptişti" din Ţara Romînească şi-au dat seama ce posibilităţi le oferă presa pentru educarea politică a maselor şi, în consecinţă, au înfiinţat numeroase ziare[2].

Astfel, în pregătirea ideologică puternică și susţinută[3] a evenimentelor de la 1848, un rol mare l-a jucat presa, alături de literatura progresistă, mijloc excelent de ridicare a conştiinţei patriotice a maselor[4].

Primele noastre periodice, oglindind procesul de înnoire a vieţii societăţii romîneşti în toată complexitatea ei, au contribuit în mod efectiv la mo-

---

[1] I. Heliade-Rădulescu subliniază rolul presei (și al teatrului) și în îmbogăţirea limbii literare. El mărturisește că, știind că se lucrează Regulamentul organic care „... aducea asemenea și o mulţime de vorbe necunoscute", s-a hotărît să le explice prin „Curierul romînesc": „Băgam într-adins vorbe de ale Regulamentului prin frase, precum deputat, procuror, tribunal, intstanţie, reciproce șcl., șcl., numai ca să am prilejul a le tălmăci și a familiariza cu dînsele pe cititori, încît, cînd va veni Regulamentul să fie înțelese în oarecare chip". Cf. I. Heliade-Rădulescu, *Bucăţi alese. Proză.* Culegere cu o introducţie și cu note de Mihail Stăncescu, București, f.a., p. 51.

[2] În epoca revoluţiei din 1848 au apărut mai multe ziare în Ţara Romînească și în Ardeal, dar s-au remarcat prin ţinuta lor combativă mai cu seamă „Pruncul romîn", „Popolul suveran" și „Gazeta de Transilvania", celelalte avînd un caracter conservator. Cf. N. Iorga, *Istoria presei romînești de la primele începuturi pînă la 1916,* București, 1922, p. 82—94.

[3] cf. M. Roller, *1848 în Principate,* București, 1848, p. 9.

[4] cf. I. Coţeanu, *Stilurile moderne ale limbii romîne literare,* în „Limba romînă", IX (1960), nr. 2, p. 69.

dernizarea limbii noastre literare[5]. Presa progresistă din 1848 urmărește evenimentele pas cu pas, le comentează, le explică, ia atitudine, lămurește masele asupra drepturilor și îndatoririlor lor, face educația politică a acestor mase, continuînd, în felul acesta, activitatea începută de ziarele apărute în epoca premergătoare; de asemenea, ea face un pas înainte și în ceea ce privește procesul de modernizare a limbii romîne literare.

În cele ce urmează, vom prezenta aspecte ale limbii și stilului ziarelor „Pruncul romîn"[6], „Poporul suveran"[7] și al ziarului „Gazeta de Transilvania"[8] din această perioadă.

Primele două, apărute în timpul revoluției, participă activ la toate evenimentele, luînd atitudine față de acestea. Credincioase revoluției, ele și-au încetat activitatea o dată cu lichidarea ei. „Gazeta de Transilvania" stă și ea în strînsă legătură cu revoluționarii din Țara Romînească, primind știri și chiar scrisori din partea lor.

Ziarul ardelean se face ecoul evenimentelor din Muntenia, susține revoluția împotriva dușmanilor ei, contribuind și pe această cale la creșterea conștiinței revoluționare a maselor din Transilvania.

Deși animate de idealurile nobile ale revoluției din 1848, ziarele amintite scot în evidență în mod pregnant limitele caracteristice ideologiei burgheze. Ne referim mai cu seamă la „Pruncul romîn", care în articolul de fond al primului număr se adresează romînilor *din toate clasele* și aduce urări tuturor, chiar și domnitorului, care „cu acest prilej a dovedit că este *adevărat romîn* și *că-și iubește patria mai presus de toate*" (sublinierea noastră)[9].

Ideea armoniei dintre clase este și mai mult subliniată în alte articole, de pildă, în cel intitulat semnificativ „Unire"[10].

Împăciuitorismul burgheziei liberale manifestat de guvernul provizoriu, care a înlăturat din sînul său pe cei mai consecvenți revoluționari, este cît se poate de evident în Proclamația nr. 15, adresată „Fraților săteni", în care li se atrage atenția că vrăjmașii lor nu sînt boierii, ci pravilele cele rele și greșelile domnilor"[11], ca și cum aceste pravile n-ar fi fost întocmite de boieri împreună cu domnii și n-ar fi fost în favoarea lor, ci le-ar fi fost impuse împotriva voinței lor.

---

[5] cf. G h. B u l g ă r, *Despre limba și stilul primelor periodice romînești*, in „Contribuții la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea vol. II, București, 1958, p. 113.

[6] „Pruncul romîn" (abreviat Pr.r.) a apărut de trei ori pe săptămînă între 12 iunie—11 septembrie 1848, sub conducerea lui C. A. Rosetti și E. Winterhalder.

Colaboratorii săi sînt, după părerea lui N. Iorga; Cf. N. I o r g a, *op. cit.*, p. 82—85 fără importanță. Între ei găsim însă și nume cunoscute: poetul I. Catina, C. I. Arion, Ionescu (de la Brad) și I. Eliade.

[7] „Popolul suveran" (abreviat (P.s.) a apărut între 19 iunie—11 septembrie 1848 sub conducerea lui D. Bolintineanu. Colaborează Al. Zane, P. Teulescu, uneori chiar N. Balcescu și C. Bolliac. Cf. N I o r g a, *op. cit.*, p. 86—87).

[8] „Gazeta de Transilvania" (abreviat (G.Tr.).

[9] Astfel e caracterizat Vodă Bibescu, care a acceptat constituția fiind silit s-o facă și apoi a fugit peste graniță (Pr.r., 12 VI, 1848).

[10] „Unirea, frați romîni, ne este mai vîrtos acum de trebuință... și de ce să nu fim uniți? Nu sîntem toți frați, fii ai aceleeași mume? Și ca frați putem avea interese diferite?"... (Pr.r., 24 VI, 1848).

[11] *Anul 1848 în Principatele Romîne*, vol. I, București, 1902, p. 615.

Această proclamaţie este o bază serioasă pe care gazetarii de la „Pruncul romîn“ o utilizează din plin pentru a prezenta în mod demagogic problema împroprietăririi, ca să nu supere nici pe boieri şi să nu-i îndepărteze nici pe ţărani[12]. Totuşi sînt şi voci care se ridică în favoarea ţăranilor oropsiţi[13]. Acelaşi ziar cere indulgenţă, mărinimie, generozitate faţă de organizatorii acţiunii contrarevoluţionare, care s-a soldat şi cu victime omeneşti, invocîndu-se virtutea creştinească a iertării (Pr. r., 22 VI, 1848).

O altă latură negativă a ideologiei burgheze, evidentă în aceste ziare este misticismul religios de care sînt stăpîniţi colaboratorii ziarelor. Aceştia, aproape în toate articolele lor, se referă la voinţa divină, dau citate din textele biblice, trag concluzii în spiritul învăţăturii creştine.

Acest misticism e prezent şi în coloanele ziarului „Popolul suveran“, care totuşi e superior celuilalt prin obiectivitatea sa, prin atitudinea sa critică faţă de slăbiciunile guvernului provizoriu[14], prin realismul cu care analizează situaţia internă, înfierînd pe falşii patrioţi care aleargă după posturi[15].

„Gazeta de Transilvania“ priveşte şi redă în mod obiectiv stările de lucruri din Ţara Romînească.

Astfel, arestarea guvernului provizoriu de către Odobescu şi Solomon o caracterizează în mod just ca un act contrarevoluţionar (G. Tr. 28. VI. 1848); împroprietărirea ţăranilor o socoteşte un fapt echitabil, deoarece „mai întîi au fost ţăranii, apoi boierii şi toţi veneticii; ... aceştia dau ţăranului din pămîntul răpit odinioară (înainte de veacuri), tot de la el, atunci cînd se puseră tiranii pe capul lui“ (G. Tr. 5. VII. 1848).

Unele formulări ale acestui ziar dau dovadă de o clarviziune uimitoare. Boierilor le spune că nu pot schimba „legea naturei“, deci nu vor scăpa de ceea ce se tem (G. Tr., 5. VII, 1848); în legătură cu revoluţia din Moldova arată că „schimbările mari se produc numai prin fapte, iar nu singur prin vorbe, fie acelea pe cît de înflăcărătoare“ (G. Tr., 28 VI, 1848).

*

Analizînd limba în care au fost scrise aceste ziare, ne izbeşte caracterul modern al structurii frazelor şi al vocabularului. Majoritatea neolo-

---

12 „Pruncul romîn“ într-un articol din nr. 5 al ziarului (24.VI, 1848), se adresează pe de o parte proprietarilor, cerîndu-le să nu dea crezare „vorbelor mincinoase că li se vor lua moşiile“, asigurîndu-i că „nimic dintr-ale proprietăţii nu se va atinge, pînă se va aduna, va chibzui şi va hotărî obştească adunare“, pe de altă parte, ţăranilor, spunîndu-le că: „... patria, muma noastră, îşi iubeşte de o potriva pe toţi fiii săi, şi *precum nu suferă ca ţăranul,* care pînă acum gemea sub jugul apăsării, care era lipsit de cele mai sfinte drepturi ale omului *să mai rămîie în starea de mizerie în care se află, asemenea nu va suferi ca proprietarul să-şi piarză proprietatea sa“* (sublinierea noastră). (Pr.r., 24 VI, 1848).

13 Într-un articol intitulat „De ce mai sînt oameni nemulţumiţi?“ se subliniază nedreptatea de a fi lăsaţi să sufere două milioane şi jumătate de suflete“ pentru ca 6000 de proprietari să aibă cîte un pogon sau două de pămînt mai mult“ ... (Pr.r., 15 VII, 1848).

14 „Popolul suveran“, într-un articol din 9 VII, atrage atenţia guvernului provizoriu asupra necesităţii de a organiza urgent „guarda naţională“ şi a lua în privinţa alegerilor hotărîri care să fie dezbătute prin ziare.

De asemenea, arată necesitatea de a fi lămuriţi ţăranii asupra drepturilor care le revin prin constituţie.

15 P.s. din 14 VII, 1848. Cf. atitudinea critică a ziarului apreciată şi de N. Iorga, *op. cit.*, p. 87.

gismelor sînt bine folosite și se prezintă în forma în care circulă și azi. Alături de ele se mai găsesc însă și neologisme neadaptate sistemului fonologic și morfologic al limbii romîne, precum și regionalisme și elemente arhaice. Această îmbinare ciudată este destul de frecventă în limba ziarelor studiate. Un exemplu concludent este următorul: „Patria este locul ... de care sînt legate *suvenirile* copilăriei noastre, *suvenire* atît de dulci, *a cărora* coardă face să *tresae* omul bărbat"[16], în care neologismul *suvenire*, neîntrebuințat astăzi, se află în același context cu forma arhaică *a cărora coardă* (cu *-a* epitetic) și cu regionalismul muntean *să tresae* (verb. iotacizat).

Limba în care sînt scrise articolele este, în general, îngrijită, ziariștii evită asperitățile lingvistice în măsura posibilității, articolele scrise de corespondenți însă cuprind numeroase greșeli de limbă, neologisme neadaptate, elemente de jargon sau de limbaj familiar[17].

Particularitățile fonetice popular-regionale și arhaice nu sînt prea numeroase în limba ziarelor din Muntenia, cele semnalate însă au o mare frecvență[18].

Astfel:

a ardica pentru *a ridica*: *„s-a ardicat* în București stindardul libertății"; *„ardicați* stindardul libertății" (Pr. r. 26. VI, 1848).

aideți pentru *haideți*: *„aideți* cu toți să ne scriem la guardia națională" (Pr. r., 22. VI, 1848);

lacrămă și *lacrămi* pentru *lacrimă — lacrimi*: *„lacrămă* de durere"; „cu *lacrămi* se roagă" (Pr. r., 14—15. VII. 1848).

mumă pentru *mamă*: „patria îi este *mumă*" (Pr. r., 28. VI. 1848);

martur pentru *martor*: „stă *martur* sîngele nevinovat"; „stă *martură* căimăcămia Băleanului" (Pr. r. 14—15. VII. 1848);

disimilarea lui *r* în *l* în *tutulor*, formă specific munteană: „încrederea a reintrat în inimile *tutulor*" (P. s., 12. VII) și disimilarea lui *n* în *r* în *amerințat*: „Guvernul astfel *amerințat* pleacă la munți" (P. s., 5. VII. 1848), formă găsită și în „Gazeta de Transilvania": *„a amerințat* cineva cu intervenirea armată" (G. Tr., 12. VII). Alături de ea se găsește și forma normală *amenințat*: „Guvernul provizoriu era foarte *amenințat*". (P. r., 25. VI. 1848); forma *rădica* pentru *ridica* reprezintă un fonetism arhaic: „să se poată *rădica din țărînă*" (Pr. r., 15. VII. 1848).

Caracteristic muntenești sînt verbele iotacizate, după care se orientează și verbele neologice:

„pe soldații să-i *scoață din capitală* (Pr. r., 12. VII. 1848); să se *trimiță* arestuiții" (Pr. r., 6—8. VII, 1848); (Căimăcămia) *să scoață* iară capul" (P. s., 14. VII. 1848); „să sprijinim guvernul ca să nu *cază* cauza" (ibid.); „cine să nu *crează*" (Pr. r., 6—8. VII); „să *rămîie* pînă ce tribunalul ... va

---

[16] Din articolul „Patria" (P.s., 28 VI, 1848).

[17] De exemplu, articolul intitulat „Despre guardia națională" de Barbu B. Gănescu (Pr.r., 24 VI, 1848).

[18] Menționăm că materialul documentar a fost extras din colecția de documente *Anul 1848 în Principatele Romîne* (abreviat *Anul 1848*) vol. I și II, București 1902, în care au fost reproduse articole și note din ziarele amintite. In transcrierea exemplelor am adoptat principiul de interpretare a ortografiei expus de B. Cazacu în *Studii de limbă literară. Probleme actuale ale cercetării ei*, București, 1960, p. 66—67.

hotărî" (ibid.); „trebuie să le *spui* publicului" (P. s., 14. VII); „are voinţă şi ştie să şi-o *susţie*" (P. s., 5. VII); „... *viind* pe pămînt" (P. s., 28. VII); „poporul să se *opuie* aristocraţilor" (P. r., 10. VII); „să se *compuie*" (Pr. r., 15. VII).

În limba „Gazetei de Transilvania" întîlnim fonetismul regional *încătrău:* „membrii guvernului provizoriu fugiră, *încătrău,* vom afla mai tîrziu" (G. Tr., 15. VI); de remarcat este însă faptul că nu atît fonetismul cît construcţiile şi calcurile lingvistice îi dau presei din Ardeal caracterul regional care o distinge.

În rostirea şi scrierea neologismelor mai întîlnim şovăieli. Unele apar sub forma în care se pronunţă în limba franceză, indică deci, un împrumut recent, pe cale orală, din această limbă: *anarşie, devuaţi, devuement, escuza* (Pr. r.) *sujetul, foncţie* (P. s.) etc.

Altele au fonetismul propriu limbii italiene: *concistă, consecuinţă* (Pr. r.), *popol*[19], *prisioneri* (P. s.). Cuvîntul „gardă" oscilează între forma *guardia, gvardia* (Pr. r.), *guarda* (P. s.) *şi garda* (G. Tr.).

Neologismele romanice venite prin filieră rusă au forma lor caracteristică: *prejudiţii, soţietăţi, prinţipuri, finanţială* etc.

În presa ardeleană, datorită influnţei latiniste, întîlnim forme ca: *testimoniu, guberniu.* Influenţa italiană se remarcă în *dechiarat* şi *puntul.*

Mai interesante sînt însă formele care reprezintă un fel de anticipare a „pumnismului", ca: *încordăciune* şi *direpciune* pentru *încordare* şi *direcţiune,* precum şi *venitoriu* pentru *viitor:* „să nu cutezi a mai cîştiga pe *venitoriu* unul mai mult decît altul" (G. Tr., 5. VI); *pusură = poziţie, situaţie; „Pusura* politică şi rangul politic în care stau prinţipatele Romînia şi Moldova este pentru Europa anomalie cu totul singulară" (G. Tr. 14 VI); şi *străplînta = transplanta, transmite:* „Răzbunarea colcăitoare s-ar *străplînta* de la tată la fii". (G. Tr., 12. VII).

În privinţa lexicului, remarcăm numărul mare de neologisme necesare pentru exprimarea noilor idei puse în circulaţie de revoluţie. De ex.: *egalitatea* drepturilor, *contribuţia generală,* desfiinţarea *rangurilor* (Pr. r., 14. VII), *demnitatea* de om, *instrucţia* ţăranului (P. s., 9. VII), *cetăţean, alegător, monopol, perspectivă* (Pr. r., 15. VII) şi multe altele.

În majoritatea cazurilor, ele sînt bine întrebuinţate. De ex.: „într-acest *amalgam* de *idei,* de cugetări, de *sisteme,* nici un glas *sincer* pentru *patrie*" (P. s., 14. VII), sau „Sîntem încă sub impresia scenelor la care a fost *expusă capitala* în zilele din urmă" (P. s., 9. VII) etc.

Fără îndoială că multe din neologismele prezente în coloanele acestor ziare au fost puse în circulaţie încă de către periodicele premergătoare revoluţiei, dar trebuie să remarcăm adaptarea lor la sistemul fonologic şi morfologic al limbii romîne.

[19] De remarcat e faptul că în „Gazeta de Transilvania" cuvîntul apare sub forma popor: „*poporul* din Bucureşti se readună în mai multe mii" (G.Tr. 5 VII).

Uneori, însă, gazetarii abuzează de neologisme[20] — deşi în articolele lor se adresează maselor, — introducînd numeroase franţuzisme sau italienisme în scrisul lor, în loc să caute cuvîntul corespunzător în limba romînă[21].

Influenţaţi de limbile străine pe care, desigur, le vorbesc bine, colaboratorii ziarelor amintite recurg şi la calcuri lingvistice[22].

În „Gazeta de Transilvania" neologismele romanice adaptate specificului limbii noastre sînt numeroase, de ex.: a dat *ocasie*, *ideea revoluţiei*, o frîntură a *populaţiei*, *servilism*, mişcări *constituţionale* etc., totuşi aici întîlnim, comparativ, cele mai multe asperităţi lingvistice[23].

Colaboratorii „Gazetei de Transilvania", pentru a fi mai bine înţeleşi de cititori, recurg la glosarea cuvintelor. Un exemplu interesant este următorul: „Mitropolitul din Bucureşti denumi în locul „guberniului provizoriu" „*locoţinători* sau *caimacami* (pe turceşte)". (G. Tr., 5. VI). În alte cazuri se pune în paranteză cuvîntul franţuzesc din care provine neologismul respectiv: „aceea ce a dovedit este un *pledoier* (plaidoyer) elocvent pentru guvern" (G. Tr., 8. VII), sau se explică tot cu un cuvînt franţuzesc cuvîntul sau expresia romînească ce li se pare nouă: „persoane deprinse a judeca *cu uşurătate* (à la légère) (G. Tr., 8. VII)[24]. Tot în „Gazeta Transilvaniei"

---

[20] Intîlnim, de exemplu, cuvîntul *amor* de mai multe ori în acelaşi articol: „inima tînără şi plină de *amor*"; „*amorul* fratelui său"; „*amorul* patriotic"; „*amorul* patriei" (P.s., 28 VI).

[21] Astfel de franţuzisme sînt: *arjan* pentru *bani*: „le-a luat şi în arjan" (P.s. 12—14 VII); *clemenţă* pentru *îndurare*, „*clemenţa* sa sinceră" (P.s., 5 VII); *confienţă* pentru *încredere*: „fără să aibă nimeni drept a ne refuza stima şi *confienţa*" (P.s., 5 VII); *furnese* pentru *cuptoare*: „toţi demonii se ascunseră în *furnesele* lor" (Pr.r., 10 VII); *rampart* pentru *meterez*: „Romîniei i s-a dat... să fie puternicul *rampart* între barbarism şi civilizaţie" Pr.r., 26 VII); *voiajuri* pentru *călătorii*: „să nu incomodeze *voiajurile* noastre de plăcere" (P.s., 9 VII); *meprisat* pentru *dispreţuit*: „el să fie bătut, chinuit şi *meprisat*" (Pr.r., 15 VII) etc.

Intîlnim şi cîteva italienisme: *concistă* pentru *cucerire*: „Popolul romîn va fi mare / nu prin conciste şi războaie"... (Pr.r., 10 VII); *nuvelă* pentru *noutate*, *ştire*: „Această *nuvelă* a produs aici o mare senzaţie (Pr.r., 3 VII): *sforţă* pentru *forţă*, *putere*: „colonelii Odobescu şi Solomon)... socotiră a răsturna guvernul şi a se pune prin *sforţă* în locu-i..." (P.s., 25 VI).

[22] Un calc lingvistic din limba franceză este: „Siliţi *a îmbrăţişa* mîna Prinţului" (în loc de a săruta mîna Prinţului) (Pr.r., 4 VII) < fr. *embrasser*, care are şi sensul de „a îmbrăţişa" şi acela de „a săruta". În l. franceză se spune însă „baiser les mains".

[23] Unele neologisme din G.Tr. sînt specific ardeleneşti, de pildă *a pertracta* = a dezbate (G.Tr., 14 VII); *testimoniu* = certificat (G.Tr., 5 VII); *a detrage* = a scădea (G.Tr., 14 VII). Unele cuvinte sînt împrumuturi din limba germană sau prin filieră germană: *privat* = particular: „interesul *privat*" (G.Tr., 5 VI), *a se cvitui* = a se achita: „*se cvituiesc* sărmanii cu adeverinţe goale" (G.Tr., 29 (VII). Calcurile lingvistice sînt mai numeroase şi, în majoritatea cazurilor, ele provin din limba germană: *a suna* = *a glăsui*, „a spune", „a face menţiune" după germ. lauten „a suna" şi „a glăsui" (sau după magh. szól „a suna" şi „a zice"): ex. „Despre sosirea unei cete de turci la Galaţi încă sună o scrisoare" (G.Tr., 8 VII): *canal* „cale", „mijloc", după fr. canal. = „cale", „mijloc": „între alte *canale* de propagandă naţională" (G.Tr., 12 VII).

[24] Alte exemple de glosare a cuvintelor: „ofiţerii cari *cvitară* (quitté) formal" (G.Tr., 12 VII); „Judece acum fiecare dacă *ţinerea* (durée) căimăcămiei nu a dovedit îndestul că revoluţia nu a fost faptă a unui mic număr de oameni, ci a voinţei tari a popolului" (G.Tr., 8 VII). E interesant de menţionat că cele mai multe exemple provin din „Scrisoarea lui I. Voinescu II adresată Gazetei de Transilvania" (G.Tr., 8 VII).

întîlnim expresii franțuzești introduse în contextul romînesc, fără explicații: „El era să-facă *un coup d'Etat*" (G. Tr., 26. VII); „noi proprietarii de astăzi stăpînim *de bon (!) foi* moșiile noastre" (G. Tr., 5. VI). Aceste expresii sînt considerate oarecum „termeni tehnici".

Imprumuturile nefiind socotite suficiente pentru nevoile exprimării diferitelor idei noi, ziariștii din 1848 recurg și la îmbogățirea vocabularului prin derivare.

Pentru indicarea unei acțiuni care se repetă, ei se folosesc de derivate cu prefixul *re-*: „Poporul din București se *readună* în mai multe mii..." (G. Tr., 5. VII); „orășenii *s-au reasigurat* după evenimentele la care capitala a fost expusă" (P. s., 5. VII)[25].

Derivatele cu prefixul *ne-* apropie limba acestor ziare de limba veche: *neîncăpuit* = nestrîns, neadunat: „de a nu rămîne fînurile și toate celelalte felurimi de producte pe cîmpuri *neîncăpuite*" (Pr. r., 26—29. VI); *neomenit* = inuman: „*neomenita* pildă a arendașilor" (ibid.).

Cu ajutorul sufixelor se creează cuvinte noi, care, uneori, țin locul împrumuturilor. Din întrebuințarea lor reiese un fapt observat de T. Vianu, și anume: încercarea de a se înlocui neoligismele cu cuvinte romînești sau de a întrebuința cuvinte vechi dîndu-li-se un sens nou[26].

În majoritatea cazurilor, așa cum ne dovedesc exemplele, aceste încercări au dat greș. Unele dintre ele totuși au circulat cîtva timp. De ex.: *viitorime* = *posteritate*: „Istoria va spune *viitorimii* că cei mai mulți ostași romîni au tremurat înaintea morții" (P. s., 12. VII). Tot cu sufixul *-ime* s-a format *cătățime* = *cantitate*: „știm că la 29 iunie se mai afla o mare *cătățime* (de proclamații) la vornicie" (Pr. r., 8. VII). Ambele cuvinte sînt atestate în documentele vremii[27].

Cu sufixul *-ință* sînt derivate substantive abstracte: *cadință* = „*drept: cădere*": „nu era în *cadința* lor să facă" (Pr. r., 26—29. VI)[28] și *legătuință* = *confederație* „conferințele *legătuinței* staturilor germane" (G. Tr., 14. VI).

Cuvîntul *numerar* este înlocuit în G. Tr. cu *numărătoare*: „în loc de *numărătoare* se cvituesc sărmanii cu adeverințe goale" (G. Tr., 20 VII). Un derivat asemănător este *cășunător* = *pricinuitor*: „Se vor cerceta cu de-amăruntul toate năpăstuirile țării... și *cășunătorii* relelor se vor da în judecata nației" (G. Tr., 26. VII).

---

[25] Derivatele cu prefixul *re-* sînt destul de numeroase: „acum îi vor *renumăra* între ai lor dușmani" (G.Tr., 12 VII); „...*revestindu-se* cu haină nobilă, cu noua constituție" (Pr.r., 10 VII) etc. Formele *retragere, a se retrage* se folosesc alături de *tragere*, a se *trage*: „Guvernul face o *retragere* atît de fatală libertății noastre" (Pr.r., 10 VII): (Odobescu) „este silit a porunci să se *retragă* soldații în cazarmă (Pr.r., 22 VI); dar: C. A. Rosetti și I. C. Brătianu *se traseră* din guvernul provizoriu" (ibid.). (Guvernul) „se mulțumește *a se trage* din capitală..." (Pr.r., 12 (VII).

[26] cf. T. V i a n u, *N. Bălcescu, artist al cuvîntului*", în „Probleme de stil și artă literară", p. 68.

[27] In documentele publicate de Valerianu Popovici, găsim cuvîntul *viitorime* cu sensul de „viitor": „să fim scăpați pe *viitorime* de așa dare". Cf. V. P o p o v i c i, *Un moment din lupta împotriva exploatării a groparilor din „Băile de păcură" de la Lucăcești-Bacău la mijlocul secolului al XIX-lea*, în „Studii și cercetări științifice" (Iași), VI(1955), nr. 3—4, p. 128; în documentele din 1848 citim: „cu această ocazie (s-a împărțit) și o *cătățime* de vin și pîine" (*op. cit.*, vol. II, p. 2).

Cu sufixul *-tor/-toare* sînt derivate o serie de adjective, care, așezate lîngă un substantiv țin locul unei subordonate atributive: „împotriva trădătorilor *călcători* de jurămintte“ (Pr. r. 6—8. VII); „stindardul german tricolor *zburător* pe palatul agenției este pentru dînșii în destulă garanție“ (G. Tr., 29. VII); „legi *fericitoare*“ (Pr. r. 15. VII); *„întristătoarele* nuvele“ (Pr. r., 8. VII).

Cu sufixul *-esc* sînt formate adjectivele: *dorobănțesc* („l-a ajuns un căprar *dorobănțesc*“) (P. s., 12—14. VII); *austriacesc* („supuși *austriacești*“ (G. Tr. 29. VII); cu sufixul *-ește* sînt formate adverbele *metodicește, vremelnicește:* „chestiunea să o dezbată *metodicește*“ (Pr. r., 14—15. VII); „ordinul lucrurilor întocmit *vremelnicește* în București“ (Pr. r., 3. VIII). Unele din aceste derivate au rămas în limbă, cele mai multe însă au circulat foarte puțin.

Am amintit mai înainte încercarea evidentă a cărturarilor vremii de a înlocui neologismele prin cuvinte vechi, care au primit un sens nou. Ele nu s-au păstrat în limbă, dar au circulat un anumit timp. Un astfel de termen este *„cuvînt“* cu sensul de *„motiv“*, întîlnit și în limba scrierilor lui N. Bălcescu[29]. Cărturarii vremii au încercat să înlocuiască neologismul *membru* cu cuvîntul vechi *mădular,* dar s-a impus totuși neologismul.[30] Termenul *„urmări“* are sensul de *„fapte“:* „conduita și *urmările* acestor oameni silesc pe guvern... să facă să se simtă puterea ce i s-a dat de popol“ (P. s., 12. VII).

Cuvîntul *simtiment* (la N. Bălcescu: *simțiment*) înlocuiește cuvîntul împrumutat: sentiment.[31]

Uneori există o confuzie între cuvîntul romînesc și neologismul care provine de la aceeași rădăcină, creîndu-se un echivoc. O astfel de confuzie întîlnim la verbul *a confunda* redat prin *a cufunda:* „despotismul *cufundă* interesul nației cu al tronului“ (Pr. r., 26—29. VII); și *a se confunda* prin *a se cufunda:* „ambițioșii *se cufundă* cu trădătorii de patrie“ (P. s., 14. VII). De asemenea, *a jura* e folosit cu sensul de *a conjura:* „Romîni!... *vă jurăm* să nu vă descurajați...“ (Pr. r., 9. VII) sau termenul *nerăspunzător* cu sensul de *necorespunzător:* „Schimbare a legiunilor cîte din timp în timp se află *nerăspunzătoare* la scopul statului“ (G. Tr., 17. VII). Am amintit și confuzia între *a se trage* și *a se retrage.*

---

[28] P. V. Haneș, în a sa *Dezvoltare a limbii literare romîne în prima jumătate a secolului al XIX-lea* (ed. II), București, 1927, p. 26, citează cuvîntul *cadință* în lexicul lui P. Maior.

[29] T. Vianu, *op. cit.*, p. 68.

În ziarele analizate am găsit cîteva exemple: „proclamația guberniului provizoriu în care își dă socoteala de *cuvintele* care l-au silit a se trage pe munți“ (Gr.Tr. 8 VII); „mă văd silit să tac pentru două *cuvinte:* întîi că sîntem atît de săraci de bărbați demni de a sta în capul lucrurilor... și al doilea...“ (P.s., 14,VII).

[30] Cf. „pune pe *mădularii* guvernului la arest“ (Pr. r., 22. VI), alături de care în același articol întîlnim cuvîntul *membru:* „(delegația) fu primită cu cele mai vii aclamații de *membrii* guvernului“ (ibid.). Cuvîntul *mădular* alternează cu *membru* și în documentele vremii: „chemînd în posturile lor de *mădularii* ce sînt în capitală“ *(„Anul 1848“ II, p. 60);* „mădularele oblăduirii“ (ibid., p. 116).

[31] „Cu toate *simțimentele* cele adevărat patriotice și democratice ale administratorului nostru“ (P. s., 12. VII); „tinerii cu nobile *simțimente*“ (ibid.).

Dorința de a evita neologismele este evidentă în construcții ca *„chemăm băgarea de samă* a guvernului" (P. s., 19. VII) pentru *„atragem atenția"*... De altfel, în acelaşi articol întîlnim şi forma: „ne grăbim *a chema atenția* guvernului", în care totuşi neologismul *atenție* este păstrat. Uneori neologismul nu este înlocuit cu cel mai potrivit cuvînt romînesc, ceea ce produce echivocuri. Astfel, în locul cuvîntului *a atîrna = a depinde* se întrebuințează cuvîntul *a spînzura,* de ex.: „de la chipul în care se vor face alegerile *spînzură* şi persoanele care au să reprezinte pe popol" (P. s., 3. VII) cf. documentele vremii „... de aci *spînzură* fericirea şi nefericirea *nației"* (*Anul 1848,* II, p. 203). Alteori un cuvînt romînesc înlocuieşte un alt cuvînt care ar fi fost mai potrivit. Astfel, *mădular* este întrebuințat pentru *membru*[32], sau *cuviincios pentru cuvenit*[33].

De asemenea, în contextul în care se găsesc sînt nepotrivite cuvintele romîneşti *a se păzi*[34] sau *a se răsturna*[35]. Asemenea greşeli dovedesc că încă nu s-a precizat bine sensul cuvintelor traduse, deci că normele lexicale încă n-au fost fixate.

Deşi în majoritatea lor, neologismele sînt bine folosite, găsim totuşi cazuri cînd ele sînt întrebuințate greşit. Astfel *faimă* are înțelesul de: *veste, știre* în exemplul: „la o singură *faimă* că boierii s-ar găti (locuitorii capitalei) se adunară cu miile". (G. Tr., 12. VII); *știință* este întrebuințat pentru *înştiințare, informație:* („Guvernul provizoriu)... a primit *știința* oficială de la Constantinopole"... (P. s., 9. VII)[36]; *a aplica* are sensul de *a folosi:* „... oricare putere europeană s-ar feri a mai *aplica* ofițeri cari îşi vor fi dat demisia sau de frică, sau de necredință sau din servilism" (G. Tr., 12. VII); *a se deduce* se utilizează pentru *a se aduce:* „... dreptatea proclamată să se poată *deduce* la culmea sa" (Pr. r., 15. VII)[37].

În locul viguroasei expresii idiomatice: *„nedreptate strigătoare la cer"* găsim formularea convențională: „nedreptate *reclamantă* pînă la tronul dumnezeirii" (Pr. r., 15. VII).

În legătură cu neologismele, remarcăm faptul semnificativ că încă nu s-a fixat sensul unor termeni care s-au păstrat sub două forme, cu terminația în *-ie* și în *-iune*. De pildă, cuvîntul *rație* este folosit pentru *rațiune*[38].

---

[32] („trei dintre *mădularii* guvernului provizoriu vor să piarză țara..." (Pr. r., 22. VI).

[33] „(Proclamațiile) nu s-au trimis într-un număr *cuviincios* la județe (= număr cuvenit)" (Pr. r., 8. VII). În documentele din 1848 foarte mult exemple: timpul *cuviincios,* deslușirile *cuviincioase* („Anul 1848", II, p. 154, 155).

[34] „(Guarda națională) încă nu e organizată după principiele ce se *păzesc* la alte nații" (P. s., 9. VII).

[35] (Săteanul nu are)... un pom măcar, subt care, obosit de muncă și de suferințele vieții, *să se răstoarne* și el într-o zi de duminică" (Pr. r., 15. VII).

[36] În documente: *a se lua știință = a fi informat* („Anul 1848", II, p. 40).

[37] Alte exemple de neologisme folosite greșit: „Statuia reprezentînd Romînia *deliberată* (= eliberată)... fu distinsă..." (Pr. r., 6—8. VII); în documente: „purtînd asupra sa... semnul *deliberării* nației" (Anul 1848, II, p. 55); „stindardele *sancționate* = (sfințite) de religie". (Pr. r., 10. VII); „timpul este *interesant* (prețios) și nu ne iartă ca să-l pierdem cu asemenea scrieri" (Pr. r., 5. VI); „popolul se poate *aduce* prin aceasta *în poziție* (= în situația) a dărîma bisericile, a sparge icoanele..." (P. s., 5. VII).

[38] (omul care) „a rămas în cercul faptelor prescrise de *rația* și de buna cuviință..." (Pr. r., 10. VII).

De asemenea, remarcăm întrebuințarea pleonastică a verbului *a prefera* cu un complement circumstanțial de mod exprimat prin adverbul *bine* la gradul comparativ: (Guvernul) „se mulțumește a se trage din capitală, *preferînd mai bine* ca rușinea să cază asupra lui decît asupra nației". (P. s., 12. VII).

Și în articolele „Gazetei de Transilvania" găsim unele neologisme greșit întrebuințate, ca de pildă *memorial* pentru *memoriu*: „în conformitate cu *memorialul* așternut Porții" (G. Tr., 26. VII), dar ceea ce-i mai caracteristic pentru acest ziar este folosirea nemeroaselor regionalisme, ca: *a desmînta = a descuraja; a griji = a avea grijă; a se îmbia = a se oferi; a corbăci = a biciui* < magh. *korbács*[39], *a jurui = a făgădui, a jura; nebîntuit = nesupărat* < magh. *bántani*, pe lîngă care întîlnim și unele expresii romînești schimbate sub influența limbii maghiare.[40]

Pe lîngă regionalisme, găsim și unele cuvinte învechite: *capete* pentru *capitole*.[41]

Încheind acest capitol remarcăm efortul ziariștilor de a exclude din vocabularul lor cuvintele de origine turcească sau neogreacă, care sînt puțin numeroase[42].

*

În ceea ce privește particularitățile morfologice ale limbii acestor ziare observăm, în primul rînd, nesiguranța în adaptarea neologismelor — substantive și verbe — la sistemul de declinare și conjugare a limbii romîne. Pe de altă parte, întîlnim încă numeroase forme învechite sau populare și regionale.

Numeroase neologisme apar de alt gen decît astăzi. Astfel substantivele: *clas, epolet, favor, ordin, princip* (sau *prințip*) sînt de genul neutru; *partidă, programă, sistemă* sînt de genul feminin, iar *comentarii* este de genul masculin.

Este interesantă oscilația între masculin și feminin în cazul numelui propriu *Satan* sau *Satana.*

Cele mai numeroase forme de plural neconforme cu normele de azi ale limbii literare sînt cele terminate în *-uri*. După substantive ca *pas-pasuri* s-au orientat neologismele: *bancheturi, consulaturi, interesuri* (alături de care întîlnim și *interese,* care a rămas), *staturi, privileghiuri, pașaporturi, prințipaturi, puncturi,* după care s-a orientat și substantivul romînesc *car,* care se prezintă la plural sub forma *caruri.*

---

[39] Regionalisme la G. Tr.: „*vom griji* ca numele dv. să vă strălucе glorios în posteritate" (G. Tr., 12. VII); „alții mai văd și... o amăgire și *desmîntare* a soldaților prin reacționari" (G. Tr., 8. VII). Menționăm că acest cuvînt se găsește și la I. Budai-Deleanu în prologul *Țiganiadei;* „pînă acum nu *s-a îmbiat* nimeni... cu întrevenire armată" (G. Tr., 12. VII); „(Costachi, căpitanul de poliție), ... începuse *a corbăci* la oameni" (G. Tr., 5. VII); „căruia îi *jurui* credință" (G. Tr., 14. VI); „dreptul *nebîntuit* de a stăpîni și a se folosi de vreo moșie" (G. Tr., 14. VI).

[40] Expresii neromînești, sub influența limbii maghiare: „însfîrșit, ce atîta *sfărmătură de cap*" (în loc de: *bătaie de cap* — după magh. *fejtörés*) (G. Tr., 8. VII); „(Datoria jurnalelor e) a aduce aminte *pe tot minutul*" (în loc de: *în fiecare clipă* — după magh. *minden percben*).

[41] Cuvinte învechite: „fără a mai ceti *capete* întregi din istoria patriei" (G. Tr., 14. VI).

Toate aceste substantive sînt de genul neutru. Substantivul feminin *bază* a fost atras de astfel de substantive și îl găsim la plural sub forma *bazuri*, alături de forma *baze*.

Substantivele neutre: *clas* și *princip* (= *principiu*) formează pluralul în *-e*: *clase* și *principe*.

O serie de substantive feminine au pluralul în *-e*: *partide, rane, strade*. Toate aceste forme, precum și pluralele ca *depeși, murmuri, timpi*, dovedesc nesiguranța, șovăiala, oglindesc un moment de tranziție de la limba literară veche, cînd încă normele nu erau fixate, la cea modernă.

În legătură cu substantivele, observăm că mult mai multe provin din infinitivul lung al verbelor decît azi. Astfel apare: *fumare* pentru *fumat*, *tăiere* pentru *tăiat*, *sprijinire* pentru *sprijin*, *intervenire* pentru *intervenție*[43].

În alte cazuri, prin evitarea infinitivului s-a ajuns la alte forme tot atît de efemere[44], care însă dovedesc strădania ziariștilor de la 1848 de a crea noi forme de exprimare.

Numeroase sînt însă rămășițele limbii vechi în declinarea și articularea substantivului. Numele proprii masculine sînt articulate cu articolul enclitic, uneori. Apar, astfel, forme de genitiv-dativ ca *Băleanului, Bibescului* alături de forme uzuale astăzi: *lui Solomon*[45].

În unele articole întîlnim genitivul exprimat printr-o construcție cu prepoziția *de*, ca în limba textelor vechi: „tiranismul și călcarea *de drept* (= dreptului) ... nu pot fi recunoscute" (G. Tr., 14. VI) ..." scopul păzirii *de liniște* (= liniștei) nu mai poate suferi amestec străin armat" (ibid., 26. VII).

Tot aici găsim și dativul popular cu *la*: „nu putem crede *la* nici o scrisoare din cîte sosiră cu poșta" (G. Tr., 8. VII).

O mențiune specială merită în limba „Gazetei de Transilvania" întrebuințarea pronumelui demonstrativ *același, aceeași* în loc de *el* și *ea*, ceea ce îngreunează foarte mult exprimarea. De pildă: „... se cere a se lua o direpciune, a pluti spre *aceeași* ca să ieși la țărm undeva" (G. Tr., 12. VII), sau „urîm din suflet numai politica, cînd *aceeași* vrea a preface pe epitropi în subjugători" (G. Tr., 26. VII). Asemenea construcții sînt neromînești, ele se datoresc influenței limbii germane și au fost criticate de T. Maiorescu în „Limba jurnalelor din Austria".

---

[42] Cuvîntul neogrecesc *sofismată* apare alături de cuvîntul turcesc *tertip*: „tot aceia va fi atît de ageri la minte a ne arunca în ochi vreo *sofismată* spre a se justifica" (P. s., 5. VII); „Astfel vedem o mulțime de reacționari uneltind felurimi de *tertipuri*" (P. s., 14. VII).

[43] Cf. (amploiații) „socotesc că jumătatea din ceasurile canțelariei trebuie petrecute cu *fumare* de ciubuce, cu *tăiere* sau încercare de condei" (Pr. r., 8. VII); „a amenințat cineva cu *intervenire* armată" (G. Tr., 12. VII); „Guvernul este încredințat de *sprijinirea* ce găsește în popol." (P. s., 9. VII).

[44] Participiul *promis* la plural devine substantiv: „(Guvernul) să-și ție *promisele*" (Pr. r., 12. VII); de la cuvîntul *curaj* se creează termenul antinomic *descuraj*: „nici lamentațiile nu ajută nimic, nici *descurajul* nu ne scapă" (G. Tr., 12. VII).

[45] Cf. „stă martură Căimăcămia *Băleanului*" (Pr. r., 15. VII); „aceşti oameni au fost demoralizați de mulțimea jurămintelor ce făcuseră, cînd *Bibescului*, cînd lui Solomon, cînd nației" (P. s., 12. VII).

Vocativul nearticulat este o altă formă învechită întîlnită în limba acestor ziare.[46]

Tot ca în limba veche, adjectivul demonstrativ, relativ sau nehotărît nu-şi pierde pe *a* epitetic cînd stă înaintea substantivului.[47] De asemenea pronumele relativ *care* este întrebuinţat în loc de *ce* şi invers.[48]

Adjectivul nehotărît *tot, toată* se declină. În limba veche la genitiv-dativ era precedat de prepoziţia *a*, el rămînînd neschimbat. În limba acestor ziare apare precedat sau nu de prepoziţia *a* şi declinat împreună cu substantivul determinat.[49]

Verbul prezintă cîteva aspecte populare, regionale şi arhaice.

Verbele fără prefixul *-în-* apropie limba acestor ziare de limba cronicarilor[50]. Tot aşa şi formele *străluce* şi *dede* din „Gazeta de Transilvania".

O formă regională este cea ardelenească *lucră* pentru *lucrează:* „Guvernul provizoriu şi ministerul *lucră* cu nespusă încordăciune" (G. Tr., 1. VII); tot regională este întrebuinţarea verbului *a voi* pentru *a vrea,* caracteristică graiului muntean, („Să nu cugete nimeni) că ... „*voi* să arăt că faptele lui sînt curate..." (P. s., 14. VII).

Viitorul popular apare alături de forma literară[51]; diateza reflexivă cu dativul în locul acuzativului, are, de asemenea, un caracter popular[52]. În ziarul ardelean „Gazeta de Transilvania" întîlnim mai mult ca perfectul perifrastic, obişnuit şi azi în graiurile ardelene[53].

Multă nesiguranţă se observă în conjugarea verbelor. Se conjugă fără sufixele *-ez* sau *-esc* verbe pe care noi le conjugăm cu aceste sufixe şi invers, sau se face confuzia între cele două sufixe[54].

---

[46] Cf. „Priviţi, *fraţi,* pe confraţii, pe concetăţenii voştri" (Pr. r., 22. VI).

[47] Cf. „*acesta Satana* întrebuinţă şi această barbarie" (P. s., 12—14. VII); „... un bărbat a *căruia* viaţa este un şir necontenit de virtuţi creştineşti" (Pr. r., 24. VI); „veţi lăsa... a exersa singuri o datorie, un drept al *fiecăruia* cetăţean?" (Pr. r., 22. VI).

[48] Cf. „*Care* mulţumire se cuvine bărbatului cu o simţire atît de fragedă?" (Pr. r., 22. VI), „Priviţi, fraţi, pe confraţii... voştri, *ce* de la început n-au aşteptat chemarea patriei" (Pr. r., 22. VI).

[49] Cf. „un tiran, întinat înaintea *toatei* Europei" (Pr. r., 26. VI); „să rămîie de exemplu urmaşilor a *toatei* Romîniei" (P. s., 14. VII); formele acestea au fost semnalate şi de Gh. Bulgăr, *op. cit.,* p. 101.

[50] Cf. „Toate abuzurile, toate şicanele şi intrigile s-au *depărtat* pentru totdeauna" (Pr. r., 13. VII); „ceilalţi proprietari... se *spăimîntară*" (Pr. r., 15. VII); toţi alergară şi se *armară*" (Pr. r., 22. VI). Verbul *a se înscrie* apare şi sub această formă şi sub forma *a se scrie,* în acelaşi articol (Pr. r., 22. VI).

[51] Cf. „(Proprietarii) se spăimîntară că *or să* le *ia* moşiile întregi" (Pr. r., 15. VII); „(oamenii) *or să vază* că nu este nici un om carele nu cîştigă" (ibid.).

[52] „(Popolul romîn) ... nu *şi*-a *răsbunat* în protiva trădătorilor călcători de jurăminte" (Pr. r., 6—8. VII).

[53] Cf. „Vrăjmaşii *au fost zis* că revoluţia a fost condusă de o mînă de intriganţi şi ambiţioşi, de sansculoţi" (G. Tr., 8. VII).

[54] Cf. „pe ofiţerii vinovaţi să-i *degrade (= degradeze)* (P. s., 12. VII); „neguţătorii se *îndatoară (= îndatorează)* a forma şase mii gardă naţională" (G. Tr., 15. VII). Tot aşa: *aprofundă* pentru *aprofundează* (P. s., 5. VII) şi *concentră* pentru *concentrează* (P. s.,

Foarte frecvente sînt construcțiile cu infinitivul în locul celor de azi cu conjunctivul: „să nu-l lăsăm *a păcătui*... cînd va fi trebuință *a*-l *îndrepta* pe calea cea bună"; „... patimile ce nu pot *a* ne *duce* decît la pieire" (P. s., 14. VII) etc.

Uneori aceste construcții alternează cu cele obișnuite azi: „Trebuie *să sprijinim* guvernul, *ca să nu cază* cauza"; dar *„să* nu-l *lăsăm a păcătui"* (ibid.).

O construcție ciudată este cea cu participiul în locul gerunziului: „*Zis* aceste cuvinte, iese îndată și aleargă iar în mijlocul fraților săi" (Pr. r., 22. VI).

În privința folosirii timpurilor verbale, observăm că perfectul simplu este preferat în relatarea unor fapte și, în general, se întrebuințează acolo unde noi am folosi perfectul compus: „fiindcă sultanul *primi* Constituția, armata turcească nu va veni în Țara-Romînească" (G. Tr., 15. VII); „Boieri ai țării,... voi ce *furăți* capul ei, voi cari singuri de sute de ani *avurăți* toate bogățiile ei"... (Pr. r., 15. VII).

Perfectul simplu e întrebuințat și în locul mai mult ca perfectului în exemplul: „... este steagul ce Mihai Viteazul *purtă* odată pe cîmpul de război..." (Pr. r., 6. VII).

Semnalăm ca un fapt interesant, întrebuințarea imperfectului în locul perfectului compus sau al prezentului, nu numai în „Gazeta de Transilvania", unde ar putea fi o urmare a influenței maghiare, dar și în „Pruncul romîn", unde această ipoteză este exclusă: „această împrejurare este pînă acum singura care *descuraja* pe cei puțin credincioși, le *retrăgea* mîna de ajutor de la lucrările guvernului provizoriu" (G. Tr., 12. VII) și „îndată se *schimbau* toate, o mulțime de stindarde tricolore *fîlfîiau* pe ulițe,... cocardele gonite ziua trecută se *revedeau* iarăși și următoarea publicație *se împărțea* în mii de exemplare" (Pr. r., 6—8. VIII). Fără îndoială că exemplul din „Pruncul romîn" este un caz de imperfect narativ, așa cum se găsește în creația populară orală.

Prepozițiile vădesc și mai multă nesiguranță ca celelalte părți de vorbire. Uneori se întrebuințează prepoziții în construcții unde azi lipsesc: „actele... ce privesc *la* formarea Camerei" (P. s., 9. VII); „n-ar fi crezut niciodată... *la* o întîmplare de invazie străină" (G. Tr., 12. VII); „să ne putem apăra *în* reciprocă interesele" (P. s., 28. VI); „și el se cuvine să suposeze *la* asemenea întîmplare a sătenilor" (Pr. r., 26—29 VI); altădată se întrebuințează alte prepoziții decît astăzi: „s-au luat măsuri spre a se

---

22. VI). Numeroase sînt verbele cu sufixul *-ez: asigurează* alături de *asigură* (P. s., 9. VII); se *îndreptează* (P. s., 14. VII); *comandează* (Pr. r., 6—8. VII); *să dispozeze* (Pr. r., 24. VI); *să impozeze* (Pr. r., 10. VII); *respectez* (Pr. r., 6. VII).

Cu sufixul *-ez* în loc de *-esc* apar verbele: *să porecleze* (Pr. r., 6—8. VII); *să restabileze* (P. s., 5. VII).

Verbe conjugate cu sufixul *-esc* în loc de *ez: garantește* (P. r., 19. VI); sau în loc de formă fără sufix: *să contribuiască* (Pr. r., 5. VI).

O formă neliterară este *pate* pentru *pățește* („ce *pate* libertatea..."), se întrebuințează însă în redarea vorbirii unui personaj odios (P. s., 5. VII).

da *în* tipar" (G. Tr., 8 VII); „nici un nor nu mai poate a ne ascunde soarele *de la* ochii noştri" (Pr. r., 6. VII); „au luat *de* pretext proprietăţile ce le lipseau" (Pr. r., 10. VII); „curierul *după* urmă ... a adus ştirea" Pr. r., 3. VIII).

În ceea ce priveşte conjuncţiile, remarcăm frecvenţa locuţiunii conjuncţionale învechite *cum că*, întrebuinţată mai mult în Ardeal şi conjuncţia *de* cu valoare condiţională ca în limba populară. De asemenea conjuncţia *au* în propoziţii interogative.[55]

În privinţa particularităţilor sintactice nu sînt prea multe observaţii de făcut.

Atributul substantival genitival apare, uneori, neînsoţit de articolul genitival: „se face partizan *ideilor* ce-l favorează" (pentru „al ideilor") (P. s., 28. VI).

Complementul direct apare fără morfemul *pe* pentru aşa numitul gen personal: „priviţi-i *acei* (= pe acei) vrednici *cetăţeni*" (Pr. r., 22. VI); „veţi lăsa, voi concetăţeni, *acei* (= *pe* acei) adevăraţi *fii* ai Romîniei ... ?" (ibid.).

Altădată prepoziţia *pe* este de prisos: „de la chipul în care se vor face alegerile spînzură şi persoanele care au să reprezinte *pe* popol (= poporul)" (P. s., 9. VII).

Complementul direct sau indirect nu este repetat: „nu vă mai încercaţi a face o reacţie, ale cărei triste consecinţe aţi văzut (= *le*-aţi văzut)" (Pr. r., 24. VI); „vom alcătui un singur stat ... o singură Romînie liberă ... *cărei luceşte* (= căreia îi luceşte) un viitor plin de fericire" (Pr. r., 13. VII).

Topica este uneori nefirească, găsim inversiuni şi dislocări care dau stilului un aspect greoi. De exemplu: „Romînul moare pînă la unul, dacă vreo putere ar voi să ne zmulgă *un singur măcar articol*" (Pr. r., 9. VII)[56].

Menţionăm poziţia conjuncţiei adversative *dar* în propoziţia: Divanul *dar* se uneşte cu Rusia" (Pr. r. 3. VIII).

Acordul, în general, e corect, remarcăm însă că în cazul substantivelor colective acordul se face cu înţelesul de plural al acestor substantive ca în limba veche: „popolul pierde răbdarea, pleacă *toţi* la cazarmă: au unul şi acelaşi cuget; nu văd decît liberarea ţării" (P.s., 5. VII).

Fraza, pe alocurea, e greoaie, mai ales în „Gazeta de Transilvania", dar de obicei e bine construită, uneori dinamică, formată din propoziţii scurte, alteori se desfăşoară larg, amplu, avînd menirea să comunice un

[55] Cf. „cu atîta se lămureşte mai mult, *cum că* fieştecare clas are deosebit prinţip" (Pr. r., 15. VII); „acea împrejurare, *cum că* tronul Moldovei, cum şi al Ţării Romîneşti, a fost electiv ... nu adăugă nici nu detrage nimic suveranităţii acelor două staturi" (G. Tr., 14. VI) etc.

„*De* am voi să povestim toate faptele de eroism ... ar trebui să vă scriem o carte întreagă" (Pr. r., 22. VI).

„Pe ce temei dară să dea proprietarilor dreptul de a avea în obşteasca adunare una sută reprezentanţi? *Au* doară pe temeiul proprietăţii?" (Pr. r., 15. VII).

[56] Topică nefirească întîlnim şi în exemplele: „despreţuind în privinţă-le toate *ale lui ca de tigru furioasă ameninţări*" (= toate ameninţările lui furioase ca de tigru) (P. s., 12—14. VII); sau „numind :.. rebelişti pe fiii adevărului, *al cărora se făcea pînă ieri a fi coleg*" (= al căror coleg se făcea a fi pînă ieri) (P. s., 5. VII).

complex de idei, de ex.: „E destul timp de la 11 iunie; și e timp ca fiecare să alergăm, să punem mîna și să sprijinim principele constituției, ca să putem avea naționalitate, să putem avea patrie" (P. S., 12. VII), sau: „Țăranii sînt o clasă de oameni de care sînt legate toate interesele noastre și această clasă a fost cea mai oropsită, cea mai apăsată, cea mai disprețuită; clasa țăranilor este cea mai numeroasă, este clasa care ne dă pe soldat ca să ne apere averile și stările noastre, care lucrează pămîntul și face să înflorească comerciul; e clasa care poartă greutățile țării, e clasa de la care zapciul se face domn, e clasa, însfîrșit, care în timpii de glorie ai eroilor regimului mort ne făcea cu sudoare șosele, drumuri, ca să nu ne incomodeze voiajurile noastre de plăcere" (P.s., 9.VII).

Numeroase sînt frazele frumoase, armonioase în cele două ziare din Țara Romînească. S-ar putea cita ca model articolul „Unire cu Moldova" (Pr. r., 13.VII), în care frazele mai scurte sînt îmbinate cu altele mai ample, propozițiile enunțiative cu cele interogative. În „Gazeta de Transilvania", în schimb, mai ales în articolele de fond, frazele sînt complicate și greoaie; în notele cu caracter informativ ele au o structură mai simplă și de aceea sînt mai clare.

*

Colaboratorii ziarelor studiate sînt ziariști militanți. Însuflețiți de idealurile nobile ale revoluției, luptă pentru traducerea lor în viață, se revoltă împotriva trădătorilor și a lașilor, își exprimă dragostea nemărginită pentru patrie și popor, pe care îl doresc luminat și scos din starea de mizerie în care se găsește.

Aceste idei și sentimente dau stilului lor o nuanță caracteristică, patetică uneori, cînd evocă suferințele îndurate de popor,[57] altă dată avîntată, cînd îndeamnă poporul la unire cu „Frații moldoveni".[58]

Reminiscențele stilului biblic întîlnite în numeroase articole subliniază latura negativă, mistică, a concepției ziariștilor revoluționari din 1848.

Aspectul predominant al stilului presei progresiste din 1848 este cel retoric. Ziariștii folosesc cu predilecție anumite procedee stilistice ca: repetiția, exclamația, invocația, vorbirea directă, pentru a menține treaz în mase spiritul revoluționar, pentru a le convinge și a le entuziasma.

[57] „Cum să credem că sînt oameni cari nu varsă o lacrimă de durere cînd văd că acel sătean, carele el numai nu s-a lepădat niciodată de numele de romîn, că nu are o casă în care să locuiască, un petic de pămînt pe care să-l lucreze cu sudoarea frunții, ca să lase și el moștenire copilașului său iubit, un pom măcar, subt care, obosit de muncă și de suferințele vieții, să se răstoarne și el într-o zi de duminică..." (Pr. r., 15. VII, 1848).

[58] „...pentru orișice nație și mai vîrtos pentru noi, nu poate fi mîntuire decît prin unire.

Atunci pămîntul nostru, care este atît de roditor, atît de binecuvîntat de Dumnezeu se va popula, căci drepturile Romîniei de acum înainte pot rivaliza cu drepturile națiilor celor mai înaintate.

Toate abuzurile, toate șicanele și intrigile s-au depărtat pentru totdeauna, dreptatea și frăția, sublima noastră deviză, vor fi un adevăr și tot cetățeanul, tot locuitorul Romîniei se ve bucura de ele." (Pr. r., 13. VII), 1848.

Îmbinînd diferitele procedee stilistice se realizează pasaje de o rară frumuseţe, ca următorul: „Înmoi pana în lacrămi de bucurie ca să spui lumii, să spui Europei, să spui posterităţii patriotismul, bravura şi înţelepciunea poporului romîn. Fericită Romînie! pămînt sacru, care ai făcut să rodească cuvintele lui Christ, popol glorios, care ai ştiut să susţii libertatea cu pace, ca să nu se împlinească voinţa celor ce slujesc răului, celor ce vroiesc a umili şi a năpăstui pe fiii Romîniei, bucură-te că prin înţelepciunea ta, astăzi, soarele iluminează libertatea pe feţele romînilor!" (P.s., 5.VII).

Acest fragment prin cadenţa sa largă ne aminteşte oarecum celebra invocaţie a lui N. Bălcescu de la începutul operei sale de căpetenie „Istoria romînilor sub Mihai Vodă Viteazul".

Efectul artistic e realizat prin îmbinarea repetiţiei cu gradaţia, cu invocaţia. Numeroasele expresii figurate contribuie la adîncirea impresiei artistice.

Asemenea fragmente se mai găsesc în articolele scrise de aceşti ziarişti entuziaşti, devotaţi cauzei poporului. Dar, trebuie să subliniem faptul că uneori avîntul degenerează în declamaţie, frazele devin bombastice, repetiţia devine o manieră.[59]

Fără îndoială că întrebuinţarea acestui din urmă procedeu stilistic este de multe ori justificată. Prin repetiţie se accentuează ideea de forţă victorioasă a poporului în răsturnarea complotului contrarevoluţionar: „Nu vă temeţi dar, fraţi, căci *sîntem puternici* cu binecuvîntarea lui Dumnezeu, *sîntem puternici* cu deviza noastră: »dreptate, frăţie«, *sîntem puternici* în unirea noastră, *sîntem puternici*, în sfîrşit, prin sfinţenia cauzei noastre." (Pr. r., 22.VI).

Numeroasele exclamaţii din cuprinsul articolelor, indică prezenţa permanentă a ziaristului militant: „Să îndrăznească idra discordiei să mai ardice capul — capul i se va zdrobi ca la 19 iunie şi atunci vai! trădătorilor patriei! De ar tăcea oamenii, s-ar ardica pietrele uliţelor şi ar striga răzbunare împotriva lor." (Pr. r., 22.VI).

Aceeaşi revoltă se zbate în sufletul patriotului împotriva semănătorilor de neîncredere şi a răspînditorilor de zvonuri mincinoase: „O, ce idee rătăcită! ce cugetare ticăloasă! şi vai! aceluia ce seamănă asemenea înspăimîntări între fraţii noştri cetăţeni!"... pentru ca să încheie cu un înfocat apel direct: „Goniţi, fraţii mei, dintre voi pe toţi semănătorii de neghină, goniţi-i ori unde îi întîlniţi cu asemenea vorbe" (Pr. r., 24.VI).

---

[59] Chiar din primul număr al ziarului „Pruncul romîn" apare repetiţia: „iată *ziua* fericită, *ziua* de mult dorită, *ziua* aşteptată cu atîta înfiorare, *ziua* în care v-aţi arătat vrednici de numele de romîni!" (Pr. r., 12. VI, 1848).

Acest procedeu stilistic devine însă o manieră, aşa cum arată exemplele următoare: „... va face o *nedreptate* reclamantă pînă la tronul dumnezeirii, o *nedreptate* nevrednică de nobila sa revoluţie, *nevrednică* de veacul al 19-lea, *nevrednică* de orice popol constituant de astăzi." (Pr. r., 15. VII, 1848).

Apelul direct, adresarea nemijlocită către masele populare sînt frecvente la acești gazetari, care simt vie și adîncă legătura dintre ei și cei cărora li se adresează[60].

Chiar și în articolele cu caracter teoretic vorbirea directă este prezentă. În articolul intitulat „Unire cu Moldova“, arătînd necesitatea acestei uniri și foloasele ei pentru toți romînii, ziaristul face un călduros apel la moldoveni, întrerupîndu-și argumentele științifice aduse în favoarea acestui act: „Vă întindem mîna, frați moldoveni, în interesul nostru comun vă cerem unirea. Nu ne refuzați, căci binele nostru e și al vostru, și ca niște frați, ca niște fii ai Romîniei, ne vom înțelege foarte lesne; vom alcătui un singur stat, o singură nație, o singură Romînie liberă, mare și puternică, care va fi binecuvîntată de Dumnezeu, și cărei lucește un viitor plin de fericire“ (Pr. r., 13.VII).

Împletirea interogației retorice cu vorbirea directă dă o putere de convingere și mai mare ziaristului militant. Pentru a-i convinge pe cetățeni că înscrierea lor la garda națională este o datorie de onoare, el se întreabă: „. . . care însărcinare poate fi mai nobilă decît aceea a ne apăra înșiși vetrele, soțiile și copiii? Ce răsplătire mai frumoasă decît mulțumirea că ne-am împlinit una din cele mai simple datorii ale noastre, că am contribuit la păstrarea liniștei și a bunei orînduieli? Priviți, frați, pe confrații, pe concetățenii voștri, ce de la început n-au așteptat chemarea patriei, ci îndată . . . au alergat și s-au înscris . . .“ (Pr. r., 22.VI).[61]

Pentru ca să prezinte evenimentele mai viu, mai colorat, autorii unor articole recurg la prezentul istoric în nararea faptelor. Astfel, povestind desfășurarea complotului contrarevoluționar, se spune: „Glasul popolului *se ridică* cu energie și tiranii *încep* a tremura; *se ascund* din fața popolului; popolul *se îndeasă* pe ulițe, și ulițele *răsună* de unul și același glas; una și această voință: să ni se asigure dreptatea, să ni se dea libertatea. *Aleargă* în casele Băleanului, Zosima, Căpitan Costache și *face* să se simță că popolul din Romînia nu *doarme* și că *are* o voință și *știe* să o susție“ . . . (P. s., 5.VII).

Prezentul etern e întrebuințat și el pentru a trage concluzii, a defini o situație de valoarea unui adevăr obiectiv. În articolul „Patria“ întîlnim o maximă care se apropie de celebra deviză a lui Marx: „robul n-are patrie, pentru că robul n-are nimic.“ (P.s., 28.VI).

În „Gazeta de Transilvania“ exemplele de acest fel sînt destul de numeroase, caracterizînd stilul sentențios, didactic. De ex.: „libertatea, ca toate

---

[60] Apelul pentru înscrierea la garda națională e scris în întregime în stil direct: „Cetățeni romîni, aideți cu toții să ne scriem în guardia națională; aideți frați toți; Statul ne cheamă, ne cere slujba noastră; aideți, nu lăsați să treacă timpul; orice minut de zăbavă este un minut pierdut.“ (Pr. r., 22. VI, 1848).

„Pruncul romîn“ excelează prin întrebuințarea vorbirii directe. În multe cazuri se adresează cititorilor cu formulele: „frați romîni“; „cetățeni romîni“ sau „concetățeni, frați romîni“; sau „frați moldoveni“.

[61] Un frumos exemplu de interogație retorică găsim în articolul în care sînt înfierați boierii reacționari, trădători de țară: „Și rușinea de fugari și pata de vînzători cu ce o veți spăla de pe numele Dv.?“ (G. Tr., 5. VII, 1848).

în lume, se naşte între oareşicari dureri" (G.Tr., 5.VII); sau „... orbul nu vede că romînul de la 1848 nu mai este cel de la 1828, în 20 ani s-au prefăcut oamenii, generaţia, ideile de minune" (ibid. 8.VII).

Colaboratorii acestui ziar întrebuinţează destul de des stilul polemic. Ei aduc argumente, interpretează, combat părerile adverse, folosesc ironia. Astfel, ziaristul ardelean, de la început respinge ideea înţelegeriii cu boierii reacţionari pentru că: „unde egoismul şi interesul, trufia şi dispreţul aristocratic, neştiinţa şi servilismul, spiritul tiranic şi lipsa patriotismului sînt predominatoare, acolo recea calculare şi cumpănirea sănătoasă nu prinde loc" (G. Tr., 5. VI); arătîndu-le, în acelaşi timp, datoria patriotică: „Dv. în loc de a o lua la fugă de ruşine în ţări străine, aveţi patriotica datorinţă — *dacă o mai simţiţi,* a sta pe loc, a mijloci cît mai curînd o adunare generală, a vă consulta frăţeşte, cum fac toate popoarele, a cerceta toate izvoarele din care să vă despăgubiţi, iar *nu a vă vinde patria* pentru interesul privat" (ibid.).

În articolele de fond, topica afectivă este un alt mijloc de impresionare artistică folosit de ziariştii progresişti din 1848. Atributul e aşezat, de obicei, înaintea substantivului determinat: „*infama sa* conduită" (P.s., 2.VI); „*sordida* aviditate" (G.Tr.,8.VII) etc.

Topica afectivă are o deosebită greutate în fraza lapidară: „Masca căzu. Vînzătoria de patrie se dete pe faţă întru toată *spurcata* ei goliciune." (G.Tr., 5.VI).

Întregul accent cade pe numele predicativ aşezat în fruntea propoziţiei: „*Funestă fu* plecarea guvernului provizoriu şi putea să aibă urmări mult mai triste..." (Pr. r., 6—10.VII).

Pentru a încheia observaţiile noastre asupra stilului presei progresiste din 1848 trebuie să remarcăm încă predilecţia ziariştilor pentru epitetul neologistic, care, fără îndoială, li se părea că exprimă mai bine ideea dorită şi că este mai expresiv din cauza noutăţii şi a sonorităţii lui. El este, de altfel, perfect adecvat stilului retoric, trăsătură dominantă a acestor articole, după cum am mai afirmat. De ex.: protestaţii *egoiste*"; „*sentiment filantropic*"; „cauza *sacră*" (P.s., 25.VI) etc.,

Remarcăm, de asemenea, preferinţa pentru epitete duble, dintre care unul poate să nu fie neologism: „ambiţie nemernică şi *egoistă*"; junimea *unită* şi *bravă*" (P.s., 25.VI); „pe faţa lor *sinistră* şi *infamă* se vede un zîmbet de iudă" (P.s., 12.VII).

Epitetul *infam* revine mai des, fiind simţit ca cel mai adecvat pentru exprimarea sentimentului de indignare înpotriva trădătorilor.[62]

Comparaţiile au, de cele mai multe ori, un caracter livresc, conţin, deci, neologisme: „sfatul lor (al boierilor reacţionari) seamănă cu un *sabat* de *demoni*" (P.s., 12.VII); „viaţa noastră este împărţită în aceste 21 de articole (ale constituţiei) ca sîngele în artere (Pr. r., 9.VII) etc.[63]

---

[62] Cf. „vorba *infamă*" (Pr. r., 24. VI, 1848); „victime inocente ale *infamei* trădări" (P. s., 25. VI, 1848) etc.

[63] Uneori, în comparaţii apare şi elementul popular, ca în exemplul: „voi, părinţii ţării, trebuie să staţi în mijlocul tutulora, şi cu viaţa voastră să apăraţi pe ceia ce sînt ursiţi a se umbri subt aripele voastre, *ca puii subt aripele maicei lor* în cazuri de furtună." (Pr. r., 15. VII, 1848).

Și în metafore elementul neologic este prezent, dar nu în mod obligator[64]: „(boierii reacționari) vermuiesc pe stradele capitalei"(P.s., 12.VII); „suferințele trecute n-au stins încă din noi sămînța libertății; ea e tare înrădăcinată în inima noastră" (Pr. r., 13. VII); „popolul romîn era matur spre a lepăda de pe sine haina copilăriei sale politice (P. r., 10. VII).[65]

Analiza noastră a urmărit mai cu seamă stilul articolelor de fond, cele mai caracteristice pentru presa revoluționară și mai în măsură să dezvolte în colaboratorii ziarelor noi posibilități de exprimare. Cuprinsul acestor ziare însă este mai variat. În ele apar „note", care conțin simple informații în legătură cu revoluția. Stilul acestora e simplu, sobru, predomină propozițiile enunțiative: „O scrisoare particulară de la Constantinopole cuprinde cele următoare: Nici rușii, nici turcii nu vor intra în Romînia, și dacă cei din urmă adună trupe pe marginea Dunării, este numai spre paza hotarului." (Pr.r., 7.VII).[66] Ele mai cuprind și numeroase articole cu caracter teoretic, deoarece ziariștii progresiști, conștienți de rolul educativ al presei,[67] nu scapă nici un prilej de a explica maselor noțiuni politice fundamentale, ca cea de patrie,[68], de jurămînt pe constituție,[69] de revoluție[70]. Ei se străduiesc să lămurească maselor problema proprietății,[71] sau cea a alegerii reprezentanților la adunarea constituantă.[72] Aceste articole teoretice se aseamănă prin sobrietatea și simplitatea lor cu „notele" amintite. În majoritatea lor, totuși, aspectul retoric nu lipsește.

*

Presa progresistă din anul revoluționar 1848, pe lîngă incontestabile sa valoare educativă, a adus o contribuție însemnată la dezvoltarea limbii noastre literare.

Deși limba în care sînt scrise ziarele studiate oferă încă destule exemple de stîngăcie, de forme neadaptate, de îmbinări nepotrivite de cuvinte, dintre care unele ne fac azi să zîmbim,[73] totuși în ansamblu ea reprezintă

---

[64] Un frumos exemplu de expresie figurată este următorul: „Este drept ca (atunci) cînd începe furtuna, cîrmaciul să năpustească corabia în furia valurilor?" (Pr. r., 15. VII, 1848).

[65] Metafore cu caracter livresc întîlnite în articolele acestor ziare: „trei fatalități izbiră Constituția, acest *edificiu pompos al gloriei romane*" (Pr. r., 10. VII, 1848): „... ce este populația romînă decît un *torent furios*, animat de libertate și de curaj, alergînd la căderea despotismului" (ibid.); „toți *demonii* se ascunseră în *furnesele* lor" (ibid.): „(cocoardele) sînt pe dînșii (pe sateliții căimăcămiei) *un foc nestins pe o putrejune infectată*" (ibid.).

[66] Asemenea *note* se găsesc și în „Popolul suveran" și, mai cu seamă, în „Gazeta de Transilvania".

[67] Într-un articol din „Pruncul romîn" se susține că „opinia publică nu se poate forma decît prin *citirea generală a gazetelor* și prin adunarea popolului în cluburi" (Pr. r., 10. VII, 1848).

[68] Cf. articolul intitulat *Patria* (P. s., 28. VI, 1848).

[69] Cf. articolul intitulat *Jurămîntul* (P. s., 5. VII, 1848).

[70] Ideea de revoluție este explicată în „Gazeta de Transilvania" din 22. VII. 1848 sub titlul „Osebirea între revoluția Țării Romînești și între alte revoluții europene".

[71] Cf. articolul lui Zotovici din Pr. r., 29. VI, 1848.

[72] Cf. articolul intitulat „Bazurile constituante" (P. s. 28. VI, 1848).

[73] În articolul intitulat „De la 28 ale trecutului iunie pînă la 1 iulie" întîlnim numeroase expresii nepotrivite ca: „să ne omoare naționalitatea"; „să ne omoare drepturile"; sau „complotul celor ce n-au curajul a privi în față libertatea a fost mare, a fost *infernal*" (P. s., 5. VII, 1848).

un pas înainte în procesul de îmbogățire continuă a vocabularului și a mijloacelor expresive ale limbii, precum și în cel al modernizării și perfecționării structurii frazelor.

Din acest motiv, studiul ei prezintă un interes deosebit pentru cunoașterea uneia din etapele de dezvoltare ale limbii romîne literare.

ЗАМЕЧАНИЯ О ЯЗЫКЕ И СТИЛЕ ПРОГРЕССИВНОЙ ПЕЧАТИ 1848 г.

(Резюме)

Автор задалась целью дать в этой работе несколько образцов языка и стиля газет „Pruncul romîn" и „Popolul suveran", выходивших в Мунтении во время революции 1848 г., и „Gazeta de Transilvania" того же периода .

Вышеназванные газеты играли важную роль не только в деле политического воспитании масс, но и в том, что касается процесса модернизации румынского литературного языка.

Это нашло свое выражение в современном словарном составе языка, которым пользовались сотрудники газет для распространения новых идей, в новом построении предложений, в ораторском стиле, употребляемом для убеждения читателей.

Однако, язык этих газет обнаруживает некоторые недостатки, объяснимые для этой эпохи: с одной стороны присутствие старых областных форм, странным образом сочетавшихся с чисто литературными формами, а с другой — тенденция к злоупотреблению неологизмами, лингвистические комбинации и даже жаргонные элементы.

И стиль имеет некоторые отрицательные стороны. Порыв иногда переходит в напыщенность, и использование некоторых стилистических приёмов становится манерным.

Тем не менее, автор подчеркивает, что весьма похвально старание сотрудников этих газет отыскать новые формы для выражения своих идей.

OBSERVATIONS SUR LA LANGUE ET LE STYLE DE LA PRESSE PROGRESSISTE DE 1848

(Résumé)

L'auteur présente quelques aspects de la langue et du style des journaux *„Pruncul romîn"* (Le jeune Roumain) et *„Popolul suveran"* (Le peuple souverain) qui paraissaient en Munténie ou Grande-Valachie au temps de la révolution de 1848, ainsi que de la *„Gazeta de Transilvania"* (Gazette de Transylvanie) pour la même époque.

Tous ces journaux ont joué un rôle important non seulement dans l'éducation politique des masses mais aussi dans le procès de modernisation de la langue littéraire roumaine.

La chose est manifeste dans le vocabulaire moderne employé par les collaborateurs de ces journaux en vue de répandre les idées nouvelles, dans la nouvelle structure des phrases, dans le style oratoire destiné à convaincre les lecteurs.

La langue de ces journaux trahit cependant quelques déficiences, explicables pour ce temps: d'une part, la présence de formes vieillies et régionales, mêlées de façon étrange aux formes littéraires, de l'autre, la tendance à abuser des néologismes, des calques linguistiques et même d'éléments du jargon des classes dominantes.

On observe aussi des déficiences à l'égard du style. L'élan dégénère parfois en rhétorique et l'emploi de certains procédés stylistiques devient affectation.

Il faut souligner toutefois l'effort louable des collaborateurs de ces journaux pour découvrir de nouvelles formes d'expression pour leurs idées.

A RÉGI NYELV IGEKÉPZŐINEK VIZSGÁLÓDÁSI SZEMPONTJAIRÓL

SZABÓ ZOLTÁN

Az utóbbi években két nyelvjárás igeképzőrendszerének tanulmányozásával foglalkoztam.[1] Ez a munka megkövetelte, hogy kikristályosítsam a nyelvjárási igeképzők tanulmányozásának szempontjait. Ezután — a kikristályosított szempontok birtokában — a régi nyelv igeképzői felé fordultam. Első lépésként az NySz. anyagát vizsgáltam meg azzal a szándékkal, hogy ennek alapján megfogalmazhasssam azokat a szempontokat, amelyeket majd később a régi nyelv igeképzőinek a vizsgálatában érvényesíthetek. Ebben a munkámban felhasználtam az említett két nyelvjárás feldolgozott anyagából azokat az adatokat is, amelyek megőrzött régiségek.

A vizsgálódási szempontok megfogalmazása során elsősorban arra a kérdésre kell feleletet adni, hogy miben jelentkezik változás az igeképzők életében, másképpen szólva, miben találhatni eltérést a régi és a mai nyelv, illetőleg a nyelvtörténet bármelyik két korszakának igeképzői között, másodsorban pedig esetről esetre meg kell nevezni azokat az eljárásokat, amelyeknek segítségével egy-egy igeképzésbeli változás lemérhető.

A megfigyelt különféle természetű eseteket összegezve megállapítható, hogy a változás megnyilvánulhat: 1. az igeképző hangalakjában, 2. szófajalkotó szerepében és jelentésében, 3. megterheltségében, 4. termékenységében, 5. a képzőállomány rendszerében: elavult formánsok eltűnésében, új formánsok megjelenésében.

1. A legfeltűnőbb és legszembeötlőbb változások az igeképzők hangalakjában jelentkeznek. Ezeknek a változásoknak a forrásai magától értetődően a nyelvtörténet egyes korszakaiban ható hangfejlődési tendenciák. Az ilyen természetű változásokat itt most nincs miért részletezni, minthogy az

---

[1] A két dolgozat: *A szamosháti nyelvjárás igeképzői; A kalotaszegi nyelvjárás igeképzőrendszere.* Mindkettő kézirat.

A vizsgálódási szempontok megfogalmazásában a következő munkákat hasznosíthattam: D. Bartha Katalin, *A szlavóniai nyelvjárás szóképzése* (MNyj. I, 34—50); uő., *A magyar szóképzés története* (Bp., 1958); A. Kövesi Magda, *Képzőtanulmányok a Sopron megyei nyelvjárásokból* (MNyj. II, 71—106); Sámson Edgár, A magyar nyelv *egyszerű gyakorító képzői.* Pannonhalma, 1936; Szabó T. Attila, *A kicsinyítő-becéző képzők a moldvai csángó nyelvjárásban* („A kolozsvári Bolyai Tudományegyetem. 1945—1955". 1956. 445—91).

igeképzők történetéből ez a viszonylag legjobban ismert, legjobban kidolgozott fejezet.

Megfigyelhetünk azonban az igeképzők hangtestében különböző alakulásmódok (mint pl. alakvegyülés, halmozás, hangátvetés, hangbetoldás) eredményeképpen létrejött változásokat is. Ilyen természetű módosulást figyelhetünk meg pl. a következő igékben: *öblönget* 'wiederholt ausspülen': Web: Amul. 101: „... vizzel *oͤbloͤngessek*"; *mérengel* 'balanciren': Prág: Serk. 755: „... *mérengeloͤ* vedrec..."; *meringél* 'wiederholt schöpfen': Gvad: Lev. 12: „Csónakkal *meringéltem* kuttyát". Az *-n-* ezekbe az igékbe minden bizonnyal a *lenget, csünget*-félék analógiájára került be (vö. TMNy. 415). Egy másik érdekes hangalakú képző a *-gat*-hoz viszonyítva bővült hangtestű *-dogat*. Pl. *iddogat* 'potito': MonOkm. XIX. 290. Pázm.: „A váradi püspökkel *iddogattunk* volt..."; *szóldogat* 'reprehendo; rügen': Gyöngy: Char. 12: „... igy *szóldogattya*"; *verdeget* 'pulsito; wiederholt schlagen': BodK. 22 b.: „... melle *verdoͤget*... A *-dogat* létrejöttét alakvegyüléssel magyarázhatjuk: *iszogat* × *iddogál* > *iddogat; szólogat* (ÉrdyK. 34: *„zologatank*...") × *szóldogál* (MA; PPB.) > *szóldogat; vereget* × *verdegél* (Misk: VKert. 184: „... *verdegeli*") > *verdeget*. A *-dogat* kialakulásának okát keresve azonban más lehetőséggel is számolhatunk, azzal ti., hogy nem kontamináció eredménye, hanem formánsok összeolvadásából keletkezett. Úgy jött létre, hogy *-d* képzős igékhez, mint pl. *nyomod* (NémGl. 133: *Nomodya*), *ugordik* (Görcs: Máty. 16: „... *ugordnak*") *-gat* járult: *nyomdogat, ugordogat*, és e tovább képzett származékokból a nyelvérzék egy egységes *-dogat* képzőbokrot vont el (l. MNy. LV, 112—3).

A példaként mondott *-dogat* keletkezésének részletezésével két nagyon fontos idevágó feladat megoldásának szükségességét kell hangsúlyoznunk. Az egyik feladat az volna, hogy tisztázni szükséges az alapszó és a tulajdonképpeni képző között levő hang vagy hangcsoport jellegét (főleg a mássalhangzókét, a magánhangzóké inkább tisztázott), illetőleg azt, hogyan, milyen ok miatt ékelődtek oda be. Magyarázatra szorul tehát az, hogy például a következő *-kod* és *-koz* képzős igékben az *-n-* hogyan került be a képző és az alapszó közé: *kiszoronkodik* 'extricor, evolvor; sich herauswinden': MA: Scult. 676: „Az buͤnoͤkboͤl... *ki szoronkodhatic*"; *szállankozik* 'dispergor, ventilator; einzeln ankommen, kleinweise fallen': Pázm: Kal. 369: „Fóltonként *szálankoznak*..." Ezekben az *-n-* feltehetőleg a *szorong(at), szállong*-félék analógiás hatására került be. (A *szorong* és *szállong* *-n*-jének magyarázatát pedig l. Bartha: MNy. LI, 24—32).

A másik megoldandó feladat szorosan összefügg az előbbivel. E közbeékelt — legalábbis annak látszó — hangok jellegéből következik annak a megállapítása, hogy hová, a tőhöz vagy pedig a képzőhöz tartozik-e a kérdéses hang vagy hangcsoport. Ha a képzőhöz számíthatjuk, akkor arra a kérdésre is feleletet kell adnunk, hogy vajon az ilyen módon bővült hangtestű képzőt nem külön, önálló formánsnak kell-e tekintenünk. El kell tehát dönteni, hogy pl. a *-gat* mellett a *-dogat*, a *-doz* mellett az *-ndoz*, a *-kod* mellett az *-szkod, -nkod* önálló képző-e vagy sem. Az itt említett példák

közül a *-dogat*-tal foglalkoztam tüzetesebben, és úgy látom, hogy mind leíró, mind pedig történeti szempontból önálló képzőbokornak tekinthetjük (MNy. LV, 112—3).

2. Az igeképzőknek két nagy csoportba (deverbális, denominális) való sorolása szófajalkotó szerepük szerint történő osztályozás. Az igeképzők e két nagy csoportja között nem ritka az átcsapás, minthogy például jellegzetesen deverbális képző is alkothat nominális alapszóból származékot (pl. zajong, édesget). Az igeképzők szófajalkotó szerepében változást csak annyit észlelhetünk, hogy mindegyik korszakban alakultak ki olyan nominális alapszóból jellegzetesen deverbális képzővel alkotott származékok, amelyek a megelőző vagy egy későbbi korszakban nem éltek. Pl. *szégyeng* 'sich schämen': JókK. 90b.: „Az frater kezde *zegyengeny*"; *szélleg* 'vagor': 1582 KGalg. Fv2.: „. . . *szelleg*$^{e}_{o}$ latroc. . ."; *kényesgei* 'effemino': MHeg: TOszl. 124: „. . . ruházatainkkal *kényesgettetett* testeinket . . ."; *sulyogat* 'pondero': Helt: Mes. 348: „*Sullyogasd* és meg méried . . ."

Sok és sokféle változást a képzők szófajiságában nem találunk. A képzők életében e tekintetben meglehetősen nagy fokú az állandóság. Ennél sokkal mozgalmasabb a képzők jelentésének a története, s ez a körülmény szorosan összefügg az igeképzők jelentésének a fogalmával. Ez ugyanis a szófajalkotó szerepnél szűkebb körű, de gazdagabb tartalmú fogalom. Igazolja ezt az is, hogy a képző szófajiságát csak az alapszó szófaja határozza meg, jelentésmódosító szerepét azonban az alapszó értelme is megszabja (vö. Zsirai: MNy. LI, 1—11), ez pedig a szófajnál sokkal gazdagabb tartalmú. Érthető tehát, hogy sokkal változatosabb lehetőségeket rejt magában az igeképző jelentése, mint szófajisága. A képzők jelentésében megfigyelt változások sokfélék. Jellemzésük és rendszerezésük még megoldásra váró feladat. A többféle lehetőség közül itt most csak négy nyilvánvalónak látszó esetet említünk meg.

a) Az igeképzőnek egy bizonyos jelentésben való szereplése idővel megszűnik, egy későbbi korszakban vagy a mai nyelvben már ismeretlen. Jó példa erre az esetre a denom. *-kod* képzőnek 'valamivé válik' jelentése. A régi nyelvből több ilyen jelentésű származéka mutatható ki. Pl. *házaskodik* 'nubo; heiraten': BécsiK. 2: „Miel$^{e}_{o}$t *hazaskodna(to)c,* meg aggatoc"; *keménykedik* 'hart werden': Tel: Evang. II, 460: „*Megkeménkedett* b$^{e}_{u}$n$^{c}_{o}$s$^{e}_{o}$k"; *józankodik* 'nüchtern werden': Czegl: Tromf. 98. Kr: „*józankodik*".

A *-kod* képzőnek 'valamivé válik' értelmű származéka a mai irodalmi és köznyelvben ismeretlen. Nyelvjárási sajátságként azonban ma is él ilyen jelentése. Pl. *felelevenkedik* 'fölelevenedik, föléled' . . . ; *laskodik* 'lassúbbodik, csendesedik' (MTsz).

b) Az igeképzőnek olyan jelentése fejlődött ki, amely arra a képzőcsoportra — amelynek a szóban forgó képző is tagja — nem jellemző. Ilyen a gyak. *-z*-nek a cselekvés okozását kifejező jelentése a *főz* igében (TMNy. 407; Sámson, EgyszGy. 77).

c) A származékszónak a képzőtől nyert értelme időközben megszűkült, specializálódott.

Pl. *mosogat:* 'lavo, waschen': JordK. 765: „*Mosogata* megh... seboͤket"; Czegl: MM. 85: „Mikor a gyermeket vizzel *mosogatod*". De l. Balassa: 'a konyhaedényt tisztára mossa'; SzamSz.: 'edényeket mos'.

nevezget: 'nominito, vocito; oft nennen': JordK. 509: „Nem thwdon ez embert, kyt *nevezghettoͤk*". De l. SzamSz.: 'csúf névvel illet, csúf nevet ragaszt valakire'.

d) A származékszónak a képzőtől nyert konkrét, rendszerint gyakorító jelentése elavult, elvont jelentésűvé lett:

Pl. *érdekel:* 'öfter berühren': Szal: Krón. 185: „Ostora hegyi... Drugeí Jánost is annyira *megérdeklette*..."; MonIrók. VIII. 383: „Az havas eső *érdekli* nyakinkat; SzamSz.: „Hájjāl kentem, vizzel *érdekēltem* (a lányom haját) (= mostam); uo.: Szerencse *érdekēlte* (= érte). De l. Balassa 'érdeklődést érez vmi, vki iránt'.

kereskedik 'quaerito; suchen': DöbrK. 351: „Korol iar *kereskedven*, kit meg marion"; SzamSz.: „Ne *kereskeggyetek* abba a fijóūgba. De Balassa: 'vesz és elad valamit, kereskedelmet folytat'.

3. Az igeképzők funkciójánál sokkal változékonyabb forgalmuk, s valóban az igeképzők életében a legnagyobb mozgalmasság megterheltségi fokuk[2] változásában jelentkezik.

Erről a változásról szólva meg kell jegyeznünk, hogy a régi nyelv egy-egy igeképzőjének megterheltségi fokát igen nehéz meghatározni. Nem könynyű ezt elvégezni egy olyan nyelvi rendszer (mint pl. egy mai nyelvjárás) igeképzőinek leírásában sem, amelyből gazdag adatanyagunk van, és kétes esetekben újabb adatok összegyűjtésének sincs akadálya. A régi nyelv igeképzőinek tanulmányozásában azonban a rendelkezésre álló anyag korlátozott volta miatt a megterheltség vizsgálata nem egy esetben szinte megoldhatatlan feladatot jelent. Nem tudhatni ugyanis, hogy valamely származék egy bizonyos korszakban valóban nem élt, vagy pedig csak adatunk nincsen rá. Éppen e nehézségekre való tekintettel itt most csak két olyan esetet említünk meg példaként, amely az adatanyagban való bőség, illetőleg teljes hiány miatt kételyt aligha támaszthat. Az egyik említésre méltó eset az, hogy a gyakorító *-dogál* képzőnek a XVI., XVII. és XVIII. században a megterheltsége jóval nagyobb volt, mint ma, a másik eset pedig az, hogy a gyakorító *-kod* igeképzőnek a megterheltségi foka a XIX. századig a mainál kisebb volt.

Az NySz. *-dogál* képzős adatai arról világosítanak fel, hogy a szóban forgó formáns nagyon divatos, közkedvelt képzőként szerepelt a XVI., XVII. és még a XVIII. században is. Forgalma körülbelül olyan nagy lehetett, mint ma a *-gat*-nak. Nagyon sok olyan alapszóhoz járult, amelyből ma már *-dogál* képzős igét nem ismerünk. Például: *mulatdogál* 'sich unterhalten': VirgK. 78: „Nagi vig orchaual *mulatdogal* vala"; *töldegelik* 'sich allmälig anfüllen': Helt: Mes. 179: „...fellyebb fellyebb *toͤlldegelnéc* az viz a vederbe"; *sipoldogál* 'pfeifen': Born: Préd. 282b: „*Sipoldogal* az iuhoc eloͤtt";

[2] Egy képző megterheltségi fokát a vele alkotott származékok száma határozza meg. A megterheltségi fok viszonylagos értéket fejez ki, minthogy egy viszonyítási alaphoz mérve ez kisebb, nagyobb vagy azonos fokú lehet.

uralkoddogál 'imperito': MA: *„Uralkoddogalom"; próbáldogál* 'identidem tento': MA: Scult, 17: „Szerencze *próbáldogáló* merészkedoͤk"; *fizetdegél* 'pensito': Forró: Curt. 580: „Az Arachosiusoknak mind az ket nemzetseg *fizetdegel* vala"; *változdogálik* 'sich allmälig verändern': Prág: Serk. 544: „Az dolgok csac mindenkor *változdogálnak"; szikrázdogál* 'kärglich funkeln': Csanaki: Gögh. 107: „Kikben noha nem langalhat az hit, de ugian *szikrázdogál* azért néha, néha"; *biztatdogál* 'wiederholt aufmuntern': Megy: 3 Jaj. II. 66: „Ne bánkodgyunk, mikor az urnac veszszeje hátunkon vagyon illyen képpen *biztatdogálván"*; *bugdogál* 'wispeln': Csúzi: Síp. 347: „Itt látunk penitenczia tartással *bugdogáló* magános gerliczéket"; *evezdegelik* 'hin und her steuern': Szeg: Aqu. 17: „Ama révész, a ki a temérdek széles tengeren teczése szerént *evezdegelik* a merre akar"; *sugdogál* 'wiederholt flüstern': Fal: Const. 857: „Mit *sugdogálsz* pogány?"

A *-dogál* képzővel szemben a *-kod*-nak a XVIII—XIX. századig a maihoz viszonyítva megterheltségi foka jóval kisebb volt. A XVI. századig az NySZ.-ben egy adatunk sincs rá, a XVII. századból is csak három adat tanúskodik meglétéről (csapkod, csipked, szurkod). Egy-egy nyelvjárásban természetesen már azelőtt is termékenyebb képző lehetett, a legtöbb nyelvjárásban azonban csak nagyon kevés származékban szerepelt (vö. Szily: MNy. VIII, 328—9). Ha nagyobb lett volna a forgalma, akkor adatok is tanúskodnának róla, hiszen egyrészt olyan közhasználatú, nagyon gyakran előforduló igékhez járul, mint csap, csíp, kap, köp, lép, nyom, másrészt pedig ugyanezen igék *-dos* vagy *-doz* képzős származékaira meglehetősen sok adatunk van. Hogy a *-kod* csak újabban lett nagyobb forgalmú képző, azt néhány mai nyelvjárásban való kisebb fokú megterheltsége is bizonyítja. A SzamSz. tanúsága szerint a Szamosháton ismeretlen képző, egy származékára sincs adat. A köznyelvinél jóval kisebb a megterheltsége a *-kod*-nak a szlavóniai nyelvjárásban is (Bartha: MNyj. I, 40). A kalotaszegi nyelvjárásban pedig — ahol megterheltségi foka ugyan azonos a köznyelvivel — a *-kod* képzős származékok felhasználási foka kisebb, mint a velük szembenálló *-dos* képzősöké. Az említett tények mind azt igazolják, hogy a *-kod* újabb keletű, néhány nyelvjárásban csak most van elterjedőben.

4. Az igekötők megterheltségi fokának növekedése, illetőleg csökkenése szorosan összefügg a képzők produktivitásának[3] változékonyságával, hiszen egy formáns termékenysége abban nyilvánul meg, hogy mind több és több szóhoz csatlakozik, vagyis megterheltségi foka állandóan növekszik. A képzők életének e felfelé ívelő, mozgalmas szakasza után a nyugalom ideje következik: a szóban forgó képző megállapodik az addig létrejött származékokban, más, új szavakhoz többé nem járul. Ezzel a képző improduktívvá válik. Helyét egy más, azonos jelentésű formáns foglalja el. Nem egy esetben elavultságát bizonyítja az is, hogy a nyelvérzék nem tekintvén már termékenynek, megtoldja egy produktív képzővel, és e bővülésből aztán egy új

[3] Egyetértésben az újabb idevágó irodalom (Ruzsiczky: Nyr. LXXXII, 200—1; K. E. Majakovszkaja, *Vengerszkij jazik.* II. Moszkva, 1959. 19—20) műszóhasználatával az eddig használt *élő* képző helyett *termékeny* vagy *produktív*, az *elavult* helyett pedig *nem termékeny* vagy *improduktív* képzőről beszélek, fenntartva az *élő* megnevezést a felismerhető, az *elavultat* pedig a fel nem ismerhető képző megnevezésére.

képzőbokor alakul ki. Az elsődleges származék képzőjének szerepét éppen ez folytatja. Ezzel az esettel találkozunk például a gyakorító *-dok, -dek, -dök* és a belőle *-l*-lel tovább képzett *-dokol, -dekel, -dököl* képző életében. Az újonnan létrejött képzővel alkotott származékok aztán idővel kiszorítják a forgalomból azokat a képzett igéket, amelyekben az elavult képző kövületként maradt meg, így megterheltségi foka egyre inkább csökken. Utolsó származékának kiveszésével az elavult képző fejlődésének utolsó szakaszába lép, kiesik a képzőállományból. A képzők életének ez a szakasza azonban — bár összefügg a formánsok elevenségével — már a képzőállomány rendszerét érintő kérdés.

Az elmondottakra jó példa a gyak. *-dok* és ennek fejlődéséhez szorosan kapcsolódó *-dokol* képző történetének néhány adatokkal igazolható mozzanata. Ezeknek az adatoknak bemutatása helyett hivatkozunk Sámson Edgár idevágó tanulmányának (Az *érdek*-féle igék nyelvtörténeti tanulságai. Pais-Eml. 160—5) teljes adattárára. Jól kivehető ebből az adatok előfordulásának időrendje; XV. század: *nyomdok, öldök;* XVI. század: *bujdok, faldok, érdek, esdek, mendek;* XVII. század: *fuldok, jődök;* XVIII. század: *bukdok;* XIX. század:*tündök* (i. m. 164). A *-dok* képzős származékok helyébe lépő *-dokol* képzősök[4] vagy ugyanabban a században, vagy pedig a következő században bukkannak elő[5], és mind a mai napig közismertek (i. m. 160—2, 164).

Az igeképzők termékenységében mutatkozó változásokról még azt kell megjegyeznünk, hogy egy formáns improduktívvá válása rendszerint csak a nyelvjárások egy részében, esetleg nagy részében megy végbe. Néhány tájegységben továbbra is termékeny maradhat (vö. Kőrösi: Nyr. XI, 17). A visszaható *-ul* például a csángóban még ma is produktív formáns (Nyr. IX, 530).

Az igeképzők produktivitásának meghatározása igen nehéz és nagy körültekintést igénylő feladat. Nehéz a mai igeképzőrendszer tagjait is ilyen szempontból minősíteni, bár adatanyag rendszerint korlátlan mértékben áll a kutató rendelkezésére, és több, eddig már érvényesített szemponttal is élhet. Egy olyan korszak igeképzőinek a minősítése azonban, amelynek képzőrendszerét — éppen a rendelkezésre álló adatanyag korlátozott volta miatt — nem ismerjük, talán megvalósíthatatlan feladat. A régi nyelv igeképzőit ilyen szempontból minősíteni célzó eljárásunkban két szempontot kell tekintetbe vennünk.

a) Viszonyítási alapot kell keresnünk, vagyis egy korszak igeképzőinek termékeny voltát nemcsak a szóban forgó korszak rendszerén belül határozhatjuk meg, hanem egy megelőző vagy utána következő korszakban betöltött szerepükhöz viszonyítva is.

b) A viszonyítás során a vizsgált képző megterheltségi fokában észlelhető különbség jó kiindulási alap. Ez arról tájékoztathat, hogy a képző ter-

---

4 Csak a *jődök*-nek és a *mendek*-nek nincs *-dokol* képzős társa (l. Sámson i. m. 161—2).

5 Csak a *faldokol* és *érdekel* első előfordulási ideje korábbi, mint a *faldok*-é és *érdek*-é (uo.). A *haldokol* is megelőzi a haldok ige első előfordulását (uo. 161).

mékenységében is lehet különbség. A nagyobb megterheltségi fok ugyanis a képző produktivitására vallhat, a kisebb pedig arra, hogy elevensége csökkent, improduktívvá lett.

Az előbb részletesebben tárgyalt *-dok* például a XVI. és XVII. században termékeny képző lehetett, mert megterheltségi foka e két évszázadban nagyobb, mint később.

Az adatanyag korlátozott volta az ilyen természetű vizsgálódásokban nagy óvatosságra int.

5. Az igeképzők életének — mint az előző részben már láttuk — két végpontja egy új igeképző megszületése, és egy elavult formáns kiveszése. Az igeképzők életének ez a két szakasza egy adott korszak igeképzőrendszerével függ össze, az ilyen természetű változásnak ugyanis az a következménye, hogy egy korszak igeképzőrendszere egy másikétól elsősorban bizonyos képzők meglétében vagy hiányában különbözik. A mai irodalmi és köznyelv például már nem ismeri a gyakorító *-dok, -dog,* a denominális *-hül, -het, -hít* képzőt. E képzőknek egyetlenegy származéka sincs ma forgalomban az irodalmi és köznyelvben. Vagy a ma több származékból kimutatható gyakorító *-kod* a XV. és XVI. században még nem élt, egy származékára sincs adatunk abból a korszakból.

Egy korszak igeképzőrendszerének ilyen szempontból való jellemzésében nyelvjárási különbségekkel is számolnunk kell. Arra gondolunk ugyanis, hogy egy korszak igeképzőállománya sem egységes. Például néhány mai nyelvjárásban kizárólagosan nyelvjárási igeképzőként él a visszaható *-góz, -gőz* (MNy. LIV, 145—6). A NySz. adatanyagában is van egy ezzel a képzővel alkotott származék: *kulcsolgózik* 'sich klammern': Gvad: Hist. 52: „Karjaival lábaira *kótsolgóddzott*". Ez a XVIII. század végéről való képzett ige is minden bizonnyal nyelvjárási sajátság. Nem valószínű tehát az, hogy régebb a *-góz* valamennyi nyelvjárásban vagy a nyelvjárások többségében ismert lett volna, ma pedig csak néhány nyelvjárásban használnák. Legalábbis ez az egy adat inkább arról tanúskodik, hogy a *-góz* a XVIII. században is nyelvjárási sajátság lehetett. Nem meglepő e tekintetben az sem, hogy Gvadányi egyik munkájában fordul elő. Köztudomású ugyanis, hogy Gvadányi mintegy három évet töltött Szatmár környékén[6], érthető tehát, hogy e vidék nyelvjárása ilyen vonatkozásban is hatással volt rá.

Nyelvjárási különbségekkel az igeképzők más természetű sajátságait érintő változásokban is számolnunk kell. Ilyenekről azonban — a képzők hangalakjában mutatkozókat nem számítva — pillanatnyilag alig tudunk valamit, de reméljük, hogy a szépen fejlődő nyelvjárástörténeti kutatások eddigi tudásunkat e tekintetben is gazdagítani fogják.

CU PRIVIRE LA STUDIUL SUFIXELOR VERBALE ALE LIMBII MAGHIARE VECHI

(Rezumat)

După ce a studiat sufixele verbale ale două graiuri, autorul a început să se ocupe de sufixele verbale ale limbii vechi. Ca un prim pas a început cercetarea materialului din „Magyar Nyelvtörténeti Szótár" (Dicţionarul istoric al limbii maghiare) cu scopul de a

[6] Huzamosabb ideig élt ezenkívül a Felső-Tisza vidékén és Máramarosban. (Pintér, Magylt. IV, 412).

elabora pe baza acestuia criteriile pe care le va putea valorifica mai tîrziu în studierea sufixelor verbale ale limbii vechi.

În elaborarea acestor criterii în primul rînd trebuie să răspundem la întrebarea, ce anume se schimbă în viaţa sufixelor verbale; în al doilea rînd, de la caz la caz, trebuie să determinăm procedeele cu ajutorul cărora putem stabili particularităţile unei schimbări în evoluţia sufixelor. Totalizînd diferitele cazuri observate, putem constata că schimbarea în viaţa sufixelor se poate manifesta în: 1. structura fonetică, 2. în funcţia şi sensul sufixelor, 3. în frecvenţa lor, 4. în productivitatea sufixelor precum şi 5. în sistemul sufixelor, adică în dispariţia sufixelor învechite şi în apariţia celor noi.

După tratarea acestor posibilităţi se atrage atenţia şi asupra faptului că majoritatea schimbărilor are un caracter dialectal: unele schimbări au avut loc numai în anumite graiuri, şi nu pot fi considerate comune, care ar fi acţionate în fiecare grai.

ОТНОСИТЕЛЬНО ИЗУЧЕНИЯ ГЛАГОЛЬНЫХ СУФФИКСОВ В ДРЕВНЕМ ЯЗЫКЕ

(Р е з ю м е)

На основании материала, взятого из Magyar Nyelvtörténeti Szótár (Исторический словарь венгерского языка), автор пытается оформить критерии в диахроническом изучении суффиксов. Разрабатывая эти критерии, автор пытается ответить на вопрос, какие изменения происходят в употреблении глагольных суффиксов, и напоминает о способах, с помощью которых можно установить особенности изменений в эволюции суффиксов. Объединяя в одно целое различные замеченные случаи, автор полагает, что изменения, происходящие в употреблении суффиксов, могут появляться; 1. в фонетической структуре, 2. в функции и в значении суффиксов, 3. в их многократности, 4. в продуктивности суффиксов, а также и 5. в системе суффиксов, т.е. в исчезновении устаревших суффиксов и в появлении новых суффиксов.

SUR L'ÉTUDE DES SUFFIXES VERBAUX DE L'ANCIEN HONGROIS

(R é s u m é)

Mettant en oeuvre les matériaux extraits du „Magyar Nyelvtörténeti Szótár“ (Dictionnaire historique de la langue hongroise) l'auteur s'efforce d'élaborer les critères de l'étude diachronique des suffixes; cette tâche l'amène à rechercher ce qui change dans la vie des suffixes verbaux, et il rappelle des procédés permettant d'établir les particularités d'un changement dans l'évolution des suffixes. Rassemblant les différents cas observés, l'auteur constate que le changement dans la vie des suffixes peut se manifester: 1. dans la structure phonétique, 2. dans la fonction et le sens des suffixes, 3. dans leur fréquence, 4. dans leur productivité, 5. enfin dans leur système, c'est-à-dire dans la disparition des suffixes vieillis et l'apparition de suffixes nouveaux.

STADIUL ACTUAL AL CERCETĂRILOR RELAȚIILOR LINGVISTICE ROMÎNO—GERMANE

de

MARGARETA SZILAGYI

Studiul relațiilor lingvistice romîno—germane prezintă un deosebit interes, atît pentru istoria limbii romîne, cît și pentru dialectologia săsească din Transilvania. Lucrul acesta a fost sezisat și în trecut de mai mulți lingviști. Astfel, Adolf Schullerus, unul dintre cei mai de seamă dialectologi sași, scrie în 1901: „O analiză temeinică a influenței romîne asupra graiurilor noastre face parte, desigur, din sarcinile cele mai urgente ale dialectologiei noastre"[1]. Totuși, această problemă n-a constituit, pînă acum, obiectul unei vaste și multilaterale cercetări.

În cele ce urmează nu ne ocupăm de influența germanică anterioară secolului al X-lea[2].

În studierea relațiilor lingvistice romîno-germane, lingviștii s-au mărginit aproape numai la lexic. Astfel, Gustav Kisch, în lucrarea sa *Nösner Wörter und Wendungen*[3], publică numeroase cuvinte de origine romînă intrate în graiurile săsești din nordul Transilvaniei. Într-un număr mai mic, găsim cuvinte de origine romînă și în alte lucrări care tratează graiurile săsești[4].

[1] A. Schullerus, „Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde", 1901, XXIV, 1, 14—15.

[2] Pentru aceasta cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. II, ed. III, București, 1962, p. 75—80.

[3] Din „Bistritzer Gymnasialprogramm", 1900.

[4] Vezi și G. Kisch, *Vergleichendes Wörterbuch der Nösner siebenbürgischen- und mosel-frankisch-luxemburgischen Mundart*, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde", 1905, XXXIII, 5—274; *Nordsiebenbürgisches Namenbuch*, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde", 1907, XXXIV, 9—153; *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde", 1929, XLV, 33—329. Fr. Kramer, *Idiotismen des Bistritzer Dialektes*, în „Gymnasialprogramm", Bistritz, 1875/76 (I. Teil), 1876/77 (II. Teil).

Meritul lui Emil Grigoroviţa[5] este după A. Schullerus[6], de a fi adunat şi explicat din punct de vedere etimologic cuvintele examinate de el. În schimb însă, lucrarea lui János Brenndörfer[7] se bazează în cea mai mare parte pe un material adunat din graiurile vii[8]. Totodată, Brenndörfer nu se mărgineşte la tratarea unor cuvinte izolate, ci le dă în context. Acestea sînt meritele lui Brenndörfer faţă de Grigoroviţa, dar greşeşte şi el cînd nu indică locul, anul, informatorul etc. pentru fiecare cuvînt. Într-o lucrare ştiinţifică aceste date sînt absolut necesare. Pe bună dreptate se întreabă Schullerus (în recenzia amintită), de unde oare ştie autorul că cuvintele din capitolul I al lucrării au o circulaţie generală, sînt într-adevăr general cunoscute, sau că cele cuprinse în capitolul al II-lea sînt cunoscute numai în regiuni mai restrînse. Nefiind deci întocmită conform normelor lexicografice, tehnica glosării prezintă lipsuri mari.

Trebuie menţionat că toate aceste lucrări, cît şi altele mai mărunte[9], s-au ocupat aproape în întregime cu latura lexicografică, neglijînd în parte latura teoretică în problema relaţiilor lingvistice romîno-germane. Meritul autorilor constă în faptul că ei au adunat un material vast, care a fost valorificat în parte de Dicţionarul graiurilor săseşti[10]. Totodată, acest material va fi de un real folos la întocmirea monografiei relaţiilor lingvistice romîno-germane, cuprinsă în planul de activitate ştiinţifică al Catedrei de limba germană de la Universitatea „Babeş—Bolyai".

Influenţa romînă asupra graiurilor germane din Banat n-a constituit încă obiectul unei lucrări. Hans Hagel şi Hans Bojar, care s-au ocupat cu graiurile germane din Banat, au neglijat această problemă. Doar în lucrarea lui E. Lammert găsim tratată şi influenţa romînă. Importanţa şi necesitatea studierii influenţei romîne în graiurile germane din Banat a fost subliniată de Walter Wagner în articolul *Aufgaben der Mundartforschung im Banat*[11].

---

[5] E. Grigoroviţa, *Dialectul aşa numit săsesc al germanilor din Transilvania şi elementele romîne cuprinse în el*, în „Noua revistă romînă", Bucureşti, 1900; *Rumänische Elemente und Einflüsse in der Sprache der Siebenbürger Deutschen*, în „Zeitschrift für hochdeutsche Mundarten", II, 1901.

[6] A. Schullerus, „Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde", XXIV, 1901, 1, 14.

[7] J. Brenndörfer, *Román elemek az erdélyi szász nyelvben*, Budapest, 1902.

[8] Despre această lucrare cf. A. Schullerus, „Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde", XXVI, 1903, I, 36—45; G. Kisch, „Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde", XXVI, 1903, 5, 65—69; S. Puşcariu, „Zeitschrift für Romanische Philologie", XXVIII, 1904.

[9] G. Paşcu, *Sprachliche Beziehungen zwischen den Rumänen und Sachsen auf dem Gebiet der Pflanzennamen*, „Siebenbürgische Vierteljahrsschrift", 55, 1932, 217—222; M. Fuss, *Alphabetarische Zusammenstellung der sächsischen, ungarischen, wallachischen und deutschen Trivialnamen in Siebenbürgen wildwachsender oder allgemein kultivierter Pflanzen*, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde", alte Folge, III, 1847, 2, 201 ff; Fr. Kraus, *Nösnerländische Pflanzennamen*, Bistritz, 1943.

[10] *Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch mit Benutzung der Sammlungen Johann Wolffs, hrsg. vom Ausschuss des Vereins für siebenbürgische Landeskunde.* Au apărut pînă în prezent: Vol. I de A. Schullerus, Berlin—Leipzig 1908—1926, vol. II de G. Keintzel, A. Schullerus şi Fr. Hofstädter, Berlin—Leipzig, 1911—1926, vol. V, fasc. 1 şi 2 de J. Roth şi G. Göckler, Berlin—Leipzig, 1929—1931.

[11] W. Wagner, „Neuer Weg", 19 mai 1957.

Cu influența germană asupra limbii romîne s-a ocupat mai întîi Ion Borcia în lucrarea *Deutsche Sprachelemente im Rumänischen*[12]. Materialul cercetat este grupat mai întîi pe capitole, ținîndu-se seama de originea influenței germane și de sfera semantică a cuvintelor, iar apoi este tratat în ordine alfabetică într-un glosar. Borcia studiază influența săsească din Transilvania separat de influența austro-germană. Influența săsească este mai larg cercetată, deoarece, după cum consideră autorul (p. 19), aceasta este mai veche și mai interesantă. Elemente săsești se găsesc, după el, în următoarele sfere semantice: construcția de case, părțile corpului, prelucrarea lemnului și terminologia unor meserii. Influența germană de origine austriacă este grupată în următoarele subcapitole:

1. Influența în terminologia militară.
2. Influența în administrație.
3. Influența prin negustori și meseriași germani.
4. Influența germană în limbajul minerilor din Munții Apuseni.
5. Influența germană în Banat.
6. Influența coloniilor germane din Bucovina.
7. Influența germană asupra intelectualilor, mai ales în Transilvania.

Cu privire la partea a doua a lucrării (Rumänische Dorfnamen sächsischen Ursprungs in Siebenbürgen), trebuie să observăm că la numele de locuri de origine săsească nu avem, în cele ma imulte cazuri, forme vechi din graiurile săsești respective, ci transformări (Umbildungen) ale formelor scrise, oficiale.

Cu o altă problemă a relațiilor lingvistice romîno-germane se ocupă Augustin Bena[13]. Noi sîntem de acord cu critica făcută de Teodor Roșculeț[14] acestui studiu, însă considerăm totodată că trebuie să reținem și ceea ce e valoros în lucrare. Este meritul incontestabil al lui Bena de a fi stabilit unele legi fonetice care au servit drept punct de plecare pentru lucrări ulterioare.

Problema raporturilor lingvistice romîno-săsești prezintă un interes deosebit și pentru studiul limbii din textele vechi romînești în care C. Lacea[15] și N. Drăganu[16] au găsit elemente săsești. Astfel, studiul relațiilor lingvistice romîno-germane poate avea o oarecare importanță și pentru filologia romînă. După părerea lui N. Drăganu, studierea elementelor săsești ar putea oferi noi date asupra originii acestor texte.

După 23 August 1944, în urma politicii juste a partidului în problema națională, precum și a ajutorului material acordat de partid și guvern, se încep o serie de anchete dialectale în care se studiază și graiurile săsești. Primii care s-au ocupat de problema relațiilor lingvistice romîno-germane au fost lingviștii romîni.

Începînd din anul 1948, Mircea Zdrenghea a făcut o anchetă în acest sens în comuna Cîlnic. Ca prim rezultat, M. Zdrenghea a prezentat la

---

[12] I. Borcia, *Deutsche Sprachelemente im Rumänischen*, Leipzig, 1903.
[13] A. Bena, *Limba romînă la sașii din Ardeal*, Cluj, 1925.
[14] T. Roșculeț, în „Viața romînească", vol. LXVI, 1926, 121—126.
[15] C. Lacea, *Copiștii Psaltirii Scheiene*, în „Dacoromania", III, 461—471.
[16] N. Drăganu, *Manuscrisul liceului grăniceresc „G. Coșbuc" din Năsăud și săsismele celor mai vechi manuscrise romînești*, în „Dacoromania", III, 472—508.

9 ianuarie 1950, la Institutul de lingvistică din Cluj, o comunicare intitulată *Raport asupra anchetei dialectale la sașii din Cîlnic*. Continuînd ancheta în Cîlnic și în Petrești, M. Zdrenghea a ajuns la unele rezultate valabile, mai ales în domeniul foneticii, pe care le-a publicat în studiul *Limba romînă vorbită de sașii din Cîlnic*[17]. Pentru Congresul internațional de lingvistică de la Oslo (1957), M. Zdrenghea a scris lucrarea *Rumänisch-deutsche Sprachbeziehungen*[18]. Lucrarea prezintă în esență o sistematizare a rezultatelor obținute pînă atunci în acest domeniu[19], precum și condițiile care au favorizat împrumuturile dintr-o limbă în alta.

Un material valoros cu privire la influența germană în limba romînă, nevalorificat pînă în prezent în acest sens, se găsește în lucrările publicate la rubrica „Termeni tehnici" din revista *Cum vorbim*[20] și mai ales în materialul publicat și nepublicat al *Atlasului lingvistic romîn*[21].

Lucrarea *Elementele germane în limba romînă* (pe baza A.L.R.) de Alexandra Roceric reușește să contureze ariile termenilor tehnici germani pătrunși în limba romînă, grupînd acești termeni după anumite criterii. Autoarea ridică un mare număr de probleme din domeniul foneticii, morfologiei, semanticii fără scopul de a le adînci istoricește. O completare a acestor aspecte ale cercetării ar fi însă binevenită, căci ar înnoi prin studierea diacronică a fenomenelor urmărite nu numai metoda tradițională de cercetare, ci ar sprijini și studiile din domeniul istoriei relațiilor economico-culturale ale celor două popoare[22].

Cu influența romînă în graiurile săsești din Transilvania s-a ocupat după 23 August 1944 Grete Klaster-Ungureanu, în lucrarea *Wirtschaftliche und gesellschaftliche Beziehungen zwischen den Rumänen und Sachsen im Spiegel des siebenbürgisch-sächsischen Wortschatzes*[23]. Important este că Klaster consideră cercetarea relațiilor lingvistice romîno-săsești nu ca

---

[17] M. Zdrenghea, *Limba romînă vorbită de sașii din Cîlnic*, „Studii și cercetări științifice", Cluj, II, 1951, 328 și urm.

[18] M. Zdrenghea, în „Mélanges linguistiques", București, 1957; lucrarea a apărut și într-o formă revizuită sub titlul „Raporturi lingvistice romîno-germane", in „Studia Universitatum Victor Babeș et Bolyai, Philologia", 1958.

[19] J. Turcuș, „Analele științifice ale Universității »Al. I. Cuza« din Iași, Științe sociale", III, 1957; W. Wagner, *Rumänisch-Deutsche Sprachbeziehungen*, „Volkszeitung", 42, 1958, martie 13, și G. Richter, *Forschungen zur Volks- und Landeskunde* III, 1960.

[20] In revista „Cum vorbim" vezi: G. Olaru, *Termeni din Construcție*, I, 1949 1, 26—29; Dem. Ahritculesei, *Termeni din întreprinderile petrolifere*, II, 1950, 2, 28—29; G. Georgescu, *Vocabular tipografic*, II, 1950, 3, 34—35; W. Richard, *Vocabular tehnic ceferist*, II, 1950, 11/12, 36; Gogu Georgescu, *Vocabular tipografic*, II, 1950, 11/12, 37; Șt. Lupan, *Cum vorbim în industria chimică*, II, 1951, 3/4, 41—42. In alte reviste: W. Richard, *Termeni de metalurgie*, III, 1951, 5, 24; N. Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului*, „Studii și cercetări științifice", fasc. 1, III, Iași, 1957, 1—187; M. Homorodeanu, *Contribuții la studiul terminologiei miniere romînești*, în „Cercetări de lingvsitică", II, 1957, 193—206; L. Onu, *Influențe interregionale în terminologia mineritului din Valea Jiului*, în „Fonetică și dialectologie", București, 1958, I, 145—180.

[21] H. Protze, „Deutsche Literaturzeitung", 1958, 7/8, 624 ff.

[22] A. Roceric, *Elemente germane în limba romînă* (pe baza A.L.R.) în „Fonetică și dialectologie", București, 1961, III, 177—188.

[23] G. Klaster-Ungureanu, „Revue de linguistique", III, 1958 și „Revista de filologie romanică și germanică", II, 1958, 2, 101—118.

un scop în sine, ci ca un mijloc potrivit pentru clarificarea unor probleme istorice, criticînd pe unii istorici burghezi care au afirmat că între populaţia săsească şi romînă n-au existat relaţii paşnice de convieţuire. Pe baza studierii influenţei romîne la saşii din Transilvania, Grete Klaster-Ungureanu combate această teorie. Autoarea studiului mai discută şi alte probleme teoretice cu privire la cercetarea relaţiilor lingvistice romîno-săseşti, ca: vechimea împrumuturilor, condiţiile în care s-au făcut împrumuturile, prin care bilingvi, romîni sau saşi, s-au realizat împrumuturile etc. Noi nu sîntem de acord cu toate afirmaţiile susţinute de Grete Klaster, însă trebuie să afirmăm că această lucrare constituie un mare progres faţă de altele asemănătoare, prin faptul că studiază împrumuturile nu numai din punct de vedere lexicologic, ci ia în discuţie o serie de probleme teoretice deosebit de importante. Cu o altă latură a influenţei romîne asupra graiurilor săseşti din Transilvania se ocupă Gisela Richter în lucrarea *Zur Bereicherung der siebenbürgisch-sächsischen Mundart durch die rumänische Sprache*, prezentată mai întîi la Sesiunea ştiinţifică a Filialei Cluj a Academiei R.P.R. şi publicată apoi în revista *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*[24]. Gisela Richter studiază, mai ales pe baza materialului din Arhiva Dicţionarului graiurilor săseşti aflată la Sibiu, calcurile lingvistice din limba romînă şi unele influenţe de natură sintactică.

Cu influenţa romînă asupra graiurilor săseşti din Transilvania s-a mai ocupat şi Helmut Protze[25]. Dicţionarul terminologiei tehnice meşteşugăreşti a graiurilor săseşti din nordul Transilvaniei[26] cuprinde şi el un număr mare de cuvite de origine romînă.

*

Cu toate că, după cum s-a văzut, pînă în prezent s-au elaborat mai multe lucrări cu privire la relaţiile lingvistice romîno-germane, totuşi acest domeniu constituie încă un cîmp larg de activitate ştiinţifică. Necesitatea cercetării în prezent a acestor relaţii se impune mai mult ca oricînd. Şi aceasta din mai multe motive:

1. În cadrul Academiei R.P.R. se lucrează la elaborarea istoriei limbii romîne. Această lucrare, care este planificată în cinci volume, va trebui să cuprindă un capitol şi despre influenţa germană asupra limbii romîne.

2. În cadrul Secţiei de ştiinţe sociale din Sibiu a Filialei Cluj a Academiei R.P.R. se lucrează de mai mulţi ani la întocmirea Dicţionarului graiurilor săseşti. Pentru ca volumele Dicţionarului să prezinte în mod veridic graiurile săseşti, va trebui să se includă şi numeroasele elemente romîne. Lucrările scrise pînă în prezent însă nu oferă un material suficient.

Ţinînd seama de necesitatea şi importanţa studierii relaţiilor lingvistice romîno-germane, Catedra de limbi germanice de la Universitatea „Babeş—Bolyai" a inclus — aşa cum am spus mai sus — în planul ştiinţific de şase ani, o monografie a relaţiilor lingvistice romîno-germane.

---

24 G. Richter„ „Forschungen zur Volks- und Landeskunde", III, 1960, 37—56.

25 H. Protze, *Zum rumänischen Einfluss im Siebenbürgisch-Sächsischen*, în „Vol. omagial Em. Petrovici" (sub tipar).

26 Fr. Kraus, *Wörterbuch der nordsiebenbürgischen Handwerkssprachen*, Siegburg, 1957.

În cursul anului 1960 s-au efectuat lucrările premergătoare elaborării acestei lucrări. Astfel, s-a întocmit bibliografia cu privire la relațiile lingvisitce romîno-germane și s-au extras cca 2000 de fișe, cuprinzînd elemente romîne pătrunse în graiurile săsești și cuvinte de origine germană intrate în limba romînă. S-a prelucrat astfel o parte din *Herm. Mag. Akten* din *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens, Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt, Urkundenbuch,* rubricile *Termeni tehnici* și *Glosar regional* din revista „Cum vorbim" și „Limba romînă", cît și lucrările care tratează terminologia tehnică din limba romînă (Arvinte, Homorodeanu, Onu etc.). În sprijinul importanței surselor amintite, dăm un singur exemplu. În *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens,* la pag. 3 citim următoarele: „item 500 den. a Walachis nostris, qui superstiti remanserunt de censu eorum Walachorum, et 2700 den. et eosdem dedit pro defectu argenti dati a civibus nostris, omnibus conputatis in debitis remansit ipse Jacobus 257 den." „item 400 den. propinatos sacerdoti Walachali". Acest citat e o dovadă a relațiilor oficiale dintre sași și romîni, fapt care presupune folosirea limbii romîne de către sași și invers, cunoașterea graiurilor săsești de către unii romîni. Pe baza materialului adunat se elaborează în anul curent capitolul despre fonetică al monografiei, iar în anul 1962 morfologia, 1963 sintaxa și 1964—65 vocabularul. Paralel cu elaborarea monografiei vom întocmi și lucrări speciale care se vor prezenta la sesiunile științifice ale cadrelor didactice și la Institutul de lingvistică din Cluj. Astfel, ne vom ocupa cu cercetarea elementelor germane în terminologia tehnică din diferite întreprinderi industriale din Cluj, influența romînă în presa și în periodicele în limba germană din R.P.R. și influența germană în opere literare romînești.

ИЗУЧЕНИЕ ВОПРОСА О ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ СВЯЗЯХ РУМЫНО-НЕМЕЦКИХ В ЕГО НАСТОЯЩЕЙ СТАДИИ

(Резюме)

В статье автор рассматривает исследования, сделанные до сих пор в отношении взаимного влияния румынского и немецкого языков, на территории нашей страны. Анализируя положение по данному вопросу, автор излагает план монографии об этих влияниях. В отличие от предыдущих работ, создаваемая работа займется исследованиями лингвистических явлений в их историческом освещении, с начала совместной жизни румынского народа с немецким национальным меньшинством.

DER GEGENWÄRTIGE FORSCHUNGSSTAND DER RUMÄNISCH-DEUTSCHEN SPRACHBEZIEHUNGEN

(Zusammenfassung)

In der vorliegenden Arbeit wirft die Verfasserin einen Überblick über die bisherigen in unserem Land unternommenen Forschungen rumänisch-deutscher Sprachbeziehungen. Nach der Besprechung des gegenwärtigen Forschungsstandes wird der Plan einer Monographie der rumänisch-deutschen Sprachbeziehungen dargelegt. Die bereits begonnene Arbeit untersucht — zum Unterschied von früheren Versuchen — die sprachlichen Erscheinungen historisch, vom Beginn des Zusammenlebens des rumänischen Volkes und der deutschen nationalen Minderheit.

PROBLEMELE VOCALISMULUI ENGLEZ PENTRU STUDENȚII MAGHIARI

de

MIHAIL BOGDAN și EVA SEMLYÉN

Greutățile pe care studentul maghiar le întîmpină în însușirea unei pronunțări corecte engleze, credem că sînt legate în primul rînd de sistemul vocalic.

Nu putem neglija, desigur, nici unele probleme ale consonantismului, de exemplu consoane engleze inexistente în maghiară, ca fricativele [θ], [ð], semiconsoana [w], precum și unele particularități caracteristice privind rostirea lui *r* (fricativă în engleză, vibrantă în maghiară), sau aspirarea ocluzivelor surde în poziții inițiale (p, t, k). Problemele ridicate de consonantismul englez pentru studenții maghiari le credem minore față de cele ridicate de rostirea vocalelor.

Dificultatea cea mai mare pentru studentul maghiar — ca și pentru cel romîn — se naște, firește, din marea discrepanță ce există între ortografia și sunetele limbii engleze. Studentul maghiar, ca și cel romîn, obișnuit cu o ortografie, am putea spune, riguros fonetică, este în primul rînd derutat de existența a 21, sau chiar 24 sunete vocalice (vocale și diftongi)[1], notate prin 5 litere. Raportul între cuvîntul scris și cel rostit constituie o problemă aparte, ce își poate găsi rezolvarea prin cunoașterea unor numeroase „reguli de citire", cu cel puțin tot atît de numeroase excepții. Cunoașterea regulilor de citire poate fi însă adesea înșelătoare. Studentul, avînd uneori iluzia unei pronunțări corecte, poate greși în redarea riguros exactă a valorii vocalei engleze respective. Este cunoscut fenomenul în care vorbitorii unei limbi străine sînt atrași în ceea ce am putea numi un „subiectivism fonetic", rostind vocalele propriei lor limbi în credința că le rostesc pe cele ale limbii străine.

De aici găsim în manuale și în dicționare mai vechi vocala neengleză *ö*, introdusă în locul vocalei engleze Nr. 11 [əː], în cuvinte ca *bird*, *girl* etc. Aceeași soartă o are vocala Nr. 10 [ʌ], de ex. *trust* [trʌst], *rummy* [rʌmi], rugby [rʌgbi] au dat în maghiară *tröszt*, *römi*, *rögbi*[2].

---

[1] Daniel Jones, *An Outline of English Phonetics*, Heffer, Cambridge, 1956.

[2] Faptul a fost semnalat și de Mihail Bogdan în *Vocalismul englez și problemele lui pentru romîni* în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", series IV, fasciculus 2, Philologia, 1960.

Tot aşa cum în engleza introdusă în Romînia vocala rotunjită anterioară *ö* făcea odinioară slujbă pentru două vocale englezeşti: Nr. 10 [ʌ] din *but* şi Nr. 11 [ə:] din *bird*, în engleza vorbită în Ungaria se întîmplă acelaşi lucru. Sîntem înclinaţi să credem că dacă în restul ţării noastre *ö* a fost introdus prin filieră franceză, în Transilvania introducerea lui se datoreşte influenţei maghiare, deoarece *ö* este un sunet maghiar fără corespondent în limba romînă.

Rostirea vocalei *ö* în loc de [ə:] în cuvinte englezeşi este semnalată în lucrări ca :

Yolland Arthur *Magyar és Angol Szótár*[3], unde vocala Nr. 11 [ə:], notată *ö*, este socotită identică cu sunetul din *föld* („*ö* olyan hang mint a magyar *föld* szóban").

Fest-Biró-Willer *Angol-Magyar és Magyar-Angol Szótár*[4], unde vocala Nr. 11 [ə:], notată *ö* este socotită ca *e* cu colorit de *ö*, colorit care se resimte mai ales înainte de *r* („*ë* — *ö* - s színezetű *e*, különösen kiérzik az *ö*-s színezet az *r* hang előtt").

Aceeaşi explicaţie o dă Bíró Lajos în *Express English*[5],

Tot astfel recomandările aceloraşi surse pentru vocala engleză Nr. 10 [ʌ] este în direcţia unei vocale anterioare rotunjite. Yolland[6] notează vocala Nr. 10 cu [ɔ] şi recomandă o pronunţare între *ö* şi *é*. Ex. *but* notat [bɔt] = bö-ét, cu o trecere bruscă de la *ö* spre é („[ɔ] e fordított c-vel olyan hangot jelöltem, amely *ö* és *é* között áll: pl. *but* [bɔt] = bö-ét, az átmenet gyors kiejtéssel észrevétlenné válik"). Întrebuinţarea semnului [ɔ] de Yolland — deşi la el are o valoare specială —, totuşi prin răspîndirea alfabetului fonetic internaţional în învăţămîntul limbii engleze a contribuit la confuzia [ʌ] = [ɔ]. Fest — Bíró — Willer[7], fac o recomandare asemănătoare, notînd [ʌ] = *ü* ex. *tub*, corespunde unui *a* scurt maghiar, cu un uşor colorit de *ö* („*tub* = dézsa, jelölve (tüb). ü: megfelel a rövid magyar *a*-nak, de halvány *ö*-s színezettel").

Dacă la romîni corectarea acestei greşeli este uşoară, sunetul [ə:] putînd fi identificat pentru scopuri practice un o lung romînesc[8], la studenţii maghiari corectarea este mai dificilă, datorită faptului că în limba maghiară nu avem o vocală corespunzătoare. Singura soluţie este arătarea studentului maghiar că vocala Nr. 11 [ə:] se deosebeşte în primul rînd de vocala maghiară *ö* prin nerotunjirea buzelor şi în al doilea rînd printr-o coborîre a limbii spre o poziţie centrală însoţită de o relaxare a muşchiului lingual.

Nu tot astfel este cazul vocalei Nr. 10 [ʌ] rostită şi ea greşit *ö*, unde am putea găsi un echivalent satisfăcător în vocala maghiară *á*, ex. *hát* rostit însă scurt. Acest lucru este cu atît mai valabil, cu cît se observă în

---

[3] Franklin Társulat, Budapest, 1905, p. VI.
[4] Az Athenaeum kiad sa, Budape.t, p. 3.
[5] Delta, Budapest, p. 4.
[6] *Op. cit.* p. VI.
[7] *Op. cit.* p. 4.
[8] Mihail Bogdan, *op. cit.* p. 105.

engleza zilelor noastre puternica tendință de coborîre și înaintare a vocalei Nr. 10 [ʌ].[9]

Credem că rostirea lui *ö* pentru [ʌ] se datorește caracterului voalat al vocalei engleze, iar avansarea și coborîrea acestei vocale în zilele noastre justifică recomandarea unui *á* cu mențiunea să fie scurt. Trebuie atrasă atenția specială ca buzele să nu fie rotunjite.

Găsim frecvent la maghiari și rostirea *a* pentru această vocală engleză, ex. *but* rostit *bat*. Recomandarea în acest sens este semnalată de dicționarul lui Yolland.

Lucrări mai recente ca: Kónya Sándor—Országh László *Rendszeres angol nyelvtan*[10], fac un pas serios spre rezolvarea acestei probleme, recomandînd în primul rînd excluderea vocalei anterioare rotunjite *ö* din învățămîntul limbii engleze și dînd indicații cu un caracter mai precis relativ la pronunțarea vocalelor engleze respective. Astfel pentru vocala Nr. 10 [ʌ] recomandarea este să se pronunțe fără rotunjirea buzelor. Constată că pronunțarea *ö* este complet greșită („... szélesre húzott ajakkal, a legkisebb ajakkerekítés nélkül mondjuk ki").

Cît despre vocala Nr. 11 [ə:] aceiași autori recomandă just pronunțarea lui cu buze puțin întredeschise, întinse, fără rotunjire („a közép felé előretolt nyelvvel, keskeny ajaknyílással, szélesre húzott ajakkal mondjuk ki. Félig zárt, viszonylag hosszú, *ö*-szerű hang, de kimondása közben az ajkat nem szabad a magyar *ö* kiejtésmódja szerint kerekíteni",

Recomandările lui Kónya—Országh corespund într-adevăr realității, dar rămînem la părerea nostră că s-ar obține rezultate mai rapide identificîndu-l pe [ʌ] cu un *á* scurt. (Vezi mai sus)

Indicațiile lui Kónya—Országh sînt însoțite de schițe a poziției buzelor, ceea ce arată în modul cel mai categoric caracterul nerotunjit al vocalelor respective.

Vocala Nr. 12 [ə], schwa, neexistînd nici ea în limba maghiară, a dat naștere la o confuzie și mai mare, fiind confundată cu mai multe vocale. Astfel, Yolland[11] identifică vocala schwa cu un *ö* pronunțat foarte scurt socotind că această vocală ar apărea numai la sfîrșitul cuvintelor („ə a tulajdonképpen egészen röviden kiejtett *ö* csak a szók végén fordul elő").

Se înțelege de la sine că această recomandare trebuie corectată în două privințe:

— eliminarea rotunjirii,

— precizarea că vocala schwa apare nu numai final, ci și inițial și medial.

De altfel, la Yolland întîlnim o lipsă de consecvență în tratarea acestei vocale, pe care uneori o identifică și cu *e*. Ex. *ocean* transcris [oᵘsen] adică ['ouʃæn] pentru ['ouʃ(ə)n], alteori cu [ɔ] notat [å] ex. *revision* [revizsån] = = [reviʒɔn] în loc de [ri'viʒ(ə)n].

---

[9] I. C. Ward, *The Phonetics of English*, Heffer, Cambridge, 1939, p. 201; W. Horn și M. Lehnert, *Laut und Leben*, Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin, 1934, p. 165.

[10] Terra, Budapest, 1957.

[11] Op. cit. p. VI.

Cît despre Fest—Biró—Willer, la ei sunetul schwa nici nu e menționat, iar în text e notat prin *a* = [æ], ex. *above* [a-'buv] ceea ce însemană [æ'bɸv] pentru [ə'bʌv], tot așa și în *ocean* ['oshan] = ['ouʃæn] în loc de ['ouʃ(ə)n], *satchel* transcris ['sachel] adică ['sætʃæl] pentru ['sætʃ(ə)l]. Országh, pe de altă parte, definind în mod just vocala schwa ca fiind formată prin relaxarea mușchiului lingual și recomandînd corect eliminarea acestei vocale în anumite contexte fonetice, totuși poate induce în eroare prin acordarea acestui sunet a unei nunațe de *ö* sau *e*.

Dat fiind greutatea acestui sunet pentru maghiari, credem că problema rostirii lui își poate găsi o rezolvare corectă numai prin indicații referitor la poziția limbii și a buzelor, însoțite de audiții. La noi, studenții maghiari cunoscători ai limbii romîne rezolvă ușor această problemă, identificîndu-l pe [ə] cu *ă*.

Odată rezolvată problema acestor trei vocale [ʌ, ə:, ə], celelalte sunete vocalice ale limbii engleze își găsesc corespondente satisfăcătoare în limba maghiară.

Luînd în ansamblu cele două sisteme vocalice —cel englez și cel maghiar—, trebuie precizat că limba maghiară are mai multe vocale decît engleza: 14 față de 12. Dintre acestea, cinci vocale maghiare nu au nici un corespondent englezesc. E vorba de vocalele anterioare rotunjite *ö*, *ő*, *ü*, *ű* și vocala posterioară *o*; iar trei vocale engleze [ʌ, ə:, ə] nu au corespondent maghiar.

Aceste două grupuri de vocale au dat naștere problemei cele mai dificile pentru studenții maghiari, problemă pe care am încercat s-o rezolvăm în prima parte a lucrării de față.

În ceea ce privește restul vocalelor engleze și maghiare, se constată o apropiere suficient de mare spre a înlesni studentului maghiar însușirea corectă a vocalelor engleze. Astfel, și în maghiară avem ceea ce am putea numi perechi de vocale, a căror diferență nu poate fi sezisată decît de o ureche formată în acest sens.

Celor doi *i* [i, i:] englezi le corespund doi *i* maghiari, cu valori calitative și cantitative suficient de apropiate pentru a le socoti, din punct de vedere practic, vocale asemănătoare.

Cf. engl. *hid*	[hid]	magh. *hidd*
,, *heed*	[hi:d]	,, *híd*

Se remarcă însă că din punct de vedere riguros științific, ambele vocale maghiare sînt puțin mai ridicate și mai avansate decît corespondentele lor engleze[12].

Vocalele engleze [e, æ] —maghiare, *é*, *e*— sînt de asemenea foarte apropiate din punct de vedere practic, deși *e* maghiar este puțin mai ridicat și mai lung decît cel englez:

Cf. engl. *let*	[let]	magh. *lét*
,, *lap*	[læp]	,, *lep*
,, *sad*	[sæd]	,, *szed*

Perechile engleze [*a*: — ʌ] își găsesc rezolvarea în limba maghiară prin accentuarea deosebirii cantitative, cu precizarea că vocala [*a*:] este pos-

[12] Kónya — Országh, op. cit. p. 11.

terioară şi lungă, iar vocala [ʌ] — după cum am arătat mai sus — găseşte un corespondent acceptabil într-un *á* maghiar rostit scurt:

Cf. engl.	*heart*	[ha:t]	magh.	*hát*
,,	*hut*	[hʌt]	,,	*hát* (rostit scurt)

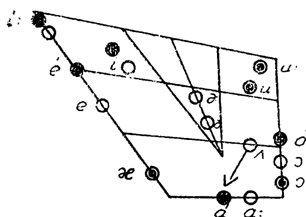
Cele două variante [ɔ, ɔ:] au bune corespondente, primul în *a* maghiar, iar al doilea în *ó* maghiar:

Cf. engl.	*hot,*	[hɔt]	magh.	*hat*
,,	*pork*	[pɔ:k]	,,	*pók*
,,	*all*	[ɔ:l]	,,	*ól*

Cît despre cele două foneme *u*, vocalele englezeşti [u, u:] acestea sînt, practic vorbind, identice cu corespondentele lor maghiare:

Cf. engl.	*room*	[rum]	magh.	*rum*
,,	*good*	[gud]	,,	*tud*
,,	*tool*	[tu:l]	,,	*túl*
,,	*root*	[ru:t]	,,	*rút*

Situaţia vocalelor maghiare care corespund practic cu cele engleze este mai clar scoasă în evidenţă prin plasarea lor pe schemă, după cum urmează:



Vocale engleze: o
Vocale maghiare: ●

ТРУДНОСТИ АНГЛИЙСКОГО ВОКАЛИЗМА ДЛЯ СТУДЕНТОВ ВЕНГРОВ

(Резюме)

Авторы сообщают, что система английских гласных представляет для студента-венгра больше трудностей, чем система согласных. Обычной ошибкой в английском произношении у студентов венгров является произношение гласной *о* вместо английских гласных (ʌ) в *but* (b ʌ t) и (ə:) в *bird* (b ə: d). Эта ошибка может быть исправлена в отношении к (ə:) только путем тщательной и длительной фонетической подготовки. Напротив, английской гласной (ʌ) соответствует, как приемлемая, укороченная венгерская гласная *á* в слове *hát.*

Что касается системы английских гласных в целом, авторы указывают, что присутствие в обоих языках гласных „пар" как, например, (e — æ) в английском и (e — é) в венгерском, дает возможность студенту венгру схватить довольно легко фонологические особенности английских гласных.

ENGLISH VOWELS AND THEIR PROBLEMS FOR HUNGARIAN STUDENTS

(Abstract)

The authors point out that the English vowel system offers greater difficulties to the Hungarian speaking student than does the consonant system. A frequent error of English pronunciation with Hungarian students is the uttering of the *ö* vowel for the English vowels [ʌ] as in *but* [bʌt] and [ə:] as in *bird* [bə:d]. This error can be corrected only by careful training in the case of [ə:] which has no corresponding vowel in Hungarian; whereas a satisfactory variety of [ʌ] may be obtained by shortening the Hungarian vowel *á* as in *hát*.

Regarding the English vowel system as a whole, the authors show that the existence of "pairs" of vowels in both languages, such as [e — æ] in English and [é — e] in Hungarian makes it comparatively easy for the Hungarian speaking student to grasp the phonemic peculiarities of the English vowels.

MEGJEGYZÉSEK TUDOR ARGHEZI EGY VERSÉNEK KÉT FORDÍTÁSÁHOZ

NAGY MÁRIA



Az Utunk egyik régebbi évfolyamában lapozgatva (XII—1957, 5.sz. 6.) egymás mellett találjuk Tudor Arghezi *Mîhniri* című versét és ennek két magyar fordítását: *A nyugtalan barát*ot Szemlér Ferenc és a *Gyötrődés*t Kányádi Sándor tolmácsolásában. Első olvasásra is szembetűnőek az eredeti vers és a két változat közötti stiláris különbségek, ezért önkéntelenül is fölmerül a kérdés: melyik fordítás nyelve közelíti meg leginkább a finom értelmi és hangulati árnyalatokban gazdag román költeményt. Az összehasonlítás eredményét summázó felelet megfogalmazása azonban részint azért nem könnyű, mert a műfordítás kérdései maguk is igen bonyolultak, részint mert a fordítók olyan egyéniség művének közvetítésére vállalkoztak, mint Tudor Arghezi.

A nagy román költő stílusa, nyelvművészete annyira mélyen gyökerezik a román nyelv legrejtettebb törvényszerűségeiben, hogy műveinek más nyelven való megszólaltatása széles fordítói palettát kívánó munka. Vas István mondja, hogy a fordítónak valahogyan minden nagy munkája előtt a magyar nyelv elemeiből kell kikevernie azokat a színeket, amelyek a kiválasztott műhöz kellenek, mert ezeket nem lehet készen kapni[1]. Szemlér Ferenc és Kányádi Sándor előtt éppenséggel nem álltak raktáron, mivel Arghezi költői stílusának színeit sok összetevő szövi árnyalatossá. Amint egyik jeles román kutató megállapítja róla, szívesen olvaszt szótárába különböző nyelvjárásokból származó szavakat, rozsdájuktól tisztított archaikus kifejezéseket, magateremtette neologizmusokat és szokatlan, meglepő szókapcsolatokat[2]. A legtöbb eredetiségről azonban Tudor Vianu szerint mondattani újításai tanúskodnak, ezekben támaszkodik ugyanis a legkevésbé elődei gyakorlatára[3].

Mindezt azért volt szükséges elmondanunk Arghezi nyelvéről, mert az említett stílusjegyek szinte hiánytalanul fellelhetők a költő *Mîhniri* című versében:

---

[1] Vö. *Jegyzetek a fordításról.* „Csillag", VIII—1954, 6. sz. 1131.
[2] Vö. Ov. S. Crohmălniceanu, *Tudor Arghezi.* Bucureşti, E.S.P.L.A. 1960. 325—26.
[3] Idézi Ov. S. Crohmălniceanu, i. m. 300.

E trist diaconul Iakint
Şi temerile lui nu mint.
Fur şi tîlhar întru Hristos,
El printre fraţi trecu sfios.

Trupu-i bălan, de osîndit,
Cu pravila s-a răzvrătit
Şi, făcînd cruci, bătînd mătănii,
Se simte stîrv între jigănii.

Toţi sfinţii zugrăviţi în tindă
Cu acuarela suferindă,
Ai cinului monahicesc,
Scruţîndu-l, îl dispreţuiesc.

Căci pe cînd schivnicii cu toţii
Se pedepsesc amar, ca hoţii,
Cu post uscat şi ascultare,
Jertfind în Săptămîna Mare,

La el, azinoapte, în chilie,
A 'ntîrziat o fată vie,
Cu sînii tari, cu coapsa fină
De alăută florentină.

Şi Dumnezeu, ce vede toate,
În zori, la cinci şi jumătate,
Pîndind, să iasă, prin perdea,
O a văzut din cer pre ea.

Az előzőekben idézett sajátosságok közül — a tartalmi mondanivaló természetének megfelelő, az egyházi élet fogalomköréből vett szavak mellett — a vers nyelvének alaptónusát a tájnyelvi szavak és archaizmusok adják meg: *fur* (tolvaj), *bălan* (szőke), *pravilă* (törvény), *stîrv* (hulla), *jigănii* (szörnyetegek, fenevadak), *alăută* (lant, hegedű). A régies hangulat keltésében a *pe* prepozició archaikus pre alakjának, az *întru Hristos* mai nyelvben szintén nem használatos kifejezésnek és a inverzióknak (a második versszak második sora és az utolsó versszak negyedik sora) is fontos szerepe van.

Ezek a nyelvi formák azonban nemcsak amiatt jelentősek, hogy régies voltukkal kissé az egyházi életfelfogás megcsontosodottságának párhuzamát asszociálják. Expresszivitásukat nagyban növeli egy másik, stiláris alapfunkciójuktól eltérő vonás: a költő kezében a maró irónia eszközei. Az egyházi élet törvényét megszegő, tette miatt bánkódó barát lelki nyugtalanságának rajzába az archaizmusok viszik a pejorációba fúló irónia (lásd az első két versszakot) haragos színeit.

A nyelvi régiességek mellett a versben a jelzőknek, a hasonlatnak és a puszta szövegösszefüggésből fakadó hatásoknak van stiláris értéke.

A jelzők közül különösen az *acuarela suferindă* (szenvedő akvarell) szokatlan, metaforikus jelző érdemel figyelmet, mert sajátos költői eljárás bélyegét viseli magán és a *coapsa fină | De alăută florentină* (flórenci hegedű tökéletességű csípő) jelzősorban rejtőző hasonlat a mögötte megbújó költői szemlélet miatt. Az ironikus élű mondanivalót a vers egyetlen közbevetett kifejetetlen hasonlata: *se pedepsesc amar, ca hotii* (keservesen büntetik magukat, akár a tolvajok) foglalja csattanós költői ítéletbe.

A költemény stílusjegyeinek e vázlatos elemzése után vegyük szemügyre, milyen eszközökkel, mennyit tükröz szerepükből a fordítások nyelve.

1. Mindenekelőtt azt kell megállapítanunk, hogy a fordítók visszaadják Arghezi mondanivalójának ironikus és régies alaptónusát. Az archaikus árnyalatot azonban az eredeti verstől eltérően nem lexémákkal, hanem alaktani formánsokkal és inverziókkal biztosítják. Szemlér fordításában az előbbi játszik kizárólagos szerepet:

— a száraz böjt és testi fék
töltvén ki husvét szent hetét
— s a lágy comb *szebb vala* talán

— s az úr, ki mindent lát, ma épp
reggel rél ötkor *néze* szét
s *kilesvén* a függönye mögött,
az égből észrevette őt.

Kányádi mindkét lehetőséggel egyformán él:

— s keresztet *hányván* vezekel
— *Föntről lesvén míg kisuhan,*

A lányt meglátta biztosan
— *Gyötrődik szerzetes Jakint*

Igaz ugyan, hogy az eredeti vers archaikus, népies használatú szóalakjai egyben az ironizálás eszközei is, a fordításokban pedig az irónia más forrásból fakad: a vallásos tartalmú szó és a közhasználatú, a szövegösszefüggésbeni helyzetéért pejoratív árnyalatú szó társításának groteszkségéből.

Szemlérnél:

— Törvényt szegett a teste, mit
a végitélet leterít
s *keresztet hányva,* térdrehullva
úgy jár, mint élők közt a hulla.

— S a csarnok akvarelljein
megfestett *szerzetesi kín*
megannyi szentje most sötét
gúnnyal *mereszti rá szemét.*

Kányádinál:

— S *keresztet hányván vezekel*

— S kiket a *szerzetesi rend*
Szenvedő akvarellbe *kent*

— *Bűnbánóan koplalt,* szenvedett

— *Krisztus szolgája: gaz, zsivány!*

Jónak tartható-e az a fordítói eljárás, mely az eredetitől eltérő eszközökkel dolgozik? Nyilvánvaló, hogy sem Szemlér, sem Kányádi nem támaszkodhatott arra a többé-kevésbé jól bevált fordítói gyakorlatra, amelyet például Sadoveanu *A Nyestfiak* című regényének fordítója igen jó érzékkel követett. Ő ugyanis a régi fejedelmi kor hangulatának idézésére valamelyik magyar nyelvjárás szókészletéből, vagy a nyelv elavult szavainak rétegéből kölcsönözte a román archaizmusok, tájszavak helyébe a párhuzamos alakokat.[4] Nem folyamodhattak hasonló eljáráshoz, mert a vers archaizmusainak magyar megfelelőihez nem azonos hangulati velejárók társulnak. A tőlük választott megoldás tehát nem helyteleníthető, a fordítás hitelességét szolgálja.

Nem véletlen ebből a szempontból az sem, hogy a két fordító egymástól függetlenül tolmácsolja csaknem azonos eszközökkel a vers régies, ironikus alaphangját.

2. Ennek a kérdésnek a tisztázása után világítsunk rá néhány olyan részletre, amelyben a fordításoknak nem sikerült visszaadniok az eredeti mű tartalmát, hangulati árnyalatait. Minden itt tapasztalható eltérés annak a következménye, hogy az Arghezitől használt hasonlatok, jelzők stilisztikai szerepét vagy egyáltalán nem mentették át a fordítások nyelvébe, vagy megmásították. A legszembetűnőbb mindkét költőnél a negyedik versszak fordításában a hasonlat elhagyása:

---

[4] Vö. Domokos Sámuel, *Sadoveanu „A Nyestfiak" című regényének magyar fordítása.* „Magyar Nyelvőr" LXXXII, 316—18.

Kányádi:	Szemlér:
Mert amíg mindenik barát Buzgón sanyargatta magát, Bűnbánóan koplalt, szenvedett, Átböjtölte a Nagyhetet	Mert míg a többi szerzetes bűnbánatot tart és keres, a száraz bőjt és testi fék töltvén ki küsvét szent hetét

Amint a *Mîhniri* című vers rövid elemzése során utaltunk rá, ez a kis hasonlat sajátos költői szemléletet sűrít magába — nem véletlenül hasonlítja Arghezi a szerzetesek életmódját a tolvajokéhoz —, ezért nagy a stílusértéke. A versszakban kifejeződő erősen ironikus élű eszmei tömörítést tehát sem Szemlér, sem Kányádi nem adja vissza, mert nem fordítja le a hasonlatot.

Ennek a versszaknak a fordítása más szempontból is kifogásolható. Sok fölösleges halmozást találunk mind Szemlérnél (bűnbánatot *tart* és *keres,* | *a száraz bőjt* és *testi fék*...), mind pedig Kányádinál (Bűnbánóan *koplalt, szenvedett,* | *Átbőjtölte* a Nagyhetet). Ezzel az eljárással az eredeti vers stíluseszközeinek ökonomikus rendszerét fellazítják, ugyanakkor elszegényítik az eszmei tartalmat.

Nem haladhatunk tovább szótlanul az ötödik versszak gyönyörű művészi jelzőjének fordítása mellett sem. Szemlér és Kányádi egyaránt hasonlattá oldja. Ez nem is kifogásolható, hiszen a *coapsa fină* | *De alăută florentină* jelzősorban a világirodalom egyik jól ismert hasonlata (a nő hangja, alakjának formája hasonlít a hegedűhöz) lappang. Kányádi *Gyötrődésében* a nyelvjárásias alakú, pejoratív árnyalatú *csipejű* szó fosztja meg hamvasságától:

Cellájában az éjszaka Egy lány hált: a kéj maga,	Telt keblü és lágy *csipejü,* Mint egy flórenci hegedű.

Emellett a *lágy* jelzőt sem érezzük találónak, mivel a flórenci hegedű hasonlattag szemléltető funkciójú jelzőt kívánna, s nem olyat, amelyben a hangulati tényező az uralkodó elem.

Szemlér a tőle teremtett hasonlatba átmenti a finomság, törékenység képzetét:

s a lágy comb szebb vala talán,
mint a flórenci porcelán

de elejti a szemléltetésben, a forma érzékeltetésében játszott szerepét. A hideg élettelen anyag képzetének a felkeltésével meg száműzi az életet a képből (a hegedű a hangjában él). A *lágy* jelző itt sem pontos. Ha a hasonlóul választott porcelán keménységére gondolunk, akkor egyenesen értelemzavarónak kell tartanunk. Szemlér hasonlatának más szépséghibája is van: a rímhívó *talán* hangrendi monotoniát eredményez.

Nem tükröződik egyik fordítás nyelvében sem a versszak *vie* (élő, eleven) jelzője mögött meghúzódó sejtető szándék sem (akaratlanul is tudatunkba idézi antonim párját, kiemeli, hogy nem látomásról van szó). Kányádi a jelző helyett *a kéj maga* kifejezést használja, s ezzel a nagy értelmi többlettel túllépi a *vie* jelzőtől kiváltott stílushatás határát. Szemlér

fordításából teljesen hiányzik ez az érelemárnyalat, mivel ő a jelzőt kihagyja: *az ő zárkájában ma éjjel | egy lányka ült...*

Ezek mellett a nagy írói szabadsággal, de kevés fordítói hűséggel tolmácsolt részletek melett néhány kisebb pontatlanságra is rá kell mutatnunk. Kányádi például helyenként túlfokozza a hangulati telítettséget azzal, hogy nagyobb expresszivitású szavakat használ, mint amilyenekkel Arghezi élt. Az ötödik versszak eufémizáló *a'ntîrziat* (időzött) igéjét a bizalmasabb *hált*-tal fordítva erősíti, negatív irányba tolja az eredeti kifejezés hatását. Másutt ennek az eljárásnak az ellentéteként egy-egy, az Arghezitől használt szavak értelmétől távol álló szókapcsolattal tompítja a nagyon is célzatos mondanivaló ironikus élét, mint ahogy azt a második versszak utolsó sorának fordításában teszi: *A se simte stîrv între jigănii* (hullának érzi magát a fenevadak között) pejoratív árnyalatát nem tükrözi *A pokol kínja tölti el* sor. Ugyanezt a megállapítást Szemlér *Úgy jár, mint élők közt a hulla* hasonlatára is vonatkoztathatjuk, bár ez értelmileg sokkal közelebb áll az eredetihez.

Árnyalati különbségek más vonatkozásban is megfigyelhetők. Különösen a jelzők fordítása nem mindig pontos (Szemlér például Arghezi egyik tipikus jelzőjét — acuarela suferindă — nem hasonló metaforikus jelzővel fordítja, hanem más természetű szókapcsolatokkal), ezek azonban a tartalmi mondanivaló közvetítésében nem jelentenek lényeges eltolódásokat, ezért nem térünk ki bemutatásukra.

A fordítások nyelvének e rövid és vázlatos elemzéséből talán kicseng a válasz a bevezetőben föltett kérdésre is. A két fordító a magyar nyelv természetének megfelelő, de Arghezi eljárásától különböző eszközökkel sikerülten adja vissza a román költemény alaptónusát. Azonban a finom sejtetések és a legkeményebb megfogalmazások között ingadozó részletek kidolgozásában nem minden esetben közelítik meg azokat a csúcsokat, amelyeket Tudor Arghezi, napjaink legnagyobb román lírikusa versében elért. Ez annak tulajdonítható, hogy a vers hajszálfinom árnyalatait vagy vaskosabb színekkel tolmácsolták (vonatkozik ez elsősorban a *Gyötrődés* nyelvére), vagy egyáltalán fel sem villantották.

OBSERVAŢII ASUPRA A DOUĂ TRADUCERI ALE UNEI POEZII A LUI TUDOR ARGHEZI

(Rezumat)

Articolul confruntă cele două traduceri în limba maghiară (traducerea lui Szemlér Ferenc şi cea a lui Kányádi Sándor) ale poeziei *Mîhniri* de Tudor Arghezi.

Schiţează trăsăturile caracteristice ale stilului poeziei de mai sus, apoi studiază redarea acestora în limba traducerilor. Drept rezultat al acestor confruntări sînt următoarele concluzii:

Ambii traducători au reuşit să redea coloritul arhaic-ironic al poeziei lui Tudor Arghezi. In timp ce la Arghezi, din punctul de vedere mai sus arătat, rolul principal îl au arhaismele, în cele două traduceri acest „colorit" nu s-a putut reda prin procedee asemănătoare, fiindcă cuvintele corespunzătoare în limba maghiară sau nu sînt arhaisme sau nu provooacă efectul dorit. De aceea, aceste efecte stilistice sînt obţinute prin întrebuinţarea diferitelor forme morfologice ale cuvintelor sau prin expresii.

Traducătorii au reuşit să redea tonalitatea fundamentală a limbii poeziei, însă în redarea detaliilor n-au reuşit să se apropie de culmile atinse de Arghezi în versiunea originală a poeziei. Aceasta se datoreşte faptului că nuanţele fine ale poeziei au fost tălmăcite ori prin culori mai dure (ceea ce se referă mai ales la limba traducerii lui Kányádi), ori n-au fost sesizate de loc.

ПО ПОВОДУ ДВУХ ПЕРЕВОДОВ СТИХОТВОРЕНИЯ ТУДОРА АРГЕЗИ

(Резюме)

В статье сопоставлены оба перевода на венгерский язык (перевод Семлера Ференца и Каниади Шандора) стихотворения Тудора Аргези „Грусть".

Намечаются хaратерные черты стиля вышеназванного стихотворения, затем изучается их передача на языке переводов. Показано, что переводчикам удалось уловить основную архаическую музыкальность в языке стихотворения, но во передаче деталей им не удалось приблизиться к той высоте, какую достиг Аргези в подлиннике стихотворения. Это объясняется тем фактом, что тончайшие оттенки стихотворения были переданы или более резкими красками, или не были схвачены совсем.

OBSERVATIONS SUR DEUX TRADUCTIONS D'UNE POÉSIE DE TUDOR ARGHEZI

(Résumé)

L'article confronte les deux traductions en langue hongroise (celle de Szemlér Ferenc et celle de Kányádi Sándor) de la poésie *Mîhniri* de Tudor Arghezi.

Après avoir esquissé les traits caractéristiques du style de cette poésie, l'auteur étudie leur transposition dans la langue des traductions: les traducteurs ont réussi à rendre la tonalité fondamentale archaïque de la langue dans la poésie, mais, pour le rendu des détails, ils ne sont pas parvenus à approcher des sommets atteints par Arghezi dans le texte original. Cela est dû au fait que les nuances fines de la poésie ont été traduites en couleurs trop dures, ou bien qu'elles n'ont pas été saisies du tout.

GERUNZIUL ÎN FUNCȚIE DE PREDICAT ÎN GRAIUL LIPOVENILOR DIN COMUNELE SARICHIOI ȘI JURILOVCA (REG. DOBROGEA)

de

CLARA PASZTERNÁK, LADISLAU LUKÁCS și MAGDALENA NAGY

Una din particularitățile sintactice ale graiului lipovenilor din comunele Sarichioi și Jurilovca, reg. Dobrogea, este întrebuințarea g e r u n z i u l u i nu numai în funcție de complement circumstanțial, ci și în funcție de predicat. Fenomenul din urmă este cu totul străin limbii literare ruse. După cum se știe, în limba literară rusă gerunziul joacă rolul de complement circumstanțial sau de predicat accesoriu, secundar. În nici un caz însă el nu poate fi predicat propriu zis.

Fenomenul în chestiune observat la lipovenii anchetați este cunoscut și în unele din graiurile rusești de pe teritoriul Uniunii Sovietice.

Gerunziul întrebuințat în calitate de predicat în graiul studiat este un gerunziu de aspect perfectiv și se termină, de obicei, în **-мшы** (**-шы**).

Ceea ce ne atrage atenția este înainte de toate faptul că gerunziul-predicat se formează mai totdeauna din verbe intranzitive. Despre aceasta mărturisesc exemplele de mai jos:

Муш моj зъбал'е́мшы; Он был зъбал'е́мшы; Каро́ўа зъбал'е́мшы; Она́ была́ зъбал'е́мшы; Св'е$^{\text{и}}$ты́ **вы́м'е$^{\text{и}}$ршы**; Св'е$^{\text{и}}$ты́ бы́л'и **вы́м'е$^{\text{и}}$ршы**.

Хло́п'е$^{\text{и}}$ц моj (был) жънымшы (жан'о́мшы); Мы (бы́ли) вы́спамшы; Св'е$^{\text{и}}$то́к н'и (был) сва́лымшы.

În astfel de exemple, ca Он (**был**) вы́пымшы (вы́п'имшы) și altele gerunziul-predicat este însă format din verb tranzitiv. Gerunziile de această natură sînt mai puțin productive decît acelea formate din verbe intranzitive. După părerea lui P. S. Kuznețov și aceste gerunzii sînt intranzitive, deoarece ele în calitate de predicat nu pot avea un complement direct[1].

[1] *Материалы и исследования по русской диалектологии*, vol. III, Editura Academiei Științelor U.R.S.S., Moscova—Leningrad, 1949, p. 63.

În ce priveşte gerunziile de tipul жъны́мшы la prima vedere par a fi formate din verbe tranzitive (жъни́т'). Dar în realitate lucrurile stau altfel. Aceste gerunzii sînt formate nu din verbe tranzitive, ci din verbe intranzitive cu particula *-ся* жън'и́цца). Dacă predicatul s-ar fi exprimat nu prin gerunziu, ci printr-o altă formă a verbului, atunci aceasta ar fi forma verbului reflexiv (Он жън'и́лса). În consecinţă, gerunziul, în funcţie de predicat, format din verbe reflexive cu particula *-ся* are forma nereflexivă, însă cu o semnificaţie intranzitivă. Deci gerunziul-predicat din graiul studiat, spre deosebire de limba literară, nu poate să aibă forme reflexive, chiar dacă e format din verbe reflexive. Dar şi acest predicat stă întotdeauna fără complement direct.

Pe lîngă gerunziu, în calitate de predicat lipovenii întrebuinţează şi forme la indicativ ale verbului respectiv (timpul prezent, trecut sau viitor). Se pune întrebarea: oare este vreo diferenţă între predicatul verbal şi cel exrimat prin gerunziu? Evident că există o deosebire între ele şi aceasta trebuie căutată în semnificaţia de timp a predicatului.

Gerunziul face parte din predicatul nominal în calitate de nume predicativ. Acest predicat nominal poate fi exprimat fie numai printr-un gerunziu fără verb copulativ, fie prin gerunziu însoţit de verbul copulativ *был*. De ex.: *Он зъбал'е́мшы — Он был зъбал'е́мшы*. Semnificaţia de timp a acestui predicat diferă atît de predicatul exprimat prin verbul respectiv la timpul prezent, cît şi de acela exprimat prin verbul la timpul trecut.

Cu privire la semnificaţia de timp a predicatului exprimat prin gerunziu însoţit de verbul copulativ *был* sau fără acesta din urmă N. N. Durnovo scrie următoarele: „Participiul trecut neflexibil (gerunziul) au început să întrebuinţeze în mai multe graiuri velicoruse de nord în calitate de predicat cu semnificaţia *perfectului:* Он ушоччи (el nu e de faţă, deoarece a plecat), дом сгор'евшиş. a. m. d.; în îmbinarea lui cu verbul copulativ la timpul trecut acelaşi participiu a căpătat semnificaţia de mai mult ca perfect: Он был ушоччи, она была разд'евши"[2].

Din cele de mai sus rezultă că trăsătura semnificaţiei de timp a gerunziului-predicat fără verbul copulativ *был* este tocmai particularitatea semnificaţiei de timp a *perfectului,* avînd deci valoarea de perfect: acţiunea s-a petrecut în trecut, iar rezultatul ei există în momentul vorbirii. Analiza observărilor noastre confirmă tocmai acest înţeles al gerunziului-predicat fără verb copulativ. De ex.: *Он н'и мо́жът' ɣъвар'и́т' з-ва́м'и — он вы́п'имшы* înseamnă că „el a băut în trecut, iar beţia există şi în prezent, în momentul vorbirii".

Gerunziul-predicat însoţit de verbul copulativ *был* are valoarea de mai mult ca perfect: el exprimă o stare din trecut care este rezultatul unei acţiuni îndeplinite mai înainte. De ex.: Он был вы́п'имшы; Она была́ зъбал'е́мшы etc.

Gerunziul în funcţie de predicat poate fi întrebuinţat în graiul lipovenilor nu numai în locul verbului respectiv la indicativ, ci şi în locul participiului în formă scurtă de diateza pasivă cu sau fără verb copulativ. Astfel

---

[2] N. N. Durnovo, *Очерк истории русского языка,* p. 337, din *op. cit.*, p. 64.

în exemplele: У-м'е^{и}н'é плáт'а (былá) парвáмшы (în loc de forma lit. порвано); У-нас св'е^{и}ты́ (бы́ли) пал'и́мшы în loc de: политы); Св'е^{и}тóк (был) сламáмшы (în loc de: сломан); Он (был) вы́брымшы л'уд'áм'и у-сфат (în loc de: выбран); Лáўка (былá) зъч'ин'óмшы (în loc de: закрыта); У-кан'é наγá (былá) сламáмшы (în loc de: сломана) etc.

Gerunziile din exemplele de mai sus sînt formate din verbe tranzitive, dat fiind faptul că participiile pe care le înlocuiesc (de diateză pasivă) se pot forma numai din verbe tranzitive. Însă în rolul lor de predicat (gerunziu-predicat) sînt intranzitive în urma faptului că și participiul pe care îl înlocuiesc nu poate să aibă un complement direct, precum și în urma celor spuse mai sus despre gerunziul-predicat.

Gerunziul-predicat tratat în lucrarea de față își are originea în participiul de diateză activă, timpul trecut, care cu timpul și-a pierdut declinarea și schimbarea după gen și număr, devenind deci neflexibil.

Propozițiile cu predicatul exprimat prin gerunziu le socotim ca propoziții personale, dar cu pierderea acordului predicatului cu subiectul, ceea ce e de înțeles, dacă luăm în considerare procesul de formare a gerunziului din participii (gerunziul e un nume predicativ neflexibil și ca atare nu se acordă cu subiectul conform legilor gramaticale existente).

În ce privește întrebuințarea gerunziului-predicat pe teritoriile dialectale rusești, cu toate că el are o răspîndire mai mare la nord, nu este însă o particularitate exclusivă a nordului. Doar, gerunziul însuși adeseori se prezintă într-o formă care de obicei este caracteristică graiurilor rusești centrale[3] și de sud. Este vorba despre forma în -мшы. În consecință, fenomenul studiat este, foarte probabil, cel din graiurile velicoruse de sud sau centrale atît ca formă, cît și ca funcție.

Această constatare, împreună cu fenomenele fonetice și gramaticale observate de noi de pînă acum, va contribui și ea la stabilirea teritoriilor dialectale ale Rusiei, de unde au venit în țara noastră strămoșii populației ruse din regiunea Dobrogea.

ДЕЕПРИЧАСТИЕ В РОЛИ СКАЗУЕМОГО В ГОВОРЕ ЛИПОВАН СЁЛ САРИКИОЙ И ЖУРИЛОВКА (ОБЛ. ДОБРУДЖА)

(Резюме)

В настоящей работе рассматривается одна из синтаксических особенностей говора сёл Сарикиой и Журиловка (обл. Добруджа) — употребление деепричастия в качестве сказуемого.

Обычно это деепричастие образуется от непереходных глаголов. Об этом свидетельствуют примеры личных наблюдений авторов.

---

[3] *Атлас русских народных говоров центральных областей к востоку от Москвы*, Moscova, 1957, harta No. 166.

Рассматриваемое деепричастие выступает в качестве именной части составного сказуемого или с нулевой связкой, или со связкой „был". Временное значение такой формы сказуемого авторы объясняют, опираясь в этом на объяснении Н. Н. Дурново.

В работе рассмотрено деепричатие, употребляемое и в роли сказуемого вместо кратких причастий страдательного залога.

В конце работы авторы пытаются сравнить данное явление с соответствующим из великорусских говоров.

DU GÉRONDIF EN FONCTION DE PRÉDICAT DANS LE PARLER DES LIPOVANS DES COMMUNES SARICHIOI ET JURILOVCA (RÉG. DE DOBROUDJA)

(Résumé)

Le phénomène étudié est une des particularités syntaxiques du parler russe-lipovan de Sarichioi et Jurilovca, communes de la Dobroudja.

Ce gérondif est formé d'ordinaire à partir de verbes intransitifs; c'est ce dont témoignent les exemples relevés personnellement par les auteurs.

Le gérondif examiné a un rôle de nom prédicatif dans le prédicat nominal avec ou sans le verbe copulatif au temps passé. La valeur temporelle de ce prédicat est expliquée par les auteurs à l'aide de l'interprétation de N. N. Dournovo.

On étudie aussi le gérondif employé dans la fonction de prédicat à la place des participes de forme courte à la voix passive.

Enfin les auteurs essayent de comparer le phénomène en question avec celui des parlers russes du centre et du sud.

NÉHÁNY NÉPETIMOLÓGIA

BALOGH DEZSŐ

Közelebbről, 1959 és 1960 nyarán a székely tájnyelvi atlasz anyagának (a Maros völgyének, valamint a Mezőség délkeleti szegélyének falvaiban végzett) gyűjtése során figyeltem fel az alább következő néhány adatra. Ezek, úgy gondolom, tovább szaporítják a magyar nyelvjárástani szakirodalomban eddig nyilvántartott népetimológiás alakulások számát.

Asztalváta ~ *asztalháta.* Az előbbit a Régen rajoni Disznajón, az utóbbit a Marosvásárhely rajoni Mezőpaniton jegyeztem le; mindkettőt 'szövőszék' jelentésben. Az *asztalváta* alak előfordul a Beszterce rajoni Zselyken is (MTsz). Nem kétséges, hogy mindkét szó első tagja a szláv eredetű *esztováta* ~ *osztováta* (EtSz) tájszó *eszto-, oszto-* tagjának az *asztal* szóval való téves azonosítása a nevek hasonlósága alapján. Ehhez persze fel kell tételeznünk azt, hogy a szláv kölcsönszót összetett szónak fogták fel. Így magyarázható meg a *-váta* ~ *-háta* váltakozás is. Nyilván ehhez is a hangalaki hasonlóság szolgált alapul.

Boroscsihány. Szintén Disznajóról való adat 'orgonafa, orgonavirág' jelentésben. A szónak a magyar nyelvjárásokban az alábbi fontosabb alakjai ismeretesek: *borostyán, burusnyán, borocsán?* (vö. MNy. XI, 133.), *csëjány, csejány, borocsëjány, boroscsejány, boroscsëján, barisnya* (?), *bruscsin boroszlán* (EtSz, MTsz, Sófalvi Károly: Adalékok a magyardécsei nyelvjáráshoz; Gálffy Mózes: Néhány népetimológia, „Studia Universitatis Babeș—Bolyai", Philologia, 1959, 164). Az EtSz szerint a különböző nyelvjárási alakok külön-külön átvételek. A *boroscsihány* második felét, a *csihány*-t azonosnak kell tekintenünk a 'csalán' jelentésű tájszóval. Ugyanígy magyarázza Gálffy Mózes a Maroshévíz rajoni Ratosnyán feljegyzett *ba̯ra̯scsihán* ~ *ba̯ra̯scsihá̯* alakot (vö. i. h.). Ez a népetimológia szintén a fenti módon alakulhatott ki. A szláv eredetű szó (EtSz, SzófSz) összetételként való felfogásának következtében változott át a *-csëjány* ~ *-csejàn* tag *-csihány* alakká nyilván a hangalak hasonlósága alapján. Ezt a feltevést valószínűvé teszi az, hogy a *csëjány, csejány* alak a mezőségi nyelvjáráshoz tartozó Magyardécsén külön is használatos 'csalán' jelentésben (Sófalvi, i. m. 6, 19).

Jőféj. A Marosvásárhely rajoni Mezőpanit községbeli szó 'vőfély' jelentésben. A szó hangalakjának megváltozása összefügg a vőfély jelentésével:

'Az esküvői szertartáson a vőlegény megbízottja, aki a vendégeket meghívja, a menyasszonyt esküvőre vezeti, és a lakoma közben a vendégeket mulattatja' (BalSz.). Eredeti jelentése 'a vőlegény barátja, fele' (BalSz.). A *vőfély* első tagjának hangalaki változása a hivogató vőfély házhoz jövése mozzanatával kapcsolatos szemlélet előtérbe kerülésének eredményeként mehetett végbe, tehát azonos a *jön* ige nyelvjárási *jő* alakjával.

Kórélábé. A német eredetű *kalarábé* (SzófSz) az erdélyi magyar köznyelvben *karalábé*-nak hangzik. E szó *kara-* tagjának a címszóbeli népetimológiás alakváltozata jellemző a mezőségi nyelvjárásra. A valamiképpen összetett szónak tekintett *karalábé* jelentés nélküli *kara-* tagjában nyilván a *kóró, kóré* 'növényszár' (MTsz) tájszót találjuk.

Lidikör 'női kézitáska' (Gernyeszeg, Marosvásárhely rajon). Minden bizonnyal a francia eredetű *retikül* (BalSz.) nyelvhasználatban elferdített *ridikül* alakjának népetimológiás változata. Az első két szótagot a nyelvjárásban azonosíthatták a *Lidi* női névvel. A *-kül* > *-kör* változásban a hangalaki hasonlóság mellett esetleg közrejátszhatott az, hogy a női kézitáskák között valóban van kör alakú is. A *lidikör* hangalak kialakulásában hangátvetéses jelenségre is gondolhatunk (*rékli* > *lékri, revolver* > *levorver* stb.).

Sín. A Marosvásárhely rajoni Csitszentivány községben jegyeztem fel, jelentése 'sí'. Előfordul ugyanott *sínez* származéka is: Mennek sínezni 'mennek sízni'. Gálffy Mózes ugyanilyen alakban és ugyanilyen jelentésben lejegyezte a Csík rajoni Kászonfeltíz faluban. A *sín* szó három jelentése közül (vö. BalSz.) ide valószínűleg 'a vasúti kocsik pályája' jelentés kapcsolódik. A *sí* és *sín* jelentésátvitelre a nevek hasonlósága mellett az is alapul szolgálhatott, hogy a vasúti kocsiknak a sínen való előrehaladása és a sízőknek a havon való lefelé csúszása egyaránt akadály nélkül történik, sőt a két egymás mellé helyezett sítalpnak a vasúti sínpárhoz való alaki hasonlósága is közrejátszhatott. Ebben az esetben névátvitellel állunk szemben.

CITEVA ETIMOLOGII POPULARE

(Rezumat)

Articolul conține cîteva etimologii populare din materialul cules în anii 1959 și 1960 pe valea Mureșului, în Regiunea Mureș-Autonomă Maghiară. Majoritatea acestora încă n-a fost publicată, deci articolul este o mică contribuție la mărirea numărului etimologiilor populare cunoscute în literatura de specialitate.

НЕСКОЛЬКО НАРОДНЫХ ЭТИМОЛОГИЙ

(Резюме)

Статья содержит несколько народных этимологий из материала, собранного в 1959—1960 г. в долине Муреша, в Автономной Венгерской области. Большинство из них ещё не было опубликовано, таким образом, статья является маленьким вкладом в расширение числа народных этимологий, известных в литературе по специальности.

QUELQUES ETYMOLOGIES POPULAIRES

(Résumé)

L'article présente quelques étymologies populaires empruntées aux matériaux recueillis en 1959 et 1960 dans la vallée du Mureș, dans la Région Mureș-Autonome Magyare. La plupart de ces étymologies n'ont pas encore été publiées et l'article accroît ainsi modestement le nombre d'étymologies populaires connues jusqu'ici dans la littérature de spécialité.

A PROLETÁRIRODALMAK A LEGALITÁS ÉS ILLEGALITÁS KÖRÜLMÉNYEI KÖZÖTT

CSEHI GYULA

A két világháború közötti proletárirodalmak[1] hagyatékának kutatásában országonként és nemzetközi viszonylatban is nyilvánvalóan részt kell venniük a különböző országok marxista irodalomtörténészeinek. Ezekben a kutatásokban a szovjet irodalomtudomány érthetően továbbra is vezető szerepet játszik. A „Gorkij Világirodalmi Intézet" és a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának más intézetei, többek között a szlavisztikai és orientalisztikai intézetek, valamint a szovjet főiskolák nagy tapasztalattal rendelkező kutatóinak osztagai, sorukban az európai és az Európán kívüli irodalmak számos kiváló ismerőjével, jó néhány éve tervszerűen és szervezetten foglalkoznak a szocialista realizmus genézisével és ebben a keretben a proletárirodalmak történetének tanulmányozásával.[2]

A mai szovjet irodalomtudományban igen élénk az érdeklődés a szocialista realizmus nemzetközi vonatkozásai, keletkezése és fejlődése iránt. Számos összefoglaló jellegű szovjet tanulmány foglalkozik ezekkel a kérdésekkel. Az utóbbi években mind több író-monográfia, cikkgyűjtemény jelenik meg. Az európai irodalmak tanulmányozása mellett a szovjet irodalomtudo-

[1] A „proletárirodalom" elnevezéssel a különböző európai és egyes ázsiai országokban a húszas évek végén és a harmincas években kialakult irodalmi mozgalmakat jelöljük, amelyek a kommunista pártok eszmei és szervezeti irányítása alatt fejlődtek és amelyek országonként, majd nemzetközi téren is kommunista írói szervezeteket teremtettek. A proletárirodalmak általános jellemzését lásd: Csehi Gyula, *Proletárirodalmak a két világháború között*, „Korunk", 1961. 4. sz.

A jelen tanulmány önálló része egy, a munkásirodalom általános kérdéseivel foglalkozó terjedelmesebb munkának. Ezért nem jelentkeznek benne olyan más helyen tárgyalt kérdések, mint például a szovjetirodalom vezető szerepe és megtermékenyítő hatása a fiatal proletárirodalmakra. A hazai proletárirodalom fejlődését, amely az „illegális típusú" proletárirodalmak közé tartozik, felvázoltam *Irodalmunk baloldali forrásvidékén* című tanulmányomban. („Utunk", 1958/3., 4. és 5. sz.) és a román munkásirodalomról szóló cikksorozatomban („Utunk", 1961/13., 14., 15., 16. és 17. sz.).

[2] A „Gorkij Világirodalmi Intézet" kutatási terveit a „Вопросы литературы", a következőképpen foglalja össze: „Az intézet kutatói tevékenysége négy igen fontos filológiai probléma kidolgozására irányul: a realizmus fejlődésének alapvető szakaszai a világirodalomban; a szocialista realizmus genezise és fejlődése; a nemzeti irodalmak kölcsönös kapcsolatai és kölcsönhatásai; a nemzeti irodalmak fejlődésének törvényszerűségei". 1960/7. sz. 214.

mány fokozatosan érdeklődési körébe vonja Ázsia, Afrika, Észak- és Latin-Amerika irodalmait.

T. Motiljova, a neves szovjet irodalomtörténész, szintetikus tanulmányok és értékes monográfiák szerzője, amelyek közül témánkban különösen figyelemre méltó Romain Rollandról szóló könyve és Anna Seghers-életrajza[3], a külföldi irodalmak szovjet kutatóinak 1960. május 4-én tartott értekezletén az elért eredményekről a következőket állapította meg: „Kritikánk sokat ír a külföldi szocialista realizmusról. Egyértelműen elismeri, hogy az a haladó irodalom nemzetközi módszere, amely különböző országokban különböző formákat ölt és feltartóztathatatlanul fejlődik az egész világon. Tanulmányok jelentek meg a szocialista realizmus mestereiről Franciaországban, Chilében, Lengyelországban, Kínában. A szocialista realizmus fejlődésének jelen állapotában arra kell törekednünk, hogy minden munka hozzon valami újat az általános elméleti kérdések tisztázásában“[4]. Motiljova bírálta azokat a kutatókat és krtikusokat, akik kitérnek ez elől a feladat elől, és az adatfeltárásra, az egyes írók életének és művének elszigetelt elemzésére szorítkoznak.

Az általánosítási kísérletek szükségszerűleg vitatható kérdéseket is vetnek fel. Az igazságot ezen a téren is csak a marxista módszeren alapuló felfogások és megoldások összevetésével, viták útján lehet megközelíteni. Maga Motiljova „A szocialista realizmus kérdései a külföldi irodalmakban“[5] című tanulmányában a szocialista realizmus néhány elméleti kérdésének vizsgálata mellett (a szocialista realizmus újító jellege, viszonya az úgynevezett dekadens áramlatokhoz stb.) kísérletet tesz arra is, hogy megállapítsa a „szocialista realizmus mint nemzetközi irodalmi mozgalom fejlődési szakaszait“[6]. Motiljova következtetéseit így foglalja össze: „Ha nyomon követjük a szocialista realizmus nemzetközi irodalmának alapvető fejlődési szakaszait korai forrásaitól kezdve a jelen időpontig, felismerjük ennek a fejlődésnek fő irányát: a szocialista eszmék általános, kifejtetlen, néha deklaratív igenlésétől ezen eszmék konkrét képekben való megtestesítéséig; a dokumentáris és féldokumentáris prózától a művészi elbeszélésig és végső fokon a legnehezebb s legtartalmasabb műfajig, a regény-époszig; a kizárólagosan a proletár élcsapat harcának szentelt művektől az egész nemzeti élet széles átfogásáig; az egyes országok egyes élenjáró íróinak külön fellépésétől sok országra kiterjedő és számos írói egyéniséget felölelő hatalmas irodalmi mozgalomig. A szocialista realista irodalmat megteremtő írók körének kiszélesedése a különböző országokban érthető módon oda vezet, hogy ez az irodalom tematikájában, műfajaiban, stílusaiban mind változatosabbá válik, és a különböző nemzeti formák mind több és több elemét foglalja magában“[7]. A szerzőnő Pablo Neruda példájára hivatkozva, jegy-

---

[3] Т. Мотылева, *Творчество Ромена Роллана,* Гослитиздат, Москва, 1959; Т. Мотылева, *Анна Зегерс, Критико-биографический очерк,* Гослитиздат, Москва, 1953.

[4] „Вопросы литературы" 1960/7. sz. 214.

[5] Т. Мотылева, *Вопросы социалистического реализма в зарубежных литературах,* „Вопросы литературы" 1958/11. sz., 42—77.
1958/11. sz., 42—77.

[6] *I. m.,* 49.

[7] *Uo.*

zetben utal arra is, hogy a „széleskörű epikus ábrázolásra, a monumentális szintézisre való törekvés, ami az írók társadalmi látókörének kitágulását s az élenjáró irodalom és a nép élete közti kapcsolat elmélyülését mutatja, világosan követhető nemcsak a prózában, hanem a jelenkori szocialista realista költészetben is“[8]. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy a kép, amelyet így megrajzol, kissé egyoldalú és kissé leegyszerűsíti a szocialista realizmus keletkezésének és kialakulásának, fejlődésének a folyamatát. Ennek pedig, véleményünk szerint, az az oka, hogy a szocialista realista irodalom hatalmas forrásvidékének csak egyik ágát, a közvetlenül a proletáréletet ábrázoló irodalmat és többnyire származásukra nézve is proletár írók (a kommunista munkásírók[9]) által teremtett alkotásokat veszi tekintebe. Holott a szocialista realizmus nemzeti áramlatait és természetesen világáramlatát, sok más forrás is táplálta, s mindezek egyesüléséből alakult ki az a folyam, amelyet ma a világművészet fő áramlatának, vezető áramlatának tekintünk.

Különösen fontos, hogy messzemenően tekintetbe vegyük az egyes nemzeti irodalmak sajátos fejlődési formáit. A nemzetközi fejlődés jellemzésébe csak azokat a vonásokat szabad belefoglalnunk, amelyek úgyszólván a vizsgált folyamat legáltalánosabb, mindenütt érvényesülő törvényszerűségeit testesítik meg.[10] Úgy tűnik, hogy a T. Motiljova megrajzolta kép elsősorban a német fejlődésből indul ki, amelyre a leginkább vonatkoztatható. Más országok proletárirodalmai lényegében hasonló, de konkrét vonásaikban mégis eltérő utakon fejlődtek.

Annak tudatában, hogy a rendelkezésünkre álló, egyelőre töredékes anyag nagymértékben megnehezíti az általánosító következtetések levonását, megkockáztatjuk néhány vonással árnyalni, kiegészíteni és talán helyesbíteni is a T. Motiljova által megállapított fejlődési szkémát.

A kérdés megközelítésének legcélszerűbb útja az lehet, ha kiindulási alapként néhány irodalom szocialista realista ágának konkrét fejlődését és „létezési feltételeit“ vesszük szemügyre. Ez az eljárás, amint a továbbiakból remélhetőleg elég meggyőzően kitűnik, már csak azért is indokolt, mert a proletárirodalmi törekvések mindenütt mint a kommunista pártok közvetlen ideológiai és szervezeti hatása alatt kialakuló tudatosan forradalmi

---

[8] *Uo.*

[9] A „proletáríró "kifejezést általánosabb értelemben használjuk: egyaránt vonatkoztatjuk a munkásság soraiból kiemelkedett kommunista írókra (munkásírók) és a proletár ideológiát magukévá tevő nem-proletár származású kommunista írókra. Az egész nemzetközi proletárirodalomra kiterjeszthetjük a „Wir sind die rote Garde“ című német proletárirodalmi antológia recenzensének felfogását: „. . . nicht allein die Herkunft ist entscheidend bei den Schöpfern und Trägern der proletarisch revolutionären Literatur, sondern wesentlich ist ihre ideologische Klassenverbundenheit, ihre Stellungnahme zu den revolutionären Kämpfen der Arbeitklasse“ (Franzika Arndt, *Viele Quellen — ein grosser Strom.* „Neue Deutsche Literatur“. 1960/2. sz., 142).

[10] A proletárirodalmak összehasonlító tanulmányozásában alkalmaznunk kell a marxista szellemű összehasonlító irodalomtörténet eljárásait, amelyeket az utóbbi években tisztáztak. Erről lásd: B. M. Жирмунский, *Проблемы сравнительно-исторического изучения литератур;* И. Т. Неупокоева, *Вопросы изучения взаимосвязей и взаимодействий национальных литератур,* Известия А.Н. СССР. 1960/3. sz. Az összehasonlító irodalmi kutatás marxista módszerének kérdését összefoglalóan ismerteti Csehi Gyula, *Irodalmi kapcsolatok és hatások.* „Utunk“, 1960/31. sz.

irodalmi mozgalmak jelentkeztek[11]. Maguk a mozgalmak s még inkább képviselőik, a kommunista írók, jóban-rosszban osztoztak az európai kommunista pártok, s velük együtt maguk a népek sorsában[12].

A különböző európai irodalmak összehasonlítása megmutatja, hogy a proletárirodalom másként, viszonylag kedvezőbb körülmények között fejlődött azokban az országokban, ahol a polgári demokrácia uralkodott, a munkásosztály valamelyes szervezkedési szabadsággal rendelkezett, és maguk a kommunista pártok legálisan működtek (Franciaország, az 1933 előtti Németország, Csehszlovákia stb.). Ezzel szemben Olaszországban és azokban a főként kelet-európai országokban, ahol a burzsoázia uralma szinte mindvégig terrorista formában, a nyílt vagy egy ideig álcázott fasizmus formájában valósult meg, ahol a formális demokrácia maradványait is félresöpörték s a kommunista pártokat illegalitásba szorították (Olaszország, Románia, Magyarország, Lengyelország, Bulgária stb.), a proletárirodalom is az illegalitás, vagy egyes esetekben a féllegalitás körülményei között alakult ki és fejlődött. Természetesen, a polgári demokrácia viszonylag kedvező körülményei sem voltak állandók. Hiszen a német proletárirodalom legális fejlődésének a szakaszát már 1933-ban lezárta a hitlerizmus uralomrajutása. Ugyanez történt Csehszlovákia 1938-ban bekövetkezett megcsonkítása, majd megszállása után. A francia proletárirodalom pedig előbb a Francia Kommunista Párt betiltásának (1939), majd a hitlerista megszállásnak súlyos próbatétele elé került.

A társadalmi és a politikai viszonyok mély hatása, amely általános kísérő jelensége a társadalom és az őt tükröző irodalom kölcsönviszonyának, a két világháború között újszerű formában jelentkezett. Hiszen ennyire tudatos, ideológiailag ennyire egy osztályt — a munkásosztályt — és annak exponensét — a kommunista pártot — szolgáló irodalom nem létezett a korábi időkben. Nem beszélhetünk a proletárirodalmakról anélkül, hogy ezt az alapvető és meghatározó tényezőt állandóan tekintetbe ne vennők. Mivel azonban irodalomról, művészetről van szó, nagy hiba és a marxista módszertől való elhajlás lenne elhanyagolni a sajátos tényezőket, amelyek abból fakadnak, hogy az irodalom általában, tehát a kommunista irodalom is, alapvető társadalmi meghatározottsága mellett relatív „önmozgással" rendelkezik.[13] A proletárirodalom esetében a „készen talált gondolati anyag", az egyes irodalmak távolabbi és közelebbi hagyatéka volt s konkré-

---

[11] A proletárirodalmak eszmei tudatosságának vizsgálatában nem szabad arról megfeledkeznünk, hogy ezek az irodalmak az októberi forradalom után alakultak ki, esztétikai téren már a szovjet irodalom példájára támaszkodtak. Az irodalom pártosságáról szóló lenini tanítás, különösképpen Lenin *Pártszervezet és pártirodalom* című munkájának elterjedése és ismerete szinte mindegyik országban kimutatható, mégpedig már a proletárirodalom kialakulását közvetlenül megelőző években.

[12] Itt csak a két világháború közötti időszakot vizsgáljuk. Maga a jelenség természetesen megnyilatkozik a második világháború utáni helyzetben is, amikor a nemzetközi kommunista mozgalom fejlődésének új szakaszába lép, kialakul a szocialista országok világrendszere és a proletárirodalmak folytatója, a jelenkori szocialista realista irodalom a szó legszorosabb jelentésében világáramlattá válik.

[13] Erre nézve lásd Engelsnek I. Blochhoz és H. Starkenburghoz intézett leveleit (Marx—Engels, *Válogatott levelek.* Szikra, Budapest, 1950. 492—494. és 545—548.).

ten a kommunista tudatosodás folyamán átmenő írók előző tapasztalatai, nemcsak állampolgári, hanem esztétikai meggyőződéseik, eszményeik által hatott. Emellett a proletárirodalmak, mihelyt kinőtték gyermekbetegségeiket, mindinkább felismerték azt, hogy az ugyan még burzsoá vezetés alatt álló nemzeten belül, osztályfeladataik mellett s azoknak alárendelve, nemzeti feladataik is vannak; szövetségeseket kell keresniök a haladó polgári és kispolgári írók táborában, s még kérlelhetetlen és kompromisszumot nem ismerő harcukat sem vívhatják meg sikeresen a dekadencia és a reakció ellen a művészetben ezek nélkül a szövetségesek nélkül.

Ezekkel a szempontokkal kell megközelítenünk a proletárirodalom hagyatékát, és ezek segítenek bennünket összehasonlító munkánkban is. Az összehasonlítást három európai irodalom példáján kíséreljük meg, annak a világos tudatában, hogy csak vázlatot,vitaanyagot, munkahipotézist adhatunk és nem lehet igényünk végleges eredményekre.

A francia forradalmi proletárirodalom példájából indulunk ki. Nemcsak azért, mivel művészi teljesítményeit túlzás nélkül kiemelkedőknek nevezhetjük. Barbusse, Aragon, Éluard, Jean-Richard Bloch, Vaillant-Couturier s társaik művei úgyszólván kötelező alkotórészeivé váltak a mai haladó olvasó irodalmi „fegyvertárának". Hanem azért is, mert ennek az irodalomnak fejlődését gazdagon kísérik alapítóinak, elsősorban Barbussenek és Aragonnak kritikai és elméleti munkái. Elméleti írásaik nemcsak a szocialista realista esztétika kidolgozásában játszanak nagy szerepet, hanem azokat a szellemi csatákat is megörökítik, amelyeket a francia proletariátus és a Francia Kommunista Pár oldalára álló írástudók és művészek vívtak meg „A tűz" megjelenésétől napjainkig. És van még egy körülmény, amely szintén megkönnyíti munkánkat. Jean Larnac és Andrejev könyvei[14] marxista megvilágításban összképet is adnak a francia irodalom fejlődéséről a két világháború között.

A francia proletárirodalom útját lényegében két nagy kommunista író művével érzékeltetjük. Nem csupán egyéni fejlődésük néhány vonását rajzoljuk meg, hanem egyben mint a francia forradalmi irodalom két fázisának tipikus képviselőit is igyekszünk bemutatni őket. Az első Henri Barbusse[15].

Barbusse távolról sem volt kommunista vagy akár szocialista, amikor „A tűz"-et megírta. Lenin erre a könyvre már egészen korán felfigyelt és többször is hivatkozott reá, mint a tömegek forradalmi tudatosodásának irodalmi dokumentumára. Lunacsarszkijjal folytatott beszélgetésében Barbusse hangját a világot átható „hatalmas hangnak"[16] nevezte. De Lenin arra is rámutatott, hogy a későbbi forradalmár író „úgy ment a háborúba, hogy

---

[14] Jean Larnac, *La Littérature française d'aujourd'hui*, Éditions Sociales, Paris. 1948: А. П. Андреев, *Французская литература*, 1917—1945. Издательство Московского Университета, Москва, 1959.

[15] Barbusse életének és művének eddig legalaposabb ismertetését Annette Vidal könyve adja: *Henri Barbusse soldat de la paix*, préface de Marcel Cachin, Les Éditeurs Français Réunis, Paris, 1953; esztétikai és kritikai nézeteiről lásd: V. Brett, *Barbusse, critique* littéraire, Europe, 1960. február; Csehi Gyula, *Henri Barbusse és a szocialista realizmus kezdetei*, „Utunk", 1960/35. sz.

[16] Annette Vidal, *i. m.* 87.

maga is a legbékésebb, legszerényebb, legtörvénytisztelőbb kispolgár volt"[17]. Leninnel szinte egyidejűleg nyilvánított véleményt Gorkij is „A tűz"-ről, a könyv 1919-ben megjelent orosz kiadásának előszavában: „Egyszerű könyv ez, prófétai haragtól áthatott, az első könyv, amely a háborúról egyszerűen, szigorúan, nyugodtan, az igazság legyőzhetetlen erejével beszél... az igazság szigorú költészetét szólaltatja meg..."[18]

„A tűz" nemcsak a tömegek tiltakozását fejezte ki, és nemcsak tudatosodásukat segítette elő. Barbusse a tömegek spontán háborús tapasztalatából indul ki, de eljutott a pártig, a forradalmi cselekvésig és a szocialista realizmusig. Érett és elismert író volt már, amikor ezen az úton első lépéseit megtette. Politikai tudatosodása fokozatosan kihatott művészi, írói fejlődésére is; erről tanúskodnak szépirodalmi művei („Clarté", 1919, „Les enchaînements", 1925, a „Faits divers" címen összegyűjtött riportjai és dokumentáris elbeszélései, 1928 stb.). Elsőnek vált a radikalizálódó francia írók közül kommunistává. Miután ez megtörtént, kezdettől fogva feladatának tekintette, hogy a haladó írókat a politikai tudatosodás, az aktív harc felé segítse. Irodalomszervezői tevékenységéből született a Clarté-csoport[19]. Alapítója volt a köztársasági frontharcosok francia szövetségének, a nemzetközi frontharcos szövetségnek, szervezője a harmincas évek nagy antifasiszta kongresszusainak. Nagy része volt abban, hogy az 1934. február 6-i fasiszta puccskísérlet visszaverésében és a népfront kialakulásában kommunista és nem kommunista írók, művészek egyaránt jelentős szerepet játszottak.

Barbusse egy ideig úgy vélte, hogy mint kommunista író, hatékonyabban szolgálhatja a pártot, ha szervezetileg sorain kívül marad. Három évvel a „Clarté" című folyóirat megjelentetése után — amikor Franciaország minden falára ki volt ragasztva egy uszító plakát, mely a forradalmárt mint „a fogában-kést-szorító-ember"-t ábrázolja —, belépett az üldözött pártba: „Ha egyszer elfogadtam eszméiket — írta —, vállalnom kell kockázataikat is"[20]. A Francia Kommunista Párt és a Kommunista Internacionálé hűséges fia maradt utolsó leheletéig.

---

[17] Lenin *Művei,* 29. k., 525.

[18] А. М. Горький, *Предисловие ккниге А. Барьбусса „В огне", „О литературе, литературно-критические статьи"*, Советский Писатель, Москва 1953, 170—175. Gorkij előszava első ízben mint Barbusse könyvének ismertetése jelent meg a „Коммунистический Интернационал" című folyóirat 1919. júniusi számában. 1935-ben Gorkij előszavát kiegészítette néhány az akkori helyzetre vonatkozó bekezdéssel és főként a könyvnek a békeharcban, a szovjetellenes háború elleni harcban játszott nagy szerepét méltatta. „Úgy vélem, hogy Barbusse és más, vele szellemben rokon írók munkájának szocialista forradalmi értéke különösen jól és világosan látszik ebből a szempontból. Könyve az utóbbi 15 év során az elsők között józanított ki ezer és ezer a vértől megrészegedett koponyát, s a napjainkban szakadatlanul növekedő antifasiszta mozgalom Barbusse-ben egyik legelső alapítóját ismeri föl" — fejezte be cikkét Gorkij.

[19] Különösen fontos dokumentuma Barbusse ideológiai fejlődése e szakaszának a *La Lueur dans l'Abîme* című brosura (1920), amelyben a Clarté-csoport programját fejtette ki.

[20] Barbusse-nek a Francia Kommunista Párthoz való csatlakozásáról lásd Annette Vidal, *i. m.* az *Henri Barbusse et le Parti Communiste* című fejezetet, 122—131. Barbusse vált első ízben Nyugat-Európában gorkiji típusú íróvá, aki művészi alkotásaival s a kommunista párt harcában való részvételével egyaránt szolgálta a munkásosztály és a szocializmus ügyét.

Barbusse, mint kommunista nemcsa szépírói művével és közéleti harcával járult hozzá a francia és a nemzetközi kommunista irodalom fejlődéséhez, hanem mélyreható elméleti tisztázó munkával is. Barbusse is azok közé a nyugati kommunista írók közé tartozott, akik már a szovjet irodalom fejlődésének első, az 1934-es kongresszussal záródó szakaszában, az oroszországi vitákkal és vívódásokkal párhuzamosan keresték az új, kommunista művészet megalapozásának az útját.

Ennek az útkeresésnek, amelyet szépírói műve alkotásokban tükröz, dokumentumai Barbusse kritikai írásai és irodalompolitikai cikkei. Amikor 1926-ban átvette a Francia Kommunista Párt központi lapja, az „Humanité" irodalmi rovatának a vezetését, „Un nouvel élan" című programcikkében ezt írta: „Nem tekintjük a művészetet, az irodalmat, a tudományt a társadalom nagy, logikus fejlődésétől távoleső feudum-félének... A művészi alkotás kifejezője és terméke az ember és az emberek mély formáinak és vitális válságainak. Harcos szerepet kell játszania a társadalmi küzdelmekben... Annak a művészi és irodalmi fejlődésnek az alapjait és támaszait fogjuk keresni, amelynek eljött már az ideje; népi, egészséges, fiatal, erőteljes és világos művészetet, amely lángra lobbantja, támogatja s ugyanakkor ki is fejezi a felszabadulásra törekvő tömegek hatalmas kiáltását. Igyekezni fogunk lerombolni a túlméretezett tekintélyeket, a kiadók és a kotériák előidézte művészi inflációt. Nyomorúságos értékére fogjuk leszállítani a dekadencia, a bomlás, a szubtilitás, finomkodás és perverzió egész bizantinizmusát, amellyel nemzedékeink meg vannak fertőzve"[21]. Barbusse, aki az 1927-ben tartott moszkvai értekezleten részt vett a forradalmár írók nemzetközi szervezetének megalapításában, betegsége miatt távolmaradt az 1930-as harkovi kongresszusról[22], amelyhez azonban üzenetet intézett. Azt kérte, hogy „igyekezzenek minél közelebbről meghatározni a proletárirodalmat és a forradalmi irodalmat"[23]. Harkov után pedig számos cikkében foglalkozott a proletárirodalom elméleti kérdéseivel. Itt csak néhány gondolatát idézhetjük, amelyeket feltétlenül ki kell egészítenünk annak a harcnak a felelevenítésével, amelyet Barbusse a proletárirodalom fejlődése során a kommunista írók eszmei egységéért és az új irodalom magas művészi színvonaláért vívott. Ebben a harcában az értelmiségi körökből származó írókat a proletariátus ideológiájának, fegyelmének elsajátítására, a munkásírókat pedig az írói mesterség elsajátításának fontosságára figyelmeztette:

„Új tehetségeket kell felfedezni; meg kell értetni az intellektuelekkel — és ez nem a feladat legkönnyebb része —, hogy individualizmusok és

---

[21] Idézi Annette Vidal, *i. m.* 170.

[22] Az októberi forradalom tizedik évfordulójának ünnepségeire Moszkvába érkezett kommunista írók kimondták egy nemzetközi proletárirodalmi szervezet létesítését, amelynek az egyes országokban sorra helyi szervezetei alakultak. Ez a szervezet hívta össze 1930-ban Harkovba a forradalmi írók nemzetközi konferenciáját, amelyen a szovjet írók küldöttsége mellett Johannes R. Becher, Anna Seghers, E. E. Kisch, Hans Marchwitza, Ludwig Renn, Louis Aragon, Elsa Triolet, Michael Gold, Giovanni Germanetto, Zalka Máté, Illés Béla, a kínai Emi Sziao és mások vettek részt.

[23] Idézi Vidal, *i. m.* 173.

az »elefántcsonttorony«, amelybe bezárkóznak, elzárja őket az élet élő forrásaitól; de meg kell értetni a fizikai dolgozókkal is, hogy nem elégséges munkásnak lenni ahhoz, hogy valaki proletáríró legyen, és hogy az írói mesterség éppen olyan nehéz és éppen annyi gondosságot követel, mint a kőműves, a kovács vagy az órás mestersége."[24]

Barbusse írói csoportja: Vaillant-Couturier, Léon Moussinac, Jean-Richard Bloch és társaik voltak Franciaországban a kommunista pártot követő irodalom első képviselői. Mindnyájan a francia kritikai realizmus és a naturalizmus iskoláján nevelkedtek.

A Kommunista Párthoz való csatlakozásuk után nem váltak egy csapásra, mintegy varázsütésre kommunista írókká. Mindegyiküknél külön-külön tanulmányt igényelne annak feltárása, hogy milyen módon „lényegült át" esztétikai felfogásuk, milyen, gyakran kacskaringós ösvények vezetnek korábbi műveiktől érett kommunista alkotásaikig. Egy dolog biztos: itt is a dialektika érvényesült. Előző ideológiájukat, előző alkotói felfogásukat úgy „tagadták" meg, úgy „haladták túl", hogy az új magán viselte a régi értékeinek, de nemcsak értékeinek, hanem kölönceinek is nyomát.

Magának Barbusse-nek is nyilván mély átalakuláson kellett átmennie ahhoz, hogy az „Enfer" szerzőjéből, a Les pleureuses" költőjéből a „Feu" írójává, az „Enchaînements", a „Faits divers" szerzőjévé váljék. Jean-Richard Blochot is hosszú és kanyargós út vezette el az „...et Compagnie"-tól utolsó művéig, az emigrációban írt Toulon-drámáig.

Ugyanezek a kérdések még bonyolultabb formában jelentkeztek, ha szabad így neveznünk, a „második nemzedék" kommunista íróinál, akik közül Aragont[25] választottuk tipikus példaként vázlatunkhoz. Ezek a költők és írók egy kétségtelenül „modernista" irányzattól, a szürrelizmustól jutottak el a kommunista pártig és a szocialista realizmusig. A szürrealizmusra, mint modernista irodalmi áramlatra és mint esztétikai koncepciója teljes egészében érvényes Bóka László meghatározása: „A modernizmus azoknak a legújabbkori s zömmel polgári művészeti irányzatoknak gyűjtőneve, amelyek a művészet megújhodását nem a társadalmi fejlődésből következő s azt elősegítő uj eszmék kifejezésén át akarják megvalósítani, hanem pusztán formai újítással, a bizarr vagy bomlott formák öncélú szenzációjával akarják a művészi fejlődés látszatát kelteni"[26]. A francia szürrealisták vezetői 1926-ban egy közös politikai aktust hajtottak végre. Larnac könyvében ezt így ismerteti: „1926 novemberében az Ötök, ahogy őket akkor nevezték: Aragon, Breton, Éluard, Péret, Unik beléptek a pártba... 1930-ban, a »Második szürrealista manifesztum« kiadása után, André Breton... elszakadt a kommunistáktól. Aragon pedig, aki 1931-ben egy Oroszországban, Jacques Sadoul társaságában tett utazásról tért vissza, amely megerősítette kommunista meggyőződéseiben, szakított a szürrealisták csoportjával,

---

[24] *I. m.* 171. l.

[25] Aragon írói fejlődéséről lásd Hubert Juin, *Aragon.* Gallimard, Paris, 1960. Műveinek bibliográfiája: *Луи Арагон, био-библиографический указатель,* Издательство Всесоюзной Книжной Палаты, Москва, 1956.

[26] Bóka László, *Modernizmus, modernség, kritika.* „Élet és Irodalom", 1959. július 10.

amelynek pedig egyik irányítója volt. Felismerte a politikai cselekvés parancsoló szükségességét. Kétségkívül még mindig nagyra becsülte a költői szót, de felismerte, hogy sürgősen túl kell haladnia az igét és el kell jutni a cselekvésig. A »Le surréalisme au service de la révolution« harmadik számában meghirdette a dialektikus materializmus egyetlen forradalmi filozófiaként való elismerését és ennek a materializmusnak fenntartás nélküli megértését és elfogadását.

A »La Littérature et la Révolution mondiale«[27] harmadik számában közölt »Front rouge« című poémája oly félreérthetetlen állásfoglalást jelentett, hogy üldöztetésnek tette ki, amelytől csak háromszáz intellektuel nyilatkozata mentette meg."[28] Szürrealistának lenni és kommunistának lenni egyszerre — nyilván lehetetlen. Lehetetlennek bizonyult az Ötök esetében is. Aragon és Éluard ennek az ellentmondásnak a megoldásában nem a régi realizmushoz való „visszatérést", hanem egy új realizmus felé való úttörést választották. André Breton rövid ideig vendégszerepelt a kommunista mozgalomban, majd visszatért a szürrealizmushoz, annak pápája lett most már a szó egyértelműen modernista, dekadens jelentésében, beleértve a kommunista-ellenességet is. A két egymással ellentétes út lehetőségének magyarázatát abban a tényben találhatjuk meg, hogy a modernista áramlatok, iskolák és iskolácskák a Bóka által jellemzett objektíve reakciós vonásaik mellett, mint a konformista és konzervatív irodalom elleni lázadás, mint a XIX. századi bohémség burzsoáriogató kihívásainak a folytatásai, mint „irodalmi forradalom" jelentkeztek azoknak a költőknek a tudatában, akik a háború alatt Svájcban alakult „Dada" csoporthoz, majd a szürrealizmushoz csatlakoztak. Burzsoáellenesség, háborúellenesség, „anti-konformizmus" jellemezte ezeket az írókat. Merész újításaik az irodalmi formában a radikalizálódó Aragon számára a kommunizmushoz való csatlakozása után egy ideig a proletárirodalom adekvát formájának tűntek. Ezért akarta a szürrealizmust „a forradalom szolgálatába" állítani. Már a harmincas évek legelején felismerte, hogy ez lehetetlen, és levonta ennek minden következtetését. Az első imperialista világháborúból a háború elleni gyűlölettől átitatva visszatérő Aragont politikai fejlődésében a marokkói nép ellen vezetett gyarmati háború kiváltotta felháborodás, a szovjet valóság megismerése, mint költőt pedig elsősorban Majakovszkij példája segítette. Írói útjának részletes rajza nem tartozik ide. Idéztük szürrealista kezdeteit. Idézzük az írói út mai szakaszának mérlegét, a költő hatvanadik születésnapja alkalmából, 1957-ben, hozzá intézett üdvözletet: „Költő, regényíró, politikai harcos, harminchárom éven át, a marokkói háború elleni harcban való részvétele óta, az algériai háború elleni harc mai napjáig mindig a vártán — kevés ember van, akinek a francia kultúra és nemcsak a francia, hanem az egyetemes kultúra annyit köszönhetne. Kevés ember van, akinek a neve, mint az övé, a földgolyó minden sarkán annyira idézné népünket, álmait és harcait."[29]

---

[27] „La Littérature et Révolution mondiale" a proletárírók nemzetközi bürójának orosz, német és francia nyelven megjelent folyóirata volt, amely később a „La littérature internationale" címet vette fel.

[28] Larnac, *i. m.* 71—72. l.

[29] *Pour saluer Aragon.* „La Nouvelle Critique", sept.—oct. 1957, 159.

A kommunista Aragon írói műve, amely a szürrealizmustól a szocialista realizmushoz vezetett, egyik legszebb bizonyítéka a kommunista eszmék megtermékenyítő hatásának, esztétikai és emberi értékének, abban az esetben, ha a marxista—leninista ideológia magvai egy nagy írói tehetség és egy nagy jellem termékeny talajára hullanak. Argon, mint regényíró a harmincas évek közepén, a Szovjetunió határain kívül az elsők között tett kísérletet arra, hogy a széles társadalomábrázolás kritikai realista hagyományát a szocialista realizmus jegyében folytassa és kiteljesítse. Ebből a törekvésből keletkezett a „Le monde réel" regényciklusa, amelynek első kötete, a világszerte hatalmas sikert aratott „Bázeli harangok" 1934-ben jelent meg, és amelynek kötetei átnyúlnak a második világháború végéig, az „Aurélien" című regényéig[30]. A „való világ" egyes szereplői megjelennek Aragon másik nagy regényfolyamában, a „Kommunisták"-ban. Aragon regényírói művének újabb csúcsát jelenti 1958-ban írt történeti regénye, a „Nagyhét". A költői életmű végtelen gazdagságában egyaránt ott találjuk a harmincas évek elejének szándékosan és úgyszólván „provokálóan" agitatív szabadverseit, a „Hourra, l'Oural!" (1934) kötetben a Szovjetunióbeli utazás lírai-riporteri beszámolóját, az ellenállási költészet legszebb darabjait, amelyek egy része legálisan jelent meg, másik részük pedig a francia Résistance földalatti kiadóinál látott napvilágot. Majd a háború utáni időszakban a nagy poémák kora kezdődik egészen a XX. kongresszus utáni élet-mérlegig, a „Le roman inachevé"-ig. Aragon esztétikai, kritikai és képzőművészeti írásai is végigkísérik a francia és nemzetközi kommunista irodalom egész fejlődését, kezdve a „Pour un réalisme socialiste"[31]-nek a maga korában merészen újító következtetéseitől a háború utáni nagy tanulmányokig, krónikákig és kötetekig. Aragoné többek között az az érdem is, hogy a kommunista írók körében akkor általánosan elterjedt nézetekkel szemben[32], elsőnek ismerte fel és hirdette a harmincas évek elején a szocialista realizmus lehetőségét olyan országokban, amelyekben még a tőkések uralkodnak. „Mindig azt állítottam, hogy a szocialista realizmus lehetséges kapitalista országban is, — idézte ezeket a régi vitákat Aragon 1954-ben, a második szovjet írókongresszus szószékéről —, feltéve ha a művész, az író, a feltörő munkásosztály ideológiáját magáévá téve, képes arra, hogy a szocializmus perspektívájában saját népének, saját nemzetének tudományos, történeti megismerésén alapuló realista művészetet teremtsen meg."[33]

---

[30] A *Le monde réel* ciklus a következő kötetekből áll: *Les cloches de Bâle* (1934), *Les Beaux Quartiers* (1936), *Les Voyageurs de l'Impériale* (1942) és *Aurélien* (1944).

[31] Aragon felfogását érzékelteti az „Europe" 1938-as évfolyamában megjelent tanulmánya: *Réalisme socialiste, réalisme français.*

[32] Ennek a felfogásnak elméleti alapja az az érv volt, hogy a szocialista realizmus csak a már megvalósult szocialista társadalom adekvát művészete lehet. Ikertestvére ez annak a hibás nézetnek, amely szerint a szocialista művészet kivirágzására csak a szocializmus teljes felépülése után kerülhet sor. Mindkettőt maga a történelmi fejlődés cáfolta meg.

[33] *Речь Луи Арагона,* „Второй Всесоюзный Съезд Советских писателей, 15—26 декабрь 1954 года, Стенографический отчет", Советский писатель, Москва, 1956, 493. l.

A francia proletárirodalomban természetesen jelentkezett maga a munkásélet és munkásharc ábrázolása is, Léon Moussinac „La tête la première" (1931) és „La manifestation interdite" (1934)[34] című írásaiban és még inkább Jean Fréville „Pain de Brique" című regényében (1937). Felléptek a munkásosztályból kiemelkedő írók is: André Philippe (L'acier), Tristan Rémy (La grande bataille), Eugène Dabit (Hôtel du Nord) stb.

A francia proletárirodalom fejlődése tehát nem egyezik azzal a szkémával, amelyet Motiljova ad. Kialakulásának és beérésének folyamatában ennek az irodalomnak más jellegű kérdéseket, problémákat kellett megoldania.

A népfronti években a munkásmozgalom akcióegysége, antifasiszta harcának sikere, a kommunista párt tekintélyének növekedése, nem utolsósorban a Szovjetunió hatalmas gazdasági, kulturális és művészi fellendülésének hatása, szemben a németországi hitlerista diktatúra embertelenségével, a kommunista írók számára sok szövetségest szerzett a haladó polgári írók soraiból.

Ugyancsak ezekben az években bontakozott ki a marxizmus—leninizmus iránti érdeklődés a francia kommunista párt körül csoportosuló értelmiségiek körében. Ezek az értelmiségiek a marxizmus általános propagálásán túlmenően, megkísérelték a marxista—leninista módszer konkrét alkalmazását is a természet- és társadalomtudományok, valamint a művészetértelmezés területén. Törekvéseikből születtek az *A la lumière du marxisme* címen megjelent tanulmánykötetek. Jean Fréville szerkesztésében ugyanebben az időszakban jelent meg, az első orosz gyűjteményes kiadások nyomán, Marx és Engels, majd Lenin irodalomról, művészetről szóló írásainak válogatása francia nyelven, valamint az első francia marxista kritikus, Paul Lafargue kritikai és esztétikai cikkeinek a gyűjteménye.[35]

A marxista—leninista eszmék elterjedésének erről a szakaszáról írja a francia kommunista párt főtitkára, Maurice Thorez, aki maga is nagy klasszisú író[36]: „A költők, írók, kritikusok és irodalomtörténészek munkaszobájuk csendjében elámulva ismerték fel, hogy Marx és Engels megszabadította őket az előítéletektől és a rutintól, kiragadta őket a bizonytalanság, az illúziók és a magány karmaiból, és visszavezette őket az életbe... Bátran állíthatjuk, hogy »Az irodalomról és a művészetről« első gyűjteményének megjelenésével a marxizmus betört azokra a területekre, amelyeket eddig a burzsoá kritikusok korifeusai tartottak fenn féltékenyen a maguk számára. Az irodalmi alkotó munka szintén megérezte a gyűjtemény jóté-

---

[34] Érdekes, hogy a *Manifestation interdite* tárgyát, egy a Sacco és Vanzetti kivégzése ellen szervezett munkástüntetést, Anna Seghers is feldolgozta az *Auf dem Wege zur amerikanischen Gesandtschaft* című elbeszélésében (1930). Erről lásd: Андреев, *Французская литература,* 27—30.

[35] Paul Lafargue, *Critiques littéraires.* Introduction de Jean Fréville. Éditions Sociales Internationales, Paris, 1936.

[36] Maurice Thorez jelentős publicisztikai és elméleti munkái mellett, melyek kiadása összegyűjtött műveinek sorozatában folyamatban van, *Fils du peuple* című önéletrajzát (új, bővített kiadás: Editions Sociales, 1960) a francia proletárirodalom legkiválóbb művei között is számon tartják.

kony hatását. A marxista gondolat alapot adott a társadalmi haladásra, a világ átalakítására törekvő realizmusnak."[37]

A francia proletárirodalom, amely már a harmincas évek végén a nagy nemzeti hagyomány letéteményesévé vált, és legkiválóbb képviselőinek művei által tanúságot tett a marxista eszmék és a kommunista ideológia valóban mély megtermékenyítő hatásáról, nemcsak saját teljesítményeivel érdemel figyelmet. A munkásosztály világnézetének és pártjának nagy sugalmazó és irányító erejéről tanúskodik a „szövetségesek és útitársak" serege, amelyet fel tudott sorakoztatni a nemzeti függetlenség, a társadalmi haladás és a békevédelem frontján. Roger Martin du Gard regényciklusának, a „Thibault-család"-nak utolsó kötete és epilógusa és mindenekelőtt Romain Rolland ideológiai és művészi fejlődése tanúskodik erről a legékesszólóbban.[38] A kommunista és párttag Barbusse vitája a huszas években Romain Rolland-nal, aki már akkor a munkásosztály szövetségesének tekintette magát, de féltette a „szellem függetlenségét" a proletárpárt fegyelmétől, nemcsak azzal a közvetett önbírálattal végződött, amelyet Romain Rolland gyakorolt Barbusse halálakor, elismerve, hogy Barbusse elsőnek találta meg a cselekvés útját. Hanem azzal a fordulattal is, amit Romain Rolland művében utolsó nagy regénye, az „Elvarázsolt lélek" jelentett. Mint ismeretes, Romain Rolland életének utolsó szakaszában teljesen azonosult a forradalmi proletariátussal, a Szovjetunióval és a kommunizmus ügyével.[39]

A két világháború közötti franciaországi kommunista irodalom készítette elő a kommunista írók vezető szerepét az ellenállás irodalmában és azt a fejlődést, amelynek során a háború utáni időszakban a Francia Kommunista Párt által vezetett irodalom az előfutárok kis csoportjából széles, gazdag, termékeny és harcos irodalmi mozgalommá izmosodott.

A németországi proletárirodalom felel meg leginkább a T. Motiljova adta fejlődési vázlatnak, amelyet a francia irodalom viszonylatában konkretizálni, kiegészíteni törekedtünk.

Németországban is az első világháború, a háborút követő forradalmi helyzet nagy osztálycsatái, a versailles-i béke jármába hajtott ország mély megrázkódtatásai adják azt a „társadalmi hátteret", amelyre az irodalmi fejlődés egésze és a német proletárirodalom keletkezésének és fejlődésének képe kirajzolódik.

Három történelmi mozzanatot kell kiragadnunk, még mielőtt a német proletárirodalom kérdéseihez nyúlnánk. Az egyik a háború, az októberi forradalom, a vérbefojtott Spartacus-lázadás, a bajor proletárdiktatúra győzelme és bukása; a második az úgynevezett weimari köztársaság korszaka, amikor a németországi kapitalizmus is átment a „viszonylagos stabilizálódás" időszakán; végül is, 1933-tól kezdve a hitlerista fasizmus időszaka. A világháború, a forradalmak és ellenforradalmak idején csírá-

---

[37] „Советская культура" 1955. febr. 5. sz. Idézi Андреев, *Французская литература*, 42.

[38] A munkásmozgalom hatásáról Roger Martin du Gard művére lásd André Stil, *La méthode de Roger Martin du Gard*, 1958.

[39] Romain Rolland eszmei fejlődését és utolsó életéveiben elfoglalt álláspontját a legalaposabban Motiljova ismerteti Romain Rollandról szóló könyvében, 333—409. és 449—485.

zott ki a német proletárirodalom, a weimari köztársaság idején vált szervezett, tudatos irodalmi áramlattá és az antihitlerista ellenállás időszakában érték be, mint annyiszor korábban is a német történelem során, emigrációban legnagyobb mesterei s tehetséges írói[40].

Miután a fiatal Német Kommunista Párt kigyógyult a baloldaliság gyermekbetegségéből, rohamosan hatalmas tömegpárttá szerveződött, amelynek szétágazó sajtója, napi- és hetilapjai, kiadóvállalatai voltak, és amely maga körül a tömegszervezetek egész sorát, többek között számos munkáskultúrszervezetet teremtett meg.

E tekintetben a Német Kommunista Párt mind szervezetileg, mind tömegbefolyásában messze kiemelkedően az első helyet foglalta el a két világháború között az európai kommunista pártok sorában.

Szükséges volt ezt a helyzetet röviden felvázolni ahhoz, hogy a német proletárirodalom fejlődésének néhány sajátosságát jelezve, egyben e sajátosságokat meghatározó körülményekre is utalhassunk.

A francia fejlődéshez viszonyítva a különbséget abban látjuk, hogy a német proletárirodalomban a világháború elleni lázadást kifejező haladó, sőt forradalmi szellemű írók mellett, akik az expresszionizmus iskoláján mentek keresztül és annak formalista nyűgeitől fokozatosan megszabadulva, a német kommunista párton keresztül utat törtek a forradalmi realizmushoz — a szocialista realizmushoz, nagyszámban jelentkeztek a húszas évek derekán tollforgató munkások, a kommunista sajtó levelezői, újságírói és szerkesztői, akik közül számos írótehetség emelkedett ki. Az expresszionizmusból jövő kommunista írók és költők útja, legáltalánosabb vonásaiban, hasonlít a francia szürrealisták forradalmár csoportjának a fejlődéséhez. Közéjük tartozott Johannes R. Becher, a XX. század legnagyobb német költője, Bertolt Brecht, a nagy drámaíró stb. A munkásírók közül Willi Bredel, Adam Scharrer, Hans Marchwitza a legjelentősebbek. Csak a „jellegzetes példák" módszerével élhetünk ebben az esetben is, annál is inkább, mivel a német „forradalmi proletárirodalom" (így nevezte magát ez az írói mozgalom) összefüggő történetét ugyan még nem írták meg, de összefoglaló jellegű tanulmányok és az egyes írók életrajzai, valamint antológiák és a két világháború között keletkezett művek újrakiadásai a Demokratikus Német Köztársaságban, a Szovjetunióban és a népi demokratikus országokban, elég gazdagon bemutatják ennek az irodalomnak a teljesítményeit, valamint eszmei fejlődését, esztétikai vitáit is. A német proletárirodalom értékelése időszerű viták középpontjába került a Német Demokratikus Köztársaság irodalmi életében, különösen a IV. Német Írókongresszuson és 1958-ban az új német irodalom fejlődési kérdéseinek elemzésekor[41].

---

[40] A jelenkori német irodalom fejlődéséről lásd Georg Lukács, *Skizze einer Geschichte der neuen deutschen Literatur,* 2. Aufl., Berlin, Aufbau, 1955; *Литература Германской Демократической Республики,* „Сборник статей", Издательство Академии Наук СССР. Москва, 1958; az utóbbi részletes bibliografiát ad, melyet kiegészít: *Schriftsteller der Deutschen Demokratischen Republik. Biographischer-bibliographischer Nachweis.* Verlag für Buch und Bibliothekwesen, Leipzig, 1955.

[41] A német írókongresszusról lásd „IV. Deutscher Schriftstellerkongress, Januar 1956., Protokoll. Teil 1—2." Berlin, 1956. Az egyes művek új kiadásai mellett, a németországi proletárirodalomról összképet adnak a következő fontosabb válogatások: *Wir sind*

A német proletárirodalomnak, mint szervezett és gazdag termést hozó mozgalomnak történetében a hitleri diktatúra uralomrajutása éles határpontot jelent. Fejlődését nem tudta megtörni. Éppen ellenkezőleg. Otthon Németországban ugyan minden haladó politikai és szellemi áramlattal együtt, a német proletárirodalom is a föld alá szorult[42], de a német proletárírók vezető helyet vívtak ki maguknak bátor és hűséges magatartásukkal, elvszerűségükkel és igazi hazafiságukkal a német emigrációs irodalomban, s a száműzetés viszontagságos éveiben a legtöbbjük írói életműve is kiteljesedett. Nagy részük volt abban, hogy valóra vált Heinrich Mann-nak az első szovjet írókongresszushoz intézett levelében foglalt értékelése és jóslata: „Míg otthon a butaság már most messze maga mögött hagyta a megszokott mértékét, a száműzött irodalom... útban van afelé, hogy jobbá váljék, mint amilyen különben az irodalom átlaga volt. Ha majd később Németország jobbá válik, mint amilyen volt, úgy remélhetőleg ez az irodalom szellemi előfutárának fog bizonyulni."[43]

A német proletárírók a több mint egy évtizeden át tartó száműzetésben bizonyították be azt, amit francia elvtársaik a hitlerista megszállás éveiben dokumentáltak: a XX. században a kommunisták minden téren, az irodalom és a művészet nagy nemzeti felszabadító hivatásának teljesítésében is élen járnak. Tudatosságuk, fegyelmük, áldozatkészségük, a legsúlyosabb megpróbáltatások idején is megnyilvánuló, tudományosan megalapozott történelmi optimizmusuk erőforrás volt nemcsak önmaguk, hanem a demokratikus, antifasiszta harc minden résztvevője számára. Ez a magyarázata annak, hogy a hitleri rendszer összeomlása után, a Német Demokratikus Köztársaságban a kommunista írók és költők hűséges szövetségesekre találtak a polgári humanizmus különböző égtájairól származó nagy íróművészekben (Arnold Zweig, Leonhard Frank, Lion Feuchtwanger stb.) és az emigrációban kialakult fegyverbarátság mellett szilárdan kitartott a kor legnagyobb német írója, Thomas Mann is, aki meghalt, még mielőtt véglegesen hazatérhetett volna.

Azok a német kommunista írók, akik ilyen bátran és hatékonyan állották meg a helyüket a hitleri fasizmus éveiben és akik az emigráció viszontagságaiban értékes, maradandó művekkel gazdagították a német irodalmat s egyben a proletariátus irodalmának nemzetközi kincsestárát, zömmel az első világháború, a németországi forradalmi harcok, majd a Német Kommunista Párt vezette politikai, ideológiai és művészi küzdelem kohójában edződtek.

---

die rote Garde. Proletarisch-revolutionäre Literatur von 1914 bis 1933. Herausgegeben von Dr. Edith Zenker. Mit einem Geleitwort von Otto Gotsche und einem Nachwort von Dr. Gerhard Seifert. Verlag Philipp Reclam jun. Leipzig, 1959; *Rotes Metall. Deutsche sozialistische Dichtung 1917—1933.* Aufbau-Verlag, Berlin, 1960; *Die Zeit trägt einen roten Stern. Deutsche Schriftsteller berichten über Revolution und Klassenkampf.* Aufbau-Verlag, 1959.

[42] A németországi antifasiszta ellenállás irodalmáról: И. М. Фрадкин, *Литература антифашистского сопротивления в Германии,* „Литература Германской Демократической Республики", 86—129.

[43] Heinrich Mann, *Brief an den Kongress der Sowjetschriftsteller,* „Neue Deutsche Blätter", 1. Jahrg. nr. 12, 1934. Sept. 779.

Nemrégiben jelent meg a Német Demokratikus Köztársaságban egy irodalmi lexikon, amely a német irodalom nagyjai mellett első ízben közli a német kommunista írók életrajzi adatait és műveik jegyzékét[44]. A lexikonban szereplő kommunista írói életrajzokat az egyes írók egyéni vonásai és sajátosságai mellett, bizonyos mértékig osztályozhatjuk is. Úgyszólván két jellegzetes írói életrajztípust különböztethetünk meg. Az egyik ilyen típus a polgári, nem egy esetben nemesi környezetből származó író, aki kommunista íróvá lett — és az is maradt: Johannes R. Becher, Anna Seghers, Rudolf Braune, Ernst Fischer, Egon Erwin Kisch, Berta Lask, F. C. Weiskopf, Ludwig Renn, Friedrich Wolf, Bertolt Brecht tartoznak sok más társukkal ebbe a kategóriába. De nagy számban szerepelnek ebben az írólexikonban olyan írók is, akiknek életrajzában nem tanulmányaik felsorolása, nem főiskolai diploma, hanem kétkézi mesterség jelzi az életiskolát, amely íróvá nevelte: a vasesztergályos Willi Bredel, a bádogos Otto Gotsche, a kisegítő munkás Karl Grünberg, a szerelő Hans Lorbeer, a bányász Hans Marchwitza (természetesen ez a felsorolás sem teljes).

A német proletárirodalom fejlődésének jellemző sajátossága a munkásíróknak ez a nagy fajsúlya, valamint a munkásélet és a munkásharc olyan gazdag ábrázolása, amilyenre a Szovjetunión kívül ebben az időszakban sehol másutt még távolról sem találunk példát.[45]

A kommunista munkásírók jó része közvetlenül a munkásmozgalomból, a kommunista párt soraiból jön. Munkás—munkáslevelező—újságíró—szerkesztő—író: ez a tipikus életútja ezeknek az íróknak[46]. Két nagy témát hoztak magukkal. Az egyik a huszas évek vége felé már úgyszólván történelmi téma: a háború és a háború utáni forradalmi harcok ábrázolása. Ezzel párhuzamosan jelentkezett a munkás-önéletrajz mint irodalmi forma. Majd munkásírók a közvetlen jelen irodalmi ábrázolásához fordultak, s regényeket írtak a Német Kommunista Párt vezette harcokról, amelyeknek nemcsak szemtanúi, hanem aktív résztvevői voltak.

Nemcsak a szerzők származása volt szokatlan az irodalomban. Mondanivalójuk is újszerű volt. Az NKP központi lapja, a „Rote Fahne" azt értékelte bennük, hogy „egyéniségek és magán-szenvedélyek" helyett „az idő konfliktusait és a tömegek harcait ábrázolták.[47] Az életanyag hitelessége, a forradalmi lendület, a politikai tudatosság, amellyel ezek az írók

---

[44] *Deutsches Schriftstellerlexikon von den Anfängen bis zur Gegenwart,* von Günther Albrecht, Kurt Böttcher, Herbert Greiner-Mai, Paul Günther Kron, Volksverlag, Weimar, 1960.

[45] A német munkásmozgalom irodalmi ábrázolásáról lásd I. Kljuschnik, *Das Thema der Arbeiterbewegung im deutschen proletarisch-revolutionären Roman Anfang der dreissiger Jahre.* „Kunst und Literatur", 1958/6. sz.

[46] A német proletárirodalom kialakulásában és gyors fejlődésében a kommunista sajtó és könyvkiadás szükségletei mellett nagy szerepet játszottak, mint az irodalomnak „társadalmi rendelést" adó szervek a pártpropaganda és a kommunista párt által irányított munkás-kultúrmozgalom különböző formái. Ezek közül a szavalókórusokról, az agit-prop- és színjátszócsoportokról és a munkás-színház szerepéről lásd: Klaus Plutzner, *Das revolutionäre Arbeitertheater in Deutschland,* „Schriften zur Theaterwissenschaft", Band 1, Berlin, 1959, 375—493.

[47] Idézi Kljuschnik, „Kunst und Literatur", 1958/6. sz. 611.

az irodalmi alkotást a párt harcának szolgálatába állították, valóban új utakat nyitott a forradalmi irodalomban. És ez az irodalom be is hatolt a munkásolvasók tömegébe.

Már kezdettől fogva kitűnt, hogy a forradalmi harc és a munkástéma meghódítása még nem jelenti a forradalmi írásművészet megvalósítását. Bredel első regényének recenziójában a „Rote Fahne“ ezzel a művel, és Marchwitza első írásaival kapcsolatban szóvá is tette, hogy „inkább leíró, mint ábrázoló eszközeikkel mindketten gyakran még a jelenségek felületén maradnak, ahelyett, hogy behatolnának társadalmi és lélektani összefüggéseik mélyére.“[48]

A német proletárirodalom fejlődését természetesen egyoldalúság lenne pusztán a „munkásírók“ vonalán követni. Ugyanebben az időszakban kellett megvívniok harcukat az új, realista, forradalmi ábrázolásért a kommunista párthoz csatlakozó „irodalmi szakembereknek“, Bechernek, Brechtnek, Friedrich Wolfnak, Ludwig Renn-nek, Theodor Plivier-nek, akikhez éppen ezekben az években olyan nagy írótehetségek csatlakoztak a fiatal évjáratokból, mint Anna Seghers, aki 1928-ban az „Aufstand der Fischer von St. Barbara“ című regényével megnyerte a legnagyobb német irodalmi jutalmat, a Kleist-díjat, és ugyanebben az évben belépett a Kommunisták Németországi Pártjába.

Nemcsak a német, hanem általában a nemzetközi proletárirodalom fejlődésében nagy jelentőségű eszmei és esztétikai tisztázódáshoz vezettek azok a viták, amelyek a harmincas évek elején a proletár-forradalmi irodalom kérdései körül Németországban, főként a Proletár-forradalmi Írók Szövetségének „Linkskurve“ című folyóiratában és a pártsajtó hasábjain folytak le.[49] Ezeket a vitákat az irodalom és a valóság kölcsönös kapcsolatának, az irodalmi ábrázolás sajátosságainak értelmezése és ennek az értelmezésnek két irányban való kisiklása váltotta ki. A német irodalomban is jelentkezett, főként a munkásírók alkotásaiban, a dokumentáris ábrázolás, az élmény-irodalom, a tények irodalma — riportok, önéletrajzi írások formájában. Magukban a munkásregényekben is a dokumentumhoz, az átélt eseményhez való ragaszkodás jutott túlsúlyra. Ezzel a jelenséggel azonban nemcsak a német munkásírók műveiben találkozunk. Körülbelül ugyanebben az időben jelennek meg Ludwig Renn dokumentáris regényei, a „Krieg“ és a „Nachkrieg“. Theodor Plivier is ezt az ábrázolási eljárást alkalmazta a német haditengerészek életéről és háborúellenes fellépéséről, a nevezetes kieli matrózfelkelésről szóló „Des Kaisers Kuli“ című regényében, valamint a „Der Kaiser ging, die Generale blieben“ című könyvében. Számos más példát is idézhetnénk.

Az irodalmi ábrázolás az élethez való közeledésének, a valóság dokumentáris értékű bemutatásának ebből a különben örvendetes jelenségéből

[48] *I. m.* 612.

[49] A német proletárírók szervezete a „Bund proletarisch-revolutionären Schriftsteller“, 1928-ban alakult. A szervezet „Linkskurve“ című folyóirata 1929-ben indult. Történetéről: Trude Richter, *Becher und der Bund proletarisch-revolutionärer Schriftsteller,* „Sinn und Form, Beiträge zur Literatur, herausgegeben von der Deutschen Akademie der Künste, Zweites Sonderheft Johannes R. Becher“, Rütten und Loening, Berlin, é. n.

egyesek azt a következtetést vonták le, hogy a „régi irodalmi formák”, amelyek az élet „újraélésén”, a képzelet erejével való „újrateremtésén” alapultak — elavulttá váltak.

Ezekben az „elméletekben” könnyen felismerhetjük az oroszországi proletkult ismert tételeit az új, forradalmi proletárirodalom szakításáról a kizsákmányoló társadalmak teremtette „elavult” irodalmi formákkal, a „tények irodalmáról” szóló elméletét, amely ekkor már megcáfolt és túlhaladott felfogás volt a szovjet irodalomban. Hiszen az a harmincas évek elején már olyan művekkel bizonyította e nézetek tarthatatlanságát, mint a „Vasáradat”, a „Cement”, a „Csendes Don” első kötetei, Fegyin, Leonov és sok más társuk regényei, számos színdarab és lírai gyűjtemény. Ezzel kapcsolatban emlékeztetnünk kell azonban arra, hogy végső fokon a szovjet irodalom gazdag pozitív tapasztalata minden születő proletárirodalmat az elképzelhető legnagyobb mértékben segítette tévelygéseinek gyors legyőzésében, de puszta létezésével és hatalmas eredményeivel nem tehette már eleve lehetetlenné az ilyen tévelygéseket. Vissza kell képzelnünk magunkat abba a történelmi időszakba, amelyben például a német proletárirodalom kikristályosodásának és elméleti vitáinak folyamata lezajlott (hozzávetőlegesen 1928 és 1933 között), és tekintetbe kell vennünk azt, hogy magában a szovjet irodalomban is a végleges és mindenki számára evidens tisztázást csak az 1934-es kongresszus hozta meg. A szovjet tapasztalatok alkotó átvételét más körülmények is fékezték és hátráltatták. Ilyen körülmények voltak például Németországban a német szellemi életre hagyományosan jellemző elvont teoretizáló hajlam, amitől a proletárirodalom teoretikusai sem voltak mentesek. Ehhez járult az a tény, hogy éppen a XX. század elején maga a német irodalom viszonylagosan szegény volt nagy és pozitív példákban. Nem utolsó sorban hatott az a kétségtelen szakítás az előző irodalmi fejlődés hagyományaival, amely ennek következményeképpen a német proletárirodalom keletkezési szakaszában jelentkezett.

Összehasonlítási alapként emlékeztethetünk arra, hogy ugyanezek a kérdések távolról sem jelentkeztek ilyen élesen a francia proletárirodalomban. Ott a hagyomány folytonosságát olyan kommunista írók is biztosították, mint Barbusse ée Jean-Richard Bloch. Barbusse, aki tudatosan kereste az új, kommunista irodalom útjait, ösztönösen törekedett a hagyomány és az újítás összhangjára, valamint arra is, hogy a kommunista írók fegyverbarátságát a nem kommunista, de haladó és népbarát társaikkal mindenáron — természetesen nem elvi engedmények árán — biztosítsa. Barbusse számára egy pillanatig sem volt kétséges, hogy a regény mint kialakult, gazdag hagyományokra visszatekintő műfaj továbbra is vezető szerepet fog játszani, mindenesetre úgy, hogy új eszmeiséggel telítődik: „A regény a nagy poéma modern formája” — írta. „Az egyszerű és tökéletes poéma, amely a legtestvéribb módon hasonlít a valósághoz; a legtágasabb és legtisztább világ, amely egyáltalán a gondolat rendelkezésére állhat. A regényíró-költőnek az igazság drámájára kell gondolnia, a múlt, a jövő és a kötelesség nagy és megindító kérdéseire és semmitől sem szabad visszariadnia, hogy kifejezze azt, ami van.”[50] Saját fejlődésében is felis-

[50] Idézi Annette Vidal, 86.

merte Barbusse a folytonosság és az újítás dialektikáját. Legalábbis erről tanuskodik a „Suppliantes“ című regényéről szóló vallomása: „... Irodalmi, ahogy nevezhetnők, architekturális szempontból már ezt a művet is oly módon alkottam meg, ami egyidejűleg regény is és poéma is, olyan, mint azok a könyvek, amelyeket azóta is írtam.“[51]

Ezek után érthető, hogy Barbusse számára fel sem vetődött a „tények irodalmának“ szembeállítása a „fantázia“, a művészi fikció irodalmával. Ugyanazt az igazságot igyekezett művészileg megismerni és hatékonyan kifejezni az olyan műveiben, amelyek a kritikai realizmus formáit folytatták („Le Feu“, „Clarté“), amelyek szerkezete a regény-poéma és a nagy történelmi víziók romantikus ötvözetéből fakadt („Les enchaînements“, „L'élévation“ stb.) és magából a forradalmi tapasztalatból, európai és Szovjetunió-beli utazásaiból táplálkozó dokumentáris írásaiban („Faits divers“ és különösen a Szovjetunióról szóló könyve: „Voici ce qu'on fait de la Géorgie“). Annak bizonyítására, hogy ugyanazok a kérdések, amelyekkel a nemzeti és történelmi sajátosságok folytán oly kemény és heves vitákban kellett megbirkóznia a fiatal német proletárirodalomnak, viszonylag könnyen tisztázódtak a francia elvtársaiknál, idézzük egy francia munkásíró, Eugène Dabit az 1935-ös párizsi kultúravédelmi írókongresszuson tartott beszédének néhány részletét:

„A proletárirodalom születése még újkeletű. A XX. század kezdete óta maguk a proletariátus emberei, országok és a körülmények szerint, egyremásra megkísérelték elmondani életüket, fájdalmaikat, harcukat; ki tudták fejezni osztályuk gazdaságát, árnyalatait, törekvéseit. Különbségeket láttak ott, ahol a burzsoá neveltségű írók csak formátlan tömeget vettek észre; le tudták leplezni az övéikről terjesztett hazugságokat. Igaz, hogy még csak másodlagos műveket hoztak, de máris gazdagabbá tették az irodalmat, melynek hősei eddig többnyire csak polgárok vagy rendkívüli lények voltak; kiterjesztették, visszaadták az emberi méltóságot sok olyan embernek, akiktől addig megtagadták azt.

De a proletárirodalom különböző célokat tűzhet ki maga elé és valósíthat meg. Az, hogy forradalmi irodalomnak kell lennie, hivatásának egy része; hogy nem szabad megfeledkeznie minden egyes ember sorsának sajátos vonásairól, hivatásának egy másik és nem is legjelentéktelenebb része. A magam részéről elvetem azt, hogy irodalmunk korlátozásokat fogadjon el és hogy csak egyetlen osztály erkölcseinek a leírására szorítkozzék... számunkra, akiknek legalább olyan nehéz harcokat kell megvívnunk és akiket nem támogat egy egész nép csatlakozása[52], az irodalomnak nem szabad arra korlátozódnia, hogy proletárirodalom legyen. Az egész kultúrát akarjuk a proletariátus rendelkezésére bocsátani, minden csökkentés nélkül. Nem akarjuk a nagy áramlatokon kívül tartani és a rosszul felfogott tisztaság s autenticitás örvén vakvágányra taszítani. Ezért feladatunk, jövőnk kérdése, birtokba venni a kultúra minden titkát.“[53]

---

[51] *I. m.* 47.

[52] Dabit itt a párizsi kongresszuson felszólalt szovjet írókra céloz, akik a szovjet irodalom tapasztalatáról, az író és a szovjet nép kapcsolatáról számoltak be beszédeikben.

[53] Eugène Dabit, *Au Congrès des Écrivains, Tous les secrets de la Culture,* „Commune“, 3e année, 1935. szept. 25.

A francia proletárirodalomnak is meg kellett küzdenie azért, hogy ezeket a helyes elveket érvényesítse az írói mozgalomban, és még inkább alkotásaiban. Elégséges például arra utalnunk, hogy Barbusse-nek mind a „Clarté"-mozgalom és a „Clarté" folyóirat időszakában, mind később, a „Monde" megjelenésének idején kétfrontos harcot kellett folytatnia. Egyesek támadták azért, mert a kommunista párthoz csatlakozott, mások pedig, éppen a párt irodalmár tagjainak soraiból, elvtelen engedményekkel vádolták a nem-kommunista írókkal való szövetség megvalósításáért.

Mindezek a kérdések kavarogtak a német proletárirodalomnak a harmincas évek elején kialakult vitáiban, polémáiban.

A születő proletárirodalom fejlődési nehézségeiből, a munkásírók művészi tapasztalatának akkori szegénységéből, formakészségük fejletlenségéből — egyesek— erényt akartak kovácsolni. A másik táborban ellentétes irányú elfogultság jelentkezett. Elismerték a „dokumentum-irodalom" autenticitásának értékét, de ezt az ábrázolási módot egészében mégis alacsonyabbrendűnek nyilvánították és a fiatal munkásirodalom elé a német polgári irodalom legkiemelkedőbb alkotásait állították — nem eszmei, hanem minőségi eszményként, mérceként.[54] Ezek a viták újból felelevenedtek a német írók 1958-as értekezletének vitáiban.[55]

Történelmi távlatból visszatekintve ezekre a polémiákra, azt állapíthatjuk meg, hogy az egyik tábor sem volt mentes — különben a helyzet és a felmerülő problémák forradalmi újdonsága által magyarázható — egyoldalúságtól. A „minőségi igény" felvetése, amely megegyezett a harkovi kongresszus szellemével és határozataival, indokolt volt. Ám ez az igény nem jogosított fel a születő új proletárirodalom teljesítményeinek alábecsülésére. A munkásírók ingerültsége viszont, amellyel annak idején a szerintük és az induláskor talán valójában is túlzott minőségi igényeket fogadták, nyilván nem segítette elő azt, hogy nekigyűrkőzzenek a nagy feladat megoldásának: a teljes értékű, mély művészi hatást kiváltó, tehát eszmeileg is hatékonyabb művek megteremtésének. A német munkásíróknak is meg kellett birkózniuk azzal a feladattal, amelyet a Szovjetunióban a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának nevezetes határozata „A párt politikájáról a szépirodalom területén" már 1925-ben leszögezett. Ez a határozat rámutatott arra, hogy a proletárírókat hegemon szerep illeti meg a szovjet irodalom fejlődésében, de egyben arra is figyelmeztetett, hogy „ki kell harcolniok a történelmi jogot erre a hegemóniára."[56] Vagyis műveik eszmei-művészi színvonalával kell bizonyítaniok a proletárideológia fölényét: „Mivel bennük látja a szovjet irodalom eljövendő vezetőit, a pártnak minden eszközzel harcolnia kell bármilyen könnyelmű és elfogult magatartás ellen a régi kulturális hagyatékkal és nemkülönben a művészi szó szakembereivel szemben."[57] Ezzel túlmenően pedig ugyanez

---

[54] A dokumentumirodalom vitáját ismerteti Schlenstedt, *Die Reportage bei E. E. Kisch,* Rütten und Loening, Berlin, 1959, 91—97.

[55] A vita anyagát lásd: A „Neue Deutsche Literatur" 1958. augusztusi számában; kivonatosan: „Korunk", 1958. szeptember, 1339—1346.

[56] *О политике партии в области художественной литературы. Резолюция ЦК РКП (б) от 18 июня 1925 г.,* „Русская Советская литература", Москва, 1951, 8—12.

[57] *Uo.*

a határozat azt is megállapította, hogy a pártnak harcolnia kell „a tisztán melegházi proletárirodalom kísérletei ellen is; a jelenségek széles átfogása egész bonyolultságukban: nem bezárkózni egyetlen üzem kereteibe; nem egy műhely, hanem egy nagy harcos osztály irodalmára van szükség, olyan osztály irodalmára, amely a parasztok millióit vezeti maga mögött — ezek kell, hogy legyenek a proletárirodalom keretei."[58]

Lényegében ezeket a feladatokat oldották meg, a forradalom utáni Szovjetunió helyzetétől természetesen erősen elütő körülmények között, a két világháború közötti proletárirodalmak és maga a nemzetközi proletárirodalom egészében.

Német viszonylatban az 1930—32-es vitákra a végleges és megnyugtató választ az emigráció éveiben adta meg az egyes írók és az egész proletárirodalom fejlődése. Ennek bizonyítékát egyaránt kereshetjük a fiatal német proletárirodalomban nevelkedett munkás és értelmiségi „alapfoglalkozású" írók művében. Becher, Seghers, Brecht, Wolf, Bredel, Marchwitza, Gotsche és sok más társuk az emigráció keserű éveiben olyan műveket alkottak, mint Becher lírai és epikus költeményei, amelyek őt az egész német nép nagy nemzeti költőjének rangjára emelték, Seghers regényeinek sora a bécsi felkelés regényétől a nagy ellenállási regényekig, „Das siebte Kreuz"-ig és a „Die Toten bleiben jung"-ig, Brecht epikus drámái, Bredel munkáscsalád-trilógiája és sok más. Ezeknek az íróknak nemcsak műve, hanem személyes életrajza is magán viseli egy nagy történelemalakító osztály hűséges és áldozatos szolgálatának pecsétjét. Koncentrációs tábor, emigráció, az antifasiszta német írók találkozása sok más ország haladó íróival, nemcsak a fasiszta felkelők és intervenciensek ellen élethalálharcát vívó köztársasági Spanyolország véráztatta földjén, az ott megtartott második kultúravédelmi írókongresszuson, hanem a nemzetközi brigádok soraiban is; majd azoknak, akik életben maradtak, részvétele az első valóban szabad és valóban demokratikus német állam, a Német Demokratikus Köztársaság szocialista kultúrájának építésében — ezek az életrajzi adatok nemcsak a német népnek válnak dicsőségére, hanem annak a német proletárirodalomnak is, amelynek soraiban vitatkozva, egymással éles eszmei harcokat megvívva ezek az írók nevelkedtek. A német proletárirodalom a hitleri fasizmus rémuralmának két évtizedében váltotta valóra azokat a feladatokat, amelyeket Motiljova jelölt meg: a regényeposzok megteremtését, a proletár élcsapat harcának, az egész nép életének széles távlatában való ábrázolását.

Továbbra is érdekes és időszerű feladat marad annak a néhány évnek a részletes vizsgálata, amelynek során Németországban a proletárirodalom kialakult és szervezetileg, eszmeileg megerősödött. Ezek a kutatások, mint a már feltárt anyagból is kitűnik, teljes egészükben igazolni fogják Johannes R. Becher éleslátását, aki 1929-ben felismerte, hogy az egész német irodalom fejlődésének legfontosabb eredménye ezekben az években a proletárirodalom megjelenése volt, és aki 1930-ban megállapította, hogy „amint 1927 óta a politikai helyzet is megváltozott, alapvetően megváltozott

[58] *I. m.* 345—346.

a proletárirodalom helyzete is. Egyes elvtársak irodalmából irodalmi mozgalommá vált"[59].

Csak egyetérthetünk a „Wir sind die Rote Garde" című német proletárirodalmi antológia recenzensének azzal az igényével, hogy a német proletárirodalom történetét részleteiben is fel kell tárni és azzal a reményével, hogy az „Arbeitsgruppe zur Erforschung der proletarisch-revolutionären Literatur" teljesíteni fogja ezt a feladatot, és „pótolni fog ezen a téren mindent, amit eddig elmulasztottak."[60]

Ez a remény bizonyossággá válik, miután megismerkedünk az „Arbeitsgruppe" tevékenységének első évéről szóló összefoglaló jelentésével.[61]

A francia és a német proletárirodalmak lényegében a kommunista pártok legalitásának körülményei között alakultak ki. A Francia Kommunista Párt és a hozzá kapcsolódó irodalmi mozgalom számára a „drôle de guerre" és a hitlerista megszállás évei (1939—1945) végső fokon rövid — igaz, nagy megpróbáltatásokkal terhes — közjátékot, legális életüknek csupán időleges megszakítását jelentették. A hitlerista rendszer 1933 elején bekövetkezett uralomrajutása egy évtizednél hosszabb időre szorította illegalitásba a kommunista pártot és irodalmát, de maga a német proletárirodalom mégis a legalitás körülményei között alakult ki és érte el fejlődésének elég magas fokát. Kelet-Európában, Csehszlovákia kivételével, még a formális polgári demokrácia sem létezett a két világháború közötti időszakban. A román, a magyar, a lengyel, a bolgár, a jugoszláv, a görög, a balti kommunista pártok a mély illegalitás körülményei között vezették népeik felszabadulási küzdelmeit. Ezekben az országokban a proletárirodalom az általános politikai helyzetnek megfelelően sajátos körülmények között alakult ki és fejlődött. Ezek a körülmények különben még Kelet-Európában is országról országra jellegzetes eltéréseket mutattak, de a legális pártok vezette irodalmakkal szemben mégis minden ilyen irodalomra jellemző közös vonásokat állapíthattunk meg.

A bolgár proletárirodalmat nemcsak azért választottuk az ilyen, illegális típusú proletárirodalom példájaként, mivel egyedül ennek az irodalomnak a története áll rendelkezésünkre.[62] Ezen túlmenően úgy tűnik, hogy a bolgár proletárirodalom bizonyos történelmi adottságok folytán viszonylag teljesebben tükrözi az ilyen irodalmak vonásait, és teljesítményeiben, tömeghatásában is kiemelkedik a kortársi kommunista testvérirodalmak közül. Ennek nem az az oka, mintha a két világháború közötti

---

[59] „Linkskurve", 1930. okt., idézi K l j u s c h n i k, „Kunst und Literatur" 1958/6. sz. 626.

[60] F r a n z i s k a A r n d t, *Viele Quellen — ein grosser Strom*, „Neue Deutsche Literatur", 1960. 2. sz. Az „Arbeitsgruppe zur Erforschung der proletarisch-revolutionären Literatur Deutschlands" a német proletárirodalom hagyatékának tudományos feltárására alakult. Újabban a Deutsche Akademie der Künste keretében működik.

[61] *Zur Geschichte der sozialistischen Literatur in Deutschland zwischen 1917 und 1933.* Ausgearbeitet vom Kollektiv der wissenschaftlichen Mitarbeiter der Arbeitsgruppe F. A l b r e c h t — K. K ä n d l e r — A. K l e i n — E. M e h n e r t. Különnyomat a „Weimarer Beiträge-Zeitschrift für deutsche Literaturgeschichte", 1960/4. számából, 780—816.

[62] A modern bolgár irodalom történetét a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának szlavisztikai intézete adta ki: *Очерки болгарской литературы XIX—XX веков.* Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1959.

Bulgária politikai viszonyai kedvezőbbek lettek volna a többi kelet-európai országok viszonyainál. Egyetlen adat megcáfolja ezt a feltevést: az 1919-ben megalakult bolgár kommunista párt, 1923-ban történt betiltásától az 1944. szeptember 9-i fegyveres felkelésig, szakadatlanul mély illegalitásban működött. A legújabbkori bolgár történet néhány sajátossága azonban kellő magyarázatát adja a bolgár proletárirodalom viszonylagos erejének. Ilyen sajátosságok közé tartozik az, hogy Bulgária csak 1878-ban vívta ki függetlenségét s szabadult fel a török megszállás alól. A felszabadító harc folyamán kialakult forradalmi-demokrata ideológia, melynek legkiemelkedőbb képviselője Hriszto Botev volt, tovább hatott a fiatal bolgár kultúrában. Oroszországon kívül egyedül a bolgár munkásmozgalomban következett be már a XX. század elején a szociáldemokrata párt forradalmi balszárnyának, a „tyesznyákoknak" ideológiai és szervezeti elkülönülése az opportunistáktól. A Blagojev vezette „tyesznyákok" ideológiai tisztázó munkájukban állandó érdeklődést mutattak az irodalom és az esztétika kérdései iránt. Ennek folytán a bolgár proletárirodalom már a kilencvenes évektől kezdve az első világháború végéig terjedő időszakból számottevő szocialista irodalmi és marxista kritikai hagyatékra támaszkodhatott.[63] Egy másik pozitív tényezőt is meg kell említenünk. A bolgár nép hagyományos barátsága ez nagy testvérével, az orosz néppel, amely az oroszországi munkásmozgalommal, a haladó, majd szocialista orosz irodalommal való szoros kapcsolataiban folytatódott. Ezt egyaránt elősegítette a két ország földrajzi közelsége és a bolgár nyelv közeli rokonsága az orosz nyelvvel. Amennyiben a rendelkezésünkre álló töredékes adatok alapján egyáltalán lehetséges ilyen összehasonlításokat tennünk, úgy tűnik, hogy a kelet-európai országok közül Bulgáriában terjedt el fordítások és értékelések formájában a legintenzívebben a szovjet irodalom, és így hatása is a lehető legközvetlenebb és legmélyebb volt.

Mindezek a bolgár munkásmozgalom alakulását meghatározó tényezők kedvezően hatottak ki a bolgár proletárirodalomra is. Minden más ilyen irodalommal ellentétben az 1890—1918-as időszakból már kialakult szocialista író-kádereket örökölt, és már ebben az első periódusban jelentkezett Bulgáriában a marxista kritika is.

Milyen történelmi keretben fejlődik a bolgár proletárirodalom? Néhány vonással felvázoljuk Bulgária politikai fejlődését az első világháború végétől az 1944. szeptember 9-i felkelésig.

Az első világháborút, a központi hatalmakkal szövetséges Bulgária vereségét, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmét követő időszakban Bulgáriában is nagy osztályharcok bontakoztak ki. Már 1919-ben — az elsők között — megalakult a Bolgár Kommunista Párt. A burzsoázia a tömegek nyomása alatt engedményekre kényszerült. A Parasztszövetség vezetőjének, Alekszandr Sztambolinszkijnek elnökletével haladó politikai programot hirdető kormány alakult. A reakciós elemek ezt a kor-

---

[63] Blagojev kritikai írásainak gyűjteménye: Д. Благоев, *Литературно-критически статьи*, София, изд. на БКП, 1951.

mányt 1923 júliusában államcsinnyel megbuktatták, és ezzel Bulgária már a fasizálás és a nyílt terror útjára lépett. Az új terrorrezsim ellen ugyanennek az évnek szeptemberében a Kommunista Párt fegyveres felkelést szervezett, amelyet a reakciónak sikerült vérbe fojtania. A Kommunista Párt illegalitásba szorult. 1927-ben megalakult a legális Munkáspárt, amely a kommunista párt közvetlen irányítása alatt működött. 1929-ben Bulgáriára is kiterjedt a gazdasági világválság, és annak radikalizáló hatása alatt az 1931-es választásokból az ellenzéki polgári pártok kerültek ki győztesen. De még a valójában csak látszat-demokratizálást végrehajtó új polgári kormányt is elsöpörte 1934-ben egy újabb államcsíny. 1934-től kezdve a felszabadulásig, Bulgáriában nyílt terrorrendszer uralkodott.

Ebben a keretben fejlődött a bolgár proletárirodalom. A háború utáni nyílt osztályösszeütközések és a tömegek által kiharcolt viszonylagos szabadságjogok lehetővé tették, hogy a Bolgár Kommunista Párt körül tömörült írók idősebb nemzedéke (Poljánov, Bakłanov, Todor Pavlov stb.) mellett felsorakozzék az új írónemzedék, amely már ebben az időszakban olyan nagy forradalmár költőt adott, mint a fiatalon elhunyt Hriszto Szmirnenszkij.[64] Ebben az időszakban a Kommunista Párt legális politikai és irodalmi sajtóval rendelkezett. Hriszto Szmirnenszkij és társai költészetében a háborúellenes téma mellett már ekkor jelentkezett a Szovjetunió, a nemzetközi munkásmozgalom témája, és a kezdeti elvont, szimbolikus, allegorikus ábrázolásmód mellett megjelent a hazai valóság, a munkások és a parasztok életének realista bemutatása. Ezeknek az elemeknek az alapján tekintik a bolgár irodalom történetének szerzői Szmirnenszkijt az első olyan bolgár kommunista költőnek, akinek művében lényegében már megtestesültek az új alkotási módszer, a szocialista realizmus jellemző vonásai.[65]

Gazdagon jelentkezett ebben az új proletárköltészetben az 1923-as szeptemberi felkelés témája, olyanannyira, hogy az egész irodalmi áramlatot „szeptemberi irodalomnak“ nevezték el.

Az új erők beáramlása a fiatal bolgár proletárirodalomba meggyorsult az 1929-es válság idején. Tehetséges költők jelentkezése mellett — ezekben az években közölte első verseit Nyikola Vapcarov,[66] fejlődésnek indult az elbeszélő próza is. Az 1934-es fasiszta államcsínyig a proletárirodalom saját folyóiratokkal is rendelkezett. 1932-ben megalakult a proletárírók szervezete, „A munka és a harc íróinak szövetsége“. 1934 után a legális lehetőségek mindinkább leszűkültek, saját, proletárirodalmi orgánumaik a bolgár kommunista íróknak már nem lehettek, s publikálási lehetőséget csak a demokratikus irodalmi sajtóban találtak. Erre azonban biztos alapot adott az a tény, hogy a harmincas évek elejétől kezdve Bulgáriában is megvalósult a demokrata írók antifasiszta egységfrontja, amelyben a kom-

---

[64] Смирненский, *Избранное (стихи и проза)*, Гослитиздат, Москва, 1954; életéről és művéről lásd Г. Каравелов, *Христо Смирненски, Биографичен очерк*, Български писател, София, 1955.

[65] *Очерки болгарской литературы* ...., 331.

[66] Н. Вапцаров, *Песни о человеке (избранные стихи)*, Гослитиздат, Москва, 1952.

munista írók vezető szerepet töltöttek be. A bulgáriai irodalom fejlődésében ez a demokratikus és antifasiszta tábor szilárd frontot alkotott a dekadens áramlatokkal szemben, amelyeket a bolgár szimbolizmus és az úgynevezett „tiszta művészet"-csoport képviselt, valamint a nyíltan nacionalista és reakciós irodalommal szemben is. Akár Franciaországban és Németországban, (a jelenség általános és szinte minden európai országban kimutatható), Bulgáriában is sikerült a realista, majd a proletár forradalmi irodalomnak szövetségeseket szereznie a modernizmus képviselői köréből. Ebben a tekintetben jellemző Ljudmil Sztojanovnak, a nagy bolgár költőnek és prózaírónak a fejlődése.[67] Sztojanov irodalmi tevékenységét még az első világháború idején kezdte meg. A szimbolisták csoportjához tartozott, majd, a húszas évek közepén, revideálta esztétikai pozícióit, és alkotásaiban a realista elemek jutottak túlsúlyra, közéleti tevékenységében pedig hazájában és nemzetközi téren aktív résztvevője volt az antifasiszta és békevédelmi harcnak. Részt vett a párizsi és spanyolországi kultúrvédelmi írókongresszusokon is. Mint az orosz irodalom hivatott ismerője és fordítója, Sztojanov a nagy klasszikusok mellett szovjet írók és költők műveit is tolmácsolta bolgár nyelven. Bonyolult művészi és állampolgári fejlődésének során Sztojanov már a felszabadulás előtt a proletárírók szövetségesévé lett, műveit pedig forradami, demokrakus és szocialista eszmék hatották át. Mindez megkönnyítette számára a felszabadulás után a szocialista realizmus érvényesítését alkotásaiban. Sztojanov is egyik példája annak a következetes fejlődésnek, amely a régi nemzedék íróinak legjobbjait mint szövetségeseket és útitársakat a proletariátushoz elvezette, és művészetüket is megtermékenyítette a szocialista humanizmus eszméivel. A bolgár proletárirodalom legnagyobb teljesítményeit a költészetben Szmirnenszkij után Georgij Karaszlavov, Hriszto Radevszkij, a második világháború idején az ellenállási mozgalomban a bolgár nép felszabadulásáért életét áldozó Nikola Vapcarov, a prózában pedig Orlin Vasziljev képviselték.

A francia és német, illetve a bolgár proletárirodalmak fejlődésének vázlatos rajza feltehetően nemcsak arra alakalmas, hogy ezen irodalmi áramlat két jellegzetes „típusának" létezését bizonyítsa. Módot és alkalmat ad arra is, hogy e két „típus" közös vonásait és külön-külön jellemző sajátosságait felismerhessük.

Az alapvető eszmei azonosságból kell kiindulnunk. Mindezek az irodalmak a kommunista pártok eszmei és szervezeti vezetése alatt alakultak ki, és éppen ezért kellett osztozniok e pártok sorsában. De a legalitás körülményeinek meghatározó szerepe mellett számos más árnyaló tényezőt is tekintetbe kell vennünk. Azt már láttuk, hogy a nyugat- és középeurópai kommunista pártok legalitása sem volt állandó a két világháború közötti időszakban. Az NKP legalitásának véget vetett a hitleri diktatúra időleges győzelme (1933), amely nemcsak az ellenforradalmi reakció szennyes hullámával árasztotta el hamarosan szinte egész Európát, hanem az egyes

---

[67] Л. Стоянов, *Избрани произведения*, Т. 1—6, Болгарски писател, 1953—1956; *Избранное*, Госполитиздат, Москва, 1953; fejlődéséről: Д. Ф. Марков, *Людмил Стоянов. Творческая эволюция Стоянова-поэта от символизма к реализму*, „Ученые записки Института Славяноведения, Т. 3, 1951.

megszállás alá kerülő országokban még a demokratikus szabadságjogok írmagját is kiirtotta. A szocializmus és a demokrácia elleni hadjáratában a hitleri fasizmus hűséges szövetségesekre talált az egyes országok reakciós burzsoá köreiben. Ennek példája az, hogy a Francia Kommunista Pártot, még a hitleri megszállás előtt, a „radikális“ Daladier-kormány tiltotta be.

Magát a polgári demokráciát, mint mindig, minden illúzió és szépítés nélkül kell vizsgálnunk akkor is, amikor a proletárirodalmak sorsát követjük nyomon. Még Franciaországban is, amely pedig a polgári demokrácia klasszikus országa az európai kontinensen, a kommunista pártra, vezetőire és híveire, a pártot követő értelmiségiekre nemegyszer csapott le a kemény és kegyetlen terror. Ez történt például a Ruhr-vidék megszállása, a marokkói háború, a nagy gazdasági válság idején stb.

Ha lehet, még gyakoribbak és még kíméletlenebbek voltak a demokratikus hagyományokat nélkülöző „demokratikus“ weimari köztársaság „túlkapásai“ a német proletárirodalom képviselőivel szemben. Különösen a munkásírók életrajzának vissza-visszatérő motívuma az, hogy „irodalmi hazaárulásért“ („literarischer Hochverrat“) vagy ilyen hazaárulás kísérletéért megjárták a politikai bűnözőkre kimért várfogságot. Idézzük ennek a Németországra „tipikus“ írói útnak egy epizódusát Hans Marchwitza német kommunista munkásírónak az 1935-ös párizsi kultúrvédelmi kongresszuson tartott beszédéből: „Azonnali hatállyal elbocsátottak, mivel vezetője voltam egy sztrájknak. Ekkor megírtam lapunknak az üzemben szerzett tapasztalatainkat. Akkoriban rövid elbeszélésekkel próbálkoztam, amelyek meg is jelentek nyomtatásban. A legnagyobb örömöm az volt, amikor munkástársaim megveregették a vállamat: »Jól megírtad, Hans. Ne sajnáld őket, cserdíts oda ezeknek a kizsákmányolóknak.« Negyvenéves koromban írtam meg első regényemet.[68] Oh, nem tolvaj- vagy detektívregényt, hanem egy Ruhr vidéki felkelés történetét. Az akkori kormány hamarosan betiltotta könyvemet, és engem majdnem bedutyiztak. Azt mondták: a szerző művészi eszközökkel fejez ki államellenes tartalmat, a könyv annál veszélyesebb. Pedig csak az igazságot írtam, egy igaz történetet, amelyet bármikor ellenőrizni lehet.“[69]

Az igazságért vívott harcukért és az igazság megírásáért sorra megismerkedtek a weimari köztársaság börtöneivel olyan írók, mint Ernst Toller, Willi Bredel és sok más társuk.

Ugyanakkor a formális polgári demokrácia, viszonylagos szervezkedési és sajtószabadságával igen alkalmas volt arra, hogy demokratikus illúziókat ébresszen és tápláljon az értelmiségi körökben, fokozza az értelmiségiek individualizmusát. A polgári sajtó és könyvkiadás óriási számbeli és anyagi túlsúlya a kommunista pártok több mint szerény lap- és könyvkiadási lehetőségeihez képest, nagymértékben kiszolgáltatta a haladó írókat is a polgári kiadóknak, és mivel egyes kiadók, üzleti érdekeiknek megfele-

---

[68] Ez a regény a *Sturm auf Essen.*

[69] Hans Marchwitza, *Rien que notre expérience* (Discours prononcé au Congrès des Ecrivains) „Commune“, 3e année, 1935. okt. 26.

lően, időnként haladó jellegű műveket is kiadtak, ez megint csak az írók és művészek illúzióit táplálta.

Árnyaltan kell vizsgálnunk a másik „típus“, az illegalitásba szorított kommunista pártok vezetése alatt kialakuló proletárirodalmak konkrét fejlődési körülményeit is. Itt tekintetbe kell vennünk egy rendkívül fontos tényezőt, amelynek példáját már láttuk a bolgár fejlődés kapcsán. Tudniillik, a bolsevik párt példáján okuló kommunista pártok minden egyes országban igyekeztek összekapcsolni az illegális pártmunkát a legális munkával, és erre, gyakran a legsanyarúbb körülmények között is módot találtak. A kommunista pártok kezdeményezésére kialakult demokratikus tömegszervezetek, munkás- és parasztpártok, nemzeti-forradalmi szervezetek sajtója adott időnként megnyilvánulási lehetőségeket a forradalmi pártirodalmak számára olyan körülmények között, amikor nyílt sisakkal, saját forradalmi zászlajuk alatt már egyáltalán nem léphettek fel.

A legális lehetőségek bizonyos mértékben meg is szaporodtak, miután a francia népfront tapasztalatain okulva a Komintern hetedik kongresszusa kidolgozta a széles antifasiszta és népfronti politikai stratégiáját és taktikáját. Az illegális kommunista pártok fokozottabb figyelmet szenteltek a legális munkának, és ennek érdekében fokozatosan felszámolták a tömegkapcsolataikat akadályozó szektás megnyilvánulásokat. Különben is, ahogy a polgári demokrácia sem jelentette azt a bizonyos „abszolút írói szabadságot“, amelynek abszurditását oly meggyőzően leplezi le Lenin, az egyes olyan országok politikai helyzete, ahol a kommunista pártok illegalitásban küzdöttek, sem volt mindig egyformán nyomasztó. Még az ilyen országokban is előfordultak olyan helyzetek, amikor a jogtiprás és a terror valamit enyhült, és amikor a forradalmi írásművészet is inkább utat talált a nyilvánosság felé. Mindenesetre a forradalmi szépíróknak és kritikusoknak, amennyiben egyáltalán szóhoz akartak jutni hazájukban, nemritkán kellett élniök a két világháború között is az „átkos ezopuszi nyelvvel“, amelyről Lenin beszél. Egyes proletárirodalmakban kettőség alakult ki. Az otthon élő kommunista írók úgy írtak, „ahogy lehetett“; természetesen nem elvi engedményeket tettek, hanem a legális közlés érdekében burkoltan fejezték ki mondanivalójukat. Azok a kommunista írók pedig, akik emigrációba kényszerültek és külföldön adták ki egyes műveiket, nyíltan kommunista szellemű könyveket írtak. A legális és az illegális kommunista irodalmak életkörülményeit a konkrét történelmi fejlődés egyes esetekben váratlanul megváltoztatta, többnyire negatív, de egyes esetekben, kivételesen, pozitív irányban is. Például, miközben a német proletárirodalom léte gyakorlatilag lehetetlenné vált a hitleri Németországban, egyes olyan országokban, amelyek kommunista pártjai már hosszú évek óta illegalitásban éltek, viszonylagosan (persze, igen-igen viszonylagosan) továbbra is megmaradtak korlátozott legális megnyilvánulási lehetőségek. Annak illusztrálására, hogy ez a fejlődés országonként mennyire „egyedi vonásokat“ mutat, érdemes lesz itt a magyar és a lengyel proletárirodalom példáját idézni, amelyekben nagy súllyal szerepelnek az ún. „emigráns“ irodalom képviselői, akik közül a legtöbben a Szovjetunióban élték száműzetésük éveit, ott írták meg műveiket, s ezek többnyire előbb jelentek meg orosz nyelven és a Szovjetunió más nyelvein is, mint a szerző anyanyelvén.

Figyelemreméltó ágai a proletárirodalmak áramlatának a japán és kínai proletárirodalmi törekvések. A japán forradalmi proletárirodalom eredményeiről már a szovjet írók 1934-ben megtartott első kongresszusán szó esett, amikor is az egyik szovjet felszólaló a következőképpen nyilatkozott a japán proletárirodalomról: „Ha megkérdeznek, mit tartok legjobbnak a proletárirodalomban a Szovjetunió határán túl, őszintén megvallom: a japán proletárírók műveinek egész sorát. Vegyük Kobayashit,[70] aki rövid elbeszéléseket írt az 1928-as letartóztatásokról. Olvastam, ahogy munkásaink is olvasták ezeket az elbeszéléseket. Ha pedig ugyanennek a Kobayashinak a »Rákkonzervhajó« című elbeszélését vesszük, meg kell mondanom, hogy számomra, aki nyomon követem a tudományos szakirodalmat, ez a mű többet mondott a japán proletariátus helyzetéről, mint az egész szakirodalom...“[71] A szovjet írókongresszuson felszólalt japán küldött, Hidsikato, is rendkívül érdekes adatokat közöt beszédében a japán proletárírók mozgalmáról, a munkásmozgalommal való kapcsolatairól, Kobayashi halálának körülményeiről, valamint egy másik nagy japán proletáríró, Tokunaga műveiről.[72]

Az 1934-es szovjet írókongresszuson már kialakult proletárirodalmi mozgalomról számolhatott be a kínai írók képviselője, Emi Sziao is:

„Az idősebb kínai írók legnagyobbika, Lu-Szin, akit a kínai Csehovnak neveznek, nagy szerepet játszik a kínai irodalom baloldali forradalmi áramlatában. A munkások és a dolgozó tömegek forradalmi platformján áll, és kérlelhetetlen harcot folytat minden reakciós csoportosulás ellen, amely a fehér irodalmi irányzatot szolgálja, amely támadja a baloldali mozgalmat és hazugsággal, csalással támogatja a Kuomintangot a szovjet terület elleni hadjárataiban. Meg kell mondanunk, hagy ez az író valóban erélyesen támogatja a fiatal nemzedéket. Publicisztikai cikkeiben és politikai fellépéseiben Lu-Szin a Szovjetuniót védelmezi, és fellép az imperializmus kiszolgálóinak minden szovjetellenes rágalma ellen. Lu-szin tevékenysége erős befolyást gyakorol a széles dolgozó tömegekre. Ellenségeink számára veszélyt jelent, de a forradalmi erők megbízható vezetőre találtak személyében az irodalmi arcvonalon. Lu-Szin elvtárs részt kívánt venni ezen a kongresszuson, amelyre meghívást kapott. Sajnos nem tehetett eleget ennek a meghívásnak. Önök tudják, hogy miért.[73] Ezt az írót meg kellett itt említenünk. Egy másik író, Mao-dun, mély illegalitásban él. Kínában nagy tekintélynek örvend. Nem sorolom fel itt könyveit. Csak azt említem, hogy a »Tavaszi selyem« című könyvéből film készül. Még az üzleti célokat

---

[70] Kobayashi Takiji (1903—1933) a japán proletárirodalom kiemelkedő képviselője. Börtönben halt meg.

[71] *Kongress der Sowjetschriftsteller. Schlussworte,* „Neue Deutsche Blätter“, 1. Jahrg. 1934/12. sz.

[72] *Kongress der Sowjetschriftsteller. Diskussionsreden.* Hitsikato (Japán) „Neue Deutsche Blätter“, 1. Jahrg. 1934/12. sz.

[73] Ebben az időben Lu Szinnek, aki Csang Kaj-sek ellenforradalmi fellépése után tiltakozásul lemondott a kantoni egyetemen viselt állásáról és Sanghajba költözött, bujdokolnia kellett az üldöztetés elől.

Lásd H. T. Федоренко, *Китайская литература, Очерки по истории китайской литературы,* Гослитиздат, Москва, 1956, 473.

követő folyóiratok is kénytelenek íróink műveit közölni, különben nehezen találnának olvasókra. Az utóbbi időkben jelent meg Mao-dun nagy könyve, a »Hajnalhasadás«. Ez a könyv a Csang Kaj-sek és a Fi Ju-sian közötti polgárháború eseményeit ábrázolja. Mao-dun leírja a kínai és a külföldi kapitalisták versengését, leír egy selyemszövödei sztrájkot és bemutatja a kommunista sejt szerepét ebben a sztrájkban. Leír egy parasztfelkelést is. Ellenségeink kénytelenek elismerni, hogy ezek a könyvek a modern irodalom csúcsteljesítményeit jelentik."[74] A kínai proletárirodalom hőskorát idézte fel Nyikolaj Tyihonov 1954-ben, a második szovjet írókongresszuson „A világ jelenkori haladó irodalmáról" tartott jelentésében: „Amikor a szovjet írók első kongresszusán felszólalt Kína küldötte, közölte, hogy Lu-Szin, a nagy kínai író, ismeretes okból, nem vehetett részt ezen a kongresszuson, és hogy egy másik kiváló író, Mao-dun sok más íróval együtt mély illegalitásban él, Dzsou Si, Hu En-pin, Bai Man, majd Ciu Ciu-bo és sok társuk »vérükkel írták meg a kínai forradalmi proletárirodalom történetének első oldaiát« (Lu Szin). De már akkor, húsz évvel ezelőtt, ott láthattuk Lu Szin körül kortársainkat és barátainkat: Mao Dunt, Go Mo-zso-t, Lao Se-t, Ke Dzsun-pint-t, Emi Sziaot... és másokat, akik ma is folytatják a nagy kínai irodalom művét."[75]

A kínai proletárirodalom története, amelynek viszonylag részletes ismertetése rendelkezésünkre áll N. F. Tedorenko orosz nyelvű kínai irodalomtörténetében[76], a kínai történelem, kultúra és irodalom alakulásának következtében rendkívül sajátos vonásokat mutat. Valójában a kínai proletárirodalom vívta meg és vezette győzelemre a döntő harcot a modern értelemben vett irodalomért. Le kellett küzdenie a hagyományos, külön, nem beszélt nyelvvel, szigorú ábrázolási, műfaji és stiláris hagyományokkal rendelkező régi irodalmi kánonokat, amelyek mind az élő népi nyelvtől, mind a szélesebb olvasóközönségtől távol álltak, s csak a beavatottak szűk köre számára voltak érthetők és élvezhetők. A proletárirodalom a kínai forradalom harcaiban alakult ki, és mindvégig aktív tényezője volt ennek a harcnak. Akárt a kínai proletariátus és a kínai dolgozó nép, a kínai proletárirodalom is súlyos véráldozatokat hozott az imperialisták és kiszolgálóik, a Kuomintang-klikk elleni küzdelemben. De ebben a küzdelemben alakultak ki elszánt és edzett káderei is, akik a mai kínai irodalom idősebb nemzedékét, derékhadát alkotják.

A két világháború közötti időszakban számos, itt nem említett európai és Európán kívüli irodalomban is kicsíráztak, többé-kevésbé gazdagon, a proletárirodalom elemei, amelyek azután, a második világháború utáni időszakban hozták meg gazdag termésüket. Ez a helyzet például Angliában, Ausztráliában, Hollandiában, Norvégiában, Svédországban, Izlandban stb. Úgy tűnik, hogy az Egyesült Államokban viszont éppen a két világháború közötti időszakban érte el a közvetlenül kommunista eszmeiségű irodalom

---

[74] *Kongress der Sowjetschriftsteller. Diskussionsreden. Emi Siao.* (China) „Neue Deutsche Blätter", 1. Jahrg. 1934/12. sz.

[75] *Доклад Н. Тихонова: Современная прогрессивная литература мира,* „Второй съезд советских писателей, 421.

[76] Fedorenko, *i. m.*, az „Irodalmi forradalom"-ról szóló fejezet (162—205.), valamint a Lu Szinről, Go Mo-zso-ról és Mao Dunról szoló monografikus fejezetek. (457—590.).

és még inkább a kommunista eszmék megtermékenyítő irodalmi hatása azóta még túl nem haladott csúcspontját. Ez érthető is, ha arra gondolunk, hogy az 1929-es nagy gazdasági világválság Amerikában robbant ki, és dramatikus, tragikus fejleményeivel egyik napról a másikra döntő módon megcáfolta a „prosperity" mitoszát. Erre reagáltak az amerikai irodalom egészséges erői. Jellemző dokumentuma ennek a helyzetnek S. Dinamov 1937-ben megjelent tanulmánya „Az amerikai irodalom újjászületéséről"[77].

A két világháború közötti proletárirodalmak történetét egyelőre nemzeti és nemzetközi viszonylatban csak töredékesen ismerjük. Amikor majd kibontakozik ennek a hatalmas irodalmi mozgalomnak teljes képe, nemcsak a szocialista realizmus keletkezés- és fejlődéstörténetének egyik legfontosabb fejezete fog feltárulni előttünk. A proletárirodalmak alapos ismerete egyben a kommunista pártok által vezetett felszabadító mozgalmak sok mozzanatára is fényt fog vetni. Ez érthető is, hiszen amint maga az emberiség sem ismer a nemzetközi proletármozgalomhoz mérhető szervezett és tudatos történelemformáló erőt, úgy az irodalmak történetében is példa nélküli ez a mozgalom, amelyhez hasonló mérvű tudatossággal, áldozatkészséggel és szervezettséggel még nem szolgálta az irodalom a haladás, a szabadság és a humanizmus ügyét.

LITERATURILE PROLETARE ÎN CONDIŢIILE LEGALITĂŢII ŞI ILEGALITĂŢII

(R e z u m a t)

Studiul — capitol al unei lucrări de proporţii mai mari despre problemele cercetării comparative a literaturii muncitoreşti — porneşte de la definirea literaturilor proletare ca un curent literar de esenţă comunistă, închegat pe plan naţional şi internaţional în perioada dintre cele două războaie mondiale, sub directa influenţă ideologică şi organizatorică a partidelor comuniste, în numeroase ţări europene (Franţa, Germania, Romînia, Cehoslovacia, Bulgaria, Ungaria, Polonia etc.) şi în unele ţări din Asia (China şi Japonia).

Autorul, referindu-se la unele lucrări anterioare — în special la studiul *„A proletárirodalmak a két világháború között"* (Literaturile proletare în perioada dintre cele două războaie mondiale), publicat în numărul 4/1961 al revistei „Korunk", şi la seria de articole despre istoricul literaturii muncitoreşti din ţara noastră, publicate în anii 1958—1961 în săptămînalul „Utunk" —, arată că în ştiinţa literară marxistă s-a ajuns la clarificarea trăsăturilor generale ale literaturilor proletare şi este îndeobşte recunoscută necesitatea studierii aprofundate a acestui curent, atît în ce priveşte dezvoltarea fiecărei literaturi naţionale în parte, cît şi pe planul relevării trăsăturilor comune, a paralelismelor, a legăturilor şi influenţelor reciproce pe plan internaţional.

Studiul „Literaturile proletare în condiţiile legalităţii şi ilegalităţii" este o încercare de a schiţa tipologia acestor literaturi, relevînd trăsăturile specifice pe care le arată fiecare dintre ele în urma condiţiilor concrete istorice. Aceste trăsături specifice sînt de fapt formele de manifestare ale trăsăturilor comune care caracterizează literaturile proletare din diferite ţări.

În scopul elucidării acestor probleme autorul porneşte de la caracterizarea comparativă a trei literaturi proletare europene: cea franceză şi germană, ca exemple ale literaturilor proletare de *tip legal* şi cea bulgară, ca exemplu al literaturilor proletare de *tip ilegal*, făcînd bineînţeles referiri frecvente şi la alte literaturi.

În ce priveşte literatura proletară din Franţa se arată o serie de trăsături specifice ale acestui curent, ca legăturile de continuitate cu tendinţele progresiste, anticapitaliste şi

[77] S. D i n a m o v, *La renaissance de la littérature américaine*, „La littérature internationale", 1937/2. sz.

populare din perioada istorică precedentă, urmările pozitive asupra evoluției ideologice și estetice ale trecerii pe poziții marxiste și aderării la Partidul Comunist Francez a unor scriitori formați la școala realismului și naturalismului (aici se insistă în special asupra lui Barbusse); rezolvarea justă a problemei tradiției și inovației în noua literatură de esență comunistă; rolul unor scriitori de proveniență muncitorească în cadrul literaturii proletare franceze etc.

Exemplul celei de „a doua generații" a scriitorilor comuniști francezi (Aragon, Eluard etc.) oferă prilej pentru elucidarea drumului care duce de la diferitele curente moderniste, în special de la *suprarealism*, la realismul socialist în cazul unor artiști formați în cadrul acestui curent, care însă, în cursul clarificării lor ideologice și situării lor pe pozițiile de luptă ale partidului comunist, ajung la convingerea că pe lîngă acțiunea lor cetățenească ei trebuie să servească cauza proletară și prin arta lor, și recunosc că arta comunistă nu poate să fie o artă formalistă, de experimentare gratuită, ruptă de mase, ci numai o artă profund realistă care unește elanul revoluționar cu accesibilitate și eficiență, fără însă să renunțe la scrutarea drumurilor noi în arta contemporană.

În comparație cu literatura proletară franceză, literatura din Germania arată, pe lîngă asemănările de bază, o serie de trăsături distinctive care își au explicația în condițiile concrete în care această literatură s-a născut și s-a dezvoltat, și în tradițiile întrucîtva deosebite ale literaturii germane față de cea franceză.

În Germania lieratura proletară, care s-a închegat ca un curent de sine stătător în anii 1928—1933, și-a recrutat cadrele în primul rînd dintre scriitorii și poeții curentului *expresionist* german, care a avut o aripă radicală, antirăzboinică (Becher, Brecht etc.). Un fenomen caracteristic literaturii proletare germane este de asemenea numărul relativ mare al scriitorilor muncitori ieșiți din rîndurile membrilor de partid care activau în presa de partid, trecînd în evoluția lor prin școala scrisului comunist de la corespondenți voluntari și redactori la creația beletristică (W. Bredel, Hans Marchwitza etc.). Relativa bogăție a acestei literaturi se explică prin faptul că Partidul Comunist German a devenit din punct de vedere organizatoric și al influenței de masă partidul comunist cel mai puternic, după P.C.U.S., în Europa. P.C.G. a dispus de o rețea largă de organe de presă, de edituri și organizații culturale proletare care au oferit cadrul necesar pentru o largă mișcare literară. În presa comunistă germană s-au desfășurat, în anii 1930—1933, discuții largi cu privire la liniile de dezvoltare ale literaturii proletare (discuția despre reportaj, discuția cu pivire la valoarea estetică a noii literaturi etc.), care au contribuit la elaborarea principiilor esteticii realismului socialist.

Condițiile de activitate legală a partidelor comuniste au permis dezvoltarea unei mișcări literare comuniste destul de largi și destul de bogate. Aceste literaturi s-au bucurat de posibilitatea afirmării directe a crezului comunist al scriitorilor. În Franța, cu excepția anilor de ocupația hitleristă, literatura comunistă s-a dezvoltat permanent în aceste condiții. În Germania însă, venirea la putere a dictaturii fasciste hitleriste a pus capăt legalității partidului, a desființat libertățile democratice, așa încît literatura proletară germană s-a maturizat în emigrație, iar evoluția ei legală a putut fi reluată abia după eliberarea Germaniei de către Armata Sovietică, în special în Republica Democrată Germană.

Intr-o serie de țări partidele comuniste au fost împinse în ilegalitate și, în tot cursul perioadei dintre cele două războaie mondiale, au activat în condițiile ilegalității. Formarea și afirmarea curentului literaturii proletare în unele țări s-a desfășurat în aceste condiții, ceea ce a avut o serie de urmări asupra acestui curent și i-a imprimat unele trăsături specifice care deosebesc literaturile proletare de tip ilegal de cele de tip legal. Autorul exemplifică specificul literaturilor proletare de tip ilegal cu materialul literaturii proletare bulgare. Acest exemplu a fost ales în urma faptului că volumul *Schița dezvoltării literaturii bulgare în veacurile XIX—XX*, editat de către Institutul de Slavistică al Academiei de Științe a U.R.S.S., oferă o privire sintetică asupra literaturii bulgare contemporane, inclusiv asupra curentului proletar din această literatură. Literatura proletară bulgară, prin bogăția ei, permite să se releve trăsăturile acestui curent, cu valabilitate tipologică mai largă.

În literaturile proletare de tip ilegal se observă aplicarea de către partidele comuniste a metodei îmbinării activității legale cu cea ilegală. În ilegalitate, scriitorii legați de partid își afirmă pozițiile comuniste adaptîndu-se condițiilor concrete schimbătoare, politice și de cenzură, creînd, cînd există asemenea posibilități, organe de presă și edituri aproape des-

chis comuniste. În condițiile înăspririi persecuțiilor ei tind să-și creeze posibilități de manifestare în presa legală democratică și prin edituri cu acest caracter. În cazul unor literaturi proletare se observă de asemenea rolul important al literaturii în emigrație. În acest domeniu trebuie relevat în primul rînd azilul oferit de către U.R.S.S. pe baza internaționalismului proletar, scriitorilor comuniști persecutați și operelor lor.

Materialul privitor la literatura proletară bulgara este completat cu referiri la unele literaturi proletare de tip ilegal din Europa, precum și la literatura proletară din China și Japonia.

ПРОЛЕТАРСКИЕ ЛИТЕРАТУРЫ В УСЛОВИЯХ ЛЕГАЛЬНОСТИ И НЕЛЕГАЛЬНОСТИ КОММУНИСТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ

(Резюме)

Данная статья является главой из обширной работы по вопросам сравнительного изучения международной рабочей литературы. Автор исследует на материале пролетарской литературы Франции, Германии, Болгарии и некоторых других европейских и внеевропейских литератур (в особенности китайской и японской) некоторые закономерности коммунистического литературного движения периода между двумя мировыми войнами. Автор ставит своей целью выявить влияние легального и нелегального положения компартии на творчество и мировоззрение писателей, участвовавших в этом движении, и на литературный процесс в целом.

Автор стремится доказать, что возникновение и развитие литературных течений, вдохновляемых идеями коммунизма, было закономерным явлением, вызванным уровнем и потребностями классовой борьбы.

Несмотря на общие черты этих литератур, в каждой можно отметить особенности, которые объясняются двумя главными причинами. С одной стороны, надо учесть различия в национальных традициях и влияние этих традиций на литературное движение, которое являлось их приемником и продолжателем. С другой стороны, известное влияние оказали на развитие пролетарской литературы и конкретные общественно-политические условия каждого этапа исторического развития.

Параллельное изучение пролетарской литературы Франции и Германии способствует выявлению влияния национальных литературных традиций, ибо, в период возникновения пролетарской литературы, компартии этих стран боролись в условиях легальности.

Во Франции на фоне национальных традиций критический реализм и натурализм оказали известное влияние на первых писателей коммунистов. В дальнейшем имело место переход левого крыла сюрреалистов на позиции коммунизма и социалистического реализма.

В Германии не было такой непосредственной преемственности между реализмом и натурализмом с одной стороны и пролетарской литературой с другой; руководящая роль в формировании коммунистической художественной литературы принадлежала левым экспрессионистам и в отличие от Франции, немаловажную роль играл отряд рабочих — писателей, вышедших из рядов немецкого революционного пролетариата.

Пример болгарской литературы служит выявлению специфических черт коммунистических литератур „нелегального типа".

Это преимущественно пролетарская литература центральной и восточной Европы, Китая и Японии, стран, в которых компартии находились в данном периоде на нелегальном положении. Вследствие этого в данных странах не могла существовать легальная коммунистическая печать, не имелось легальных издательств. Однако, эти тяжёлые условия не могли воспрепятствовать возникновению коммунистического литературного движения, богатого замечательными произведениями, Конечно, авторы этих литератур приспособлялись к сложным условиям нелегальности. Фактически они работали на одном из леальных или полулегальных участков пролетарской классовой борьбы. В своих произведениях они пользовались „эзоповской речью" или печатали свои книги в эмиграции, чтобы обращаться к трудящимся своих стран с художественным словом, призывающим к борьбе и к вере в конечную победу.

LES LITTÉRATURES PROLÉTARIENNES DANS LES CONDITIONS DE LA LÉGALITÉ ET DE L'ILLÉGALITÉ

(Résumé)

L'article est un chapitre tiré d'un travail plus étendu consacré à l'étude comparative de la littérature ouvrière internationale.

L'auteur étudie, sur le matériel des littératures prolétariennes française, allemande et bulgare, avec de fréquentes références à d'autres littératures européennes et extra-européennes (spécialement à la littérature chinoise et japonaise), certains aspects des mouvements littéraires communistes, aspects liés aux conditions respectivement légale ou illégale des partis communistes, en relevant la répercussion de ces conditions sur l'oeuvre et sur les conceptions des écrivains ayant participé à ce mouvement dans la période d'entre les deux guerres mondiales.

L'auteur démontre que l'apparition et l'évolution de courants littéraires d'inspiration communiste dans de nombreux pays était un phénomène historique, déterminé par les nécessités et le niveau des luttes de classe. En partant des traits communs à toutes ces littératures, on peut constater cependant des particularités dues d'un côté aux traditions littéraires nationales dont les mouvements littéraires prolétariens étaient les héritiers et les continuateurs, et de l'autre à la situation politique et sociale concrète. L'analyse parallèle des littératures prolétariennes française et allemande permet de relever les traits spécifiques dus aux différences dans les traditions littéraires nationales, les deux partis communistes ayant développé leur activité durant la période de formation des littératures prolétariennes dans les conditions de la lutte légale. En France on constate en effet l'influence directe du réalisme et du naturalisme, et le passage de l'aile révolutionnaire des surréalistes au communisme et aux conceptions du réalisme socialiste. Par contre, en Allemagne a lieu, dans cette période, une rupture de continuité avec les traditions du réalisme et du naturalisme; le rôle prépondérant appartient aux écrivains et poètes venus de l'expressionisme radical et antimilitariste; de même, à l'encontre de la littérature prolétarienne française, en Allemagne nous sommes les témoins du rôle important joué par les écrivains issus directement des rangs du prolétariat et ayant passé par l'école du journalisme révolutionnaire.

L'exemple de la littérature prolétarienne bulgare offre la possibilité de relever les traits caractéristiques des littératures communistes de „type illégal".

Il s'agit, en l'occurence, des littératures révolutionnaires des pays de l'Europe centrale et orientale, ainsi que de celles du Japon et de la Chine, pays où les partis communistes „illégalisés" ont mené la lutte libératrice pendant toute cette période dans les conditions de la terreur contre-révolutionnaire, étant privés des libertés démocratiques bourgeoises, si modestes qu'elles fussent, et, partant, de la possibilité d'éditer leur propres journaux légaux, de fonder des maisons d'édition etc. Ces conditions extrêmement difficiles n'ont pu, cependant, empêcher la naissance de mouvements littéraires communistes dans ces pays, mouvements fertiles en oeuvres d'une haute tenue esthétique qui ont dû, bien entendu, s'adapter aux conditions compliquées de l'illégalité.

Les littératures prolétariennes de „type illégal" ont formé un des secteurs légaux et semi-légaux de l'activité des partis communistes en illégalité. Elles ont dû mettre en oeuvre des méthodes très variées, du langage „ésopique" dont parlait Lénine à la publication des livres à l'étranger, pour faire parvenir aux masses laborieuses de ces pays leur message de lutte et de foi humaniste.

FOAIA DUMINECII (1837)

Contribuţii la istoria presei romîneşti din Transilvania

de

IOSIF PERVAIN

La sfîrşitul secolului XVIII (1789—1795) şi în primele decenii ale veacului următor, transilvănenii fac repetate încercări de a scoate „novele" romîneşti[1].

Exemplul altor popoare le dovedise, mărturiseau unii deschizători de drum, „cum că a scrie gazete sau novele şi acele a le împărtăşi oamenilor neamului său e cea mai încuviinţată mijlocire a lumina noroadele cu întîmplatele ale altora fapte, a le abate de la rău şi a le aduce spre cele mai bune"[2]. Dintre încercările anterioare anului 1837 importantă este a lui Zaharie Carcalechi, care a tipărit la Buda, — în 1821, 1829—1830 şi 1834 —, *Biblioteca romînească*[3]. Revista a fost urmată, în 1837, de *Foaia duminecii, spre înmulţirea cei de obşte folositoare cunoştinţe, alcătuită de o soţietate a celor învăţaţi*[4]. O tovărăşie a cărturarilor din Braşov nu a existat în anii 1836—1837[5]. Prin urmare, problema condiţiilor care au dus la editarea *Foii duminecii* trebuie altminteri rezolvată.

După 1830, „deşteptarea naţională" a romînilor, maghiarilor şi a saşilor transilvăneni a luat avînt[6]. La romîni, lupta în direcţie naţională

---

[1] Vezi despre ele J a k a b E l e k, *Az erdélyi hírlapirodalom története 1848-ig* (Istoria literaturii periodice din Transilvania pînă la 1848), în „Értekezések a M. T. Akadémia nyelv- és széptudományi osztálya köréből", vol. X, nr. 9, Budapesta, 1882; J a n c s ó B e n e d e k, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria năzuinţelor naţionale romîneşti şi starea lor actuală), vol. II, Budapesta, 1899, p. 278—288; I. I. C h e n d i, *Începuturile ziaristicei noastre (1789—1795)*, Orăştie, 1900; D. P o p o v i c i, *La littérature roumaine à l'époque des Lumières*, Sibiu, 1945, p. 278—281, şi E. P o p, *„Societatea filosofească..." din 1795*, în „Transilvania", 77 (1946), nr. 1—4, p. 1—15.

[2] A l e x i e L a z a r u, *Înştiinţare*, în „Bibliografia romînească veche", vol. III, p. 104.

[3] Vezi I. L u p a ş, *Cea mai veche revistă literară romînească*, în „Anuarul Institutului de istorie naţională", vol. I (1922), p. 120—137.

[4] De la nr. 7 (14 august), semestrul II, înainte, acest titlu: *Foaie de duminecă spre înmulţirea cei de obşte folositoare cunoştinţe;* de la nr. 22 (29 mai), semestrul I, încolo „o soţietate a celor învăţaţi" devine „o soţietate de învăţaţi".

[5] Vezi şi N. I o r g a, *Istoria literaturii romăneşti în veacul al XIX-lea — de la 1821 înainte — în legătură cu dezvoltarea culturală a neamului*, vol. I, Bucureşti, 1907, p. 306.

[6] Pentru maghiari, vezi G á l K e l e m e n, *A kolozsvári unitárius kollégium története (1568—1900)* (Istoria colegiului unitarian din Cluj), vol. I, Cluj, 1935, p. 337 şi urm.;

a prins viaţă cu deosebire în trei centre: Blaj, Sibiu[7] şi Braşov. La Braşov negustorii cer „slobozenie", tocmai în deceniul 1830—1840, pentru deschiderea unei şcoli „spre podoaba naţii noastre", înfiinţează o însoţire de „cultură şi petrecanie" (1835), transformată cu timpul în Casină romînă, şi se lasă cuceriţi de ideile înaintate expuse de Bariţ în *Disertaţie despre şcoli, pentru toţi credincioşii de legea grecească din Braşov*[8]. Mărturii ca acestea l-au îndemnat pe Bariţ să scrie: „Iubiţi fii ai naţii, eu îndrăznesc a vă vesti, ca un fenomen neaşteptat, cum că în Braşov civilizaţia şi anumit rîvna de a vedea sporiu în literatură la ai noştri prinde rădăcini". Sub *ai noştri* autorul înţelege, în primul rînd, pe reprezentanţii negustorilor înstăriţi: fraţii Iuga, Rudolf Orghidan, G. Nica şi N. Nicolau, a căror dorinţă „fierbinte... de a folosi în tot chipul naţii sale" o laudă[9].

Cu unii dintre cei amintiţi (Orghidan, Iuga „cel mai mare" şi „cel mai tînăr" etc.), Bariţ şi T. Cipariu au discutat, în august 1836, „asupra ideei de a înfiinţa o foaie de literatură poporală în limba noastră, căci la vreo publicaţiune de cuprins politic astădată încă nu cuteza să cugete nici un romîn"[10]. În acelaşi an (sfîrşitul lunii septembrie), Bariţ se stabileşte la Braşov, unde trăia, din 1832, un om întreprinzător, Johann Gött, proprietar de tipografie (fostă a lui Schobel). Gött se arătase preocupat, încă din 1834, de fondarea unui săptămînal în limba germană[11]. Văzîndu-l înclinat spre înfăptuiri de cultură, romînii braşoveni se pun în legătură cu el şi hotărăsc să publice, de la 1 ianuarie 1837, un jurnal: *De obşte foaie a duminicelor romînească*. Hotărîrea o atribui lui Bariţ, I. Barac, Gött şi Dimitrie Marin; realizarea ei a revenit celor trei „dătători afară" ai foii: Barac, Orghidan şi Gött[12].

S. Benkő, *Societăţile culturale clujene din prima jumătate a sec. XIX şi rolul lor în formarea intelectualităţii burgheze*, în „Studii şi cercetări de istorie" (Filiala din Cluj a Academiei R.P.R.), VIII (1957), nr. 1—4, p. 143—162; pentru saşi: H. Tontsch, *Die Honteruspresse in 400 Jahren*. Festschrift der Buchdruckerei Johann Götts Sohn, Braşov, 1933, p. 70 şi urm.

[7] Vezi G. Bogdan-Duică, *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu*, Bucureşti, 1924, p. 29 şi urm.; C. Suciu, *Lupta Blajului pentru chestiunea naţională, pe teren politic, pe timpul episcopului Lemeni*, în „Cultura creştină", XV (1925), nr. 2, p. 66—67; id., *Braşovul şi Bariţiu*, *ibid.*, nr. 9, p. 314—321.

[8] Vezi Andrei Bîrseanu, *Istoria şcoalelor centrale gr. or. din Braşov, scrisă din incidentul jubileului de 50 de ani al gimnasiului*, Braşov, 1920, p. 19—30 şi 53a—54a *(Anexe)*; *Casina romînă, Braşov, 1835—1935*, Braşov, 1935, p. 10 şi urm., p. III—X *(Anexe)*.

[9] *Înştiinţare de cărţi*, în „Foaie literară", 1838, nr. 5 (29 ian.), p. 40. Vezi şi N. Iorga, *lucr. cit.*, p. 305—306.

[10] *George Bariţiu, 12/14 mai 1812—1892*. Foi comemorative la serbarea din 12/24 mai 1892, Sibiu, 1892, p. 9; *Călătorie în Muntenia la 1836 de T. Cipariu*, în „Prietenii istoriei literare", vol. I, Bucureşti, 1931, p. 360—362. Bariţ, Cipariu, S. Bărnuţiu, I. Rusu şi I. Cristoceanu dezbătuseră „nevoia unei gazete în Blaj", în 1833—1834, vezi G. Bogdan-Duică, *lucr. cit.*, p. 34.

[11] H. Tontsch, *lucr. cit.*, p. 70—74, 86 şi urm.; Ax. Banciu, *Suflete uitate: Boghicii. — Cu cîteva pagini din istoricul unei tipografii*, în „Ţara Bîrsei", II (1930) nr. 4, p. 297.

[12] Transcriu din „Foaia duminecii", 1837, semestrul I, nr. 1 (2 ianuarie), p. 6 (recte: 8): „Cu slobozenia celor mai mari, tipărit cu cheltuiala domnilor *Rudolf Orghidan* şi *Dimitrie Marin*. Cu tiparul lui *Ioan Gătt*, în Braşov". Numerele 2—26, semestrul I, şi

„Dătătorii afară" difuzează, la 1 decembrie 1836, o *Arătare de subscriere la o alegere a adîncului de rariteturi pentru toate duminecile spre înmulțirea cei de obște folositoare cunoștință la toate ramurile romînești.* Prospectul are două pagini și a apărut sub formă de foaie volantă. L-am găsit, întîmplător, în Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R.P.R. Fiind pînă astăzi necunoscut cercetătorilor, îl reproduc în *Anexa* I[13].

Prospectul, — la care editorii au adăugat o *foaie de probă,* de urma căreia nu am reușit să dau, preamărește împărăția „nemăsurată" a științelor, anunță condițiile de prenumerare și intenția redacției de a „îndeletnici cu plăcere duhul cetitorilor, ... prin *novelar, romante, istorii* și *scurte conțepturi,* din cărțile cele mai alese de la Lipsia tipărite, în limba nemțască, franțozască, italienească, rusască și englezască". *Arătarea de subscriere...* nu făgăduia, deci, nimic original, ci numai traduceri de materiale culese din izvor străin. Din această cauză, programul îmi pare scris de Barac, obișnuit să-și limiteze interesul la tălmăciri și prelucrări. Consider că tot el s-a îngrijit și de redactarea gazetei. Părerea o confirmă Barit[14] și indicația de mai jos privind articolele cuprinse în numerele 1—26 (3 iulie—25 decembrie 1837), semestrul II: „Tălmăcite sau tradusă după limba nemțască de Ioan Barac, translator al Brașovului". Nedrept față de Barac, Orghidan a mistificat lucrurile. Extrag dintr-o scrisoare a sa către episcopul V. Moga (8 martie 1837), trimisă — probabil — și lui I. Lemeni: „De la zi 1 a anului curgătoriu, am întreprins planul de a da cetitorilor din nația mea lucrurile și științele acelea prea mult folositoare ce să cuprind în așa numita parte nemțască *Sonntag-Magazin,* tipărită romînește sub titula *Foaia duminecii,* cu socoteală cum că întru o stare ca aceasta, întru care la noi atîta de puține cărți să află în limba națională vrednice de cetit pentru luminarea și dezvoltarea neamului, să vor afla dintr-un milion două sute de mii romîni a patrii noastre atîția cetitori pentru numita foaie, încît fără să-mi fie înzadarnice multele chieltuieli, pînă în capet nu va să înceteze ieșirea ei. Cu atîta mai vîrtos, că eu din partea mea am întrebuințat toate mijloacele mie cunoscute, spre a mulțămi pă cetitori cu tipărirea cărții acestiia; iară de altă parte am nădăjduit și nădăjduiesc cum că toți cei înțelepți vor fi știind cît de greu

---

1—26, semestrul II, s-au imprimat numai „cu cheltuiala a d. Rudolf Orghidan"; celălalt negustor, D. Marin, falimentase (vezi C. C. Mușlea, *Contribuțiuni la vieața și opera lui Gheorghe Barițiu,* în „Gazeta Transilvaniei", 105 (1942), nr. 75, p. 3, și nr. 76, p. 2). Despre aportul lui Barac va fi vorba în altă parte.

Este greșită părerea lui B. Baiulescu (*Monografia comunei bisericești gr. or. romîne a Sfintei Adormiri din Cetatea Brașovului, cu acte și dovezi,* Brașov, 1898, p. 28—28) și N. G. V. Gologan (*Cercetări privitoare la trecutul comerțului din Brașov,* București, 1928, p. 68—69) că și Ioan Boghici a contribuit la editarea *Foii duminecii.* A rectificat-o Ax. Banciu, *lucr. cit.,* p. 295.

[13] Nu menționează *Arătarea* nici N. Hodoș și Al. Sadi-Ionescu, în *Publicațiunile periodice romînești,* vol. I, 1913, p. 258, nici I. Colan și G. Bogdan-Duică, biografii lui Barac, nici alți istorici literari.

[14] *Foaia duminecii* a apărut „sub redacțiunea bătrînului translator *Ioan Barac* și cu spesele cetățeanului comerciante *Rudolf* (Radu) Orghidan", vezi *Decretu în poterea căruia s-a înființat în Transilvania cel de întîi ziariu politic în limba romînească,* în „Observatoriul", VIII (1885), nr. 36. Vezi și G. Călinescu, *Istoria literaturii romîne de la origini pînă în prezent,* București, 1941, p. 123.

este tot începutul şi cum că noi romînii la lucruri de acestea sîntem numai începători"[15].

Foaia duminecii apare la 2 ianuarie 1837, continuîndu-se pînă la 25 decembrie. S-au „ivit" în total 52 de numere. Numerotaţia se face semestrial, de la 1 la 26. În cele 420 de pagini ale sale revista a îmbrăţişat domenii foarte variate: botanică şi zoologie *(Maslinul, Mărul Evei sau poama cea oprită (Tabernaemontana dichotoma), Şarpele idolesc (boa constrictor), Jirafi, Căpriorul sau ţapul de munte, Lama, Dromedariul şi cămila* etc.); „găzdişagul de ţarină" în Anglia *(O casă englezească la sate)*; tehnică, geografie, probleme de cultură generală *(Telegraful, Cum să face indigo,* comunicarea lui Arago, în „sesia" Academiei Franceze, despre fîntînile „articeşti", *Lăcuitorii de la Madagascar, Pogorîrea sau căderea apei de la Canada, Eschimoşii, Teatrul cel vechi, Biserica Marcului în Veneţia, Zidul cel mare de la Hina* etc.). Apoi, Barac manifestă un viu interes faţă de sclavii negri, a căror neguţătorire o socoteşte „de ocară pentru omenire" *(Minunata scăpare dintr-o robie alghiricească, Tîrgul robilor în Jamaica, Pedeapsa robilor,* — o istorie întemeiată pe adevăr, luată din „scrisori englezeşti"), faţă de Rusia şi moscoviţi *(Petru cel Mare (istoria vieţii), Palatul cel de marmoră în S. Petruburg, Munţii cei alunecoşi de gheaţă în Rosiia* etc.). Transcriu din *Starea cea de acum de la Mosca:* „Mergînd în tîrgul Cremel, te încungiură bisericile, palaturile şi prăvăliile, cu atîta minunată podoabă una preste alta, cum nu să mai vede în toată lumea. Mai întîi se vede Arsenalul, care încă nu este isprăvit; lîngă dînsul este Sfatul, un palat cu trei rînduri, cu foarte mulţi dregători împărăteşti. Mai încolea este Visteriile, Museumul şi Conzistoriumul, şi lîngă dînsul o linie lungă a cetăţuii rezidenţii împărăteşti. Dimpotrivă este turnul cel de clopote în opt cornuri a lui Ivan Veliki, care cu înălţimea lui împodobeşte toată cetatea".

Informaţia este, în general, fără adîncimi, pe măsura unor cititori slab sau de loc cultivaţi. Simplu, Barac le vorbeşte acestora despre bumbac, un puf plăcut şi moale, „plin de seminţile unui pom sau tufă, care se află în gradurile cele largi şi mai călduroase ale lumii cei vechi şi noao" *(Facerea bumbacului)*; despre „lucrurile vinelor", prin care „este sufletul ... de faţă" în tot trupul omului *(Omul. Menagheria fraţilor Thales)*; despre cetatea de la Hunedoara şi însemnătatea tagmei negustoreşti în „soţietatea cetăţenească"; despre patine („călţuni de lemn") şi schiuri, numite „încălţămintele cele de săniuţă". „Cînd nu sînt lunile cele iuţi de iarnă plăcute pentru primbări, se spune în *Călţuni de lemn pre gheaţă, săniuţă,* tot nu-ş pierd ele aerul cel slobod, a nu să folosi oamenii cu dînsul, şi cînd nu să pot nici sănia, cînd nu ieste cale de sanie, tot să află loc de joc pre ape, unde îngheaţă rîurile, văile şi lacurile, de să face gheaţă lucie, pentru desfătarea şi mişcarea trupului omenesc, unde tinerimea, partea bărbătească, îş poate ascuţi puterea mai cu războlită strălucire, decît întru un palat îmbulzit de joc". Pe lîngă atare curiozităţi, mai apar în coloanele

---

[15] Scrisoarea apud. B. Baiulescu, *lucr. cit.*, p. 159. Vezi şi N. Iorga, *Sensul „Gazetei Transilvaniei"*, în „Analele Academiei Romîne", Memoriile secţiei istorice, seria III, vol. XX (1939), p. 290—291.

gazetei scene din Evul mediu francez (*Lupta lui Macarie (Macaire) cu cîinele, căruia i-au fost omorît pre stăpînul său*), descrierea Vienei, biografia lui Mahomed al II-lea, *Adelaida de Sargans, D. de Vart. (O istorie după limba franțozească, scoasă de Prințesa de Abrantes)*, frînturi din *Călătoria în Orient* a lui Lamartine (vezi *Băile femeiești la Răsărit*) și îndemnul ca romînii să producă înșiși, din napi, zahărul de trebuință: „Așadară, pentru ce să trimitem noi sume de bani mulți în țări depărtate după acest feliu de mărfuri, dacă crește și la noi acest lucru, din care să poate face și aici? Numai să se înmulțască rodul și fabricele acestea. Că în Țara Franțozască atîta s-au sporit..., cum că din 11 de funți de napi să poate scoate 10 funți de zahăr" (*Napul cel de zahăr*). Îndemnul atestă o concepție sănătoasă la autorul *Istoriei prea frumosului Arghir*. De altminteri, Barac se orientează satisfăcător și în alte privințe, de exemplu atunci cînd divulgă tertipurile „comedianților" (*Măestria comedianților*)[16], cu care aceștia prostesc mulțimea naivă, cînd combate superstițiile și dă în vileag mișeliile la care s-au dedat „popii druidilor", cînd critică „nebuniile fantaste" născocite în vechime. Citim în *Paradisea sau pajora și vasiliscul:* „Scriitorii istoriilor firești mai vîrtos... acestea doao dihanii, pre care ei încă nu le-au fost văzut, destul de bine le-au alcătuit din adevăr și din fabulă poeticească, și numai cu atîta să deosebesc una de alta, încît fabula despre pajoră este deșchisă și drăgălașe poveste, pre lîngă cea mai nepotrivită credință deșartă idololatră din vremile cele mai de demult, care au clocit o făptură minunată, supt nume de vasilisc. După cum acum o deșartă credință ca aceasta să vede că au ieșit numai din prostie, care să arată neîncetat și să cunoaște, în fabulațiile lor însuși haracteruindu-să, de au scos această păreche minunată, pre vasiliscul însuși copilul său, dintr-un ou de cocoș. Cocoana prostie l-au ouat și blîndul ei bărbat l-au clocit. Viața și umblarea acestui foale schimbat geme, cum să așteaptă, de nebuniile fantaste. Că porunca credinței deșarte și a prostiei trece departe preste credință și preste adevăr, și nu are hotar".

Adelaida de Sargans, Lupta lui Macarie cu cîinele, un scurt extras din Wieland etc. țin de beletristică. În *Foaia duminecii* ea este destul de anemic reprezentată: ici o nuvelă, două (*Făcînd bine aduce dobînzi. Clironomisirea*), dincolo mici narațiuni (*Întîmplarea lui Așe cu un aligator, O priză de tabac*) și, în mai multe numere, versuri nesemnate, dar care poartă stigmatele unui stihuitor slab în condei, cum a fost Barac. Într-un catren, el sfătuiește la veghe asupra dușmanului:

La gardul bătrîn grijește,
Că supt el e șarpele,
Și smulgîndu-l te păzește,
Să nu-ț muște talpele;

într-alte versuri elogiază hărnicia albinelor și condamnă patima banului:

[16] „Măiestriile comedianților și a oamenilor celor tari să arată ori prin năluciri, sau să țin de legea mehanicească și fizicească".

Să nu porţi banul în pungă
Vreme multă şi prea lungă,
Că numai îl nărăveşti,
Şi el apoi se deprinde
Cu năravul a te vinde
Ca să nu-l mai stăpîneşti.

În *Învăţătură* se laudă „averea duhului":

Nu este nici o avere
Mai bună şi pre plăcere
Ca averea duhului,
Că omul dintr-însa poate
Să dea la toţi, şi la toate,
Şi tot îi rămîne lui,

iar într-o poezie fără titlu, Barac cîntă primăvara „drăgăstoasă":

Cînd adapă norii dumbrăvi şi fînaţă,
Toate cîmpurile cele cu verdeaţă,
Şi cu florile lor unde se răsfaţă,
Îşi ţine natura pruncii săi în braţă.

De asemenea, scriitorul îşi exersează talentul, în *Ieri şi astăzi*, pe un motiv din tema „soartei alunecoase" (fortuna labilis):

Ieri au fost vreme frumoasă,
Limpede şi călduroasă,
Ceriul vînăt cu lumină,
Vreme bună şi serină.
Astăzi nor şi bate vîntul,
Ploaia răceşte pămîntul,
Şi barometrul arată
Vreme şi mai spulberată.
Întră ieri şi întră azi
Ce schimbare şi necaz.

Stihurile sînt cenuşii; peste ele nici o muză nu s-a milostivit să-şi coboare harul. Le-a supravieţuit doar gîndul scriitorului de a-i ajuta pe semeni să devină mai buni, mai „goi" de patimi. În proză, Barac şi-a exprimat idealul social şi moral în *Moarte şi nemurire*, o bucată cu vădite reminiscenţe din Young: „Moartea poate să vie totdeauna, numai să facă omul bine, să trăiască pentru sine şi pentru soţietatea sa, să şteargă lacrămile nenorociţilor şi să nu-şi astupe urechile sale cătră strigarea celor ce pătimesc şi cătră glasul cunoştinţei sufleteşti".

Tot literaturii îi aparţine şi eseul *Pentru idile*, modestă contribuţie la clarificarea istoricului şi trăsăturilor ce definesc această specie a liricii.

S-ar părea, arată Barac, că idila s-a născut în Grecia, „hrănitoarea" tuturor „măiestriilor frumoase". În realitate, „idilele, fiindcă sînt o izvodire

firească alcătuită de stihuri poeticeşti, care scoate şi înalţă simţire[a] minţii omeneşti, la cele mai multe noroade pre pămînt, dacă au ajuns în gradul cel adevărat al închipuirii esteticeşti, s-au făcut cunoscute şi poftitoare. Că cei mai mulţi din vremile acestea au fost păstori, şi oare acelea să nu fie fost plăcute, ca să cînte şi să facă muzică, măcar cum au fost ele de singuratice?"

Deşi existente la toate popoarele, totuşi „bucoliile" au ajuns la desăvîrşire mai întîi în Ţara Grecească, prin Stesihor, Asclepiades şi Teocrit, venit din Siracuza. Idilele acestuia cuprind „în sine haracterul şi moraliteturile nărăvirilor bune". Însuşi numele speciei derivă din greaca veche, în care termenul avea mai multe sensuri, era „de multe cuprinzătoriu". Astăzi, continuă autorul, prin idilă se înţelege „un cîntec păstoresc, ciobănesc, de pescari sau de vînător, care arată chipul vieţii şi simţirile cele de multe feluri ale oamenilor acelora în starea cea singuratică firească şi le numără la poezia istoricească şi dramaticească". Asemenea cîntece, mai izbutite decît ale lui Teocrit, a compus în timpurile noastre Gessner, care „s-au băgat prea adînc în Arcadiile sale cele idealiceşti". Datorită lui Gessner şi altora, idila a devenit o ramură a literaturii căreia i se impune să aibă un „cuget" estetic şi moral. Îndoitul ei scop se realizează prin evocarea unei lumi de pace şi armonie în sînul naturii, a unor oameni ce trăiesc în locuri de o „formă esteticească deplină" şi în libertate. Libertatea acţionează favorabil asupra moravurilor; ea „varsă" adevăr în minţile umane, înmoaie inimile, „învaţă simţirea a fi bună". Pentru a-şi argumenta consideraţiile, Barac citează „povaţa" idilelor lui Ewald Christian von Kleist, din care apreciază cu deosebire pe *Irin*. Rezumă poezia, în proză şi în versuri, dar în aşa fel încît să reliefeze ideea că idilele au într-adevăr un „cuget moralicesc" şi tind să cultive rîvna cunoaşterii îndatoririlor ce ne revin „după legile firii". Reproduc cîteva versuri:

O rămîi cu folosinţă
Spre virtute cu credinţă
Pentru fericirea ta.
Plîngi cu cei ce plîng, şi fă-le
Bine, săracilor dă-le
Dintr-al tău, nu te uita.
Ajută după putinţă
Pentru cel cu cuviinţă
Binele lumii cinstit,
Şi să fii cu bărbăţie
La lucruri de vrednicie
Ca să te vezi folosit.
[. . . . .]
O, fiiule, fii cu minte,
Fii înţelept la cuvinte,
Şi virtutea să păzeşti
Şi vei avea şi tu bine
Vei fi norocit ca mine,
După fire să trăieşti.

Originalul, tradus de Barac „slobod", sună:

O, bleib der Tugend immer treu
Und weine mit den Weinenden
Und gieb von deinem Vorrath gern
Den Armen! Hilff, so viel du kannst,
Zum Wohl der Welt, sei arbeitsam!
[. . . . .]
O Sohn, sei fromm und tugendhaft!
So wirst du glücklich sein wie ich,
So bleibt dir die Natur stets schön.

Părţile prelucrate în proză sînt ceva mai izbutite. Citez începutul din *Irin:*

An einem schönen Abend fuhr
Irin mit seinem Sohn im Kahn
Aufs Meer, um Reusen in den Schilf
Zu legen, der ringsum den Strand
Von nahen Eilangen umgab.
Die Sonne tauchte sich bereits
Ins Meer, und Fluth und Himmel schien
Im Feu'r zu glühen.

Barac a tălmăcit versurile aşa: „Poetul ne zugrăveşte o seară de primăvară caldă şi limpede, frumoasă, unde pescarul Irin cu fiul său trecea marea lină la ţărmure, ca să puie vîrşile în trestie. Soarele s-au afundat în mare şi cînd i să spărgea razele cele de pre urmă în spumele valurilor, să vedea tot luciul apei dinaintea lor, ca cînd ar înota în foc. Fiul pescariului să minunează de această privelişte înaltă a firii".

Foaia duminecii oferea, aşadar, publicului cunoscător de buchii prilej de plăcută şi folositoare lectură.

S-a pus, de către mai mulţi, problema surselor de informare a lui Barac. Orghidan, Bariţ, Szinnyei József şi G. Bogdan-Duică au numit patru izvoare: *Sonntag-Magazin, Pfennig-Magazin, Bilder-Heller u. Pfennig-Magazin* şi *Unterhaltungsblatt für Geist, Gemüth und Publizistik*[17]. Titlul exact al *Unterhaltungsblatt*-ului este *Unterhaltungsblatt für Geist, Gemüth und Publicität*. Foaia a ieşit la Braşov, în 1837, datorită eforturilor depuse de Gött şi Wilhelm Németh, care au înlocuit-o, în acelaşi an, cu *Blätter für Geist, und Vaterlandskunde*, suplement la *Siebenbürger Wochenblatt* (1837—1849)[18]. N-am avut posibilitatea să consult nici una. Sînt însă şi eu tentat să cred că Barac s-a inspirat mai ales din ele.

O chestiune importantă este şi aceea a cauzelor care au provocat sistarea *Foii duminicii*. Bariţ a explicat astfel încetarea revistei: „Lucru mai

[17] G. Bogdan-Duică, *Ioan Barac. Studii*, Bucureşti, 1933, p. 21—22, şi I. Verbină (= I. Pervain), *De la „Pfennig-Magazin" la „Foaia duminecii" şi „Icoana lumii"*, în „Studii literare", vol. I (1942), p. 208—209.

[18] H. Réz, *Deutsche Zeitungen und Zeitschriften in Ungarn von Beginn bis 1918*, München, Verlag für Hochschule, 1935, p. 49, 88 şi 97; H. Tontsch, *lucr. cit.*, p. 86 şi urm.

populariu nici că se putea. Editoriul [R. Orghidan] însă comise eroarea că deschise abonament chiar și numai pe cîte un trimestru. Toţi acurgeau la curiozitatea aceea; în trimestrul dintîi abonaţii era peste 800; în trimestrul însă din urmă rămaseră ceva preste 150, prin urmare editoriul păgubi 800 fl. m.[onedă] c.[onvenţională] la acea mică întreprindere de un an“[19]. Pasajul înfăţişează faptele în culori trandafirii, exagerează numărul abonaţilor din primul trimestru[20] şi, pe deasupra, Bariţ nu dezvăluie aici că el, Orghidan şi Gött au decis, în iunie şi iulie 1837, să ia *Foaia duminecii* „din mîinile bătrînului Barac“ şi să publice în locul ei o gazetă „mai serioasă“. Plin de bucurie, Bariţ a comunicat planul lui I. Heliade Rădulescu (în 30 sept. 1837; vezi *Anexa* II)[21], iar în decembrie a răspîndit vestea, printr-o *Înştiinţare literară,* întregii obşti romîneşti. Volanta (2 pagini) a fost ataşată, mi se pare, la ultimele numere din *Foaia duminecii,* constrînsă de împrejurări să-şi anunţe singură sfîrşitul. *Înştiinţarea* (vezi *Anexa* III) completează un gol în istoria presei ardelene, în cadrul căreia Barac figurează în capitolul rezervat precursorilor. Cu toate acestea, aprecierile nu i-au fost întotdeauna favorabile. Dacă Bariţ[22], Gheorghe Asachi[23], N. Iorga[24] şi G. Călinescu[25] au ştiut să preţuiască drept meritele *Foii duminecii,* în schimb T. Cipariu[26] şi G. Bogdan-Duică[27] au scris despre ea în termeni excesiv de tari. Împotriva lor pledează materialul publicat în revistă, care ne dă dreptul să susţinem că *Foaia duminecii* a însemnat, în condiţiile anului 1837, o realizare meritorie.

---

[19] „Transilvania“, I (1868), p. 611. Vezi și *Decretu, loc. cit.*

[20] Citez din scrisoarea adresată de Orghidan lui V. Moga: „Bunătatea Preasfinţii Tale, tuturor cunoscută, și dragostea cea mult lucrătoare, de toţi fiii naţii pînă acum simţită, mi-a dat şi mie îndrăzneală... de a-mi aşterne cu dulce nădejde rugămintea următoare, care purcede singur din dorul de a folosi iubitei mele naţii“. Rugămintea sună: episcopul să poruncească „la fiii [săi] cei sufleteşti“ şi preoţilor „a să prenumăra la *Foaia duminecii*“. Ar fi apelat acest „neguţătoriu și burgesu de Brașov“ la sprijinul vlădicii, dacă avea 800 de abonaţi? Nu, de bună seamă.

[21] Ciorna scrisorii se găseşte la Biblioteca Academiei R.P.R. Filiala Cluj, fondul Bariţ.

[22] Vezi „Transilvania“, I (1868), p. 611, *Decretu, loc. cit.*, și *Înștiințarea literară* (*Anexa* III).

[23] Vezi „Albina romînească“, 1837, nr. 36, p. 157. De altminteri, Asachi a reprodus unele bucăţi din foaia lui Barac în „Icoana lumei“, vezi I. V e r b i n ă, *lucr. cit.*

[24] *Istoria literaturii româneşti,* p. 306—307, și *Sensul „Gazetei Transilvaniei“,* p. 291.

[25] *Lucr. cit.*, p. 123.

[26] Scriindu-i în 27 aug./8 sept. 1837 lui Bariţ, Cipariu se declară nemulţumit de conţinutul *Foii duminecii,* deplînge faptul că Orghidan își „periclitează“ banii și propune ca acesta „să se îngrijească de alt redactor sau tălmăcitoriu, și să nu se uite că Barac e *tălmăcitoriu ex offo,* că ex offo poate să fie tălmăcirea cum va fi, saşii de acolo [Brașov] ştiu că nu caută mult la eleganţie, — ci să se uite ca să-şi înmulţească prenumeranţii, și pre cari-i are să nu-i piarză. De va rămînea redacţia tot aşa, nu ştiu ce folos mult poate să pricinuiască *foaia aceea*“ (Biblioteca Academiei R.P.R., ms. 994, f. 30 r). În continuare se ironizează stihofilia translatorului: „De viersurile care înnădeşte şi împle foaia, din care trebuie să aibă o grămadă de toată măsura, — cum se va pofti, la întîmplare —, încă am rîs uneori, mai cu seamă de acele ce sună cam de *amor,* aducîndu-mi aminte că autorul, săracul, după vrîsta și starea-i, cum auzeam, mai că şi-o fi uitat ce feliu de D-zeu-i acela. Unele-s ciudate“ (*ibid.*, f. 30 v).

Vezi și G. B a r i ţ, *Corespondenţii între doi ardeleni asupra ortografii,* în „Foaie literară“, 1838, nr. 8 (19 februarie), p. 61.

[27] *Ioan Barac,* p. 21.

Redactorul, format din punct de vedere intelectual în perioada Şcolii ardelene (1780— 1830), şi-a propus o seamă de idealuri luministe: combaterea superstiţiilor, răspîndirea de cunoştinţe folositoare omului simplu, popularizarea progreselor ştiinţei etc. Desigur, pentru a face din revistă o publicaţie cu adevărat vie, Barac ar fi trebuit să adauge acestor idealuri unele preocupări născute în etapa de pregătire a revoluţiei din 1848. Dar el nu s-a arătat prea receptiv la noile probleme ale timpului. A sesizat însă rolul fabricilor în economie şi de aceea a cerut ca romînii să păşească pe calea industrializării treptate.

Într-o urare apărută în ultimul număr al *Foii duminecii,* Barac spunea:

Cu aceasta se sfîrșește
Anul și se înnoiește
Ca și chipul de pre bani;
Cel nou să gratulăiește
Tuturor, și să poftește
Fericirea la mulți ani!

Noul an (1838) va îmbogăţi lista periodicelor noastre cu *Foaia literară, Foaie pentru minte, inimă și literatură* şi cu *Gazeta de Transilvania.* Sub conducerea lui Bariţ, ele aveau să ducă la o mare înflorire prestigiul gazetăriei romîneşti.

ANEXE

I

Arătare de subscriere la o alegere a adîncului de rariteturi pentru toate duminecile, spre înmulțirea cei de obște folositoare cunoștință la toate ramurile romînești

Lipsa ştiinţii noastre cei omenești întru toate ramurile, ajungînd pînă la atîta vreme a veacului, îș cere de la toate închipuitele lucruri cea după putință însușire. Drept aceea, în jos însemnata redacție ș-au închipuit o unire cu mai mulţi bărbaţi despre chipul și cunoștințele cele nemărginite, de a da afară în tipariu, pentru sporiul ştiinţelor, un giurnal încuviințat supt titula *De obște foaie a duminicelor romînească.*

Lăţirea cunoştinţelor celor folositoare este darul cel mai frumos ce să poate face veacului său. Noi poftim după cea mai bună putință a noastră, cu cuget sănătos și cu bunăvoință a face trebuința noastră. Nemăsurată este împărăția științii, că cuprinde lumea toată, adecă cele trecute și cele de acum, ceriul și pămîntul, uscatul și marea. Sîrguința noastră trebuie să meargă pînă acolo ca din toate țările acestea, din toate ramurile acestea să să aleagă cele mai folositoare şi mai noao, care îndeletnicește preceperea, întrucît să poate cu un chip plăcut, spre desfătarea cetitoriului iubit.

Cu cele mai adevărate fireşti stări împrejur, mari întîmplări, interesante lucruri, și cu descrierea unor bărbaţi vestiți vom da afară foaia noastră. Datornicește ne vom strădui a îndeletnici cu plăcere duhul cetitorilor noștri, prin *novelar, romante, istorii* și *scurte conțepturi* din cărțile cele mai alese de la Lipsia tipărite, în limba nemțască, fra[n]țozască, italienească, rusască și englezască, în limba cea romînească tălmăcite, care unde să va putea potrivi; vom aduce stările împrejur prin niște idee curat lucrate, ca să dăm poftitoriului cetitoriu încredințare, și mai vîrtos vom avea grijea cea mai mare a arăta gazetele noastre cu chipul cel dinafară și cu cuprinderea lor cea mai destoinică. De ar putea să aibă redacţia noastră, a acestui izvor adînc, o trecere bună de bucurie, ca să ni să ușureze cheltuiala cea mare, vom pune toată silința întru adevăr în tot chipul a îndestula pe cinstiţii subscrişi ai noștri.

Din acest izvor va ieși, în darea afară peste săptămînă, în toată sîmbăta cîte un număr de o coală; formatul și hîrtia va fi după alăturata aici foaie de probă, cu un tipariu curat și deslușit, de care în toată vremea va fi grijea cea mai mare.

Prețul subscrierii pentru 1/2 de an, unde la un an închipuiesc 52 num. o legătură, a să plăti înainte, cu primirea numărului celui dintîi, este numai 2 fl. c. m. în bani de argint. Și să vor da nezmintit afară începînd de la 1 ianuarie 1837.

Tocmirile să primesc la cei în jos numiți.

Persoane private, carii vor binevoi a să pune la rîndul prenumeraților, vor primi la 10 exemplare unul de cinste.

Tocmirile să să poftească a să face cu adresul: Cătră dătătorii afară de cea de obște *Foaia duminecii romînească*, nemțește: *An die Herausgeber des allgemeinen walachischen Sonntags-Blattes*, în orașele:

Arad	domnul profesor	Alexandru Gavra
Blaj	„ „	Timotei Țipariu
București	domnul	Rudolf Orghidan
	„	Valbaum și Vaise
	„	Iosif Romanov
Bălgrad ..	„	Teofil Constantin
Verșeț	„	Iosif Gaut
Galaț	„	Nic. Ciurcu și d. Crețoescu
Craiova ..	„	Iordache David
	„	Țeno Nicolae Dupin
Murăș-Vașarhel ..	„	Ioan Dimitrie Fogarași
Ploești	„	Marinciu Stanciu
Roman	„	Gheorghie Ioan
Sibiu	„	Buhhandlungul lui Tiri
	„	Em. Manolovici
Sasreghen	„	Ioan Muntean
Timișoara	„	Gheorghie Iuga
Făgăraș	„	Ioan Golian
Iași ..	„	Nic. Gheorghiu și tovăroție (sic)

Brașov, în 1 dechemvrie 1836 — Dătătorii afară a *Foii duminecilor romînești*

II

La d. Eliad — 1837, 30 sept. st. v.

Prea cinstite domnule!

Nimic nu ar fi, au fost și nu este mai de dorit, decît niște împreună înțălegeri mai adese între noi, căror după ce firea ne-au pus stavilă Carpații, îngerul cel ucigătoriu, ciuma, au dat prilej la mii de alte piedeci, care ne precurmă comunicația, și vai ce comunicație! Nu de mărfuri, domnule, că aceasta nu mă interesează, ci de cugete, care este mai scumpă decît toată averea Soțietății de India. Iată, domnul mieu, mă nădușă bucuria și nu știu cu ce cuvinte să încep a vă înștiința cum că... stăpînire[a a îngăduit] romînilor din Ardeal, care după socoteala mai de pre urmă făcută trec păste 1 200 000, să aibă o gazetă politică și literară. Eu pricinile bucurii noastre nu sînt în stare să le număr acuma, zic numai atîta:... avem slobozenie de gazetă, care noi încă de la iulie o am fost început[28], însă numai ca traducere după cea nemțască de aici, căci așa ne era iertat a da un aseme-

[28] Bariț se referă la „Foaie de săptămînă", despre care H. Tontsch, *lucr. cit.*, p. 110 scrie: *„Juli 1837: Fóia septămînei. Red. George Barițiu. Tip. Ión Gött.* Einmal wöchentlich, doch musste nach den zwei ersten Numern des weitere Erscheinen infolge Zensurverbotes eingestellt werden". Vezi și N. Hodoș și Al. Sadi-Ionescu, *lucr. cit.*,

nea lucru la lumină, dar nu ca gazetă originală rom., cu red.[acție] neatîrnată. Cu care unii dintră naț.[ionaliștii] cei mai ferbinți nefiind mulțumiți, au cercat să ceară slobozenie întreagă și au dobîndit. Păste puțin să va face de toate pă larg înștiințare, căci redacția de acum a *Foii de dum.[inecă]* încetînd, să va împreuna cu foaia cea pol.[itică], pref.[ăcută] în gazetă literară. Socotesc că de nu pentru stilul nostru, dar cel puțin pentru lucrurile în foile noastre coprinse vom căpăta și în acele doaă patrii prenumeranți zeloși, precum și collucrători la foaia literară a noastră, care luîndu-se din mîinile bătr.[înului] Barac va lua alt ton, alta formă, alt[ă] limbă [șters: stil], altă ort.[ografie] etc., alte litere, adecă cu lit.[ere] lăt.[inești].

Am norocire a-ți trimite... exemplare din cuvîntarea-mi scolast.[29], din care mă voi ruga să binevoiești a împărtăși la dd. binevoitorii miei, pă carii eu nu-i numesc, fiind încredințat că-i știi d-ta. Căci la cine aș trimite la alții, decît la d. I. Văcărescu, Cîmpinean, Poenar, Florian ș. cil. (sic). Numa mă rog să nu căutați pretutindenea logică, și din neputința mea, și iarăș căci atotputernica țenzură de aici uită de multe ori de logică și sfîșie pă întreg.

Aducătoriul acestora..., din Saxonia născut, ar dori să capete ceva condiție, dînd lecții din limbile nemț. și lătinească, pă care încă o vorbește, sau la un comptoir undeva, căci au mai slujit; mă rog să binevoiești a-l recomenda în vreo parte.

III

Inștiințare literară

Anul se împlinește de cînd să arătă *Foaia de duminecă* în mijlocul publicului romînesc cetitoriu. Ea a folosit cel puțin atîta, că a slujit de mijloc prin care să se cunoască mai deplin gustul și trebuințele romînilor — anumit în patria noastră — în cele ce se țin de știință și literatură. De nu se cerca, nu se știa, și noi ne bucurăm din suflet cum că, după înștiințările și împărtășirile a mai multor literați cu noi pînă acum făcute, cunoaștem că romînul încă poftește de aci nainte o hrană pentru inima și mintea sa mai sățioasă: și *Foaia de duminecă,* cu sfîrșitul anului curgătoriu, *va să înceteze.*

Dar cum, domnilor! noi ardelenii, atunci cînd frații noștri de păste Carpați citesc cinci, șase gazete și foi literare în limba romînească, să rămînem de la o astfeliu de întreprindere, care cel mult patru sau cinci sute de patrioți și naționaliști literați și bine simțitori sînt în stare de a o sprijini și ținea în floare? În veacul acesta, cînd limba noastră,

---

p. 264. Titlul periodicului, scris cu litere latine, este *Foe de septemana din Transilvania.* Au apărut numai 2 numere (de cîte 4 pagini fiecare, formatul „Foii literare"), în 3 și 10 iulie 1837. Culeg cîteva informații ce interesează viața efemeră a publicației:

a) „Prenumărația să face pă *Foaia de săptămînă* din Transilvania și pă *Foaia duminecii*" (nr. 1, p. 1);

b) „Avem nădejde că vom face mai multă plăcere publicului romînesc cetitoriu, dacă *Foaia* aceasta se va împreuna cu *Foaia duminecii,* care de aci nainte va să slujască de adaos literal" (*Înștiințare,* în nr. 1, p. 4);

c) „Cu cheltuiala a d. Rudolf Orghidan, la care și să află" *(ibid.);*

d) „Să face cinstiților noștri cetitori cunoscut, precum că numărul alăturat despre *Foaia de săptămînă* s-au adăogat numai spre probă, iar cîștigînd slobozenie de la I. C. Gubernium al Ardealului de a o putea da afară, numaidecît să vor trimite și aceste numere, iar pînă atunci să vor ivi numai *Foile duminecii* singure, în toată săptămîna, pă poștă" (nr. 2, p. 8).

Din restul materialului spicuiesc o singură știre: „*Bucium.* O răscoală urbarială a slujbașilor de aici, escată din nesupunerea lor cătră domnul locului, a dat pricină la o execuție militărească, care pentru nențălegerea ce domnea într-amîndoă părțile nu s-a putut altfeliu isprăvi, decît după ce treizăci de țărani slujbași fuseră răniți. Însă totuși, după aceea toate s-au pus la liniște" (nr. 1, p. 5.). Amănunte despre răscoală apud. I. Tóth Z., *Mișcările țărănești din Munții Apuseni pînă la 1848,* București, 1955, p. 121 și urm.

[29] G. Baricz, *Cuvîntare scolasticească la examenul de vară în școala romînească din Brașov, în Cetate, zisă de... Brașov, 6 iulie 1837.* S-au tipărit în Tipografia lui Ioan Gliett.

prin rîvna bărbaţilor atîta de nepregetori, au făcut paşi care însuş pă străini pun la mirare, totdeodată dovedind în faptă cum că limba romînească este destoinică de a să putea deplini, regula şi îmbogăţi ca oricare alta; şi încă cu atîta mai mult, cu cît are izvoare mai bogate, pă maica şi surorile sale, de unde să se poată ajutora. Ardelenii, mai mult decît un milion şi doaă sute mii romîni, să rămîie tocma acuma răci şi nesimţitori pentru limba sa, pă care, precum toate naţiile, aşa şi dînşii să cuvine să o aibă de pavăză şi paladiul său? Nu, domnii miei, nu; acesta ar fi prea jalnic lucru a pricepe o astfeliu de răceală în fiii acestii naţii. Literaţii şi cetitorii noştri nu poftesc să înceteze foaia aceasta, ci numai planul ei să se schimbe, apucîndu-se mijloace ca acelea care cu cît ne simţim mai rămaşi, cu atîta mai pă scurtă cale să ne apropie către scoposul cel adevărat, şi atunci sînt prea gata a ne da mînă de ajutoriu, cu fapta şi cu cuvîntul. Numele *Foii de duminecă* va înceta, iară în locul acestiia va ieşi *Foaia literară*.

Mai întîi, adecă de la a. 1838 ian. 1, de sine, iar păste puţin după aceasta se va împreuna cu *Gazeta politică* romînească, care, pentru nişte stări împrejur opăcitoare, îndată la începutul anului nu va putea ieşi, ci puţin după aceea.

Planul *Foii* noastre *literare*, supt o altă redacţie deosebită, unui romîn nu-i va fi greu de a-l gîci. Şi ca să lăsăm de o parte altele, care s-ar ţinea de alegerea materiilor ce vor să intre la această foaie, sîrguinţa noastră cea mai nepregetătoare va fi a împărtăşi cît să poate pă cititorii noştri din M. Monarhie cu sporiul ce îl fac romînii în cele doaă provincii vecine, în toate ramurile literaturii; şi iarăş pentru dînşii a scoate la vedere şi pă ceriul romînesc feliurimi de şene istoriceşti şi naturale din clasica noastră Transilvanie; care probleme credem că nu ni le va socoti nimenea de uşoare. Pentru aceasta, cea dintîi şi mai ferbinte a noastră cerere, către toţi literaţii noştri, va fi ca, pă lîngă corespondenţii ce-i vom avea, să nu-şi pregete nici unul a trimite cîte ceva din rodul cetanii, cunoştiinţelor şi a geniului său la foaia noastră, fie aceea original sau traducere; noi toate le vom primi cu mulţămită şi recunoştinţă, în numele întregii naţii. Poate cineva la scrierile sale să-şi puie numele cel adevărat sau altul iscodit, dar anonim nu putem să tipărim. Aşa numai într-acesta chip se va face foaia aceasta adevărata avere a romînilor. Noi într-această întreprindere a noastră cu atîta mai mare îndrăzneală avem a ne ruga la toţi cei ce pot da ajutorinţă, cu cît sîntem încredinţaţi cum că nimenea nu se va îndoi despre curăţenia cugetului nostru şi despre singurul dor de a folosi romînilor; mai vîrtos cine ştie cum că la noi pînă acum orice carte s-a tipărit avu cel puţin trebuinţă de 10—15 ani pînă s-a vîndut. Şi din *Istoria* lui Petru Maior despre începutul romînilor, care la noi este clasică în feliul său, la 1812 tipărită, încă la 1833 era lăzi pline de exemplare nevîndute. Iată că pofta de cîştiguri ar fi deşartă!

Preţul foii va fi pă jumătate de an 2 fl. 24 cri. argint, iar pă un an întreg 4 fl. 48 cri. arg., cu poşta, iar fără poştă numai 2 fl. pă jum. de an şi 4 fl. arg. pă un an. Şi pînă la ieşirea gazetii romîneşti se va trimite împreună gazeta nemţască[30] tot cu acelaş preţ.

Prenumeraţia se poate face la toate deregătoriile de poştă, precum şi la toţi dd. corespondenţii noştri, carii la cererea noastră vor avea bunătate a se însărcina cu primirea adresurilor şi a banilor, şi cu trimiterea lor.

La a. 1838 zi 1 ianuarie, adecă sîmbătă, va ieşi numărul cel dintîi a foii, şi subscrişii trag asupra sa răspunderea de a păzi acurateţă cît se poate de mare întru tipărirea şi trimiterea acestii *Foi literare*.

Braşov, 1837 dechemvrie 9

Ioann Gött, tipăritoriul.
G. Bariţ, redactor.

[30] „Siebenbürger Wochenblatt" sau „Unterhaltungsblatt für Geist, Gemüth und Publicität". Bariţ a publicat, la 26 decembrie 1837, şi o *Înştiinţare de prenumeraţie*, vezi „Foaie literară", 1838, nr. 1 (1 ian.), p. 8.

ЖУРНАЛ „FOAIA DUMINECII"

(Резюме)

Среди первых периодических изданий в Трансильвании числится и журнал „Foaia duminecii", издаваемый Иоаном Барак в Брашове, в 1837 г. Журнал „Foaia duminecii" издавался за счет купца Рудольфа Оргидана.

Проспект журнала и материал, напечатанный в нём, показывают, что Барак стремился дать своим читателям самые разнообразные сведения (по ботанике, зоологии, географии, истории, общей культуре и др.). Он пытался также бороться против суеверий и против постыдной торговли рабами; поддерживал выращивание сахарной свёклы жителями Трансильвании и, вообще, стремился служить, в пределах возможности, делу социального и культурного прогресса.

В журнале печатали и художественную литературу: стихи Барака, разные рассказы, переведенные с иностранных языков, отрывок из „Путешествия на Восток" Ламартина и идиллию Клейста „Ирин".

В Приложениях напечатаны проекты журналов „Foaia duminecii" и „Foaia literară", а также и неизвестное письмо Г. Барица к Элиаде-Рэдулеску от 30-го сентября 1837 г.

„FOAIA DUMINECII"

(Résumé)

Au nombre des premiers périodiques roumains de Transylvanie figure aussi „Foaia duminecii", éditée par Ioan Barac à Brașov, en 1837, et imprimée grâce aux subventions du commerçant Rudolf Orghidan.

Le prospectus de la revue et les matériaux qui ont paru dans ses colonnes montrent que Barac s'est efforcé de donner à ses lecteurs des connaissances aussi variées que possible (de botanique, zoologie, géographie, histoire, culture générale etc.). Il a combattu les superstitions et la honteuse traite des esclaves, il a encouragé la culture de la betterave sucrière et s'est mis, en général, au service de la cause du progrès social et culturel.

La revue publia aussi de la littérature: des vers de Barac, divers récits traduits, un fragment du *Voyage en Orient* de Lemartine et l'idylle *Irin* de Kleist.

Dans les *Annexes* on publie les prospectus de „Foaia duminecii" et de „Foaia literară" de Gh. Bariț, ainsi qu'une lettre de Gh. Bariț à I. Heliade Rădulescu, datant du 30 septembre 1837.

MAXIM GORKI ÎN PAGINILE „VIEŢII ROMÎNEŞTI“ (1920—1940)

de

MIRCEA CROITORU

Numeroase şi incontestabile sînt meritele celei mai importante publicaţii literare romîneşti contemporane — „Viaţa romînească“ — în istoria culturii noastre. Nu intră însă în intenţia autorului să i le releve şi să le analizeze aici. Scopul nostru este evidenţierea unui aspect mai puţin cercetat al activităţii desfăşurate de revistă în cea de a doua perioadă a existenţei sale, în perioada dintre cele două războaie. E vorba de activitatea de popularizare a culturii sovietice pe care revista a dus-o cu perseverenţă încă de la cel dintîi număr al ei reapărut după primul război mondial, în anul 1920, şi pînă la ultimul, suprimat în anul 1940, în atmosfera apăsătoare generată de dictatura fascistă.[1] Activitatea de popularizare a literaturii sovietice constituie un aspect valoros al acelei campanii „stăruitoare şi curajoase împotriva fascismului intern şi internaţional — campanie susţinută deopotrivă pe plan politic şi ideologic, cultural şi economic...“[2], pe care revista a dus-o în perioada de mari frămîntări politice, sociale şi culturale dintre cele două răzoaie. Aprecierea acestei activităţi, se înţelege, trebuie să aibă în vedere, înainte de toate, condiţiile istorice concrete în

---

[1] Printre lucrările care tratează această problemă trebuie citat, în primul rînd, articolul lui G. C. Nicolescu, *Ecouri din mişcarea literară sovietică în vechea „Viaţă romînească“*, în „Tribuna“, an. III (1959), nr. 5 (31 ian.), special consacrat activităţii depuse de revistă în domeniul popularizării literaturii sovietice. Tangenţial, sub un aspect sau altul, problema e pusă într-o serie de alte lucrări, cuprinzînd uneori interesante contribuţii şi sugestii, ca: Alex. Leon şi Dumitru Hîncu, *Aspecte ideologice din activitatea vechii „Vieţi romîneşti“ (1906—1940)*, în „Viaţa romînească“, IX (1956), nr. 3, p. 221—230; Al. Piru, *Opera lui Ibrăileanu*, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1959; Savin Bratu, *Ibrăileanu omul*, Bucureşti, Ed. tineretului, Colecţia „Oameni de seamă“, 1959; Teodor Vîrgolici, *Ideile leniniste despre literatură şi artă în presa romînească dinainte de eliberare*, în „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor“, an. IX (1960), nr. 1, p. 35—51; Dan Hăulică, *Ideile lui Lenin despre artă în publicistica noastră dintre cele două războaie (Mărturii şi ecouri)*, în „Viaţa romînească“, XIII (1960), nr. 4, p. 61—67; Tamara Gane, *Traduceri din literatura sovietică*, în „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor“, an. VIII (1959), nr. 1—2, p. 231—255. Cu toate acestea, un studiu monografic de amploare tratînd problema contribuţiei „Vieţii romîneşti“ la cunoaşterea şi popularizarea literaturii sovietice în ţara noastră în perioada interbelică nu există încă.

[2] Alex. Leon şi D. Hîncu, *op. cit.*, p. 229.

care ea s-a desfăşurat: perioada respectivă a fost dominată din plin de politica antisovietică promovată de guvernele burgheze care s-au perindat la conducerea ţării. Romînia fusese inclusă în „cordonul sanitar“ destinat să apere interesele capitaliştilor europeni de „pericolul comunist“. Orice articol despre Uniunea Sovietică scris de pe poziţii obiective căpăta în această situaţie o importanţă deosebită pentru cercurile largi de cititori avizi să cunoască adevărul asupra realităţii sovietice. Publicarea unui asemenea articol constituia un act de curaj civic, o luare de atitudine faţă de punctul de vedere oficial. Ea însemna în acelaşi timp o raliere, conştientă sau nu, la lupta acelor forţe în frunte cu P.C.R. care militau pentru apropiere şi înţelegere cu primul stat socialist. „Viaţa romînească“ a fost una din publicaţiile cu larg răsunet în rîndurile publicului cititor, pentru care literatura rusă şi sovietică a constituit o preocupare permanentă. Articolul lui A. Leon şi D. Hîncu (vezi nota 1), tinzînd să dea o apreciere critică de ansamblu activităţii progresiste desfăşurate de revistă, subliniază contribuţia ei în acest domeniu: „În toţi aceşti ani »Viaţa romînească« a făcut cu adevărat mult pentru cunoaşterea Uniunii Sovietice în lumina ei reală, pentru popularizarea realizărilor ei pe plan economic, social şi cultural, pentru familiarizarea publicului nostru cu fenomenul atît de inedit pentru el al literaturii realiste, al marilor scriitori ruşi şi sovietici.“[3]

*

Unul din marii scriitori ruşi şi sovietici pentru care revista „Viaţa romînească“ a manifestat un deosebit interes a fost întemeietorul noii metode realist-socialiste, Maxim Gorki. Semnificativ ne pare în această privinţă faptul că, în primul ei număr, revista publică, sub semnătura principalului ei animator, G. Ibrăileanu (iscălit aici C. V.-raja), la rubrica „Note pe marginea cărţilor“, o scurtă dar consistentă notă rezumativă despre Maxim Gorki.[4] Nota este interesantă prin faptul că Ibrăileanu, „bun cunoscător al literaturii clasice ruse“, după cum subliniază Al. Piru[5], încearcă aici să definească locul lui Gorki în literatura rusă şi în literatura universală contemporană. Criticul „Vieţii romîneşti“ sublinia în primul rînd caracterul realist şi umanist al operei gorkiene. El intuia cu multă perspicacitate caracterul inovator al operei lui Gorki, scoţînd totodată în evidenţă faptul că aceasta este continuatoarea tradiţiilor majore ale literaturii clasice ruse: „Gorki apăru ca o continuare a celei mai pure tradiţii literare ruseşti, ca un reprezentant al laturii celei mai caracteristice a marii literaturi nordice, dar în acelaşi timp ca un scriitor de o desăvîrşită actualitate.“

---

[3] I d e m, *ibidem.*

[4] C. V. *Maxim Gorki. Notă rezumativă* în „Viaţa rom.“ XII (1920), nr. 1, p. 76—77. După cum remarcă Tamara Gane, în perioada imediat următoare Marii Revoluţii din Octombrie, mai ales între anii 1918—1925, în Romînia în genere se observă un interes accentuat faţă de opera lui Gorki, personalitatea scriitorului ajungînd din nou în centrul atenţiei şi „mobilizînd aspiraţiile maselor care se solidarizau tacit sau deschis cu marea cauză a poporului sovietic.“ (T a m a r a G a n e, *op. cit.*, p. 235).

[5] A l. P i r u, *op. cit.*, p. 145.

Drept precursori ai lui Gorki, Ibrăileanu indica pe Dostoievski şi pe Tolstoi, dar se grăbea să menţioneze că Gorki reprezintă faţă de aceştia „o evoluţie şi o corectare". Deosebirea esenţială dintre ei o constituie, după opinia criticului, caracterul specific al realismului lui Gorki: Dostoievski şi Tolstoi căutau în sufletul omenesc izvorul vieţii morale, răspunsuri la marile probleme ale existenţei, punctul iniţial al însănătoşirii morale a Europei civilizate. Atitudinea lor faţă de umanitatea mizeră, socotea criticul, poate fi considerată drept un romantism evanghelic.[6] Gorki, din contra, este un realist: „La Gorki oamenii mici, ignoranţi, pierduţi, nu mai sînt sfinţi, nu mai sînt moralişti, nu mai sînt revelatori, dar sînt profund oameni. Viaţa de mizerie, situaţia de paria le dă o adîncime sufletească neobişnuită" — scria Ibrăileanu.

Gorki se mai distinge apoi de precursorii săi şi prin concepţia lui artistică, prin stilul său: „În Gorki se întrunesc în chip rar şi fericit cele două atitudini faţă de realitatea umană, atitudinea morală şi atitudinea estetică." Şi criticul încheia: „Maxim Gorki este un mare artist şi, împreună cu Romain Rolland, scriitorul cel mai profund uman dintre contemporani."

Articolul despre Gorki al lui Ibrăileanu, după cum observă Savin Bratu, constituia o ilustrare a acelui program democratic, a acelei „dorinţe de a sluji morala şi frumosul" pe care criticul o afirma cu vigoare în articolul publicat în acelaşi prim număr la rubrica „Miscellanea".[7]

În acelaşi număr, şi tot sub semnătura lui Ibrăileanu, revista recenza două cărţi ale lui Gorki: *Copilăria mea* şi *Un an de revoluţie rusească*.[8] Ultima, apărută la Bucureşti în anul 1919, cuprindea articole scrise de Gorki în perioada aprilie 1917—iulie 1918 în publicaţia de nuanţă menşevică „Novaia jizni".

Criticul „Vieţii romîneşti" punea în mod greşit pe acelaşi plan aceste cărţi atunci cînd considera că ele se înrudesc prin „profunditatea gîndirii şi înălţimea punctului de vedere". Ibrăileanu dădea o înaltă apreciere primei părţi a trilogiei autobiografice gorkiene: „»Copilăria mea« — scria el — ne arată viaţa plină de mizerii, de chinuri, de prematură şi dureroasă experienţă la care a fost supus copilul care trebuia să devină marele scriitor şi apostolul unui nou ideal. În această autobiografie Gorki ne zugrăveşte, cu puterea lui obişnuită, mediul adesea dantesc, întotdeauna tulbure şi apăsător, în care s-a dezvoltat pînă la vîrsta de zece-unsprezece ani. Peripeţiile sînt variate şi de cele mai multe ori tragice în umilitatea lor, iar tipurile sînt redate în diversitatea lor cu relieful obişnuit la acest scriitor..."

Referitor la o doua carte, criticul scria că avem de-a face cu „zbaterea uneia din cele mai înalte şi sensibile conştiinţe omeneşti..." Ibrăileanu însă nu sesiza faptul că această „zbatere" şi învinuirile aduse de Gorki

[6] Vorbind despre realismul lui Tolstoi, pe care îl definea drept un „romantism evanghelic", Ibrăileanu nu găsea formula cea mai fericită. Forţa realismului tolstoian rezidă, după cum a demonstrat V. I. Lenin în articolele sale despre Tolstoi, nu în predica lui religioasă, ci în reflectarea profundă a revoluţiei ruse, a democraţiei ţărăneşti, cu toate părţile ei slabe şi puternice.

[7] Savin Bratu, *op. cit.*, p. 359.

[8] „Viaţa rom.", XII (1920), nr. 1, p. 174—175.

revoluţiei îşi aveau originea în neînţelegerea vremelnică de către scriitor a sensului istoric al acesteia. După cum se ştie, în anii 1917—1918, în articolele publicate în gazeta „Novaia jizni", mai ales în ciclul intitulat *Gînduri inoportune,* Gorki s-a situat pe o poziţie nejustă, a săvîrşit o serie de greşeli politice, esenţa cărora consta, după cum menţionează critica sovietică, în „lipsa de încredere în ţărănime ca un aliat activ al proletariatului, în subestimarea forţelor creatoare ale clasei muncitoare şi exagerarea rolului intelectualităţii."[9]

Cauza acestor greşeli o constituia faptul că scriitorul, înconjurat la Petrograd de rămăşiţele vechii intelectualităţi burgheze înlăturate de la putere, se lăsa pradă impresiilor produse de diferite fenomene negative izolate, pierzînd la un moment dat, sub influenţa acestora, perspectiva revoluţionară. Lenin a criticat aspru poziţia lui Gorki, fiind ferm convins că viaţa însăşi îl va face pe scriitor să renunţe la opiniile lui eronate. Acest lucru s-a şi întîmplat. În iulie 1918, cînd gazeta „Novaia jizni" a fost desfiinţată, Gorki declară: „Dacă ar fi suprimat-o... cu o jumătate de an mai de vreme, ar fi fost mai bine şi pentru mine şi pentru revoluţie."[10]

Scăpînd din vedere acest lucru, după toate probabilităţile din cauza insuficienţei informări, explicabile pentru acea vreme (să ne amintim de faptul că Ibrăileanu căzuse la un moment dat pradă zvonurilor calomnicase despre o pretinsă suprimare a scriitorului) criticul ieşean încheia totuşi prin a sublinia sprijinul efectiv acordat de Gorki revoluţiei: „Ştim, atîta ştim, că Gorki face să se tipărească milioane de cărţi şi broşuri pe care trenurile le răspîndesc în toate părţile Rusiei..."

În acelaşi an revista recenza *Amintirile despre Tolstoi* ale lui Maxim Gorki, apărute în revista germană „Der Neue Merkur", subliniind efortul lui Gorki de a reda pe marele clasic rus ca pe un om real, cu calităţile şi lipsurile sale, şi nu ca pe un sfînt.[11] În numărul următor revista însăşi publica aceste amintiri, în traducerea lui Ionel Teodoreanu.[12] Această traducere, după cum precizează Savin Bratu, fusese făcută la cererea lui Ibrăileanu, care, prin Gorki, căuta să se apropie de înţelegerea revoluţiei, a transformărilor radicale care aveau loc în Rusia Sovietică şi asupra cărora în acel timp el poseda atît de puţine şi, adeseori, eronate informaţii.[13]

In 1922, în cadrul unei cronici teatrale, M. Sevastos remarca printre piesele jucate pe scena Teatrului Naţional din Iaşi *Crimă şi pedeapsă* după Dostoievski şi *Azilul de noapte* de Maxim Gorki.[14] Interesant de reţinut

---

[9] Vezi, de pildă, K. D. Muratova, *M. Gorki v borbe za razvitie sovetskoi literaturî,* Izd. Akademii Nauk SSSR, Moskva—Leningrad, 1958, str. 14.

[10] Apud K. D. Muratova, *op. cit.*, p. 16.

[11] „Viaţa rom.", XII (1920), nr. 9, p. 476—477.

[12] *Ibid.*, nr. 10, p. 570—590.

[13] Savin Bratu, *op., cit.*, p. 427.

[14] „Viaţa rom.", XIV (1922), nr. 2, p. 283—286. Această cronică la „Azilul de noapte" corectează afirmaţia criticului sovietic I. A. Kojevnikov, care, în studiul său intitulat „Gorki în Romînia" consideră că după Revoluţia din Octombrie piesele lui Gorki nu s-au mai jucat pe scenele oficiale ale teatrelor din Romînia, citînd în acest sens (după N. Moraru, Studii şi eseuri, Buc., E.P.L.A., 1953 [?], p. 131) doar o singură montare a „Azilului de noapte", realizată în anul 1930 de către echipa Sindicatelor Unitare. (Cf. I. A. Kojevnikov, *Gorki v Rumînii,* în „Gorkovskie citenia", 1953—1957., Izd. Akademii Nauk SSSR, Moskva, 1959, str. 442.)

cu acest prilej faptul că, vorbind de ultima piesă, şi căutînd să releve mesajul ei adînc uman, autorul cronicii relata pe scurt conţinutul unei alte opere gorkiene, al cunoscutei legende despre Danko, comparîndu-l pe Gorki cu eroul acestei legende: „Ca şi Danko, Gorki — ţinîndu-şi parcă deasupra capului inima aprinsă, arată oamenilor, rătăciţi în întuneric, o cale plină de lumină."

În 1925, revista recenzează volumul apărut la Paris „M. Gorki, *Lénine et le paysan russe*"[15], asupra căruia revine peste un an la rubrica „Miscellanea", în articolul intitulat „Gorki şi ţăranul rus".[16]

De remarcat faptul că revista ia aici atitudine faţă de aprecierea negativă dată de Gorki ţărănimii, socotind că avem de-a face cu o imagine întunecată a acesteia, necorespunzătoare realităţii. Caracterizînd paginile lui Gorki drept „frumoase, dar adesea nedrepte", revista scria că în sufletul ţărănimii există calităţi care îi permit o rapidă ascensiune pe scara valorii morale şi sublinia că însuşi Gorki vorbeşte despre o reînviere a ţărănimii, drept e, „cu preţul distrugerii intelectualilor şi clasei uvriere". Animată de vechea ei mentalitate democratică, revista socotea că în lupta pentru ridicarea ţărănimii nici o jertfă nu e prea mare. Demn de reţinut este fără îndoială şi faptul că „Viaţa romînească" se făcea totodată ecoul admiraţiei scriitorului faţă de Lenin, citînd următoarea apreciere gorkiană: „Lenin este un erou de legendă care şi-a smuls din piept inima sa înfocată spre a lumina drumul ce va scoate omenirea din abjectul haos contemporan, din băltoaca pestilenţială şi sîngeroasă a etatismului înăbuşitor şi putred."

Ca o încercare de a trata problema atitudinii lui Gorki faţă de revoluţie într-un plan teoretic general, cu implicaţii filozofice, trebuie considerat articolul publicat de M. Mancaş în cadrul cronicii literare: „Maxim Gorki şi ideea de revoluţie"[17].

Intenţionînd să releve concepţia gorkiană despre revoluţie, autorul, neeliberat încă la acea dată de anumite confuzii ideologice, nu reuşea acest lucru decît în mică măsură, deoarece omitea rolul decisiv pe care l-au avut în formarea acestei concepţii cunoaşterea marxismului, prietenia scriitorului cu Lenin, contactul cu realitatea rusă revoluţionară. Cu toate acestea, articolul are însă meritul de a fi relevat caracterul realist inovator al concepţiei lui Gorki. În accepţia pe care o da Mancaş realismului gorkian din romanul *Mama* — de transpunere artistică a ideologiei socialiste — el se apropia de definirea lui Gorki ca un scriitor realist-socialist: „Îmbinînd idealul unei concepţii de viaţă superioară cu realitatea, pe care o consideră chinuitoare şi nedreaptă în societate (e vorba de societatea ţaristă, M. C.), Gorki a exprimat sintetic aspiraţiile de totdeauna ale mulţimii, sub forma unei pătrunzătoare şi obiective analize."

Tocmai sesizarea faptului că Gorki este exponentul literar al unei concepţii revoluţionare rămîne valabilă în articolul lui M. Mancaş, nelipsit de altfel, după cum am mai remarcat, de anumite confuzii.

---

[15] *Ibid.*, XVII (1925), nr. 6, p. 356—357.
[16] *Ibid.*, XVIII (1926), nr. 2—3, p. 368—369.
[17] *Ibid.*, XIX (1927), nr. 5, p. 255—259.

După apariţia acestui articol urmează un interval de cîţiva ani în care revista nu mai publică nici un articol consacrat în mod special lui Gorki. Absenţa materialelor dedicate creaţiei lui Gorki nu trebuie însă interpretată ca o slăbire a interesului faţă de literatura sovietică în genere. Din contra, în perioada respectivă „Viaţa romînească“ a desfăşurat în această direcţie o intensă activitate, publicînd atît lucrări de sinteză asupra prozei şi poeziei sovietice, cît şi o serie de articole şi recenzii despre un şir de scriitori ca Vs. Ivanov, V. Kataev, F. Gladkov, M. Şolohov, I. Ehrenburg, S. Esenin etc. Numele lui Gorki revine în anul 1936, într-o scurtă însemnare intitulată „Maxim Gorki“, apărută cu prilejul morţii scriitorului şi semnată C.N.N. (-egoiţă)[18].

Însemnarea, cuprinzînd cîteva date şi consideraţii generale asupra vieţii şi operei lui Gorki, nu prezintă vreun interes deosebit. Merită a fi reţinută doar aprecierea rolului jucat de romanul *Mama* în istoria prefacerilor revoluţionare din Rusia, roman în care „lumea veche, burgheză, şi aceea nouă a tinerilor, cu aprigul lor dor după prefacerile ce aveau să vină, apar într-un etern conflict.“

Un mult mai mare interes prezintă articolul amplu al Verei Pamfil intitulat „Gorki şi literatura rusă“, apărut un an mai tîrziu, în 1937. Acesta se numără, fără îndoială, printre cele mai interesante articole despre Gorki apărute în presa literară romînească înainte de 23 August 1944.[19] Valoarea lui e determinată, în primul rînd, de poziţia materialistă, progresistă, adoptată în tratarea problemelor de literatură, în al doilea rînd, de amploarea şi importanţa acestor probleme. În centrul articolului, care tindea spre o apreciere sintetică a întregii opere şi activităţi a scriitorului, stă determinarea poziţiei deosebit de importante ocupate de Gorki în ansamblul literaturii ruse şi sovietice, sublinierea caracterului progresist, a conţinutului umanist al operei gorkiene. Toate aprecierile emise asupra creaţiei lui Gorki decurg din definirea scriitorului ca un ultim reprezentant al realismului critic rus şi acelaşi timp ca primul clasic al literaturii proletare. Gorki este văzut ca un reprezentant al artei revoluţionare, „plin de încredere în misiunea clasei muncitoare, constructoare a unei vieţi mai fericite“, ca un scriitor care a promovat în literatură ideile clasei muncitoare. Gorki înseamnă începutul unei epoci noi în literatura rusă, opera lui cheamă omenirea spre o viaţă mai bună, bazată pe munca liberă creatoare: „Gorki a servit umanitatea cu puterea inepuizabilă a pasiunii, cu pana literatului, a criticului şi a publicistului. Numele lui Gorki a devenit în scurt timp sinonimul luptei pasionate şi perseverente pentru prefacerea revoluţionară

---

[18] *Ibid.*, XXVIII (1936), nr. 6—8, p. 92—93.

Moartea marelui scriitor a produs o profundă impresie asupra opiniei literare progresiste romîneşti. Acest lucru îl dovedesc numeroasele articole sau însemnări apărute în acele zile într-o serie de publicaţii literare. „Cuvîntul liber“, de pildă, publică un bogat material consacrat lui Gorki în două numere consecutive (nr. 34 din 27 iunie şi nr. 35 din 4 iulie 1936); revista „Reporter“ închină scriitorului o pagină întreagă (nr. 10—11 din 4 iulie 1936); „Adevărul literar şi artistic“ publică pe prima pagină un articol intitulat „Maxim Gorki“, semnat de M. Sevastos, însoţindu-l de un portret al scriitorului (nr. 812 din 28 iunie 1936).

[19] „Viaţa rom.“, XXIX (1937), nr. 8—9, p. 40—49.

a lumii... Maxim Gorki — citim mai departe — se plasează alături de militanţii ştiinţei, artei şi revoluţiei, care au consacrat toată puterea geniului lor conducerii omenirii şi ajutorării ei în lupta împotriva obscurantismului şi reacţiunii."

Prin aceasta articolul lua poziţie contra valului reacţionar care începuse să bîntuie cultura romînească, ameninţată de influenţele nefaste ale fascismului deghizat în haina diferitelor curente mistice. „Gorki — sublinia V. Pamfil — a absorbit din cultura trecutului ce a fost mai bun: umanitarismul nobil şi încrederea în om".

Remarcînd faptul că dezvoltarea literară e strîns legată de dezvoltarea societăţii, articolul cita în sprijinul acestei teze următoarea afirmaţie a lui Gorki: „Literatura n-a fost niciodată afacerea personală a unui Stendhal sau Lev Tolstoi, ea aparţine totdeauna epocii, ţării clasei."[20]

În continuare articolul trecea în revistă principalele perioade de dezvoltare a literaturii ruse. Periodizarea aceasta se baza pe cele trei faze principale ale mişcării de eliberare din Rusia: faza nobililor şi a moşierilor, a revoluţionarilor-raznocinţi şi a proletariatului, indicate de Lenin în 1912 în articolul intitulat „În memoria lui Herzen".[21]

Dar articolul „Vieţii romîneşti" nu se limita la literatura rusă a secolului al XIX-lea, ci cuprindea şi perioada sovietică pînă la moartea lui Gorki. Literaturii sovietice îi sînt consacrate de altfel şase din totalul de zece pagini cît numără articolul.

O deosebită atenţie se acorda operei care a pus bazele literaturii sovietice, romanului *Mama*. În articol se sublinia că opera lui Gorki a apărut într-un moment de covîrşitoare importanţă pentru literatura rusă, în momentul în care, dezorientaţi în urma înfrîngerii primei revoluţii ruse din 1905, o serie de scriitori progresişti încep să defăimeze revoluţia, adoptînd o atitudine binevoitoare faţă de regimul reacţionar: „Romanul lui Gorki e o epopee a muncitorimii revoluţionare, a luptei sale eroice, a entuziasmului tineresc. El îndeamnă pe cititorul deprimat de regimul reacţionar al lui Stolîpin să-şi regăsească stăpînirea de sine, vigoarea de luptă, încrederea în victoria democraţiei... Astfel Gorki introduce în atmosfera bolnăvicioasă a literaturii decadente un curent de vioiciune, dorinţa de luptă, încrederea în progres."

În anii care au urmat după Revoluţia din Octombrie — se remarca mai departe în articol — Gorki îşi închină toate forţele creşterii şi dezvoltării continue a literaturii sovietice, în care vedea o uriaşă forţă socială: „Opera de organizare şi de îndrumare a acestei forţe sociale a fost pentru Gorki scopul suprem al vieţii sale. El a depus toată energia, toată vigoarea sa artistică pentru formarea adevăratei literaturi a clasei muncitoare..."

O mare atenţie acorda V. Pamfil teoriei literare a lui Gorki, activităţii lui de critic literar: „În calitate de critic literar Gorki manifestă o claritate neobişnuită pentru înţelegerea perspectivei literare, unind-o cu o analiză profesională migăloasă a textului, temei, ideilor." Autoarea sesiza princi-

[20] Vezi: *Gorki despre literatură. Articole de critică literară*, Buc., Ed. „Cartea Rusă", 1956, p. 360.
[21] Cf. V. I. Lenin, *Opere*, vol. 18, Buc., E.S.P.L.P., 1957, p. 15.

palele scopuri pentru care milita Gorki: lărgirea orizontului intelectual prin însuşirea unei culturi cît mai vaste, lupta împotriva neglijenţei şi a grabei în munca literară, lupta pentru perfecţionarea necontenită a formei şi a limbii operei artistice.

Demne de reţinut sînt consideraţiile asupra metodei realismului-socialist cuprinse în articol. Citînd definiţia dată realismului-socialist în Statutul Asociaţiei Scriitorilor Sovietici, articolul o dezvolta şi o concretiza prin numeroase exemple luate din literatura sovietică. Citarea acestora (să nu uităm că ne aflăm în anul 1937) aducea un real serviciu popularizării literaturii sovietice. Articolul insista asupra caracterului inovator al realismului-socialist. Pornind de la afirmaţiile lui Gorki că subiectele operelor literare variază în decursul dezvoltării istorice a societăţii de la o epocă la alta şi de la o clasă la alta, articolul sublinia faptul că la baza subiectului operelor realist-socialiste stau evenimente de mare importanţă socială, aflate însă în strînsă legătură cu soarta şi caracterul unor eroi concreţi: „Pentru scriitorii sovietici interesele individului se contopesc cu interesele societăţii. În operele lor ei tind să redea realitatea prin zugrăvirea omului în manifestările lui multilaterale, unind astfel armonios individualul cu socialul..."

Referindu-se la eroul literaturii sovietice, articolul sublinia că acesta este omul nou născut în focul revoluţiei, omul cu alte patimi, sentimente, emoţii şi frămîntări, care a făcut din munca creatoare o sărbătoare şi şi-a îmbogăţit spiritul cu adevăratele comori ale gîndirii tuturor popoarelor. El — se menţiona în articol — are o importanţă educativă enormă, deoarece învaţă pe cititor „cum trebuie să trăiască, să mediteze, să simtă, să acţioneze omul nou, constructorul conştient al societăţii."

În ceea ce priveşte tematica literaturii sovietice, Vera Pamfil, deşi accentua caracterul ei actual, o limita. Ea excludea astfel din preocupările scriitorilor sovietici tema istorică, domeniu în care literatura sovietică dăduse pînă la acea dată o serie de realizări valoroase. Interesant de subliniat cu acest prilej următorul amănunt: redacţia revistei, într-o notă, socotea necesar să intervină spre a lămuri afirmaţia din articol referitoare la „caracterul restrictiv" al tematicii sovietice — la obligativitatea scriitorului de a trata teme capabile să intereseze marele public cititor. Redacţia scria: „Şi caracterul imperativ al acestei obligaţii nu este nici mai mult nici mai puţin coercitiv decît acela al oricărei alte şcoli ori mode literare..."

Această notă redacţională, deşi punea un arbitrar semn de egalitate între realismul socialist şi „oricare altă şcoală ori modă literară", îşi avea fără îndoială rostul ei bine stabilit: ea trebuia să prevină eventualele atacuri din partea presei reacţionare, care nu ar fi pierdut prilejul să clameze încă odată despre „îngrădirea" libertăţii creatoare a scriitorului sovietic. În articol există însă o serie de afirmaţii izolate susceptibile de obiecţii. Straniu suna, de pildă, fraza următoare: „... Tinerii scriitori *speră că vor reuşi să creeze* (subliniat de noi, M.C.) o nouă formulă literară, aceea a realismului socialist." Ea venea în contradicţie cu restul articolului, în care realismul socialist era tratat ca o „formulă literară" *existentă,* întru-

chipată în diferite opere literare. Asemenea afirmații nu anulează însă valoarea articolului, care constituia pentru vremea cînd a apărut o caldă și competentă pledoarie în favoarea lui Gorki și a literaturii sovietice în întregime. Această pledoarie, această afirmare categorică a valorii creației gorkiene răsuna de altfel răspicat și în ultimele fraze ale articolului: „Numele acestui genial artist al cuvîntului, acestui prieten neprihănit al celor ce muncesc, va arde ca o flacără vie în inima omenirii lucrătoare. Ieșit din mijlocul clasei proletare, Gorki a rămas pînă la moarte slujitorul ei devotat, apărătorul intereselor și susținătorul conștient al idealurilor sale conducătoare."

Dînd o înaltă apreciere lui Gorki, articolul „Gorki și literatura rusă" îl fixa astfel în conștiința publicului cititor romînesc ca pe cel mai de seamă reprezentant al literaturii sovietice.

În același număr al revistei, în cadrul rubricii „Vecinii noștri", publicistul progresist Gh. Dinu înregistra moartea lui Maxim Gorki.[22] Cu acest prilej, Gh. Dinu vorbea de romanul rămas neterminat al marelui scriitor: *Viața lui Klim Samghin* — imagine pregnantă a drumului parcurs de intelectualul burghez renegat, drum care duce în mod inevitabil în lagărul reacțiunii și al contrarevoluției. Destinul lui Klim Samghin, evocat de Gorki pe fondul istoric a patru decenii de viață rusească, capătă un sens general, valabil și pentru alte epoci și locuri: acesta e drumul indivizilor condamnați la pieire deoarece s-au rupt de propriul popor și au pornit contra lui. Pentru intelectualitatea romînească de la sfîrșitul deceniului al patrulea, a perioadei de fascizare a țării, pentru care problema legăturii cu poporul devenise deosebit de acută, figura lui Samghin constituia un avertisment oportun. Însemnarea din „Viața romînească" avea meritul că atrăgea atenția asupra operei gorkiene, deși nu scotea suficient în evidență caracterul demascator al acesteia.

Ultimul articol închinat lui Gorki în seria antebelică a „Vieții romînești" îl constituie cronica teatrală scrisă de Mihail Sebastian cu prilejul reprezentării la București a piesei *Azilul de noapte*.[23] Ea se remarca printr-un puternic spirit polemic, care decurgea din intuirea sigură a conținutului profund uman al piesei lui Gorki, ostil societății burgheze. Subliniind caracterul revoluționar al piesei, Sebastian demasca cu curaj tactica de escamotare a acestui caracter, adoptată de teatrele burgheze în montarea piesei. „*Azilul de noapte* este o piesă revoluționară din care teatrul (era vorba de teatrul „Regina Maria", M.C.) a făcut un spectacol confortabil", declara Sebastian. Și continua ironic: „Teatrul are arta de a amortiza loviturile periculoase, schimbîndu-le direcția și de a nu răspunde întrebărilor grave, prefăcîndu-se că nu le aude."

Cronicarul dramatic își ilustra această caracterizare negativă a teatrului burghez și cu alte exemple, extrem de semnificative, luate din viața teatrală a Germaniei lui Hitler. „În teatru — scria Sebastian — problemele de conștiință pot fi foarte ușor escamotate, prin transformarea lor în probleme de regie. Piesele lui Schiller se mai joacă și astăzi în Germania

---

[22] „Viața rom.", XXIX (1937), nr. 8—9, p. 114—119.
[23] *Ibid.*, XXXI (1939), nr. 1, p. 140—141.

hitleristă, deşi nu este vers în *Wilhelm Tell*, în *Hoţii*, sau în *Fecioara din Orleans*, care să nu cheme libertatea şi să nu blesteme tirania..."

Revenind la piesa lui Gorki, cronicarul sublinia contrastul dintre lumea zugrăvită de ea şi lumea burgheză, în faţa căreia ea este reprezentată: *Azilul de noapte* e o dramă de revoltă socială, care se joacă de 30 ani în cele mai elegante săli de spectacol din lume. E o piesă de declasaţi, pe care o aplaudă din generaţie în generaţie un public de burghezi. E, în sfîrşit, un apel disperat pe care-l ascultă fără să-l audă o societate împăcată cu sine.

Azilul de noapte vine din străfunduri sociale cu care publicul de teatru nu are nimic comun. E o dramă care se petrece la fund şi la periferie, dar se joacă în centru şi la lumină. Cei care trăiesc această dramă nu o vor vedea niciodată la teatru, cei care o văd la teatru, nu o vor trăi niciodată în viaţă.

...E o suferinţă care protestează, care întreabă, care cere răspuns — continua pe acelaşi ton incisiv M. Sebastian. Dar cortina cade la timp şi spectatorul sensibil, care a avut poate un moment de jenă morală, îşi regăseşte la lumină conştiinţa lui de om respectabil cu hîrtii de identitate în regulă, cu adresă stabilă. Hotarele se restabilesc imediat. Eroii lui Gorki rămîn în lumea lor depărtată, iar publicul trece în foyer ca să discute despre jocul actorilor. Teatrul a făcut din *Azilul de noapte* un spectacol şi acest lucru e suficient pentru a înlătura orice semnificaţie de protest..."

Cu această cronică semnificativă despre *Azilul de noapte*, firul articolelor consacrate lui Gorki se rupe. Atmosfera politică devine din ce în ce mai apăsătoare: valul pustiitor al fascismului pornea să se reverse asupra Europei. Prologul celui de al doilea război mondial începe. Firul va fi reînnodat mai tîrziu, în 1944. Acum Gorki avea să apară cititorului şi spectatorului romîn în toată splendoarea sa.

*

Aprecierile închinate lui Gorki în paginile celei mai însemnate reviste romîneşti dintre cele două războaie, urmărite cronologic, permit să distingem o linie ascendentă: ea porneşte de la însemnări destul de reduse, tinzînd apoi spre articole ample, de prezentare sintetică a întregii lui creaţii. Desigur, nu tot ceea ce s-a scris în această perioadă despre Gorki poate fi acceptat fără nici o obiecţie, după cum am văzut. Condiţiile se opuneau uneori rostirii răspicate a adevărului, alteori posibilităţile reduse de informare sileau pe autorii articolelor să se limiteze la enunţarea unor adevăruri de ordin comun, în alte cazuri, în sfîrşit, autorilor înşişi le lipsea o orientare fermă în problemele tratate. De aici, o serie de confuzii. „Viaţa romînească" nu a făcut însă niciodată loc în paginile ei isteriei antisovietice. Din înălţimea punctului de vedere marxist-leninist al zilelor noastre, noi putem aprecia la justa lor valoare meritele, tradiţiile ei democratice în acest domeniu, contribuţia ei concretă la întreţinerea unei atmosfere favorabile în jurul literaturii sovietice. Relevării cîtorva aspecte ale acestei contribuţii i-a fost consacrat articolul de faţă.

МАКСИМ ГОРЬКИЙ В ЖУРНАЛЕ „VIAŢA ROMÎNEASCĂ" (1920—1940)

(Резюме)

В своей статье автор рассматривает мало исследованную сторону деятельности журнала „Viaţa romînească" в период между двумя мировыми войнами, а именно, популяризацию, на его страницах, творчества Максима Горького, основоположника социалистического реализма. Эта деятельность включается в ту смелую и упорную борьбу, которую журнал, занимающий демократическую позицию, вёл против внутреннего и внешнего фашизма, в соответствующий период. Популяризация советской культуры и литературы встречала серьёзные препятствия из-за антисоветской политики буржуазных правительств тогдашней Румынии. Несмотря на эти помехи, журналу „Viaţa romînească" удавалось не только ознакомить читателей с литературной и культурной жизнью Советского Союза, но и обсуждать некоторые основные, революционные черты творчества Горького.

В этом отношении автор представляет статьи из журнала „Viaţa romînească", посвящённые Максиму Горькому, хронологически, подчёркивая, что они следуют по восходящей линии, которая начинается краткими заметками и стремится к синтетическому изложению деятельности великого советского писателя. Среди тех, которые понимают глубокий, гуманный призыв в творчестве Горького, мы можем назвать известного критика Г. Ибрэиляну и драматурга М. Себастьяна.

В заключение автор отмечает, что, несмотря на тяжёлые условия, в которых этот журнал вёл свою деятельность, он внёс ценный вклад в популяризацию творчества Горького в прежней Румынии.

MAXIME GORKI DANS LA REVUE „VIAŢA ROMÎNEASCĂ" (1920—1940)

(Résumé)

L'article s'occupe d'un aspect moins étudié de l'activité de la revue „Viaţa romînească" au cours de la période entre les deux guerres mondiales, à savoir la publication dans ses pages de l'oeuvre de Maxime Gorki, le créateur du réalisme socialiste. Cette action s'encadre dans la campagne persévérante, courageuse et démocratique que la revue mena contre le fascisme interne et externe. La diffusion de la littérature et de la culture soviétiques avait à surmonter de sérieux obstacles à cause de la politique antisoviétique menée par les gouvernants bourgeois de la Roumanie de l'époque. En dépit de ces obstacles, „Viaţa romînească" réussit non seulement à informer ses lecteurs sur la vie littéraire et culturelle de l'Union Soviétique, mais aussi à débattre quelques problèmes essentiels, à implications révolutionnaires, de la création de Gorki.

Dans ce sens, l'auteur présente chronologiquement les articles de „Viaţa romînească" consacrés à Maxime Gorki, lesquels s'inscrivent sur une ligne ascendante qui part de notes assez brèves et tend à présenter d'une manière synthétique l'activité du grand écrivain soviétique. Parmi ceux qui ont déchiffré le message profondément humain de l'oeuvre de Gorki se trouvent le critique G. Ibrăileanu et le dramaturge M. Sebastian.

On constate que, en dépit des conditions difficiles qui ont entravé son activité, „Viaţa romînească" a apporté une précieuse contribution à la diffusion de l'oeuvre de Gorki en Roumanie.

PROBLEMA PROCESULUI DE FORMARE A FOLCLORULUI MUNCITORESC

de

DUMITRU POP

Limitînd sfera folclorului la creația spirituală a populației rurale, cercetătorii din trecut au lăsat în afara interesului lor o parte însemnată a patrimoniului folcloric național: creația maselor populare orășenești. Chiar dacă era uneori amintită, lucrul acesta se făcea mai ales cu scopul de-a o combate. În mod reacționar, termenul „mahala" era echivalat cu mizeria morală, cu desfrîul etc. Se ascundea însă intenționat cauza mizeriei, a celei materiale în primul rînd: exploatarea care măcina viața populației muncitoare din suburbiile orașelor.

Transformările revoluționare care au avut loc după eliberare în viața țării noastre, transformări care au scos și muncitorimea suburbiilor din mizerie și suferință, s-au răsfrînt amplu și în domeniul folcloristicii. Ele au determinat, între altele, o nouă viziune asupra creației populare orășenești. Folclorul muncitoresc a intrat în acești ani în centrul atenției specialiștilor[1]. Rezultatele cercetărilor de pînă acum s-au concretizat în publicarea unor texte de cîntece muncitorești[2] și a celor dintîi încercări teoretice în acest domeniu[3]. Oricum, cercetările sînt abia la început, astfel că pe tărîmul acesta în fața folcloriștilor noștri stau încă sarcini mari.

În cele ce urmează ne propunem să discutăm o problemă teoretică de bază: problema procesului istoric de formare a folclorului urban, muncitoresc. Lămurirea ei poate contribui și la mai buna înțelegere a noțiunii de „folclor muncitoresc", precum și a caracterelor specifice ale acestuia.

---

[1] Vezi M. Pop, *Problemele și perspectivele folcloristicii noastre*, în „Revista de folclor", I (1956), nr. 1—2, p. 19; V. D. Nicolescu, *Din viața unor vechi cîntece muncitorești, ibid.*, VI (1961), nr. 1—2, p. 11.

[2] *Din folclorul nostru*, București, 1953, p. 309—313; *Doine, cîntece, strigături, ibid.*, 1955, p. 334—340; *Flori alese din poezia populară, ibid.*, 1960, p. 393—401; *Cîntece muncitorești revoluționare, ibid.*, 1957 etc.

[3] *Prefața* la *Cîntece revoluționare muncitorești;* L. Stănculeanu, *Cîntece din ilegalitate*, în „Muzica", 1951, nr. 3—4; D. Pop, *Curs de folclor literar romînesc*, Partea I, Cluj, 1957, p. 118—122; M. Pop, *Prefața* la *Flori alese...*, p. XIII—XVI; A. Fochi, *Contribuții la cercetarea cîntecului muncitoresc*, în „Revista de folclor", V (1960), nr. 3—4, p. 77—97; V. D. Nicolescu, *lucr. cit.;* Oct. Păun, *Cîntecul muncitoresc*, în „Tribuna", V (1961), nr. 18.

Înainte de a intra însă în dezbaterea propriu-zisă a chestiunii se impun cîteva precizări de orientare. E de prisos să mai subliniem falsitatea teoriei în virtutea căreia faptele de folclor se opresc la porțile orașelor, rămînînd astfel în afara zidurilor lor. Dimpotrivă, trebuie subliniat că în mediul urban folclorul este cu mult mai bine reprezentat decît se crede în general, mai ales dacă înglobăm în conceptul de folclor și celelalte domenii ale vieții spirituale populare, nu numai creația artistică. Povești, cîntece, snoave ș. a., alături de credințe și superstiții populare, apar deseori nu numai pe buzele populației muncitorești, ci și pe buzele meseriașilor, negustorilor, funcționarilor și chiar intelectualilor, după cum la balurile și petrecerile cu dans din același mediu pătrund și jocuri populare. Avem de-a face, în cazul meseriașilor, negustorilor etc., fie cu un fenomen de supraviețuire a folclorului rural prin interpreți veniți din mediul sătesc, fie cu o recepție de folclor, respectiv cu propagarea folclorului dincolo de condiția socială proprie lui.

Cînd zicem „folclor urban" ne gîndim însă nu la simplii consumatori, ci la creatorii de folclor, prin urmare la acei ce alcătuiesc marea masă a orașelor și pentru care producția aceasta nu reprezintă un fenomen incidental de preluare sau de moștenire, ci manifestare spirituală curentă, tipică și esențială.

Notăm în continuare că noțiunea de „folclor urban", muncitoresc implică nu numai creația, plăsmuirile acestui mediu social. Cînd zicem folclor urban ne gîndim la *repertoriul folcloric orășenesc,* repertoriu ce se deosebește de cel rural nu numai prin prezența unor producții proprii, rezultate din condițiile social-politice caracteristice, ci și prin prezența unor elemente izolate de viață orășenească, precum și printr-o anume configurație. Lipsesc de pildă din cuprinsul lui unele specii tipice satului (cîntecul cununii la secere de ex. nu își găsește aci rostul), altele apar cu o frecvență mai mare decît acolo. Repertoriul urban înglobează apoi o seamă de creații de proveniență cultă, care pătrund, de regulă, cu timpul și în mediul rural (romanțe, cîntece din filme etc.). Cîmpul folclorului urban se îngustează în anumite sectoare în favoarea altora noi. Includerea în sfera lui a unor producții de origine cultă e privită de unii cu rezerve, dacă nu cu ostilitate. În principiu, din moment ce sîntem de acord cu ideea că unele piese culte pot deveni populare, folclorice, în creația rurală, nu există nici un temei ca în cazul folclorului urban să ne abatem de la acest criteriu. O întrebare se poate totuși pune: pînă unde trebuie să se meargă în această direcție? Cînd anume se poate spune că cutare producție cultă a devenit parte integrantă a folclorului urban? Probabil că rezervele amintite sînt cauzate chiar de neglijarea acestei chestiuni delicate. Atributul de „popular", în sens de „folcloric", îl conferă piesei culte — ca de altfel oricăror plăsmuiri individuale — numai larga răspîndire și persistența ei activă în masa populară orășenească, împrejurări care se repercutează și asupra conținutului și formei producției (a textului și melodiei dacă e cazul, a aspectului stilistic și manierei de interpretare etc.). Așadar, nu tot ceea ce se poate auzi în graiul populației muncitorești constituie fapt folcloric, ci numai ceea ce s-a învrednicit de aprobarea masei largi în urma unei eficace verificări în timp, numai ceea ce s-a încetățenit în circulație.

O problemă viu discutată — ce e drept mai ales oral — privește valoarea ideologică și artistică a folclorului urban. Respingem din capul locului poziția reacționară, ilustrată răzleț de unii cercetători burghezi, care îl situează în mod tendențios la periferia artei și moralei sau în afara lor. Nu vom nega însă existența — izolată și efemeră totodată — în masa populară a unor cîntece deficitare din amîndouă punctele de vedere. Trebuie precizat că ele sînt expresia unor inși nesemnificativi pentru masa populară, după cum ele nu sînt tipice pentru creația folclorică cu care ne ocupăm. În formularea unei poziții obiective în problema aceasta e necesar să se țină seama de deosebita diversitate a mediului folcloric urban, atît în ceea ce privește îndeletnicirea și profilul cultural al oamenilor, cît și proveniența lor regională și gradul de integrare în viața orașului. Diversitatea aceasta constituie în general o premisă de căpetenie pentru înflorirea unei creații pline de originalitate. Numai că topirea diferitelor stiluri și modalități artistice în unul singur pretinde timp. Lipsa unei îndelungate tradiții a folclorului nostru muncitoresc în comparație cu cel sătesc explică desigur limitele unor piese. Pe de altă parte, ritmul înnoirii repertoriului este cu mult mai viu în mediul orășenesc, ceea ce face ca unele piese să se învechească înainte de a se fi realizat pe deplin esteticește. Cu toate acestea, există în repertoriul folcloric muncitoresc piese de o înaltă valoare ideologică și estetică. Ca și în cazul creației rurale, cea orășenească se caracterizează prin aceeași bogată substanță etică. Sub influența luptei muncitorimii și a ideologiei marxiste, ea s-a ridicat uneori la valoarea literaturii revoluționare, prin caracterul ei mobilizator, fiind totodată o puternică armă de luptă. Este deosebit de grăitor faptul că în timp ce comuniștii deținuți în închisoarea de la Gherla cîntau cu patos cîntece muncitorești, populația muncitorească se aduna pe aproape și-i asculta cu admirație[4]. În aceeași ordine de idei merită să amintim un pasaj din memoriile lui Slavici „Închisorile mele". Vorbind despre traiul socialiștilor în temnița de la Văcărești, spune: „. . . Ei se țineau și la pușcărie unul de altul, împreună stăteau acolo la spital, împreună se plimbau și cîntau"[5]. Iar în alt loc: „Cîtva timp în urmă curtea a răsunat de un cor bine condus. Erau vreo zece dintre socialiștii găzduiți la spital. Plimbîndu-se pe coridorul din fața celulelor, ei cîntau Internaționala", cu toate că „Erau oamenii rău de tot ciomăgiți la 13 decembrie, plini de vînătăi, unii cu răni nevindecate încă ori bolnavi de pe urma primejdioaselor leziuni interne"[6].

După aceste precizări, revenim la obiectul propriu-zis al cercetării noastre. Așa cum spuneam, ceea ce ne interesează în ultimă analiză este modul cum s-a cristalizat istoric creația folclorică urbană. Din păcate, mărturiile ce le avem despre viața folclorică a orașelor noastre de altădată sînt cu totul sporadice. De aceea începuturile istoriei folclorului nostru muncitoresc pot fi cunoscute numai în linii generale. Totuși, din confruntarea acestor mărturii cu datele referitoare la evoluția vieții economico-sociale și cu legile de bază ale creației artistice, se poate ajunge la recon-

---

[4] După informația prof. Iuliu Csehi.

[5] *Închisorile mele*. Scrisori adresate unui prieten din altă lume, București, f. a., p. 180.

[6] *Ibid.*, p. 157—158.

stituirea aproximativă a acestui proces istoric. Sugestii importante poate aduce totodată urmărirea unor procese analoage (desigur pînă la un punct). Ne referim la evoluția folclorică a locuitorilor din așezările rurale integrate la un moment dat în orașe (cum este bunăoară cazul cartierului Mănăștur-Cluj, iar acum în urmă al altor cartiere ale aceluiași oraș: Someșeni, Chinteni), la evoluția repertoriului folcloric al țăranilor stabiliți la oraș ca muncitori etc. Fiind vorba de urmărirea unor procese actuale, totul va trebui privit din perspectiva noilor condiții economico-sociale și culturale, care imprimă procesului ce ne interesează unele aspecte și forme deosebite de cele tradiționale. Foarte importante sînt, în sfîrșit, pentru ceea ce urmărim documentele în legătură cu viața și creația spirituală a țăranilor noștri care, desnădăjduiți din pricina sărăciei ce se accentua din ce în ce, au emigrat, la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, în Statele Unite ale Americii. Firește, folclorul fiecărui oraș își are istoria lui particulară, determinată de împrejurările caracteristice de dezvoltare. Cele ce urmează trebuie deci considerate drept generalizări.

Despre un folclor urban, muncitoresc putem vorbi numai atunci cînd se constituie o viață orășenească distinctă de cea rurală, iar diferența sat-oraș trebuie urmărită pe mai multe planuri: al îndeletnicirilor caracteristice, al condițiilor sociale în care trăiesc producătorii bunurilor materiale, al stilului de viață, al profilului cultural etc. Este îndeobște cunoscut că deosebitele categorii profesionale se disting pe plan spiritual printr-o creație specifică ce oglindește modul propriu de viață, cu traiul, preocupările și năzuințele caracteristice. Păstoritul de pildă își are producția sa bine individualizată, după cum, la rîndul ei, agricultura a dat naștere unei creații aparte. Chiar și îndeletnicirile de mai mică extensiune și-au creat unele cîntece particulare. E cunoscut astfel cîntecul tăietorilor de lemne *Banii, banii*[7]. Din regiunea Cluj s-a cules un cîntec al dulgherilor, *Eu sînt meșter bedecean*[8]. Dar iată textul unui cîntec mai vechi, al ciubărarilor din Munții Apuseni:

Colo pe Dealul mare
Merge moțul cu ciubare;
Și cu teocuri de rășină,
Să le deie pe făină,
Ca s-aducă bucățele
La copii și la muiere[9].

E firesc prin urmare ca și munca industrială și în general îndeletnicirile existente în mediul orășenesc să se oglindească într-o creație populară specifică, creație care să reflecte felul de trai al oamenilor, relațiile sociale, aspirațiile lor etc. Istoric, lucrul acesta începe să se producă în epoca avîn-

---

[7] *Doine, cîntece, strigături*, p. 79.

[8] I. R. Nicola și T. Mîrza, *Colecție de cîntece populare*. Anexă la „Cursul de folclor", Cluj, 1958, p. 53.

[9] Frîncu — Candrea, *Romînii din Munții Apuseni (Moții)*, București, 1888, p. 63.

tului meşteşugurilor, deci a elementelor din care se va dezvolta orînduirea capitalistă[10].

Înaintea epocii de avînt a meşteşugurilor structura oraşelor nu prezenta deosebiri sensibile faţă de aceea a satelor din care s-au dezvoltat. În cuprinsul lor vieţuiau de regulă unul sau mai mulţi boieri, numeroşi slujitori, robi şi chiar ţărani iobagi, funcţionari administrativi, clerici etc. Pe plan folcloric avem de-a face cu o creaţie rurală, tipică pentru orînduirea feudală. Structura oraşelor se modifică apoi, cu timpul, mai cu seamă ca urmare a sporirii numărului meşteşugarilor (acum are loc organizarea lor în bresle), a atelierelor manufacturiere şi a fabricilor, toate impunînd o creştere continuă a numărului lucrătorilor[11]. Dar cum aceştia nu sînt altceva decît ţărani — cîndva aduşi cu forţa sau fugiţi de pe moşiile boiereşti din cauza sărăciei — înseamnează că, în ordine folclorică (cel puţin într-o primă fază), ei nu fac altceva decît să întărească fondul folcloric tradiţional ţărănesc al oraşului[12]. De altfel întregul lor stil de viaţă se desfăşoară încă în conformitate cu normele tradiţionale săteşti. Îmbrăcaţi în acelaşi port cu care au venit de acasă, continuă să-şi ţină sărbătorile şi obiceiurile populare în felul îndătinat. Ceea ce trebuie precizat este că fenomenul acesta — de alimentare a oraşelor cu folclor rural — se continuă, în ritm crescînd, pe tot parcursul istoriei lor, ca urmare a permanentei alimentări a industriei, mereu în creştere, cu oameni din lumea satului[13]. Cîntecele pe care aceşti ţărani le aduc cu ei din satele de obîrşie continuă să le satisfacă multă vreme nevoile sufleteşti. Adeseori ele sînt simţite de către interpreţii lor ca o punte de legătură cu satul natal, avînd, între altele, darul să aline dorul după rudele, prietenii şi locurile lăsate acolo[14]. Intr-o epocă tîrzie, cînd ştiinţa de carte începe să pătrundă ceva mai adînc în rîndurile ţărănimii, cîntecele călătoresc de la sat la oraş şi invers, prin intermediul corespondenţei, scrisorilor. Oraşul difuzează astfel romanţe, cîntece moderne, primind în schimb cîntece rurale recent apărute în sat.

Dar încă de la începutul pătrunderii în mediul urban a purtătorilor lui, folclorul acesta intră într-un inevitabil proces de transformări. Condiţiile

---

[10] Afirmaţia lui Oct. Păun: „Folclorul muncitoresc a apărut şi s-a dezvoltat o dată cu apariţia şi dezvoltarea clasei muncitoare din ţara noastră, o dată cu organizarea luptei eroice a clasei muncitoare, începînd cu anii 1870—1880" *(lucr. cit.)* nu poate fi în nici un caz acceptată, deoarece clasa muncitoare apare la noi nu după 1870, ci cu mult înainte.

[11] Cu timpul, dezvoltarea industriei şi a oraşelor — care devin adevărate aglomerări de populaţie — absoarbe elementele ţărăneşti nu numai pentru satisfacerea nevoilor propriu-zise ale muncii în fabrici, ci şi pentru diferite necesităţi ce apar simultan. În lumea oraşului se întîlnesc astfel portari, paznici, vînzători ambulanţi, alături de numerosul personal de îngrijire de pe la întreprinderile, instituţiile şi casele particulare.

[12] În schimb, dată fiind provenienţa teritorială — uneori foarte diferită — a acestor ţărani pătrunşi în mediul urban, are loc un deosebit de interesant fenomen de osmoză a stilurilor şi repertoriilor folclorice regionale, dialectale, anticipînd, în mic, amplul proces ce se desfăşoară în zilele noastre pe întregul teritoriu naţional.

[13] Date bogate cu privire la fenomenul social al emigrării spre oraş al ţăranilor proletarizaţi se găsesc în lucrarea *Din istoricul formării şi dezvoltării clasei muncitoare din Romînia pînă la primul război mondial*, Bucureşti, 1959.

[14] Vezi Şt. Golopenţia, *O poetă populară: Veronica Găbudean*, în „Revista de folclor", II (1957), nr. 1—2.

economico-sociale şi culturale noi împiedică înflorirea unor specii şi teme din repertoriul rural, impulsionînd dezvoltarea altora. Între acestea din urmă locul de căpetenie îl ocupă — într-o primă fază — cîntecul de înstrăinare, şi faptul ne apare foarte firesc. Legat prin mii de fire de obştea satului, ţăranul epocilor trecute ia calea oraşului necunoscut numai atunci cînd se convinge că acesta este ultimul refugiu în faţa nevoilor şi obidei. Despărţirea de sat este pentru el deosebit de dramatică, dar sentimentul de jale îl cuprinde mai ales după ce ajunge în peisajul citadin şi în condiţiile inumane de muncă din ateliere şi fabrici. Văzîndu-se condamnat şi aici mizeriei şi privaţiunilor de tot felul, e firesc ca el să nu se poată adapta cu uşurinţă noii situaţii, ca totul să i se pară pustiu şi neospitalier, iar în mintea lui să-şi facă apariţia — adeseori obsedantă — imaginea locurilor părăsite, oamenii, cu portul, graiul şi obiceiurile lor; să se simtă prin urmare un înstrăinat.

Versuri ca cele ce urmează pot fi chiar expresia unei asemenea stări de sentiment:

Jele-i, Doamne, cui i-i jele?
Jele-i inimuţei mele:
După pomii înfloriţi,
După dragii mei părinţi;
După dalbe floricele,
După surorile mele;
După florile de tei,
După frăţiorii mei;
După florile de zori,
După fete şi feciori . . .[15]

. . . . .

sau:

Rău e, Doamne, prin străini
Ca desculţ prin mărăcini;
Rău e, Doamne, prin duşmani,
Ca desculţ prin bolovani . . .[16]

. . . .

Sentimentul acesta al înstrăinării, al dezrădăcinării, devine la unii atît de puternic încît nu reuşesc să se adapteze la viaţa oraşului, fiind nevoiţi să se întoarcă în satele din care au plecat[17]. La început, atîta vreme cît deosebirile dintre sat şi oraş sînt neînsemnate, sentimentul de inadaptabilitate la viaţa oraşului nu este nici el atît de pregnant. El progresează în timp, paralel cu procesul industrializării, cu întărirea orînduirii capitaliste şi, implicit, a exploatării, pentru ca apoi, în societatea socialistă să slăbească pînă la dispariţie, ca urmare a desfiinţării exploatării capitaliste şi a întăririi alianţei dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare.

---

15 *Doine, cîntece, strigături*, p. 238.
16 *Ibid.*, p. 86.
17 D. Pop, *lucr. cit.*, p. 119—120.

Aşadar, întîiul strat din procesul istoric de cristalizare a folclorului muncitoresc, şi care constituie chiar temelia sa, este rural. Ceea ce îl deosebeşte de acesta este doar o anumită structură a repertoriului, impusă de noile condiţii de viaţă ale interpreţilor lui. Procesul se repetă, în mic, şi cu unele deosebiri desigur, pînă în actualitate, prin ţăranii ce se statornicesc la oraş şi prin fiecare aşezare rurală ce se orăşenizează[18].

Pe acest fundal se dezvoltă de la început o creaţie folclorică nouă, izvorîtă din experienţa de viaţă a ţăranului ajuns muncitor în mediul urban. Nu cunoaştem — din lipsă de material documentar — manifestările folclorice rezultate din întîiul contact al acestor ţărani, deveniţi muncitori, cu oraşul aşa cum apăreau ele în formele cele mai vechi. Avem însă suficiente mărturii de la sfîrşitul secolului trecut, deci dintr-o epocă în care contrastul dintre sat şi oraş începea să fie destul de pronunţat. Dacă vechile ateliere manufacturiere nu reuşeau probabil să impresioneze în mod deosebit, fabricile şi uzinele moderne, cu maşinile lor complicate, aveau darul să înspăimînte de-a dreptul pe cei ce, venind din lumea satului, băteau la porţile lor. Întîile producţii propriu-zise de folclor muncitoresc s-au născut din aceste prime impresii, confirmate în scurtă vreme de o experienţă dureroasă. Fabrica este identificată cu accidentul, cu nenorocirea. Iată ca exemplu un crîmpei dintr-o poezie, o scrisoare în versuri, trimisă la începutul secolului nostru de un emigrat romîn în America. Am ales chiar această producţie pentru motivul că ni se pare deosebit de edificatoare şi de concludentă pentru procesul pe care îl urmărim. Informatorul care ne-a comunicat poezia în întregime mărturiseşte că a învăţat-o în copilărie după un ziar („Foaia poporului") şi a reţinut-o pentru că i-a plăcut. Într-adevăr, cei 47 de ani ce s-au scurs de la data cînd a învăţat-o n-au fost în stare să corupă versurile şi să şteargă culoarea imaginilor; dimpotrivă, ele sînt şi astăzi capabile să emoţioneze:

Şi trecîn' în altă ţară
Vedeam numai foc şi pară
Şi fabrici̯ mari *păstă munţ*
Şi uomini mulţ skilăviţ
Alţî kilavi fără mînă
Că i-au zdrobit o maşină
Alţî kilavi de pici̯ore,
Alţî să văitau că mọre,
Alţî zîcẹ iată per
C-au căzut pă mine-un fer
Alţî zîcea că s-au ars
Într-o fabrică de gaz.

Iar ceva mai departe:

Dar sînt fabrici̯ blăstămate
Că-ţ mînîncă din sănătate,
Sînt fabrici̯ primejdiọsă,
De te ard pînă la uọsă
Şi-n loc ca să-ţ cîştigi ceva,
Poţ ca să-ţ pt'erz viaţa[19]

[18] Sînt interesante în privinţa aceasta constatările făcute de noi cu prilejul unor cercetări efectuate în anii 1955—1957 în rîndurile personalului de îngrijire de la cîteva cămine şi cantine studenţeşti din Cluj, precum şi rezultatele cercetărilor efectuate timp de doi ani cu cercul ştiinţific studenţesc de folclor de la Universitatea „Babeş—Bolyai" în cartierul muncitoresc Mănăştur, oraşul Cluj.

[19] Culeasă de D. Pop, 9.VII 1955; inf. Latiş Ion, 59 ani, sat. Cufoaia, raion Lăpuş.

E un tablou sumbru, tipic pentru orașul industrial capitalist, în ale cărui fabrici muncitorilor — lipsiți de orice protecție — li se putea pretinde și un asemenea tribut de sînge.

În continuare, repertoriul folcloric al categoriei sociale cu care ne ocupăm se îmbogățește cu diferite alte producții născute din noile condiții de viață. Dezamăgirea și regretul după satul părăsit sînt sentimente care alcătuiesc tema a numeroase cîntece. Într-un cîntec e blestemat Bucureștiul:

București, oraș vestit
De mi te-ai fi prăpădit
Pînă-n tine n-am pornit

motivîndu-se:

Hei, cînd tună omu-n tine
Gîndește că dă de bine,
Da' binele cine-l are
Boierimea cea mai mare
. . . .[20]

În altul, eroul îi blestemă pe cei ce își lasă satul:

Că și eu mi l-am lăsat
Și la fabric-am plecat

Traiul în fabrică e definit concis și sugestiv:

Fabrica-i cu multe roate,
Rupe-mi cioantele din spate;
Taie scînduri zi și noapte,
Pe toate le port în spate...

Și apoi concluzia:

Du-mă, Doamne, de pe-aici
Ca să nu mai văd fabrici[21].

Un cîntec din anul 1911 al romînilor emigrați în America atestă fenomenul șomajului:

Frunzuliță de mohor
Sărac trai de muncitor
Cînd gîndești să te cîrpești
Tot sărac te pomenești,
Cînd pui mîna pe noroc
Fabrica a stat pe loc
Tot aștepți să se pornească
În lucru să te primească[22].

[20] *Doine, cîntece, strigături*, p. 81.
[21] *Ibid.*, p. 81—83.
[22] Textul la A. Fochi, *lucr. cit.*, p. 92.

În actualitate asemenea cîntece nu mai pot lua naştere deoarece au fost lichidate înseşi condiţiile de viaţă ce le-au generat, iar cele vechi nu reuşesc să se păstreze în mediul urban decît un timp relativ scurt, datorită ritmului de înnoire a tradiţiei, care este aci mult mai viu decît în folclorul sătesc. Chiar cele două cîntece pe care le-am citat au fost culese cu siguranţă de la informatori ţărani, care le vor fi păstrat ca pe nişte documente dintr-o existenţă pe care au încercat-o cîndva, pentru ca în cele din urmă să se întoarcă la coarnele plugului. Afirmaţia se verifică prin textul unor producţii. De pildă, din cîntecul ce urmează rezultă cu claritate că e vorba de o astfel de situaţie:

Foaie verde foi ca viţa
Cînd am plecat la Reşiţa
Am crezut că o fi bine
Şi-oi avea-un dărab de pîine
Dar eu pîine n-am găsit
Cu trai negru necăjit
Că lucram pînă picam
Şi răsplată mic-aveam
. . . .[23]

Exemplele date sînt — cum se vede — creaţii tîrzii, din secolul nostru, însă asemenea plăsmuiri vor fi existat cu siguranţă şi în epoca întîiului contact al ţărănimii cu întreprinderile industriale ale oraşului. Cu siguranţă că şi lucrătorii din atelierele manufacturiere îşi vor fi avut cîntecele lor caracteristice[24]. Ele vor fi dispărut de-a lungul anilor sau, acomodîndu-se mereu noilor împrejurări istorice, vor fi dat naştere variantelor ajunse pînă la noi.

Prin urmare, cel de al doilea strat pe care l-am putea deosebi în procesul istoric de formare a folclorului muncitoresc ia fiinţă în plin mediu urban, din experienţa de viaţă a clasei muncitoare. El înfăţişează astfel momente din traiul oropsit al oamenilor, atitudinea faţă de fabrici şi de stăpînul lor, regretul pentru locurile părăsite etc.

Paralel cu aceasta, pe măsură ce muncitorii veniţi de la ţară se integrează în mediul urban, ei îşi schimbă stilul de viaţă; dispar din practica lor de toate zilele anumite deprinderi şi obiceiuri, ca să apară altele.

---

[23] *Flori alese...*, p. 193.

[24] Vezi şi O. Papadima, *Viaţa socială a Bucureştilor în prima jumătate a secolului al XIX-lea şi folclorul bucureştean*, în „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor", VIII (1959), nr. 3—4, p. 1445—1452. Fără să fie o plăsmuire folclorică, *Versu Cotroanţei*, alcătuit în anul 1818 de Petru Furdui, poate să ne sugereze prin unele fragmente o idee despre cîntecele de altădată ale minerilor din Munţii Apuseni. Se vorbeşte în cuprinsul lui despre controlul sever ce se făcea lucrătorilor la ieşirea din mină: „Şi de hatman te păzeşte / Că foarte tare pîndeşte, / Că ştiu că de te va afla / Te va bate şi te va ţipa / De te-ar bate cît te-ar bate / ... şi peste spate / Numa de nu te-ar ţipa" (= dacă nu te-ar da afară din slujbă). Adresîndu-se Cotroanţei (prin care trebuie să înţelegem după toate probabilităţile o anumită mină), îi impută faptul că nu îl ajută de loc: „Nici o dată nu mi-ai dat / Bani de vin şi de jucat / Batăr şi eu mă trudesc..." (M. Gaster, *Chrestomaţie romînă*, II, Bucureşti, 1893, p. 226—228).

Aspectul rural al creaţiei lor spirituale se şterge, imaginea artistică construindu-se acum cu ajutorul elementelor din noul mediu de viaţă. În aceste condiţii se petrec două fenomene cu urmări deosebite pentru evoluţia producţiei folclorice. Pe plan social, o dată cu dezvoltarea capitalismului, are loc o creştere simţitoare a numărului şi a forţei clasei muncitoare, iar în lupta organizată pe care o duce ea de aci înainte ia naştere cîntecul muncitoresc revoluţionar. Pe de altă parte, progresul ştiinţei de carte şi contactul cu cultura scrisă determină accentuarea interferenţelor dintre creaţia orală şi cultă. Fenomenul este, fireşte, mai vechi. Cărţile de colportaj (astrologice, de prevestire, hagiografice, romane populare etc.) au devenit „populare" circulînd mai întîi în lumea oraşului, apoi la sat. Tot aşa, numeroase poezii din epoca de început a literaturii noastre moderne nu pot fi explicate fără influenţa producţiei folclorice. Un Anton Pann, Nicolae Filimon ş. a. sînt chiar expresia mediului folcloric bucureştean de la mijlocul veacului trecut. Oprindu-ne ceva mai de aproape asupra acestei probleme, menţionăm că ceea ce ne interesează îndeosebi este întîiul ei aspect, adică influenţa creaţiei culte asupra celei populare.

Fără să ne abatem de la concepţia ştiinţifică, a poporaneităţii faptelor de folclor, vom recunoaşte totuşi că există în patrimoniul literar popular numeroase cîntece de origine cultă[25]. Subliniem totodată că, în acelaşi moment istoric, în mediul folcloric orăşenesc circulaţia acestora ocupă un loc mai însemnat decît în cel rural. În privinţa conţinutului şi formei, precum şi sub raport valoric ele sînt foarte diferite. Alături de piese plăsmuite de poeţi de mare prestigiu, circulă romanţe, şlagăre, cîntece din filme şi, sub influenţă lăutărească, cîntece de petrecere etc. Ceea ce se cere a fi subliniat în mod special este că adeseori producţiile acestea, cîntecele moderne în special, nu reuşesc să se impună în aşa fel încît să se statornicească în folclor, revenindu-le doar rolul de-a satisface anumite cerinţe sufleteşti, momentane, de ordin distractiv mai ales, ale masei orăşeneşti.

În orice caz, în procesul istoric de cristalizare a folclorului muncitoresc creaţia cultă de diferite forme şi-a dat contribuţia ei, care nu poate fi negată. De regulă s-a preluat ceea ce era cu adevărat valoros sau ceea ce putea constitui un punct de plecare pentru o creaţie valabilă. Pe terenul acesta, al întrepătrunderilor dintre creaţia cultă şi populară, se întîmplă adesea în procesul creator ca ultima să fie depăşită; ajungem astfel la creaţia profesională. Un poet ca Teodor Neculuţă este, credem, în literatura noastră exemplul cel mai ilustrativ.

Spuneam mai sus că în condiţiile luptei organizate a clasei muncitoare ia naştere cîntecul muncitoresc revoluţionar. Pe plan folcloric el nu reprezintă o apariţie izolată, ci este continuarea, dezvoltarea firească a cîntecelor anterioare, în anume împrejurări istorice specifice, împrejurări care vin să explice şi particularităţile lui calitattive, prin care se diferenţiază net de întreaga creaţie folclorică tradiţională. Cîntecul muncitoresc revoluţionar „nu mai este (...) doar cîntec de protest şi de demascare a nedreptăţilor sociale, ci şi îndemn la revoltă şi la luptă"[26].

---

[25] Vezi şi V. D. Nicolescu, *lucr. cit.*, p. 16.
[26] M. Pop, *Prefaţa* la *Flori alese*..., p. XIV.

Uneori legăturile cîntecului revoluționar cu producția folclorică tradițională se pun destul de bine în evidență în sistemul de versificație. Întîlnim de pildă versuri de 7—8 silabe: „Steagul roșul fîrfîiește / Și ne cheamă să luptăm"[27]; rime împerecheate: „Boierii i-au pedepsit / Și-n temniță i-a azvîrlit / Să se stingă toți, măi frate / De frig și de nemîncate"[28]; unele imagini șablon: „Frunză verde de cicoare..."[29] etc.

Alteori versificația ne arată că avem de-a face cu plăsmuiri individuale de factură cultă. Strofa pe care o cităm în continuare ca exemplu este edificatoare în acest sens:

Sirena amuțit-a
La C.F.R.
Căci cel ce-nsuflețit-a
La C.F.R.
Al ei năvalnic șuierat
Căzu de gloanțe secerat
Cu mîna pe semnal și drept la postul său,
Un tînăr ucenic erou![30]

Asemenea producții sînt de regulă la origine opera unor comuniști care au luptat și au suferit în închisorile burghezo-moșierești; ele s-au răspîndit însă ulterior în rîndurile proletariatului, exercitîndu-și rolul lor agitatoric, mobilizator. Datorită însă frecvenței lor transmisii pe calea scrisului (prin broșuri, ziare, foi volante etc.), s-au fixat atît de bine încît, în circulație, nu s-au mai putut apropia, ca formă, de cîntecele populare tradiționale[31].

Există, în sfîrșit, cîntece muncitorești revoluționare a căror origine se găsește în repertoriul de cîntece revoluționare al proletariatului din alte țări[32]. Ele sînt expresia pe plan artistic a internaționalismului proletar[33].

Așa cum am văzut ceva mai înainte, în afară de cîntece creația spirituală muncitorească mai cuprinde și o formă nouă de manifestare, care o apropie de creația cultă: poezia[34]. Fenomenul ni se pare deosebit de semnificativ și merită din partea cercetătorilor o atenție specială.

Cîntecul revoluționar își are, datorită condițiilor specifice de viață, și anumite particularități interpretative: el este cîntec de grup, de întrunire politică[35].

Cu cîntecul muncitoresc revoluționar la patrimoniul folcloric muncitoresc s-a adăugat ultimul strat istoric. După eliberare el devine cîntec de masă, difuzîndu-se pe scară largă în cultura socialistă a țării.

---

[27] *Flori alese...*, p. 393.
[28] *Ibid.*, p. 400.
[29] *Ibid.*, p. 394.
[30] *Ibid.*, p. 398.
[31] Modificări se înregistrează totuși, mai ales în melodie, ceea ce contribuie la folclorizarea lor; vezi și V. D. Nicolescu, *ibid.*, p. 20.
[32] Vezi unele amănunte și în V. D. Nicolescu, *ibid.*, p. 22—31.
[33] Vezi și L. Georgescu, *Tradiția de luptă a poporului oglindită în folclor.* Conferință ținută la S.R.S.C.; apud V. D. Nicolescu, *ibid.*, p. 16.
[34] Unele amănunte în V. D. Nicolescu, *ibid.*, p. 13—14.
[35] M. Pop, *Prefața* la *Flori alese...*, p. XIII—XIV; vezi și I. Slavici, *lucr. cit.*

К ВОПРОСУ ПРОЦЕССА ОБРАЗОВАНИЯ РАБОЧЕГО ФОЛЬКЛОРА

(Резюме)

Вначале автор статьи делает некоторые уточнения относительно понятия „рабочий фольклор", под которым он понимает не только произведения, созданные в среде рабочего класса, но также и *фольклорный репертуар* этой социальной среды.

В дальнейшем, исходя из существующего фольклорного материала, из данных, полученных при изучении некоторых аналогичных процессов (эволюция фольклора у крестьян, ставших позднее промышленными рабочими и городских предместий), а также общих законов художественного творчества, автор отмечает начало появления и исторического развития рабочего фольклора. Он отличает, таким образом, первые черты фольклора у крестьян, приспособившихся к новым условиям жизни и ставших промышленными рабочими. Песня об отчуждении в их фольклорном репертуаре находится на первом плане. Затем следует второй фольклорный пласт, создаваемый, в условиях города, пласт, который отражает в художественных образах источник вдохновения своей средой, образ жизни, идеи и чувства крестьян, ставших рабочими. Фольклорное творчество обогащается в дальнейшем различными произведениями литературного происхождения. Наконец, как последний исторический пласт, возникает рабочая революционная песня, созданная в пламени организованной борьбы против капиталистического строя.

LE PROBLÈME DE LA FORMATION DU FOLKLORE OUVRIER

(Résumé)

L'auteur donne au début de l'article quelques précisions touchant la notion de „folklore urbain" ou „ouvrier", entendant par là non seulement les productions nées dans le milieu social ouvrier, mais le *répertoire folklorique* de ce milieu.

Partant ensuite des matériaux folkloriques existants, des données fournies par l'étude de processus analogues (évolution folklorique des paysans devenus plus tard ouvriers d'industrie et évolution des centres ruraux en voie d'urbanisation), partant aussi des lois générales de la création artistique, l'auteur esquisse l'apparition et le développement historique du folklore ouvrier. Il distingue ainsi un premier fond folklorique paysan, qui s'adapte aux nouvelles conditions d'existence des paysans devenus ouvriers dans l'industrie. Pour eux, c'est le „cîntec de înstrăinare" (chant du départ définitif) qui se situe au premier plan. Vient ensuite une seconde couche folklorique, créée dans le milieu urbain et qui reflète en images artistiques inspirées de ce milieu le genre de vie, les idées et les sentiments des paysans devenus ouvriers. La création folklorique s'enrichit par la suite de différentes productions d'origine proprement littéraire. Enfin, comme dernière couche historique, prend naissance le chant ouvrier révolutionnaire, né dans le feu de la lutte organisée contre le régime capitaliste.

CONTRIBUŢIA LUI I. A. LAPEDATU LA DEZVOLTAREA TEATRULUI ROMÎNESC[1]

de

SILVIA GOGA

I. A. Lapedatu trăieşte în a doua jumătate a sec. al XIX-lea (1844—1878) cînd, în urma dezvoltării ţării noastre pe drumul capitalismului, s-a făcut simţită o înviorare considerabilă în diferitele domenii ale culturii din toate provinciile romîneşti. În această epocă, romînii transilvăneni au depus eforturi tot mai intense în vederea consolidării unei culturi naţionale, pusă în serviciul programului general de luptă pentru cucerirea independenţei şi suveranităţii politice. În cadrul zbuciumatei activităţi culturale, împiedicată la tot pasul de tendinţa de maghiarizare exercitată în perioada dualismului austro-ungar, teatrul a fost privit ca un instrument important pus în slujba acestei activităţi.[2]

Meritul lui I. A. Lapedatu în acest domeniu constă în aportul ce şi l-a dat atît prin formularea unor idei preţioase în legătură cu necesitatea înfiinţării unui teatru naţional şi a creării unui repertoriu dramatic original, cît şi prin opera dramatică ce n-a lăsat-o. În felul acesta el s-a încadrat organic în lupta dusă de intelectualitatea transilvăneană, din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, pentru înfiinţarea unui teatru naţional.

Interesul romînilor din Transilvania faţă de teatru este mai vechi, „împletindu-se cu cele dintîi manifestări ale acestora pentru o viaţă politică şi culturală în spirit naţional“[3]. G. Bariţ a inclus şi el în programul său de educaţie socială teatrul. T. Cipariu s-a entuziasmat de asemenea, cu prilejul călătoriei făcute la Bucureşti în 1836, de rolul teatrului în deşteptarea naţională.

Trupe de diletanţi, elevi mai ales, au existat în Transilvania încă din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea — Braşovul a excelat în această privinţă — avînd în repertoriul lor piese din dramaturgia universală şi naţio-

[1] N. Iorga, *O personalitate culturală din Ardeal*, în „Oameni care au fost“ vol. I, Buc., 1934, p. 177; I. Breazu, *Literatura Transilvaniei*, Buc., Casa Şcoalelor, 1944, p. 34; D. Şt. Petruţiu, *O contribuţie la istoria teatrului romînesc din Transilvania*, în „Fraţilor Alexandru şi Ion Lapedatu“, Buc., 1936, p. 675—683.

[2] Cf. *Din istoria Transilvaniei*, II, Editura Academiei R.P.R., [Buc., 1961], p. 232-237.

[3] I. Breazu, *Op. cit.*, p. 41—42.

nală. Realizările obţinute au fost însă sporadice şi timide, nu i-au putut linişti pe romînii transilvăneni, ci i-au îndemnat să pornească la o acţiune mult mai hotărîtă şi cu obiective mai bine conturate şi mai precis formulate, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

Dorinţa lor s-a afirmat acum mai clar şi cu îndrăzneală sporită: voiau să înfiinţeze un teatru permanent, cu artişti consacraţi şi temeinic pregătiţi, care să contribuie la mărirea interesului faţă de promovarea limbii şi culturii romîneşti. Romînii transilvăneni au avut posibilitatea să observe cu ochi proprii că teatrul este un mijloc de cultură socială şi naţională pentru celelalte naţiuni conlocuitoare din imperiul austro-ungar şi pentru fraţii lor din principate.

Influenţa mişcării teatrale de dincolo de Carpaţi a dat un impuls serios acestei acţiuni. Începînd din 1863 au fost tot mai dese turneele întreprinse în Transilvania de trupele lui Matei Millo, Fani Tardini şi Mihail Pascali. Reprezentaţiile acestor trupe au fost primite cu o însufleţire încă necunoscută în Transilvania, impresionîndu-i atît de adînc pe romîni încît le-au păstrat o vie şi îndelungată amintire.

Paginile revistei *Familia* ne oferă bogate informaţii în legătură cu răsunetul ce l-au avut succesele protagoniştilor scenei romîneşti, sufletul acestui entuziasm fiind I. Vulcan, conducătorul revistei.

Determinată de o cerinţă obiectivă, impulsionată de influenţa acestor reprezentaţii ale trupelor romîneşti, mişcarea teatrală din Transilvania cunoaşte un avînt sporit, începînd cu deceniul al VII-lea al secolului al XIX-lea. Pe de o parte, a crescut numărul artiştilor diletanţi[4], iar pe de altă parte a fost răspîndită ideea necesităţii înfiinţării unei societăţi în vederea strîngerii fondurilor pentru întemeierea unui teatru permanent. Cel care a deschis discuţia în jurul acestei probleme a fost I. Vulcan.

Însuşindu-şi punctul de vedere al lui Mihail Kogălniceanu, după care „teatrul este stabiliment civilizator al poporaţiunii", I. Vulcan îl consideră tot atît de necesar „ca pîinea de toate zilele"[5].

Îndemnat de nobila-i intenţie, I. Vulcan adresează în vara anului 1869 un apel către poporul romîn prin articolul întitulat „Să fondăm teatrul naţional[6], în care, prin argumente convingătoare, el se străduieşte să dovedească necesitatea unui teatru romînesc în Transilvania şi îndeamnă la acţiune pentru traducerea în viaţă a acestei doleanţe arzătoare.

Întocmai lui Dinicu Golescu, care îşi exprimă convingerea că „toate lucrurile bune se învaţă in om sau din auzirea cuvîntului profesorului, sau a teatrului"[7], şi I. Vulcan este de părere că principalele instituţii de culturalizare sînt: şcoala şi teatrul, iar dintre acestea „teatrul este cea mai mare şcoală morală„ cea mai mare şcoală de educaţie"[8]. O asemenea instituţie este cu atît mai importantă cu cît prin ea se poate înfăptui educaţia maselor largi populare, deoarece dispune de posibilitatea de a revărsa lumină cul-

---

[4] *Ibid.*, p. 45.

[5] *Ce-a zis Cogălniceanu despre teatru*, în „Familia", an. V (1868), nr. 21.

[6] „Familia", an. V (1869), nr. 29 şi nr. 30.

[7] D. Golescu, *Însemnare a călătoriei mele, făcută în anul 1824, 1825, 1826*, E.S.P.L.A., 1952, p. 60.

[8] „Familia", an. V (1869), nr. 29.

turii asupra tuturor generațiilor și categoriilor sociale: juni și bătrîni, învățați și cei ce nu știu citi. Scena este și un puternic instrument de educație politică, de trezire a conștiinței sociale, întrucît poate să înfățișeze „icoana libertății și a onoarei precum și relele despotismului"[9]. Dorința fierbinte a dezvoltării limbii își găsește și ea ecou în teatru, după cum tot aci se poate realiza și o educație estetică, fiindcă „dezvoltă în noi gustul frumosului". Prin dezgroparea trecutului istorico-național, teatrul poate trezi sentimente patriotice mărețe, poate stîrni sacra dorință a luptei pentru independență și libertate.

Asemenea idei nu-i aparțin exclusiv lui I. Vulcan; ele au fost exprimate și de alți scriitori romîni din sec. al XIX-lea. Rolul educativ moralizator al teatrului este un crez prețuit și de scriitorii epocii noastre.

După ce a arătat marea însemnătate a teatrului național și influența covîrșitoare ce o poate exercita asupra maselor, I. Vulcan propune și mijloacele materiale pentru înființarea lui. Întrucît din partea cîrmuirii austro-ungare nu se putea spera nici un fel de sprijin, fondul necesar întemeierii teatrului romînesc urma să fie strîns din contribuțiile benevole ale romînilor. Pentru strîngerea banilor, autorul articolului propune închegarea unui comitet „din bărbați de încredere" și a mai multor comitete filiale, care să aibă colectanți în toate orașele și satele. Cu ajutorul artiștilor diletanți se vor organiza baluri, concerte, iar beneficiile materiale obținute vor intra în folosul teatrului.

Pentru instruirea actorilor, I. Vulcan speră în ajutorul artiștilor romîni din principate, convins fiind că „celebrul Millo ar accepta bucuros să-și sacrifice cîtiva ani din restul laborioasei sale vieți pentru conducerea teatrului nostru de dincoace[10]."

Ideile lui I. Vulcan au stîrnit un viu interes în rîndurile intelectualilor romîni, exprimat în presa romînească de dincoace de Carpați.

Nu intenționăm să prezentăm aci întreaga discuție purtată în jurul acestor propuneri, vrem doar să relevăm faptul că dacă ele au fost întîmpinate cu rezerve din partea unora, mult mai puternică a fost însă adeziunea manifestată față de ele.

N. Butariu semnează articolul „La fondarea unui teatru național"[11], prin care îndeamnă la acțiune: „Nu avem timp de pierdut! Trebuie să ne apucăm de lucru cît mai curînd!". G. Crăciunescu trimite și el un „Echo din Banatul timișan la fondarea unui teatru național"[12], prin care își exprimă adeziunea față de această mișcare. Pornind de la convingerea că prin teatru pot fi răspîndite în masă idei politice, M. Străjan scrie articolul „Chestiunea teatrală la noi și ceva despre originea teatrului în Romînia liberă[13]".

Cel care s-a avîntat cu un interes deosebit în discuția din jurul problemei înființării unui teatru național, îmbogățind cu o serie de idei noi spusele lui I. Vulcan, a fost I. A. Lapedatu, pe atunci tînăr student la Paris, cunoscut în paginile revistei *Familia* ca poet și luptător pe tărîmul culturii.

---

[9] *Ibid.*
[10] *Ibid.*
[11] „Familia", an. V (1869), nr. 39.
[12] *Ibid.*, nr. 40.
[13] *Ibid.*, nr. 45.

Alimentat la izvorul ideilor progresiste din Franţa, el a indicat cu o deosebită pricepere directivele ce trebuiau să le urmeze romînii transilvăneni pentru a-şi întemeia un teatru naţional. Este perfect conştient de greutăţile serioase ce stau în calea înfăptuirii acestei acţiuni, dar ea merită orice eforturi, fiind reclamată cu necesitate de mersul vremii: „Ideea e mare şi realizarea ei dificilă, dar fiind ideea naţională şi realizarea ei imperios cerută de spiritul timpului, trebuie să rupem fierul şi s-o realizăm"[14].

După natura lor, propunerile formulate de I. A. Lapedatu se pot grupa în două categorii: 1. cele privitoare la aspectul material al acestei acţiuni şi 2. cele ce privesc fondul ei spiritual.

Avînd în faţă modelul francez, el arată eficacitatea înfiinţării şi la noi a unor reuniuni literare, cu şedinţe publice. Taxele benevole încasate vor intra în fondul comun destinat întemeierii teatrului. În acelaşi scop vor putea fi folosite şi beneficiile materiale obţinute de pe urma editării unui almanah literar[15]. Propunerea de a scoate un almanah literar, aşa cum îl concepea I. A. Lapedatu, merita să fie sprijinită şi din alte motive: o asemenea publicaţie ar fi contribuit la realizarea unităţii literare şi lingvistice a tuturor romînilor, un alt deziderat de frunte al epocii[16]. Aici s-ar putea afirma talente din toate părţile „străbunei noastre Dacii", scriitorii romîni de peste Carpaţi ar fi mai bine cunoscuţi de transilvăneni; s-ar putea face cunoscuţi şi scriitorii transilvăneni fraţilor din principate[17].

Atenţia lui I. A Lapedatu a fost reţinută şi de crearea unui repertoriu dramatic original, atribuindu-i prioritate faţă de investiţiile materiale. El împărtăşeşte aceleaşi idei cu ale lui Eminescu[18], atunci cînd susţine că, înainte de a înălţa zidurile edificiului, grija principală trebuie să fie îndreptată înspre fondul moral al teatrului: repertoriul dramatic şi actorii. Prin înălţarea clădirii nu s-a realizat încă nimic, întrucît: „ce folos dacă noi vom înfăţişa scena şi o vom decora şi dacă sufletul acestei scene nu va fi romînesc? Bucureştii şi-au zidit un teatru şi l-au numit teatrul naţional, cînd nu se prezintă într-însul mai nici o piesă naţională. Prin limbă nu se naţionalizează piesele străine[19]."

Pentru ca teatrul să poată răspunde misiunii ce-i revine, o condiţie necesară este ca tematica repertoriului să fie naţională. Izvoare preţioase de inspiraţie stau la îndemîna scriitorilor: trecutul istoric, tezaurul popular, moravurile şi cugetarea naţiunii. Reluînd o seamă din ideile de largă circulaţie din cultura romînă, I. A. Lapedatu adresează un îndemn plin de căldură şi sincer patriotism: „Cugete onorabilul public romîn puţin la

---

[14] I. A. Lapedatu, *Reuniunile literare şi chestiunea teatrală,* în „Familia", an. V (1869), nr. 34.

[15] *Publicaţiuni literare şi chestiunea teatrală,* în „Familia", an. V (1869), nr. 42.

[16] Problema folosirii unei limbi curat romîneşti o va relua I. A. Lapedatu în articolul *Confuziunea limbistică,* publicat în „Familia" an. II (1870), nr. 60, în prefaţa vol. *Încercări în literatură,* Braşov, 1874 şi într-o serie de articole aflate în paginile ziarului „Orientul latin", anii 1875—1876.

[17] *Ne trebuiesc două fonduri pentru înfiinţarea teatrului naţional,* în „Familia", an. VI (1870), nr. 31.

[19] *Reuniunile literare şi chestiunea teatrală,* în „Familia", an. V(1869) ,nr. 34.

aceasta: căci a sosit timpul ca să scoatem trecutul nostru din paginile istoriei şi să-l întrupăm pe scenă. Obiceiurile noastre romîneşti şi dulcea noastră limbă naţională vor deveni mai mult proprietatea noastră"[20].

Piesele valoroase, propune I. A. Lapedatu, să fie publicate în almanahul literar preconizat de el. Tot în vederea stimulării interesului faţă de activitatea literară, el sugerează instituirea anuală a cîte unui premiu sau două, acordat celor mai bune drame şi comedii. Premiile nu vor putea fi prea mari, de aceea vor trebui considerate drept distincţii.

Asemenea indicaţii ni se par deosebit de mature, dovedind că autorul lor a intuit bine şi din timp, alături de M. Eminescu, orientarea greşită a Societăţii pentru fond de teatru (întemeiată în 1870), înspre o activitate cu precădere administrativă. Timp îndelungat Societatea s-a mărginit la a strînge bani, în vederea ridicării edificiului destinat teatrului, neglijînd problema repertoriului şi a actorilor[21]. A fost nevoie să treacă 30 de ani pînă cînd, în 1900, conducătorii ei au ajuns să-i înţeleagă adevărata menire şi să-şi îndrepte atenţia înspre literatura dramatică şi artişti[22].

Demne de relevat sînt observaţiile făcute de I. A. Lapedatu în legătură cu rolul actorilor, dovedind o înţelegere clară a acestei probleme. Jocul artiştilor îl socoteşte tot atît de important ca şi textul operei dramatice: „Prestigiul unei scene consistă mai ales în virtutea actorilor. Cu cît actorii vor fi mai artişti, cu atît profitul publicului va fi mai mare"[23].

Făcînd o apologie a artei, în care el vede un mijloc de înnobilare sufletească, I. A. Lapedatu combate prejudecata, răspîndită în vremea lui, după care misiunea de actor a fost dispreţuită, pe motiv că înjoseşte pe cel ce o practică: „Să ne luminăm; să ne convingem că arta nu degradează, ci înalţă"[24].

După părerea sa, e bine ca artiştii să fie recrutaţi din rîndurile elevilor: Societatea să se îngrijească de formarea unei trupe stabile şi permanente. Fiindcă instruirea actorilor în străinătate ar depăşi posibilităţile materiale ale Societăţii, este şi el de părerea lui I. Vulcan, ca romînii transilvăneni să se adreseze artiştilor din Bucureşti, pentru a le cere concursul în pregătirea lor. Şi această propunere se va realiza cu 30 de ani mai tîrziu, la intervenţia lui V. Goldiş, secretarul Societăţii.

I. A. Lapedatu nu s-a mărginit să rămînă în domeniul formulărilor teoretice şi al sugestiilor, ci a purces la traducerea lor în fapt. Simţindu-se dator faţă de sărăcia unui repertoriu care trebuia să răspundă înaltelor funcţii sociale şi misiunii patriotice atribuite teatrului, el însuşi s-a străduit să îmbogăţească literatura dramatică romînească cu opere originale.

Paralel cu articole în care şi-a expus ideile despre teatru, tînărul scriitor s-a făcut cunoscut şi ca autor dramatic. În anul 1869 a trimis revistei *Familia* schiţa dramatică într-un act *Fîntîna de piatră*[25], publicată în acelaşi an. De data aceasta intenţia i-a fost nobilă, dar rezultatul e

[20] Vezi nota 17.
[21] I. Breazu, *Op. cit.*, p. 49.
[22] V. Goldiş, *Idei referitoare la înfiinţarea teatrului nostru*, în „Anuarul IV al Societăţii pentru crearea unui fond de teatru romînesc pe anul 1900—1901".
[23], [24] „Familia", an. VI (1870), nr. 13 şi urm.
[25] I. A. Lapedatu, *Fîntîna de piatră*, în „Familia", an. II (1870), nr. 14 şi 15.

minor. Autorul însuşi a fost conştient de slăbiciunile creaţiei sale, intitulîndu-o „schiţă dramatică".

Acţiunea se petrece într-o familie de boieri din Munţii Severinului şi se reduce la fapta necugetată a unei mame care, bănuindu-şi soţul de legături amoroase cu slujnicia, printr-o confuzie îşi omoară unicul fiu. la „Fîntîna de piatră". Pe lîngă sărăcia conţinutului de idei, personajele piesei nu trăiesc, iar situaţiile sînt neverosimile, forţate.

Dacă din punctul de vedere al construcţiei dramatice lucrarea prezintă carenţe fundamentale, merită să fie relevat graiul curat romînesc în care e scrisă, avînd în vedere limba greoaie şi încărcată de regionalisme a multora din înaintaşii şi contemporanii lui I. A. Lapedatu.

Mai realizată decît *Fîntîna de piatră,* atît prin conţinutul de idei cît şi prin unele calităţi scenice, este drama *Tribunul,* scrisă şi publicată în *Familia* în anul 1870[26] şi retipărită în volumul intitulat *Încercări în literatură.*

Autorul îşi terminase piesa încă din 1869, aşa după cum reiese dintr-o scrisoare a sa trimisă unui prieten în 27 septembrie; din aceleaşi rînduri respiră şi rezervele autorului faţă de ceea ce a plăsmuit: „În zilele astea am finit drama în trei acte *Tribunul* sau *Fiica renegatului;* o am scris mai de mult, o am sfîrticat, dar încurajat prin ideea teatrului naţional o am chemat-o iarăşi în viaţă. Cred că ar fi interesant pentru Familia, căci tratează desfăşurarea evenimentelor anului sînt 1848".[27]

I. A. Lapedatu a fost pe deplin conştient de îndrăzneala cu care a atacat problemele în drama sa, dovadă faptul că a ţinut să precizeze în scrisoarea care întovărăşea actul I: „Celelalte două [acte] sînt mai frumoase, dar nu sînt mai revoluţionare." Redacţia *Familiei a publicat drama fără* subtitlul „Fiica renegatului", anunţat de autorul ei în scrisoarea amintită.

În dramă sînt atacate într-un mod curajos două probleme sociale acute pentru vremea în care ea a fost scrisă: lupta de clasă dintre iobăgimea romînă şi nobilimea maghiară şi problema renegaţilor.

Cu toată afirmaţia autorului, că în dramă e vorba de „întîmplările anului 1848", faptele prezentate nu au un caracter istoric, nu pot fi reconstituite evenimente şi persoane autentice din vremea revoluţiei. Din această pricină *Tribunul* nu poate fi considerată o dramă istorică propriu zisă. Întîmplările anului 1848 slujesc mai mult drept pretext pentru tratarea celor două teme fundamentale.

Deşi faptele sînt plasate cu două decenii în urmă, prin problematica socială pe care o ridică, drama lui I. A. Lapedatu a fost actuală şi pentru vremea în care a trăit autorul ei, întrucît iobăgia deşi fusese desfiinţată, situaţia maselor populare s-a înrăutăţit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea datorită dezvoltării capitalismului în condiţiile menţinerii unor puternice rămăşiţe feudale în agricultură. Aristocraţia, care îşi pierduse iobagii, a fost răsplătită din plin prin menţinerea dijmei şi a privilegiilor aşa numitei „regalii".

---

[26] I. A. Lapedatu, *Tribunul,* dramă în trei acte din întîmplările anului 1848, în „Familia", an. II (1870), nr. 13 şi urm. şi *Încercări în literatură,* Braşov, 1874.

[27] *Corespondenţa Hossu—Longin,* vol. VI, aflată în Bibl. Univ. Cluj.

Acţiunea dramei se desfăşoară, după indicaţia autorului, „într-un oraş transilvănean cu ţinuturile de prim prejur". Personajele sînt recrutate din medii sociale şi naţionale diferite: Tribunul, intelectual romîn ridicat din mijlocul ţărănimii exploatate, devenit conducătorul iobagilor răsculaţi; Dan şi Matei, tovarăşii săi de luptă şi un număr nedefinit de iobagi ce nu se individualizează în decursul acţiunii. Din tabăra opusă fac parte: Laslo, prefectul renegat, soţia şi fiica acestuia îndrăgostită sincer de Tribun, un conte maghiar.

Piesa începe în momentul în care Tribunul, împreună cu un tovarăş al său de luptă, pune la cale pregătirea în ascuns a iobagilor în vederea răscoalei. În acelaşi timp însă îi mărturiseşte acestuia dragostea lui pentru Terezia, fiica prefectului. Un moment ni s-ar părea că acest sentiment l-ar putea împiedeca să acţioneze cu hotărîre împotriva exploatatorilor. Din lupta ce se dă în sufletul său între răspunderea socială ce şi-a asumat-o şi chemările iubirii, învingător va ieşi sentimentul datoriei faţă de popor iar eroul îşi continuă drumul revoluţionar.

Dragostea Tereziei este însă atît de puternică, încît trece peste opoziţia socială şi deosebirea naţională, îndemnînd-o să-şi urmeze iubitul pînă în flăcările luptei. Mai mult, ea îl salvează atunci cînd contele maghiar, pretendent interesat la mîna ei, este gata să-l facă prizonier.

În actul al III-lea al dramei interesul autorului se deplasează în spre cea de a doua temă fundamentală: cumplitele frămîntări sufleteşti ale renegatului, care-şi regretă atitudinea trădătoare şi faptele de pînă acum.

În final, Tribunul va fi ucis de propriii săi oameni, induşi în eroare prin uneltirile trimişilor contelui maghiar.

Tributară încă în mare măsură romantismului, drama ce ne preocupă înseamnă totuşi un pas în dezvoltarea literaturii transilvănene pe drumul realismului critic. Ea poate fi considerată drept întruchiparea idealului patriotic şi artistic pentru care a militat autorul ei.

Prin conţinutul de idei, drama lui I. A. Lapedatu pune în lumină atît privirile înaintate, progresiste ale autorului, cît şi unele contradicţii şi limite din concepţia sa politică. Exprimată cu oarecare prudenţă, lozinca luptei de eliberare socială revine mereu în decursul acţiunii dramei. Încă din primele ei pagini este exprimat fără înconjur idealul de luptă: „Voim a ne lupta pentru eliberarea poporului de sub jugul iobăgiei, nu vom mai fi sclavii nimănui"[28].

Spiritul clarvăzător al lui I. Lapedatu a surprins bine dorinţa de eliberare a maselor asuprite, a sesizat că în rîndurile lor a început un proces de cristalizare a conştiinţei sociale, dar nu a avut tăria necesară de a-şi pune eroii să acţioneze, aşa încît în piesă auzi doar exprimate deziderate sau se vorbeşte de unele forme ale luptei de clasă.

Bine este intuit raportul dintre romîni şi maghiari; nu apar divergenţe naţionale între iobagii romîni şi iobagii maghiari, ci între iobagii romîni şi nobilii maghari, iar contradicţiile naţionale sînt împletite cu cele sociale. I. A. Lapedatu nu a dovedit însă aceeaşi înţelegere a raportului între clase din sînul naţiunii maghiare.

---

[28] I. A. Lapedatu, *Incercări, în literatură*, Braşov, 1874, p. 94.

În afară de Terezia, reprezentantă a generației noi, înzestrată cu o concepție mult mai avansată, reprezentanții nobilimii maghiare manifestă un dispreț profund față de romîni, „un popor de sclavi". Asemenea multor intelectuali transilvăneni însă, nici I. A. Lapedatu nu s-a putut ridica pînă la înțelegerea obiectivului principal ce trebuia urmărit prin lupta de clasă, de aceea va considera strîns legată de lupta împotriva iobăgiei „apărarea tronului".

Dintre personajele piesei cel mai bine reliefat este Tribunul, deși nici acesta nu poate fi considerat un erou dramatic realizat. I. A. Lapedatu a concentrat în el trăsături pozitive multiple, a urmărit să ne prezinte un personaj complex, întruchipare a propriului său ideal: e patriot și luptător neînfricat, cu tărie de caracter și frămîntat de mari probleme sufletești. Eforturile lui se irosesc însă mai mult în intenții, exprimate adeseori în lungi triade, și mai puțin în fapte.

Figura prefectului Laslo ilustrează pe reprezentantul asupririi, cu întregul său cortegiu de instrumente și măsuri folosite pentru intimidarea celor ce încearcă să se răzvrătească. Prin acest personaj I. A. Lapedatu înfierează cu putere pe cei ce au trădat interesele unui popor asuprit. Cuvintele de regret, puse în gura renegatului în finalul dramei au un caracter moralizator, una din trăsăturile caracteristice întîlnite și la alți scriitori transilvăneni.

Prin intriga sentimentală, țesută între Tribun și fiica prefectului, se aduce un adevărat elogiu iubirii sincere, capabilă să învingă obstacolele impuse de voința părinților, diferența mediilor sociale și naționale, anticipîndu-l pe viitorul romancier transilvănean I. Slavici.

În ceea ce privește stăpînirea instrumentelor proprii geniului dramatic, I. A. Lapedatu dovedește însă nesiguranță și stîngăcie; pe lîngă unele momente dramatice, piesa cuprinde și numeroase scene în care acțiunea lîncezește, avînd mai mult un caracter epic; personajele nu trăiesc cu suficientă tărie. Față de aceste carențe, merită să fie subliniată limba romînească, ușor arhaizată, expresivă și presărată cu puține regionalisme, datorită căreia drama crește în importanță. Încă un factor trebuie să avem în vedere atunci cînd apreciem valoarea piesei lui I. A. Lapedatu: sărăcia literaturii romînești de dincoace de Carpați din vremea în care ea a fost scrisă. Privită din acest unghi de vedere, *Tribunul* ne apare drept o realizare merituoasă, un pas important în dezvoltarea dramei romînești din Transilvania, față de *Occisio Grigorii Vodae*[29], cea mai veche piesă cu subiect romînesc din cîte se cunosc pînă acum[30], *Ecloga pastorală* a lui T. Cipariu[31], sau drama lui Gavra, *Șincai și Samuil Clain în Cîmpii Elisului*[32], singurele încercări dramatice cunoscute pînă la I. A. Lapedatu.

Autorul însuși a fost conștient de faptul că n-a izbutit să dea literaturii o operă desăvîrșită, publicîndu-o într-un volun de *Încercări de literatură,*

---

[29] Manuscrisul se află în Biblioteca Acad. R.P.R., Filiala Cluj.

[30] Cf. I. B r e a z u, *Op. cit.*, p. 36.

[31] T. C i p a r i u, *Elemente de poetică*, 1870.

[32] *Șincai și Samuil Clain în Cîmpii Elisului*. O dramă mare din materii și daturi interesante chiar romînești în cinci acturi, în „Monumentul Șincai—Clain", Buda, 1844.

iar în prefaţă ţine să precizeze: „Atîta însă mă simt şi eu îndreptăţit a zice: că, în asemănare cu cele ce se scriu astăzi la noi ceşti de dincoace de munţi, încercările mele încă şi-ar putea găsi un loc în literatura romînă, fie măcar şi după uşă. În faţa neproductivităţii literare de astăzi, în faţa lipsei de puteri extraordinare nu trebuie acuzate şi condamnate mediocrităţile, dacă cutează să păşească şi dînsele din cînd în cînd pe arena deşartă de atleţi“[33].

ВКЛАД И. А. ЛАПЕДАТУ В ДЕЛО РАЗВИТИЯ РУМЫНСКОГО ТЕАТРА

(Резюме)

В борьбе трансильванской интеллигенции, во второй половине XIX века, за создание национального театра принимал деятельное участие И. А. Лапедату. Автор подчеркивает эту сторону его деятельности.

Будучи сторонником целого ряда идей, имевших широкое распространение в румынской культуре, И. А. Лапедату рассматривал театр как важное средство общественного и национального воспитания масс.

На основании этих убеждений, он со всей твёрдостью поддерживал дело основания национального театра в Трансильвании и создание самобытного драматического репертуара, излагая некоторые ценные указания, которых румыны из Трансильвании должны были придерживаться для достижения этих требований.

И. А. Лапедату заботился не только о материальной, но и о моральной стороне проблемы основания национального театра. Чтобы собрать необходимый денежный фонд, он предложил: 1. организацию литературных собраний, с публичными заседаниями и добровольную плату, предназначенную для этой цели; 2. издание альманаха трансильванских писателей.

Обладая ясным и проницательным умом, И. А. Лапедату отдавал себе полный отчёт в том, что всё внимание должно быть направлено, в первую очередь, на драматический самобытный репертуар и на подготовку актёров.

Чтобы пробудить склонность к созданию драматических самобытных произведений, он предлагет присуждать ежегодные премии самым лучшим драмам и комедиям, а для подготовки актеров просит поддержки у закарпатских румынских артистов.

Не довольствуясь теоретической формулировкой этих вопросов, И. А. Лапедату старался обогатить национальный драматический репертуар собственными произведениями. Он написал две драмы: *Каменный колодец* и *Трибун,* последняя драма важна своими смелыми идеями, которые нашли широкое распространение, и чистым румынским языком, которым она была написана, что было редкостью для трансильванца того времени.

[33] I. Lapedatu, *Op. cit.,* Prefaţa.

LA CONTRIBUTION DE I. A. LAPEDATU AU DÉVELOPPEMENT DU THÉÂTRE ROUMAIN

(Résumé)

L'auteur met en relief la contribution remarquable apportée par I. A. Lapedatu à la lutte menée par les intellectuels transylvains dans la seconde moitié du siècle passé pour la création d'un théâtre national roumain.

Faisant sien tout un ensemble d'idées qui circulaient déjà largement dans la culture roumaine, I. A. Lapedatu considérait le théâtre comme un moyen important d'éduction sociale et nationale des masses.

C'est dans cette conviction qu'il soutint avec énergie l'action tendant à créer un théâtre national en Transylvanie, avec un répertoire dramatique original, et qu'il proposa certaines directions précieuses aux Roumains transylvains pour réaliser ces aspirations.

I. A. Lapedatu s'est préoccupé aussi bien de l'aspect moral du problème. Pour réunir les fonds nécessaires, il proposait: 1. d'organiser des sociétés littéraires aves des séances publiques comportant une certaine somme comme droit d'entrée bénévole, 2.d'éditer un almanach des écrivains transylvains.

Esprit clair et pénétrant, I. A. Lapedatu se rendait compte que les efforts devaient porter en premier lieu sur la constituiton d'un répertoire dramatique original et la formation d'acteurs. Afin de stimuler le goût en faveur d'oeuvres dramatiques originales, il proposait d'accorder des prix annuels aux meilleurs drames et comédies, et, pour la formation des acteurs, il réclamait le soutien des artistes roumains d'au-delà des Carpathes.

Non content de donner à ces problèmes une expression en quelque sorte théorique, I. A. Lapedatu s'efforça d'enrichir lui-même d'oeuvres originales le répertoire dramatique national: il composa deux drames, *Fîntîna de piatră* (Le puits de pierre) et *Tribunul* (Le tribun), ce dernier, important par les idées audacieusses qu'il répand ainsi que par la pureté du roumain dans lequel il est écrit, ce qui est une rareté pour un Transylvain de ce temps-là.

CICERO — DESPRE GENUL ORATORIC ÎN „BRUTUS“

de

F. EDELSTEIN

Dintre toate genurile literare, genul oratoric, produs al vieții publice și politice din Roma republicană, intim legat în evoluția sa de soarta acesteia[1], a fost cultivat cu mai multă grijă și străduință din cele mai vechi timpuri: începuturile elocvenței romane Cicero le leagă de începuturile republicii[2]. Cu toate acestea fixarea normelor și a preceptelor artei oratorice nu i-a preocupat, în mod deosebit, pe oratorii celebri de dinainte de Cicero, dovadă că au lăsat foarte puține lucrări teoretice. A contribuit la aceasta opinia că preocuparea de problemele retoricei nu cadrează cu un om de stat. E cu atît mai remarcabil faptul că Cicero a trecut, încă de la începutul carierei sale, peste prejudecățile tradiționale și a căutat să fixeze în scris cunoștințele de retorică acumulate în anii de studiu. Către sfîrșitul vieții, el a revenit la același cerc de preocupări, expunînd în trilogia sa retorică — pe un plan superior — precepte și păreri despre genul oratoric, experiența unei activități fructuoase de cîteva decenii, ca un corectiv al încercărilor din tinerețe, pe care le califică drept *inchoata et rudia*[3].

Pentru a-și justifica lucrările și a preveni unele reproșuri, Cicero a căutat să combată ideile preconcepute în legătură cu tratarea problemelor de retorică, relevînd absurditatea de a socoti ca degradantă predarea unor cunoștințe a căror dobîndire se bucura de apreciere unanimă[4].

În repetate rînduri, Cicero caută să sublinieze diferența de nivel dintre lucrările sale și tratatele retorilor: Crassus, purtătorul de cuvînt al părerilor lui Cicero, precizează în *De oratore* că nu va vorbi ca un profesor (*magister*) sau retor (*artifex*), ci ca un om cu experiență în cariera de orator, ale cărui precepte depășesc sfera cunoștințelor predate în școli, iar Antonius afirmă, în cadrul aceleiași convorbiri, că își propune să comunice unor oameni foarte instruiți cîteva observații, făcute într-o carieră îndelun-

---

[1] Vezi Sobolev, *Teoria leninistă a reflectării în artă*, București, Ed. P.M.R., 1948, p. 14 urm.

[2] Cf. Cicero, *Brutus*, text editat și tradus de Jules Martha, Paris, Ed. „Les Belles Lettres“, 1923, § 182, 244, 240; id., *De oratore*, I, 13, 31.

[3] Cicero, *De oratore*, I, 5.

gată. Cicero vrea să pară mai degrabă „un critic decît profesor"[5], datorită dispreţului său pentru vederile strîmte şi metodele rutinare ale profesorilor de retorică, pe care-i găseşte ridicoli în pretenţia absurdă „de a preda altora ceea ce ei n-au practicat nicicînd"[6].

Pentru a se distanţa cît mai mult de maniera retorilor, Cicero înlocuieşte, în *De oratore* şi *Brutus*, forma de tratat cu dialogul platonian.

În realizarea intenţiei de a pune bazele unei teorii a genului oratoric, superioare regulilor pedante şi banale ale retorilor, Cicero s-a văzut totuşi nevoit să recurgă la diviziunile şi categoriile tradiţionale[7] şi — cu toate deficienţele relevate — să se declare cu ele, în principiu, de acord: *non quo illa contemnam quae Graeci dicendi artifices et doctores reliquerunt*[8].

Dezideratul lui Cicero de a fi mai curînd „un critic decît un profesor" şi-a găsit concretizarea mai cu seamă în *Brutus*, unde a abordat probleme de istorie şi critică literară. Lucrarea aceasta prezintă, în cadrul operei retorice de maturitate a lui Cicero, un interes deosebit, datorită facturii specifice şi bogăţiei materialului informativ.

În *De oratore* Cicero a fixat concepţia sa asupra artei oratorice şi a stabilit norme şi criterii. Pe această temelie, ca o amplă ilustrare a părerilor sale, el a dat, în *Brutus*, o istorie critică şi cronologică a elocvenţei la romani, o vastă — chiar prea vastă — galerie de portrete cuprinzînd pe toţi aceia care s-au străduit să-şi dobîndească un nume în arta oratorică[9].

Pe lîngă caracterul istoric lucrarea are şi un caracter teoretic[10]: pasajele de istorie literară sînt întreţesute cu consideraţii teoretice şi critice, comentarii şi concluzii pe marginea istoriei elocvenţei antice. Multe dintre problemele teoretice dezbătute pe larg în opera precedentă sînt amintite doar tangenţial sau subînţelese, fără referiri directe la cele expuse anterior[11], altele sînt reluate cu mai multă insistenţă, relevîndu-se aspecte neglijate, ridicîndu-se probleme noi[12], ceea ce e firesc, avînd în vedere intervalul îndelungat care desparte primele două părţi ale trilogiei, factura şi considerentele diferite.

Folosind observaţiile şi mărturiile lui Cicero[13], criticii moderni au datat lucrarea ca fiind compusă în primele luni ale anului 46 î. e. n.[14] sau din

---

[5] Cicero, *De oratore*, I, 111; III, 188; I, 175; II, 130; I, 22; id., *Orator*, 112. Cf. şi (recenzie la lucrarea lui) I. F. Deratani, *K voprosu ob istoriceskoi obuslovlennosti obraza oratora u Ţiţerona*, în VDI, 1960, 1, p. 125.

[6] Cicero, *De oratore*, II, 133, 138—9; II, 76; I, 105.

[7] Stilurile oratorice, tripla datorie a oratorului (de a convinge, de a plăcea şi de a emoţiona), cele cinci părţi ale retoricii etc. Cf. Cicero, *De or.*, I, 137—145; II, 41 urm., 50; A. E. Douglas, *A Ciceronian Contribution to Rhetorical Theory*, în „Eranos", LV, 1957, 1—2, p. 23—24.

[8] Cicero, *De oratore*, I, 23.

[9] Cicero, *Brutus*, 137.

[10] *Ibid.*, 319: „omnis hic sermo noster non solum enumerationem oratoriam, verum etiam praecepta quaedam desiderat". Cf. şi E. Nageotte, *Histoire de la littérature latine*, ed. a IV-a, Paris, p. 236.

[11] Diviziunile genului oratoric, cele cinci părţi ale retoricii, figurile de stil etc.

[12] În consideraţiile generale asupra genului oratoric, în legătură cu fixarea în scris a discursurilor, combaterea stilului neo-attic etc.

[13] Cicero, *Brutus*, 118, 171, 212, 266.

[14] Cicero, *Brutus*, Leipzig, 1889, editat pentru uzul şcolilor de Piderit-Friedrich, Introducere, p. 21; O. E. Schmidt, *Der Briefwechsel des M. T. Cicero*, Leipzig, 1893,

decembrie 47 î. e. n. pînă în februarie 46 î. e. n.[15], un „dar al nopților lungi", după cum spune Cicero însuși[16].

Era momentul acelor aprige frămîntări politice și sociale, cînd vechea organizație de stat, republica, trebuia să facă loc dictaturii lui Caesar. Cînd Cicero și-a dat seama — nu mult după exilul său — că Caesar și Pompei puneau cu totul în umbră influența sa politică, el a încercat, după cum afirmă[17], pe altă cale să fie de folos patriei[18]: prin activitatea lui de îndrumător al artei oratorice.

După lupta de la Pharsalos, în timp ce aștepta cu îngrijorare desfășurarea evenimentelor politice, Cicero se pregătea să scrie opera *Brutus*. Anxietatea, care planează asupra întregii lucrări, apare mereu, fie sub forma unor aluzii voalate, fie în lamentații directe[19]. Neliniștea lui era mărită încă de convingerea că, pe cîmpurile de luptă, nu se decidea numai soarta Romei, ci și soarta oratoriei, căci, dacă Caesar ieșea biruitor, forul rămînea și mai departe pustiu[20] și glasurile oratorilor politici nu aveau să mai răsune curînd în el. În primele și ultimele pagini tristețea și descurajarea ideologului opoziției senatoriale e mai profundă, mai acută. În „această noapte a republicii"[21], în care vocea lui „se stinsese"[22], Cicero nu găsea consolare și reconfortare decît în trecutul glorios. Făcînd elogiul elocvenței, el făcea indirect și elogiul republicii, în care a înflorit acest gen literar.

Cînd e întristat de „pieirea republicii", Cicero se gîndește la pieirea regimului senatorial tradițional, pe care-l sprijinise prin activitatea sa ca om de stat și orator.

Miopia lui politică, interesele vîrfurilor aristocrației romane, cărora

---

p. 316; Teuffel—Kroll, *Geschichte der römischen Literatur*, I, Leipzig—Berlin, 1916, p. 395; Schanz—Hosius, *Geschichte der römischen Literatur*, I, München, 1927, p. 465; W. Kroll, *Die rhetorischen Schriften [Ciceros]*, în *RE*, VII, A[1], col. 1099; *Istoriia rimskoi literaturî*, sub redacția prof. N. F. Deratani, Moskva, 1954, p. 153; E. Nageotte, *op. cit.*, p. 236.

[15] Groebe, *Die Abfassungszeit des Brutus und der Paradoxa Ciceros*, în „Hermes", LV, 1920, p. 105—107.

[16] Cicero, *Paradoxa Stoicorum*, 5.

[17] Cicero, *De divinatione*, II, 1.

[18] Pentru Cicero noțiunea de patrie era — după cum se știe — identică cu republica senatorială aristocratică, în slujba căreia se pusese în ultima parte a activității sale politice. Cf. L. S. Utcenko, *Ucenie Țiterona o smeșannoi forme gosudarstvennogo ustroistva i ego klassovaia sușcinost*, în VDI, 1949, nr. 3, p. 84—85. Cu privire la concepțiile politice ale lui Cicero, vezi M. M. Pokrovskii, *Istoriia rimskoi literaturî*, Moskva—Leningrad, 1942, p. 148—149; L. S. Utcenko, *Ideino politiceskaia borba v Rime nakanune padeniia respubliki*, în „Izvestia Akademii Nauk", Seriia istorii i filosofii, VI, 1949, nr. 2, p. 184—5 (autoreferat); I. M. Tronskii, *Istoria anticinoi literaturî*, Leningrad, 1951, p. 339 urm.; *Istoriia rimskoi literaturî*, sub redacția prof. N. F. Deratani, p. 139—146, 163—164; Cicero, *Pisma*, traducere și comentar de B. O. Gorenstein, Moskva—Leningrad, 1949, Apendice, Kovalev, *Mark Tulii Țiteron*, p. 387, 399.

[19] Cicero, *Brutus*, 2, 4, 5, 7, 9, 10, 24, 329, 330—332 etc. Cicero îi atribuie chiar și lui Brutus, protejatului lui Caesar, în repetate rînduri (*ibid.*, 157, 250, 266), observații pline de amărăciune cu privire la situația politică. Cf. și O. E. Schmidt, *op. cit.*, p. 39.

[20] *Ibid.*, 6, 22, 331 urm.

[21] *Ibid.*, 330.

[22] *Ibid.*, 328.

li se alăturase, îl împiedică să aprecieze lucid situația și îl determină să susțină o formă de stat perimată.

La geneza lucrării au jucat un rol important — pe lîngă considerente de ordin politic și literar — și considerente de ordin personal: respingerea atacurilor îndreptate de neo-attici împotriva stilului ciceronian, salvarea poziției și a renumelui său. Polemica cu neo-atticii intensifică coloritul subiectiv al lucrării. În *Orator* tonul polemic devine mai violent, ajungînd uneori pînă la pamflet[23].

În cele ce urmează vom căuta să analizăm principiile ce stau la baza istoriei elocvenței romane prezentate de Cicero, metodele și procedeele criticii literare ciceroniene.

Tabela anuală *(liber annalis)*, redactată de prietenul său Atticus, care cuprindea lista bărbaților de seamă ai Romei și faptele lor, i-a servit ca ghid în înșirarea cronologică a oratorilor romani, de la origini și pînă în vremea sa[24]. Pe lîngă tabela anuală, Cicero se referă la analele lui Fannius și la comentariile pontifilor[25].

Izvorul de bază pentru evoluția genului și pentru aprecierile critice îl constituiau discursurile înseși, în măsura în care ele se păstrau. Cînd îi permite materialul, Cicero îl trimite pe cititor direct la sursă[26]. Dar, deoarece tocmai pentru perioada mai puțin cunoscută a începuturilor oratoriei la romani, materialul păstrat prezenta mai multe lacune sau lipsea chiar cu totul, Cicero a fost nevoit să se întemeieze, de multe ori, pe tradiția orală[27]. H. Jordan[28] a emis părerea că, în enumerarea oratorilor din perioada premergătoare războaielor punice, Cicero s-ar fi întemeiat, mijlocit sau nemijlocit, pe discursurile fictive dintr-o lucrare analistică, eventual a lui Valerius Antias. În favoarea acestei opinii ar putea fi invocată referirea lui Titus Livius la discursuri aflate în lucrările analiștilor (între care și a lui Valerius Antias)[29]. Cu toate acestea părerea nu depășește domeniul ipotezelor.

Cicero s-a văzut nevoit să umple multe dintre hiaturile din datele analistice și tradiționale prin simple deducții. Cu privire la L. Brutus, despre care n-are nici o știre concretă că ar fi fost orator, Cicero, după ce îi laudă meritul de a fi expulzat pe regi și de a fi instituit autoritatea consulară, trage, din aceste premize, concluzia: *quod certe effici non potuisset, nisi esset oratione persuasum*[30]. Același procedeu îl aplică și cu privire la L. Valerius Potitus, Appius Claudius, C. Fabricius și alții[31]. Merge atît de departe cu deducțiile — e drept în cazuri izolate — încît, în lipsă de

---

[23] Cicero, *Orator*, 234—235; vezi și id., *Opt. gen.*, 11.
[24] Cicero, *Brutus*, 11, 13—15, 44.
[25] *Ibid.*, 81, 299; 55.
[26] De ex.: „cuius de ingenio ex orationibus eius existimari potest" (*ibid.*, 122) sau „loquor, ut opinor; sed licet ex orationibus iudicare" (*ibid.*, 131). Cf. și *ibid.*, 81 etc.
[27] *Ibid.*, 57, 79 etc.
[28] H. Jordan, *Die Einleitung des ciceronischen Brutus*, în „Hermes", VI, 1872, p. 213.
[29] *Ab Urbe cond.*, III, 67, T. Livius spune, de ex.: „Analiștii ne-au transmis cuvîntarea lui Quinctius, în care acesta a spus următoarele".
[30] Cicero, *Brutus*, 53.
[31] *Ibid.*, 54—56; 101.

alte date, ajunge să tragă concluzii asupra talentului oratoric pe baza unor informații biografice cu totul insuficiente (de ex. Q. Maximus Verrucosus și Q. Metellus)[32]. Cicero subliniază însă caracterul subiectiv al deducțiilor[33]. Cînd dispune de material informativ suficient, el citează adesea mai multe izvoare, opunîndu-le și discutîndu-le, dacă sînt divergente: referitor la data morții lui Naevius citează atît comentariile vechi, cît și pe poligraful Varro, *diligentissimus investigator antiquitatis*[34], iar cu privire la raportul de vîrstă dintre Ennius și L. Andronicus combate, pe baza investigațiilor lui Atticus și a cercetării comentariilor vechi, cronologia stabilită de Atticus, din care rezultă că ei ar fi fost contemporani[35].

Nu lipsește nici examinarea critică a izvoarelor, interpretarea și comentarea lor, justificarea încrederii, pe care le-o pretează autorul[36]. Cicero n-a fost însă în toate cazurile la fel de scrupulos în utilizarea și indicarea izvoarelor. Ca și în celelalte dialoguri, găsim și în *Brutus* pasaje în care el prezintă informații culese din lecturi, ca fiind auzite de el[37]. Pentru perioada mai recentă Cicero s-a întemeiat, în marea majoritate a cazurilor, fie pe mărturiile nemijlocite ale contemporanilor săi mai în vîrstă, fie pe lucruri văzute și auzite chiar de el. Nu avem posibilitatea, așadar, nici pentru această epocă și nici pentru cele anterioare, să verificăm — decît în puține cazuri — materialul pe care se bazează aprecierile sale critice, căci, dacă numărul discursurilor redactate în scris, care au stat la dispoziția lui Cicero, era mic, numărul discursurilor păstrate pînă în zilele noastre e încă și mai mic.

Pentru ca lucrarea să pară cît mai documentată și aprecierile lui, cît mai fundamentate, Cicero a citat părerile unor scriitori și oratori consacrați nu numai atunci, cînd nu dispunea de alt material informativ[38], ci și în sprijinul unor considerații teoretice[39].

Căutînd că combată disprețul unor cercuri conservatoare față de artă și literatură, Cicero, tributar concepțiilor idealiste, se pronunță pentru criteriul estetic: nu satisfacerea unor necesități materiale trebuie să fie etalonul aprecierii operei de artă, ci valoarea ei ca realizare a frumosului, ca produs al talentului care e atît de rar: cuceririle unui general sînt mai folositoare statului decît discursurile cele mai reușite, cu toate acestea un orator talentat e mai presus decît un comandant de oști. E preferabil să fii un Phidias decît cel mai iscusit bărdaș, deși era mai util pentru atenieni să aibă acoperișuri solide decît cea mai frumoasă statuie de fildeș[40].

În aprecierea diferiților oratori — după cum vom vedea în cele ce urmează — Cicero n-a aplicat însă în mod exclusiv și rigid acest criteriu.

---

32 Cicero, *Brutus*, 57.
33 *Ibid.*, 56. Cf. și 52.
34 *Ibid.*, 60.
35 *Ibid.*, 72—73.
36 *Ibid.*, 57.
37 Teuffel—Kroll, *op. cit.*, I, p. 396; Schanz—Hosius, *op. cit.*, I, p. 465.
38 De ex., mărturiile lui Ennius despre oratorul Cethegus (Cicero, *Brutus*, 57) sau aprecierile lui L. Gellius cu privire la Carbo (*ibid.*, 107).
39 De ex., părerea lui Demosthene despre importanța expunerii — „actio" (*ibid.*, 141).
40 *Ibid.*, 255—257.

Cicero pornește de la principiul evoluției în artă și al legăturilor complexe și multilaterale între diferitele ei domenii; operele literare nu sînt fenomene izolate, ci produse strîns legate între ele, influențate, ce-i drept, de condiții trecătoare, dar mărturii concrete ale evoluției omenirii: nici o artă n-a fost născocită și perfecționată în același timp (*nihil este enim simul et inventum et perfectum*).[41]

Ca orice gen literar, elocvența s-a dezvoltat și s-a perfecționat treptat: fiecare perioadă a ei e privită ca un progres față de stadiul anterior, fiecare orator în parte — și aceasta e mai evident pentru începuturile oratoriei romane — ca un progres față de predecesorii săi.

Oratorii sînt încadrați în epoca lor și priviți prin prisma și după posibilitățile acesteia, potrivit cu stadiul de evoluție a limbii latine ca mijloc de expresie: D. Brutus vorbea frumos și era un bărbat instruit pentru vremea lui[42], iar discursurile lui Cato, cu toate calitățile excepționale ale acestuia — perspicacitate și finețe în alegerea argumentelor, gravitate și sobrietate în expunerea lor, acerbitate în critică, ponderare în elogii — suferă din pricina asperităților limbajului epocii[43], după cum și Thucydide ar fi scris cu totul altfel, dacă ar fi trăit mai tîrziu[44].

Traiectoria ascendentă a oratoriei romane e însă încheiată, ea a ajuns la punctul final, a atins perfecțiunea prin însăși persoana lui Cicero, el e idealul estetic. Deși trecut sub tăcere, numele lui Cicero e mereu prezent, ca etalon unic și absolut al oratorului desăvîrșit, ca al doilea termen de comparație, la care sînt raportați, în mod tacit, oratorii, mai ales cei din epoca mai recentă și, după cum se apropie sau se îndepărtează de acest ideal, Cicero îi laudă sau îi critică.

Prin aceasta critica ciceroniană primește un caracter limitat, subiectiv.

Vanitatea și ambiția lui Cicero, teama că adversarii i-ar putea știrbi strălucirea faimei îl determină să renunțe la principiul evolutiv. Ajunsă la el, dezvoltarea oratoriei se oprește, încremenește. Prin aceasta Cicero neagă generațiilor ulterioare progresul admis și recunoscut generațiilor premergătoare. Criticul literar se dovedește a fi tot atît de interesat și inconsecvent ca și omul de stat.

Cicero grupează oratorii după criteriul cronologic[45], insistînd asupra necesității respectării unei cronologii exacte în analiza evoluției progresive a genului oratoric[46].

Cicero începe cu o sumară, dar sugestivă caracterizare a elocvenței grecești și trece apoi la cea romană. Istoria oratoriei romane începe, după părerea lui, de la expulzarea regilor, cu L. Brutus, Marcus Valerius, Appius Claudius Caecus. Primul orator roman despre care a rămas mărturie (la Ennius) este M. Corn. Cethegus; urmează apoi numeroși oratori distinși: Cato, Galba, Laelius, Gracchii, Antonius, Crassus ș. a.

---

[41] Cicero, *Brutus*, 71.
[42] *Ibid.*, 107.
[43] *Ibid.*, 68—69. Pentru alte exemple, vezi și *ibid.*, 100, 102, 132, 173 etc.
[44] *Ibid.*, 288.
[45] Pentru influența lui Aristotel, vezi Piderit—Fiedrich, *op. cit.*, p. 3.
[46] Cicero, *Brutus*, 74.

Ca exponent al intereselor oligarhiei senatoriale, Cicero apreciază negativ activitatea politică a Gracchilor: *„Utinam in Ti. Graccho... talis mens ad rem publicam bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit"*; iar despre C. Gracchus: *„Utinam non tam fratri pietatem quam patriae praestare voluisset!"*[47] Sfera îngustă de interese şi vederi ale fracţiunii politice căreia i se alăturase către sfîrşitul carierei sale îl împiedecă să recunoască caracterul progresist, profund umanitar al cauzei apărate de Gracchi. El relevă însă şi apreciază în mod deosebit talentul lor oratoric, unanim recunoscut.

A doua perioadă de înflorire a oratoriei romane are ca reprezentanţi mai de seamă pe Cotta, Sulpicius şi Hortensius.

El îşi propune la începutul operei să nu vorbească decît despre oratorii care nu mai sînt în viaţă[48]. În cîteva cazuri el se abate totuşi de la intenţia iniţială[49]. Pentru a evita monotonia unei înşirări strict cronologice, Cicero concentrează adesea în jurul unei figuri centrale un număr mare de oratori[50].

Alături de criteriul cronologic de grupare a oratorilor, intervin şi alte criterii secundare: raporturile sociale[51] sau familiare[52], prietenia[53], specificul activităţii[54], şcoala filozofică din care fac parte[55] sau chiar şi locul naşterii[56]. Din punctul de vedere al talentului, Cicero face distincţie între *oratores*, oratorii talentaţi, şi *clamatores*, care umplu forul cu strigătele lor deşarte[57].

Oratorii talentaţi sînt categorisiţi, la rîndul lor, în două grupe, după cum stilul lor e simplu şi concis sau amplu şi încărcat de podoabe[58]. Aceste categorisiri subsidiare nu sînt însă aplicate riguros şi consecvent: uneori ele sînt folosite concomitent, alteori alternează, iar adesea lipsesc cu totul şi se menţine doar gruparea generală cronologică.

Ca şi în *De oratore*[59], Cicero face elogiul elocvenţei, introducînd unele consideraţii şi motivări noi.

Elocvenţa e prima dintre arte, e cea mai distinsă podoabă a puterii creatoare a omului[60]; cultivarea ei cere răgaz, e „aliata păcii" şi „însoţitoarea acalmiei", ea nu poate prospera în timp de război şi nici la cei gîtuiţi de dominaţia regilor[61].

---

[47] C i c e r o, *Brutus*, 103 şi 126; cf. şi i d., *De or.*, I, 38.

[48] C i c e r o, *Brutus*, 231. Cicero invocă două motive: primul, expus de el însuşi, e dorinţa de a se refugia în trecut — orice referire la situaţia prezentă e dureroasă — iar al doilea motiv, atribuit lui Atticus, e teama de a nu leza susceptibilitatea contemporanilor (*ibid.*, 251).

[49] Vezi mai jos p. 177.

[50] C i c e r o, *Brutus*, 77 urm.

[51] *Ibid.*, 128, 135 etc.

[52] *Ibid.*, 94, 97, 99 etc.

[53] *Ibid.*, 82 urm.

[54] *Ibid.*, 223 urm.

[55] *Ibid.*, 116.

[56] *Ibid.*, 169.

[57] *Ibid.*, 182.

[58] *Ibid.*, 201.

[59] C i c e r o, *De oratore*, I, 30 urm.; II, 33 urm.

[60] C i c e r o, *Brutus*, 59.

[61] *Ibid.*, 45.

În comparaţie cu celelalte genuri literare elocvenţa se dovedeşte a fi mai grea din pricina caracterului ei complex: ea include cinci elemente; fiecare dintre ele e o artă pretenţioasă[62]. Unii oratori au excelat într-o privinţă, alţii în alta, dar n-a fost nici un orator talentat care să fi fost cu totul nepriceput în vreuna dintre aceste cinci „arte"[63].

Aşa se explică de ce a apărut oratoria relativ tîrziu chiar şi la Atena, patria şi locul de maximă înflorire a ei[64], de ce s-a dezvoltat şi s-a perfecţionat mai încet decît celelalte genuri literare, deşi grecii o cultivau cu mult entuziasm[65]. Arta de a vorbi frumos a exercitat, din cele mai vechi timpuri, o mare influenţă[66], dovadă că, deja pentru epoca războiului troian, Homer atribuie lui Ulise şi Nestor un atît de mare talent oratoric şi că Homer însuşi a scris într-un stil atît de bogat împodobit, ca un orator[67].

Progresul elocvenţei e lent şi din cauza caracterului ei oral, Cicero recomandă redactarea în scris a discursurilor.

El încearcă să analizeze motivele care-i determină pe cei mai mulţi dintre oratori să nu-şi fixeze în scris discursurile şi constată că unii o fac din comoditate, alţii, pentru a se sustrage criticii posterităţii, la care va pătrunde, în felul acesta, numai faima lor pe baza tradiţiei orale, iar alţii, pentru că au impresia că vorbesc mai bine decît scriu[68].

Problema raportului dintre elocvenţă şi filozofie, dezbătută sub anumite aspecte în *De oratore*[69], e privită în *Brutus* prin prisma contribuţiei diferitelor curente filozofice la succesul oratorului. Cicero dă şi aici dovadă de lipsă de principii şi consecvenţă: nu convingerea în justeţea unui sau altui curent filozofic trebuie să determine aderarea oratorului, ci interesele profesionale, considerînd că filozofia exercită o influenţă hotărîtoare asupra oratoriei, determinîndu-i, în mare măsură, caracterul: stilul oratoric al stoicilor e *peracutum et artis plenum... tamen... exile nec satis populari assensioni accommodatum*[70]. Ei ştiu să discute şi să argumenteze clar şi convingător, cu multă artă, fiind aproape „arhitecţi ai vorbelor", dar, cînd trebuie să treacă la expunere liberă, par neajutoraţi, de aceea ei nu rostesc discursuri ample şi cursive, variate ca stil[71].

Contribuţia şcolii peripatetice şi a vechii academii e apreciată mult mai pozitiv: metodele lor favorizează, în măsură însemnată, formarea unui bun orator. Ele prezintă însă şi deficienţe: în opoziţie cu discursurile stoicilor, care sînt prea sumare şi prea seci pentru gustul publicului, discursu-

---

62 Cicero, *Brutus*, 25.

63 *Ibid.*, 216.

64 *Ibid.*, 39.

65 *Ibid.*, 26. Cf. şi id., *De or.*, I, 8.

66 Cicero, *Brutus*, 39.

67 *Ibid.*, 40.

68 *Ibid.*, 92; în *De or.*, I, 150 urm. Cicero arătase importanţa redactării în scris a discursurilor pentru dezvoltarea talentului oratoric.

69 Disputa dintre filozofi şi oratori pentru prioritate, importanţa ce trebuie acordată studiului filozofiei etc. (*De or.*, I, 55—57; III, 72, 81, 143; I, 56, 84, 224; II, 156; III, 81 etc.).

70 Cicero, *Brutus*, 114.

71 *Ibid.*, 118 urm.

rile lor nu sînt destul de sistematice și sînt prea extinse pentru uzul forului și al chestiunilor de drept[72].

Despre școala epicuriană Cicero menționează doar că e *minime aptum ad dicendum genus*[73].

Respingerea epicurienilor sub acest raport se datorează nu atît preferinței lui Cicero pentru curentele idealiste, cît năzuinței lor spre „ataraxie".

Sublinierea repetată, în toate părțile trilogiei, a importanței studierii filozofiei[74], a superiorității oratorului care a reușit să realizeze acest deziderat vizează indirect reliefarea superiorității lui Cicero, atît de bine orientat în acest domeniu. Nu poate fi contestată totuși tendința generală a lui Cicero de a lărgi cîmpul oratorului și această tendință nu poate fi apreciată decît pozitiv.

Cicero motivează prin dificultățile genului oratoric faptul că numărul celor care au reușit să exceleze e mic, cu toate că strălucirea elocvenței și autoritatea conferită de ea au trezit în toți bărbații mai de seamă dorința de a o cultiva și au îndemnat pe mulți să-și încerce forțele[75].

Cicero se ridică deasupra concepțiilor și metodelor învechite și rutinare ale retorilor (pe care le acceptase în lucrările din tinerețe), susținînd că nu se pot da rețete generale. Oratorul trebuie să știe să prezinte lucrurile cu precizie, pentru a instrui auditoriul, să dispună de suficientă forță, pentru a-l impresiona profund[76]. El trebuie să aibă, după cum dovedesc exemplele marilor oratori, un spirit pătrunzător și perspicace, ca să poată sesiza miezul problemelor[77], o dicțiune elegantă[78], o memorie fidelă, pentru ca discursurile să fie bine închegate, fără repetări și contradicții, și pentru a putea para orice atac al adversarului[79].

Demonstrarea tezei pe deplin justificate că nimeni nu se poate distinge cu adevărat în elocvență fără a-și fi însușit, pe lîngă regulile și preceptele artei oratorice, și bogate cunoștințe din cele mai diferite domenii[80], Cicero o face în *Brutus* pe baza realității: istoria elocvenței romane arată că oratorul are nevoie de o serioasă pregătire teoretică[81], dar și de temeinice cunoștințe de drept, de filozofie, de literatură greacă și latină, „izvor al elocvenței perfecte" și chezășie a succesului. Cunoașterea istoriei e, de asemenea, foarte utilă oratorului, căci se poate servi de ea în exemplificări[82].

---

[72] Cicero, *Brutus,* 119 urm. Cf. aprecierile negative despre maniera de a vorbi a peripateticilor din *Orator,* 127.

[73] Cicero, *Brutus,* 131.

[74] Vezi Cicero, *De oratore,* I, 56, 84; III, 81 etc.; id., *Brutus,* 322; id., *Orator,* 12—16, 70, 113 urm.

[75] Cicero, *Brutus,* 182. Cf. și id., *De or.,* I, 6 urm., 11 urm.

[76] *Ibid.,* 89.

[77] *Ibid.,* 23. Exemplu celebru în această privință e Demosthene (*ibid.,* 35). Cf. și id., *De or.,* I, 223.

[78] *Ibid.,* 110, 173, 174, 202, 245.

[79] *Ibid.,* 139. Cf. *ibid.,* 227 și id., *De or.,* II, 353 urm.

[80] Cicero, *De oratore,* II, 5. Cf. și *ibid.,* I, 5, 165, 213, 263; II, 68 etc.

[81] Cicero, *Brutus,* 111. Importanța pregătirii teoretice e discutată mai pe larg în *De or.,* I, 60, 115, 146; II, 232; reluată și în *Or.,* 121 urm.

[82] Cicero, *Brutus,* 322. — Cicero insistă foarte mult asupra importanței cunoașterii literaturii, mai ales a celei grecești, și o menționează ca merit deosebit (cf. *ibid.,* 104, 107, 114, 173, 175, 205 etc.), citînd totuși și exemple negative de oratori destul de apreciați, care

O sferă largă de cunoştinţe bine însuşite prezintă o garanţie împotriva acelei banale şi sterile facilităţi a elocvenţei rutinare, care se propaga în şcolile de retorică.

Cicero atribuie un rol extraordinar exerciţiului, pe care îl pune chiar pe acelaşi plan cu talentul.[83]

Dacă neglijează exerciţiul şi studiile, un orator, chiar bine înzestrat de la natură, rămîne o figură ştearsă, mediocră: despre C. Titius, Cicero spune că a ajuns atît de departe, pînă unde poate ajunge un orator latin fără cunoaşterea literaturii greceşti şi fără mult exerciţiu[84], iar strălucirea lui Hortensius a pălit pe măsură ce a slăbit ardoarea şi pasiunea lui pentru studiu, făcînd loc preocupărilor mondene într-o viaţă de lux şi plăceri[85].

Calităţile pe care trebuie să le însumeze un orator, după părerea lui Cicero, sînt, aşadar, pe de o parte, produsul unor aptitudini naturale, pe de altă parte, rezultatul educaţiei şi al exerciţiului; de aceea e datoria profesorului de retorică să recunoască direcţia în care trebuie să îndrumeze pe fiecare discipol potrivit cu aptitudinile sale. Oratorul Cicero, al cărui talent s-a dezvoltat şi s-a călit în tumultul forului, se situează în mod firesc pe o poziţie opusă profesorilor de retorică, care pretindeau că e suficientă cunoaşterea normelor artei oratorice *(ars)*, pentru ca cineva să fie elocvent; el acordă talentului o mare importanţă[86], fără a pierde din vedere rolul educaţiei şi al practicii în formarea oratorului.

Oratorul trebuie să cunoască tonul adecvat fiecărei specii a genului oratoric, fiecărui discurs în parte[87] şi să se conformeze cerinţelor, cultivînd acel stil oratoric care se potriveşte cu aptitudinile, cu vîrsta şi temperamentul său[88]. Oratorului nu-i este îngăduit să atingă vreuna dintre extreme; ferindu-se în mod exagerat de o greşeală, el riscă să ajungă la opusul ei: discursurile celor care vorbesc simplu să nu devină anemice şi goale, dar nici cei care vorbesc într-un stil amplu şi împodobit să nu degenereze în bombasticism[89]. O scrupulozitate excesivă poate frîna calităţile native ale oratorului[90]. Defectul de care trebuie să se ferească, înainte de toate, orice orator e ridicolul, căci altfel ajunge la soarta lui Lucius Titius, a cărui mimică şi gesturi erau atît de comice, deşi nu era lipsit de talent, încît a fost inventat pe baza lor un mim, care îi poartă numele[91]. Oratorul trebuie să aibă o ţinută demnă nu numai în for, ci şi în viaţa particulară[92], să

---

nu cunoşteau nici literatura, nici istoria, nici dreptul (*ibid.*, 210—214). Vezi şi id., *De or.*, I, 158, 166, 171 urm., 193 urm.; id., *Or.*, 66, 119—120.

[83] Cicero, *Brutus*, 25. Cf. şi *ibid.*, 303; id., *De or.*, I, 15, 156 urm., 260 urm.; II, 119, 147 urm.

[84] Cicero, *Brutus*, 167.

[85] *Ibid.*, 320.

[86] *Ibid.*, 204. Cf. id., *De or.*, I, 113 urm.; II, 120; III, 35.

[87] Tonul solemn şi grav se potriveşte discursurilor politice ţinute în senat, dar nu şi pledoariei (Cicero, *Brutus*, 111 urm.). Cf. şi id., *De or.*, II, 333 urm.; I, 132.

[88] Cicero, *Brutus*, 325 urm., 111 urm.

[89] *Ibid.*, 202. Cf. id., *Orator*, 73.

[90] Cicero, *Brutus*, 283.

[91] *Ibid.*, 225.

[92] *Ibid.*, 265.

vorbească corect şi frumos latineşte[93]. Exigenţele faţă de orator — şi aceasta constituie o latură pozitivă a concepţiilor ciceroniene — sînt mari.

Din observaţiile şi aprecierile pozitive şi negative ale lui Cicero, rezultă şi condiţiile pe care trebuie să le îndeplinească un discurs reuşit: argumentarea să fie temeinică şi logică, oratorul să aplice dialectica — Cicero o numeşte tot *ars* — care îl învaţă să desfacă un tot în părţile componente, să desprindă laturile ascunse, să le elucideze pe cele obscure, să sesizeze şi să înlăture echivocurile, să distingă adevărul de fals, să tragă concluzii juste din premisele date.[94]

Discursul să fie bine proporţionat şi armonios construit[95], destul de extins şi de explicit[96] — conciziunea e recomandabilă numai în anumite părţi ale discursului, dar nu ca o normă general valabilă — să fie cursiv şi amplu, fără să ajungă dezlînat şi vijelios[97].

Tonul să fie variat, potrivit conţinutului: grav şi solemn în anumite discursuri, spiritual şi elegant, presărat cu licăriri glumeţe în altele[98].

Aceste cerinţe, în general, îndreptăţite şi valabile sînt umbrite de importanţa prea mare acordată pateticului în scopul asigurării succesului, avînd în vedere că elementul afectiv a jucat un rol foarte important, adesea preponderent şi decisiv în elocvenţa antică.

Nu este suficient ca auditoriul să fie convins printr-o argumentare logică, nu ajunge dovedirea pe cale raţională a justeţei cauzei pledate, oratorul trebuie să ştie să emoţioneze profund, să înflăcăreze şi să subjuge pe auditor[99]. E cel mai mare dintre toate meritele unui orator[100].

Din acest punct de vedere, Cicero distinge două categorii de discursuri: unele în care predomină elementul afectiv, care le dă un colorit cald şi le imprimă, totodată, o notă de gravitate şi vehemenţă, şi altele în care elementul raţional rămîne pe primul plan[101].

Acordînd un rol atît de mare — uneori chiar hotărîtor — pateticului, Cicero are în vedere nu numai conformarea la mentalitatea şi cerinţele majorităţii auditorilor, ci şi justificarea manierei sale de a vorbi: nu odată îşi datorase succesele mai mult afectivului decît raţionalului.

Cu privire la limba discursurilor[102] *Brutus* aduce elemente noi. Oratorul trebuie să întrebuinţeze o limbă pură şi corectă[103]. A vorbi corect latineşte nu e pe atîta un merit, cît o datorie cetăţenească[104].

---

93 Cicero, *Brutus*, 258, 261, 265 etc.
94 *Ibid.*, 152, urm. Cf. şi 143.
95 *Ibid.*, 302, 303 etc.
96 Fără să ajungă prolix (*ibid.*, 197).
97 *Ibid.*, 50—51.
98 *Ibid.*, 111—112, 143, 173, 177, 197, 290, 322 etc. Vezi şi mai sus p. 170, Rolul glumelor şi al vorbelor spirituale e tratat pe larg în *De or.*, II, 216—289; cf. şi *Or.*, 87.
99 Cicero, *Brutus*, 89 Cf. şi id., *De or.*, II, 178, 189, 196, 215; id., *Or.*, 128.
100 Cicero, *Brutus*, 279.
101 *Ibid.*, 93.
102 Vezi Cicero, *De oratore*, III, 39 urm., 52; id., *Orator*, 79 urm., 155 urm.; id., *Opt. gen.*, 4 etc.
103 Cicero, *Brutus*, 258.
104 *Ibid.*, 140.

Dacă Cicero subliniază totuşi, în repetate rînduri, puritatea limbii[105] ca o calitate a unora dintre oratori, aceasta se întîmplă, pentru că mulţi dintre ei nu-i acordă atenţia cuvenită[106] şi utilizează un limbaj corupt sau fabrică cuvinte pe baza unor analogii forţate, devenind caraghioşi ca, de ex., oratorul Sisenna[107]. În sprijinul opiniei sale, Cicero citează, prin intermediul lui Atticus, afirmaţia lui Caesar că: „alegerea cuvintelor e un izvor al elocvenţei"[108]. Discutînd părerile lui Caesar despre limbă, Cicero face un fel de istoric al limbii literare latine: pentru generaţiile anterioare limba corectă nu era rodul unei metode raţionale sau al vreunei ştiinţe, ci un fel de bun obicei. Pe vremea lui Laelius şi Scipio, limba se distingea prin puritate, ceea ce nu înseamnează că n-au fost şi cazuri negative: Caecilius şi Pacuvius vorbeau rău latineşte.

Acest bun obicei „s-a pervertit" cu timpul — cum s-a întîmplat şi la Atena — datorită afluxului unor persoane venite din alte părţi, care vorbeau o latină coruptă.

În soluţia propusă, Cicero se arată purist: *expurgandus est sermo et adhibenda tamquam obrussa ratio, quae mutari non potest, nec utendum pravissima consuetudinis regula*[109].

Cicero relevă meritul lui Caesar, care a aplicat limbii o metodă ştiinţifică, analogia, corectînd ceea ce e alterat şi corupt în uzul limbii cu ceea ce a fost păstrat pur şi nealterat de acelaşi uz[110].

Oratorul trebuie să cunoască toate aspectele limbii; în această privinţă Cicero îl citează pe Caesar: *ac si cogitata praeclare eloqui ut possent nonnulli studio et usu elaboraverunt... hunc facilem et cotidianum novisse sermonem num pro relicto est habendum?*[111]

Interesante sînt observaţiile lui Cicero despre *color urbanitatis*, pe care n-o poate defini şi încearcă s-o explice pe baza unui exemplu: dacă mergi în Gallia auzi cuvinte latineşti care nu sînt întrebuinţate la Roma. Această *color urbanitatis* se remarcă la Roma nu numai în lexic, ci mai ales în timbrul sunetelor[112].

Pronunţarea şi tempoul de rostire a sunetelor pot imprima un colorit specific modului de exprimare a oratorului[113].

Cicero atinge tangenţial şi problema inovaţiilor în limbă: inovaţiile individuale care se abat în mod strident de la regulile generale de derivare

---

[105] Cicero, *Brutus*, 133, 135, 143 etc.
[106] *Ibid.*, 133, 140.
[107] *Ibid.*, 259 urm.
[108] *Ibid.*, 253.
[109] *Ibid.*, 258.
[110] *Ibid.*, 261.
[111] *Ibid.*, 253. In ediţiile mai vechi (ed. comentată de Piderit—Friedrich, Leipzig, Ed. Teubner, 1889; ed. stereotipă a lui Friedrich, Lipsiae, Ed. Teubner, 1900, ed. comentată şi tradusă de A. Posch, Budapest, 1903), în loc de *num* apare *nunc*, aşa încît fraza exprimă tocmai contrarul (cf. comentariile lui Piderit, Friedrich şi Posch). În favoarea versiunii adoptate de J. Martha pledează atît contextul, cît şi faptul că Cicero relevă, în repetate rînduri, calităţile excepţionale ale limbii şi stilului predecesorilor săi. Pare puţin probabil, aşadar, ca Caesar să fi emis părerea că Cicero ar fi creatorul limbii latine literare, chiar dacă discursurile lui reprezintă un netăgăduit progres în această privinţă.
[112] *Ibid.*, 171.
[113] *Ibid.*, 259.

şi compunere produc ilaritate: Sisenna, care voia cu tot preţul să apară ca *emendator sermonis usitati* şi credea că a vorbi corect înseamnă a crea cuvinte şi expresii inuzitate, a fost persiflat de adversarul său, C. Rusius, şi luat în derîdere de întreaga asistenţă, fiindcă a creat — după analogia grec. κατάπτυστος — un adjectiv nou: *sputatilicus*, format din participiul perfect al verbului *spuere* şi sufixul neobişnuit *-tilicus*[114].

Problemele de stil, cărora Cicero le-a acordat numeroase capitole în cartea a III-a din *De oratore* şi în *Orator*, sînt amintite numai fugitiv. Cicero preconizează şi în *Brutus* o frază armonioasă şi echilibrată, împodobită cu figuri de stil[115]. El recomandă, în repetate rînduri, acele σχήματα care dau strălucire discursului[116].

Mai mult zăboveşte asupra cadenţei şi a ritmului: în poezie, dar şi în proză se cere o anumită cadenţă şi un anumit ritm; pe lîngă considerente de ordin estetic, intervin şi motive strict fiziologice: evitarea situaţiei penibile ca oratorul să-şi piardă răsuflarea în mijlocul unei fraze sau să înceapă să gîfîie. Există, de altfel, o cadenţă naturală în orice frază corectă, în care cuvintele au fost bine alese[117]. Tendinţa de justificare şi legalizare a utilizării acestor elemente se contureaza mai net în ultima parte a trilogiei[118], fiind determinată de faptul că ele constituiau obiective de atac pentru neo-attici.

Expunerea discursului, vocea, mimica şi gesturile, care constituie aşa numita *actio*, completează adesea ceea ce vorbele omit. Importanţa ei e covîrşitoare: *Nulla res magis penetrat in animos eosque fingit, format, flectit talesque oratores videri facit, quales ipsi se videri volunt*[119]. Ca argument Cicero reproduce epizodul relatat şi în *De oratore: Demosthenem ferunt ei qui quaesivisset, quid primum esset in dicendo, actionem, quid secundum idem et idem tertium respondisse*[120].

Calităţile de fond şi de formă ale oricărui discurs reuşit converg spre un scop comun. Cicero fixează acest scop: acela în faţa căruia se vorbeşte să fie instruit, desfătat şi puternic impresionat[121].

Pentru realizarea acestui scop oratorul, ca şi retorul, poate face uz, după părerea lui Cicero, de anumite licenţe. El are chiar dreptul să denatureze adevărul, pentru a-l face mai impresionant şi mai patetic, sau să treacă peste limitele subiectului propus, pentru a-şi împodobi discursul[122].

De aceste licenţe se făcea uz mai ales în oratoria judiciară, care a devenit formalistă şi nesinceră. Oratorul judiciar roman, în cele mai multe cazuri, în loc să stabilească adevărata stare de lucruri, se mulţumea cu adevărul aparent. Un real sprijin în atitudinea lor superficială, avocaţii îl

---

114 Cicero, *Brutus*, 259, 260.

115 *Ibid.*, 140, 197, 272, 303 etc. Cicero dă şi cîteva scurte analize stilistice, de ex., analiza stilului lui Antonius (*ibid.*, 140), a lui Crassus (*ibid.*, 162) etc.

116 *Ibid.*, 141; vezi şi 69, 275.

117 *Ibid.*, 32—34.

118 Cicero, *Orator*, 174, 236.

119 Cicero, *Brutus*, 142; cf. şi 110.

120 *Ibid.*, 142; id., *De or.*, III, 213. Cf. id., *Or.*, 55 urm.

121 Cicero, *Brutus*, 185. Cf. şi *ibid.*, 197, 290; id., *De or.*, II, 114, 121, 128 urm., 310; id., *Or.*, 69; id., *Opt. gen.*, 3.

122 Cicero, *Brutus*, 42, 82.

găseau în filozofia sceptică a noii academii, care era la modă. Singurul scop era să cîştige procesul. Pentru realizarea lui, oratorul putea face uz de tot felul de invective. Goana după succese, după efecte extravagante dezvoltă în oratorii judiciari romani o lipsă aproape totală de principii şi dorinţa de a apăra „cauze disperate" şi chiar „ruşinoase" (*causae turpes*)[123]. Cicero admite asemenea procedee — de care n-a fost străin în cariera sa de orator judiciar — şi relevă ca un merit deosebit al lui Galba faptul că a fost primul care s-a servit de ele[124].

O importanţă deosebită acordă Cicero opiniei auditoriului: oratorul are nevoie, mai mult decît oricare artist, de aprobarea mulţimii. Spre deosebire de poezie, care se poate mulţumi şi cu cititori puţini, arta oratorică are întotdeauna nevoie de aprecierea unui public numeros[125]. Cicero încearcă să tragă o paralelă între aprecierea publicului şi aceea a specialistului şi ajunge la concluzia că oratorul aprobat de marele public nu poate să nu se bucure şi de aprecierea cunoscătorului.

Aplauzele publicului îi indică oratorului dacă şi în ce măsură a reuşit să-l impresioneze. Aceste aplauze sînt însă mult mai nesigure şi mai labile decît aprecierea specialistului, ca fiind reflexe ale unui entuziasm spontan şi nu ale unei evaluări cumpănite. Aşa se explică faptul că publicul se entuziasmează uneori şi pentru oratori mediocri, dacă aceştia reuşesc să-l încînte[126].

Cicero a adoptat în această lucrare forma de dialog şi pentru motivele arătate mai sus, şi pentru că această formă îi dădea posibilitatea să prezinte diversele faţete ale problemelor prin punctele de vedere introduse de interlocutorii săi[127] şi să trateze subiectul după un anumit plan, fără să-l oblige totuşi să respecte acest plan cu prea multă rigurozitate.

Într-un dialog, întreţesut cu povestire uşoară şi spirituală, întrerupt de digresiuni, el putea să dezbată variate probleme de literatură şi artă; forma aceasta se potrivea cu firea lui Cicero. Chiar dacă dialogul degenerează des în monolog şi tratarea nu e suficient de sistematizată, ea devine, în schimb, mai puţin monotonă şi pedantă.

Pornind de la principiul evoluţiei în artă, Cicero aplică în critica sa metoda istorică: fiecare orator e plasat, după cum am văzut, în epoca şi în mediul său. În biografia oratorilor, în condiţiile lor de viaţă şi de educaţie, în funcţiile pe care le-au ocupat, găseşte Cicero explicaţii cu privire la calităţile şi deficienţele lor, iar orientarea spre genul oratoric o atribuie, foarte adesea, situaţiei sociale şi culturii părinţilor[128].

---

[123] Cf. M. M. Pokrovskii, *op. cit.*, p. 138 urm., N. A. Maşchin, *Istoria Romei antice*, Bucureşti, 1951, p. 256; G. Boissier, *Cicéron et ses amis*, Paris, 1902, p. 46.

[124] Cicero, *Brutus*, 82. Cf. şi id., *Orator*, 49; id., *De or.*, II, 294; III, 80.

[125] Cicero, *Brutus*, 91—92. Cf. şi id., *Or.*, 24.

[126] *Ibid.*, 184 urm., 188 urm., 193, 199.

[127] Pe baza experienţei şi a cunoştinţelor sale bogate, Atticus rectifică unele erori ale lui Cicero, atrăgîndu-i, în repetate rînduri, atenţia că enumerarea e prea extinsă (*ibid.*, 176, 244, 269, 297) şi caracterizările prea indulgente (*ibid.*, 292, 296), că elogiul vechii generaţii de oratori e exagerat şi stabilirea de paralele cu oratorii greci, deplasată (*ibid.*, 293 urm.). Interlocutorilor săi le atribuie Cicero şi caracterizarea oratorilor în viaţă, precum şi relevarea calităţilor şi a meritelor sale (*ibid.*, 232, 253 urm., 190, 296, 298, 162, 150, 123).

[128] *Ibid.*, 79, 98, 104, 211 urm.

Metoda nu este nouă[129], dar aplicarea ei la istoria elocvenţei romane — cu toate limitările relevate — e nouă, prin ea criticismul judiciar devine pentru prima dată istoric şi nu mai e dogmatic[130].

Cicero se serveşte de procedeul comparativ, pentru a stabili raporturi între reprezentanţii elocvenţei romane şi ai celei greceşti (de ex.: Cato şi Lysias)[131] şi pentru a trage paralele între diferiţi oratori romani (Laelius şi Scipio[132], Ti. Gracchus şi C. Carbo[133], Scaurus şi Rutilius[134], Antonius şi Crassus[135], Crassus şi Scaevola[136], Cotta şi Sulpicius şi alţii)[137]. El constată anumite corelaţii şi între temperamentul oratorilor şi maniera lor de a vorbi, între modul de viaţă şi caracterul elocvenţei[138].

Prin procedeul antitetic, el reuşeşte să sublinieze trăsăturile şi să intensifice efectele: *elegantiam in Laelio, vim in Galba fuisse*[139]. Cicero face mereu legătura între genul oratoric şi arta în general (prin raţionamente deductive: ceea ce e valabil pentru artă în general e valabil şi pentru genul oratoric) şi stabileşte totodată, pe bază comparativă, corelaţii între genul oratoric şi celelalte domenii ale literaturii[140] şi chiar ale artei plastice[141].

În general Cicero nu se mulţumeşte cu simpla înregistrare a faptelor, ci caută să descopere cauzele şi să le explice: Laelius şi Scipio au fost oratori deopotrivă de talentaţi: discursurile lui Laelius nu erau superioare celor ale lui Scipio, cu toate acestea Laelius era mult mai apreciat. Cicero dă o explicaţie de ordin psihologic: este în obiceiul oamenilor să nu vroiască ca acelaşi om să exceleze în diferite domenii şi, cum nimeni nu poate aspira la gloria militară a lui Scipio, publicul i-a acordat lui Laelius prioritatea în arta oratorică[142].

Declinul lui Hortensius se datorează, pe de o parte, scăderii pasiunii sale pentru studiu şi exerciţii[143], pe de altă parte, nepotrivirii stilului asiatic cu un orator în vîrstă[144].

Spiritul fin şi pătrunzător al lui Cicero se observă şi în caracterizări. Prin cîteva linii bine trasate, el reuşeşte adesea să releve esenţialul, să reliefeze calităţile oratorului şi să-i critice defectele, definindu-i stilul pe baza categoriilor stabilite de şcolile retorice[145]. Alături de caracterizări

---

[129] Vezi Aristotel, *Poetica*.

[130] J. W. Atkins, *Literary Criticism in Antiquity*, II, Cambridge, 1934, p. 41; cf. şi F. Leo, *Die griechisch-römische Biographie*, Leipzig, 1901, p. 220 urm.

[131] Cicero, *Brutus*, 63. El se fereşte totuşi de procedeul învechit de a căuta fiecărui orator roman un corespondent grec.

[132] *Ibid.*, 83 urm.

[133] *Ibid.*, 103.

[134] *Ibid.*, 110.

[135] *Ibid.*, 138 urm.

[136] *Ibid.*, 145.

[137] *Ibid.*, 201 urm. Cf. şi 108.

[138] *Ibid.*, 107, 108, 117.

[139] *Ibid.*, 89. Cf. şi 129.

[140] *Ibid.*, 71, 116, 229 urm. etc.

[141] *Ibid.*, 70, 261 etc.

[142] *Ibid.*, 84.

[143] *Ibid.*, 320.

[144] *Ibid.*, 325 urm. Cu privire la succesul lui Antistius, vezi *ibid.*, 227.

[145] R. Haenni, *Die lit. Kritik in Ciceros Brutus*, Freib. Schw., 1905, apud Teuffel—Kroll, *op. cit.*, p. 396.

deosebit de reuşite (ca cea a lui Cato, Antonius, Crassus, Scaevola, Hortensius şi alţii)[146], abundă însă şi caracterizări care se rezumă la cîteva date biografice, activitatea politică, funcţiile ocupate sau evenimente mai importante din viaţa personajului, însoţite de cîteva aprecieri — de regulă epitete — despre cultura sa generală, talentul şi activitatea ca orator[147]. Uneori datele istorice şi biografice trec pe primul plan, lăsînd impresia că autorul şi-a propus să ne prezinte oameni de stat şi nu reprezentanţi ai genului oratoric[148]. Sînt destul de numeroase şi cazurile cînd — fie din lipsă de informaţii, fie din cauza mediocrităţii oratorilor — locul caracterizărilor îl iau simple înşirări de nume, pe care observaţiile mult prea sumare ale lui Cicero nu reuşesc să le concretizeze[149]. I s-a reproşat lui Cicero că a introdus o mulţime de nume abstracte şi obscure, numai pentru a lungi lista oratorilor romani[150].

La un moment dat Cicero însuşi a simţit nevoia unei justificări: la reproşul lui Atticus că a ajuns să scotocească „prin drojdie", el motivează: *Volo autem hoc perspici, omnibus conquisitis qui in multitudine dicere ausi sint, memoria quidem dignos perpaucos, verum qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse*[151].

Cu cît se apropie de epoca lui, în numărul oratorilor figurează tot mai mulţi dintre aceia despre care Cicero însuşi a fost nevoit să constate că *nec habiti sunt oratores nec fuerunt,* pe cînd dintre cei vechi au fost omişi chiar şi unii „vrednici de laudă". Această carenţă în proporţionarea operei devine şi mai evidentă prin caracterizările relativ extinse ale acestor oratori neînsemnaţi. Motivarea invocată de Cicero e deficienţa materialului informativ[152]. Dar nu numai numărul celor menţionaţi e prea mare, şi caracterizările lor sînt, în general, prea elogioase: Cicero a căutat să treacă pe primul plan calităţile oratorilor, estompîndu-le deficienţele. Sînt puţine aprecierile negative, ca aceea a lui Curio, Fimbria şi Cn. Lentulus[153].

Prin intermediul aceluiaşi Atticus, Cicero introduce punctul de vedere opus, precum şi o critică a tentativei sale de a compara vechea generaţie de oratori romani cu maeştrii elocvenţei greceşti (de ex., pe Cato cu Lysias). Cicero amînă răspunsul la aceste obiecţii sub pretextul că ar necesita prea mult timp[154].

Ce l-a determinat pe Cicero să introducă atîtea personaje palide în lista oratorilor romani?

---

[146] Cicero, *Brutus,* 61 urm., 139 urm., 143 urm., 145 urm., 301 urm., 317 urm.

[147] De ex., caracterizarea lui A. Albinus (*ibid.,* 81), M. Aem. Lepidus (*ibid.,* 95—96), P. Crassus (*ibid.,* 98), L. Gellius (*ibid.,* 174). Cf. şi 239—242, 245—247 etc.

[148] De ex., caracterizarea lui C. Galba (*ibid.,* 127), L. Bestia (*ibid.,* 128) ş. a.

[149] L. Cotta (*ibid.,* 82), Sp. Albinus (*ibid.,* 94), P. Popilius (*ibid.,* 95), C. Drusus, T. Flaminius (*ibid.,* 109) ş. a. Cf. şi *ibid.,* 108.

[150] A. Pierron, *Histoire de la littérature romaine,* Paris, 1898, p. 190—191; Teuffel—Kroll, *op. cit.,* I, p. 396; Schanz—Hosius, *op. cit.,* I, p. 464; J. Carcopino, *Correction au Brutus XVIII, 109,* în „Revue de phil.", 1929, p. 5 urm.; Jeanroy—Puech, *Histoire de la littérature latine,* ed. a 10-a, Paris, p. 112 urm.

[151] Cicero, *Brutus,* 244. Vezi mai sus n. 127.

[152] *Ibid.,* 181.

[153] *Ibid.,* 213 urm., 233, 234 urm.

[154] *Ibid.,* 297. Vezi şi n. 127.

Se pare că, în primul rînd, el a făcut-o din considerente politice, din dorința de a da proporții cît mai grandioase elocvenței romane, pentru a releva bogăția și a sublinia meritele vechii generații de oratori, ale căror discursuri nu le mai citea nimeni[155]. Admirația lui pentru trecutul glorios al Romei și pentru oratorii ei îl determină să nu treacă cu vederea nici figuri cu totul șterse. În explicația pe care o dă în *Orator*[156], Cicero introduce următoarea motivare: *Sed ego idem, qui in illo sermone nostro, qui est expositus in „Bruto", multum tribuerim Latinis, vel ut hortarer alios vel quod amarem meos.*

Intervin uneori și considerente de ordin privat: îl amintește, de ex., pe Pennus[517], personaj cu totul lipsit de importanță, despre al cărui talent oratoric nu știe nimic, din complezență față de Brutus, care-l numără printre strămoșii săi. Nu e exclus să fi contribuit întrucîtva și dorința ascunsă ca drumul parcurs de oratoria romană, pînă să atingă desăvîrșirea întruchipată prin el însuși, să apară cît mai lung și mai impunător[158].

Cicero s-a abătut de la intenția inițială de a nu include în enumerarea sa decît pe oratorii care nu mai trăiau. Motivul a fost, probabil, ca autocaracterizarea de la sfîrșitul lucrării să nu fie prea stridentă, să nu fie el singura excepție. A fost însă foarte abil și prudent: caracterizarea oratorilor în viață o atribuie interlocutorilor săi: Brutus face elogiul lui Marcellus, Atticus pe al lui Caesar[159].

În cadrul caracterizărilor Cicero a introdus numeroase digresiuni, ele sînt deosebit de interesante ca expresie a concepțiilor sale despre diferite probleme de literatură, filologie și artă: începuturile literaturii latine, valoarea artistică a operei lui L. Andronicus, raportul de vîrstă dintre Ennius și L. Andronicus, datarea morții lui Naevius, natura și caracterul laudațiilor funebre, evoluția limbii literare latine; apariția filozofiei; nivelul istoriografiei latine; evoluția sculpturii și a picturii grecești; necesitatea aplicării cronologiei relative pentru stabilirea vechimii și a ritmului de evoluție a unei culturi etc.[160]

Din același considerent al varierii tonului și pentru a ilustra și sublinia unele dintre afirmațiile sale, Cicero relatează și cîteva episoade interesante, unele chiar amuzante[161].

Numeroasele digresiuni și episoade, dar mai ales tendința de a prezenta comparativ oratorii, stabilind necontenit legături și paralele , dăunează uneori unității caracterizărilor. În repetate rînduri el întrerupe caracterizarea unui orator și trece la un al doilea, cîteodată, chiar și la un al treilea, pentru ca apoi să revină la cel dintîi[162].

---

[155] Cicero, *Brutus*, 65, 123, 132 urm.

[156] Cicero, *Orator*, 23.

[157] Cicero, *Brutus*, 109.

[158] Cf. și C. Lamarre, *Histoire de la littérature latine*, III, Paris, 1901, p. 220.

[159] Cicero, *Brutus*, 249 urm., 252 urm.

[160] *Ibid.*, 72, 60, 62, 258 urm., 31, 228, 70, 39—41, 49.

[161] *Ibid.*, 85—88, 217, 260, 277—278 etc.

[162] *Ibid.*, 82—92. Pentru alte exemple, vezi și 228—303, 320 urm.

Această convorbire uşoară şi calmă în aparenţă are totuşi un pronunţat caracter polemic[163]. Teoriile expuse de Cicero în *De oratore* se dovediseră prea slabe pentru a putea domina nestingherit întreaga opinie publică. In timpul călătoriei sale în Cilicia se întărise curentul neo-attic, opus direcţiei ciceroniene. Acest curent, avînd ca reprezentanţi mai de seamă pe Calvus şi pe Brutus[164], preconiza o simplitate excesivă, înlăturînd orice podoabe stilistice. Neo-atticii îl acuzau pe Cicero că aparţine şcolii asiatice. După cum rezultă din fragmentele schimbului de scrisori dintre Cicero, Brutus şi Calvus, unde a fost dezbătută problema celui mai bun stil oratoric, neo-atticii îi reproşau mai ales elementul ritmic prea pronunţat şi bombasticismul stilului său[165], opunîndu-i ca model pe Lysias şi pe Thucydide.

In preajma anului 50 î. e. n. polemica ajunsese la culme. Dacă acest curent reuşea să se impună, poziţia lui ca orator de frunte al epocii era primejduită. El nu s-a mărginit la o dispută pe plan teoretic, însăşi istoria elocvenţei romane avea să furnizeze verificarea şi justificarea punctului de vedere pe care el îl apăra; pe de altă parte, Cicero a căutat să deplaseze centrul de gravitate al polemicii, atacînd concepţia neo-atticilor că a vorbi în stil attic înseamnă a despuia discursul de orice fel de podoabe şi că acest stil ar reprezenta unica formă a elocvenţei, cu atît mai mult, cu cît stilul celor mai de seamă dintre oratorii attici (Demosthene, Lysias, Hyperide, Aeschine ş. a.) era foarte diferit[166].

În apărarea părerilor sale, Cicero invocă şi atitudinea publicului. Prin căutarea exagerată a simplităţii şi a naturaleţei, neo-atticii ajungeau la extrema opusă, respingîndu-l chiar şi pe Demosthene. Discursurile lor erau atît de seci şi de rigide, încît întreaga asistenţă se plictisea şi pleca îndată[167]. Cicero combate şi adoptarea lui Thucydide ca model pentru genul oratoric[168].

Polemizînd cu neo-atticii timpului său, Cicero nu s-a declarat totuşi adversar al stilului attic; dimpotrivă, el propune imitarea acestui stil: a vorbi bine înseamnă a vorbi în stil attic, dar imitarea nu trebuie să fie o copie palidă a modelelor, oratorii să adopte principiile care animau pe marii atenieni, să nu reproducă numai scheletul, ci să-l îmbibe cu vigoarea modelelor[169]. Polemicii cu neo-atticii îi datorăm în primul rînd — pe lîngă

---

[163] *Istoriia rimskoi literaturi*, sub redacţia prof. N. F. Deratani, p. 153; E. Norden, *Die antike Kunstprosa*, I, Leipzig, 1898, p. 218—221, 259; I. M. Tronskii, *op. cit.*, p. 346 urm.; M. M. Pokrovskii, *op. cit.*, p. 149 urm.; Schanz—Hosius, *op. cit.*, I, p. 390 urm., 464; Teuffel—Kroll, *op. cit.*, I, p. 396; Piderit—Friedrich, *op. cit.*, p. 11—16; Jeanroy—Puech, *op. cit.*, p. 113 urm.

[164] Quintilian, *Institutio oratoria*, XII, 1, 22, îi citează ca detractori ai lui Cicero, deşi cu Brutus pare să fi fost în bune relaţii şi îl aprecia. De aceea a şi încercat să-l îndepărteze de curentul neo-attic, dedicîndu-i, între altele, şi acest tratat. Cf. şi Tacitus, *Dialog.*, XVIII.

[165] Quintilian, *op. cit.*, VIII, 3, 6; IX, 4, 1; 4, 53 urm.; 64; XII, 1, 22; 10, 12 urm. De aceea insistă Cicero aşa de mult asupra ritmului şi a cadenţei; vezi mai sus, p. 173.

[166] Cicero, *Brutus*, 284 urm.

[167] *Ibid.*, 289. Vezi şi mai sus. p. 174.

[168] *Ibid.*, 287. A se vedea şi caracterizarea elogioasă a lui Thucydide în *De or.*, II, 56.

[169] *Ibid.*, 69.

caracterizarea succintă a diferitelor stiluri oratorice — şi autoanaliza lui Cicero[170], deosebit de interesantă, ca fiind cea mai reuşită încercare de acest fel în literatura latină. Cicero se fereşte să emită judecăţi de valoare asupra talentului său, asupra valorii artistice a discursurilor sale şi se limitează în mod aproape ostentativ la o schiţare a evoluţiei şi a carierii sale ca orator, la o înşirare de fapte şi impresii. Cu toate acestea se întrevede clar intenţia lui de a riposta la acuzaţiile neo-atticilor, prin sublinierea influenţei puternice pe care a exercitat-o asupra lui şcoala din Rhodos, temperînd exuberanţa sa juvenilă[171]. Această autoanaliză este o pledoarie în favoarea stilului său oratoric, pentru justificarea căruia Cicero invocă convingerea lui că *acrem ... oratorem et incensum et agentem et canorum concursus hominum forique strepitus desiderat*[172].

Autoelogierea, insinuată deja în *De oratore*[173] prin previziunea unui orator mai talentat şi mai instruit decît Antonius şi Crassus, se manifestă aci mult mai evident.

Cicero a recurs şi la alte modalităţi de autoglorificare: aptitudinile sale excepţionale, meritul de a fi ridicat prin arta lui oratoria romană pînă la culmile perfecţiunii sînt relevate, în repetate rînduri, de interlocutorii săi[174].

Căutînd să ilustreze părerile şi preceptele sale, stabilind, pe baza practicii, cerinţele care se pun unui bun orator, Cicero ne-a transmis un material deosebit de preţios pentru istoria literaturii latine, fără el am şti prea puţin despre oratoria romană şi reprezentanţii ei. Nimeni nu s-a gîndit înaintea lui să adune toate aceste amintiri şi date. În multe privinţe — după cum am văzut — consideraţiile teoretice din *Brutus* nu sînt decît o reluare a celor expuse în *De oratore*. Fundamentate şi verificate prin istoria oratoriei, ele primesc un caracter mult mai concret.

Aceste consideraţii nu sînt expuse sistematic, ele sînt presărate sporadic în tot cuprinsul lucrării, acolo unde le sugerează sau le necesită analiza diferiţilor oratori. Se întîmpină chiar ca aceeaşi afirmaţie să apară de mai multe ori, la interval de cîteva capitole[175]. Unele concepţii ale sale nici nu sînt exprimate direct, ci rezultă doar din judecăţile de valoare emise în cursul caracterizărilor.

Cicero a preluat multe dintre categoriile retorice, dar nu s-a oprit la tiparele vechi, ci a introdus şi a aplicat la genul oratoric concepţii şi

---

170 Cicero, *Brutus*, 51, 284 urm., 315, 316, 323, 313 urm. Cf. şi *Istoriia rimskoi literaturî*, sub redacţia prof. N. F. Deratani, p. 154; G. Misch, *Geschichte der Autobiographie*, I, Leipzig und Berlin, 1907, p. 196 urm.; Piderit—Friedrich, *op. cit.*, p. 4—5, 13; E. Norden, *Die antike Kunstprosa*, I, p. 225, 231—232.

171 *Ibid.*, 316.

172 *Ibid.*, 317.

173 Cicero, *De oratore*, I, 95; cf. şi id., *Orator*, 105—106, 130 urm., 210, 232 etc.

174 Vezi mai sus n. 127.

175 Cicero, *Brutus*, 182, 244, 270. Cu privire la menţionarea repetată a lui Molon, cf. E. Norden, *Aus Ciceros Werkstatt*, în „Sitzb. Berl. Akad.", 1913, Sitzung der philosophisch-historischen Classe (extras), p. 2—6; A. Gudeman, *Ciceros Brutus und die antike Buchpublikation*, în „Berliner Philologische Wochenschrift", XXXV, 1915, col. 574—576; Teuffel—Kroll, *op. cit.*, I, p. 396; R. Sabbadini, *Due innesti nel Bruto di Cicerone*, apud G. Ammon, în „Jahresbericht über die Fortschritte der klassischen Altertumswissenschaft", LI, 1925, p. 36—37.

procedee progresiste: principiul evoluţiei în artă şi al legăturii dintre diferitele domenii ale literaturii şi artei, necesitatea concordanţei dintre formă şi conţinut, exigenţe mari faţă de extensiunea, nivelul şi temeinicia cunoştinţelor oratorului, importanţa aprecierii autorului de către marele public, aplicarea metodei istorice în analiza oratorilor.

Îmbinînd şi completînd terminologia retorică cu termeni împrumutaţi din diferite sfere: din limbajul scenic, din cel al muzicanţilor, al militarilor, al crescătorilor de vii etc.[176], Cicero s-a străduit să evite pedantismul şi monotonia.

Inconsecvenţa şi vanitatea lui aduc însă limitări: principiul evolutiv e trunchiat, superioritatea sa prea des şi strident reliefată, unele caracterizări ale oratorilor sînt cu totul sumare, altele chiar superficiale; de dragul succesului el se declară de acord cu elocvenţa formalistă practicată în for, admiţînd exagerări şi chiar disimularea adevărului.

Cu toate slăbiciunile ei, opera lui Cicero a jucat un rol important în dezvoltarea oratoriei romane.

Experienţa îndelungatei sale cariere oratorice i-a dat posibilitatea să pătrundă tainele artei de a vorbi frumos. Multe dintre carenţele lui îşi găsesc explicaţia în condiţiile în care a trăit: în el se oglindeşte în chipul cel mai direct şi mai elocvent zbuciumul acestei epoci frămîntate[177]. Caracterul patetic al oratoriei preconizate de el nu e numai o expresie a străduinţei sale de a se conforma gustului auditorilor, dar şi o urmare a îndelungatei sale activităţi ca orator judiciar.

Părerile lui Cicero despre genul oratoric s-au bucurat de mare trecere nu numai în antichitate, ci şi în evul mediu. Autoritatea lui Cicero în acest domeniu a fost respectată şi în epoca Renaşterii, căci se studiau lucrările sale retorice „cînd în diferite ţări europene se ridica problema alegerii unui sau altui stil oratoric"[178].

---

[176] Cicero, *Brutus*, 116, 192, 288, 139 etc.
[177] V. I. Lenin, *Despre literatură*, Bucureşti, 1948, Ed. P.M.R., p. 7.
[178] M. M. Pokrovskii, *op. cit.*, p. 148.

ЦИЦЕРОН — ОБ ОРАТОРСКОМ ИСКУССТВЕ В „BRUTUS"

(Резюме)

В этой статье изложены принципы, являющиеся основой истории римского красноречия, изложенной Цицероном в „Brutus", методы и приемы цицероновской литературной критики, а также место и значение данного произведения в творчестве Цицерона по теории ораторского искусства, источники и факторы, определившие появление „Brutus".

„Brutus" не только критическая и хронологическая история римского красноречия, он имеет также и теоретический характер; фрагменты из истории литературы чередуются с теоретическими воззрениями: сложный характер ораторского искусства, большие требования по отношению к тем, кто его практикует, его медленная по сравнению с другими родами литературы эволюция, качества, которыми должен обладать оратор, условия, которые предъявляются доброкачественной речи и т.д. Эти теоретические положения не изложены систематически в „Brutus" Многие его воззрения выявляются из положительных и отрицательных характеристик ораторов.

Некоторые теоретические вопросы, широко дискутируемые в „De oratore", в „Brutus" лишь затронуты или подразумеваются, к разрешению других Цицерон возвращается с большей настойчивостью, обнаруживая забытое по небрежности, подымая новые попросы.

Обоснованные и проверенные всей эволюцией ораторского искусства, теоретические воззрения в „Brutus" приобретают более конкретный характер. Цицерон, хотя и сохранил традиционные подразделения и категории, тем не менее, стараясь опередить риторов, он придал ораторскому искусству черты прогрессивного характера: принцип эволюции искусства и сложной многосторонней связи между различными областями литературы и искусства, необходимость гармонии между формой и содержанием, большие требования по отношению к широте, уровню и основательности знаний оратора, значение, придаваемое суждению широкой публики о нём. Применяя исторический метод, Цицерон помещает каждого оратора в соответствующую эпоху и оценивает его в соответствии с мировоззрениями и возможностями данной эпохи. Обычно Цицерон не довольствуется простым перечислением фактов, он стремится постигнуть их причинную связь.

Однако, его непоследовательность, честолюбие и тщеславие вносят известную ограниченность: принцип эволюции неполностью раскрыт, превосходство автора выставляется слишком часто и резко, его полемика с неоаттикистами усугубляет субъективность его труда; некоторые характеристики ораторов слишком кратки, другие поверхностны; ради успеха, он соглашается с казенным красноречием форума, допуская преувеличения и даже утаивание правды.

Несмотря на все эти слабости, „Brutus" сохраняет особенно важное значение: стараясь выразить и обосновать свои мнения и наставления, определяя, основываясь на практике, требования, предъявляемые хорошему оратору, Цицерон оставил нам очень ценный материал для изучения истории латинской литературы; не имея его, мы знали бы слишком мало о римском красноречии и его представителях.

DU GENRE ORATOIRE DANS LE „BRUTUS" DE CICÉRON

(Résumé)

Le présent article dégage les principes sur lesquels repose l'histoire de l'éloquence romaine que Cicéron donne dans son „Brutus", les méthodes et procédés de la critique littéraire cicéronienne, ainsi que la place et l'importance de cet ouvrage dans l'ensemble de l'oeuvre de rhétorique de Cicéron, avec les sources et les facteurs qui ont déterminé sa genèse.

Le „Brutus" n'est pas seulement une histoire critique et chronologique de l'éloquence chez les Romains: il a aussi un caractère théorique; les passages d'histoire littéraire y sont mêlés de considérations théoriques: complexité du genre oratoire, ses exigences rigoureuses de la part de ceux qui le cultivent, lenteur de son évolution par rapport aux autres

genres littéraires, qualités que doit posséder l'orateur, conditions que doit remplir un discours réussi etc. Ces considérations ne sont pas exposées dans un ordre systématique et beaucoup des conceptions de Cicéron résultent seulement des caractérisations positives ou négatives qu'il fait des orateurs.

Certains problèmes théoriques débattus longuement dans le „De oratore" ne sont que rappelés en passant ou sous-entendus, d'autres sont repris avec plus d'insistance, l'écrivain relevant certains aspects négligés et soulevant de nouveaux problèmes.

Appuyées et vérifiées par l'évolution de l'éloquence, les considérations théoriques du „Brutus" prennent un caractère beaucoup plus concret. Quoiqu'il ait maintenu les divisions et catégories traditionnelles, Cicéron, cherchant à s'éloigner le plus possible des rhéteurs, a appliqué au genre oratoire des conceptions progressistes: principe de l'évolution en art et la relation complexe et multilatérale entre les différents domaines de la littérature et de l'art, nécessité de la concordance entre forme et contenu, exigence nettement accrue à l'égard de l'étendue, du niveau et de la solidité des connaissances de l'orateur, importance attribuée à l'appréciation de celui-ci par le grand public. En appliquant la méthode historique, Cicéron replace chaque orateur dans l'époque respective et le juge par rapport aux conceptions et aux possibilités de cette époque. En général, il ne se contente pas d'enregistrer simplement les faits mais cherche à découvrir les rapports de causalité.

Toutefois son inconséquence, son ambition, sa vanité apportent certaines limitations: le principe évolutif n'est pas appliqué jusqu'au bout; sa supériorité est mise trop souvent et avec trop d'empressement en relief; sa polémique avec les néo-attiques accuse l'aspect subjectif de l'ouvrage; certaines caractérisations d'orateurs sont tout à fait sommaires, d'autres sont même superficielles; par recherche du succès il se déclare d'accord avec l'éloquence formaliste pratiquée au forum, admettant les exagérations et même la dissimulation de la vérité.

En dépit de ces faiblesses, le „Brutus" présente une importance toute particulière: en cherchant à illustrer et à fonder ses opinions et ses préceptes, en établissant à partir de la pratique ce qu'on peut exiger du bon orateur, Cicéron nous a transmis des informations vraiment précieuses sur l'histoire des lettres latines: sans lui, nous ne saurions que peu de choses sur l'éloquence romaine et ses représentants.

RECENZII

Al III-lea seminar internațional de la Moscova al profesorilor de limba rusă din învățămîntul superior. Între 1 și 30 iunie 1960 a avut loc la Moscova cel de-al III-lea seminar internațional de limba rusă al profesorilor de limba rusă din învățămîntul superior, din țările de democrație populară, inițiat de Ministerul Învățămîntului Mediu și Superior al U.R.S.S. În organizarea muncii seminarului și-au dat concursul profesorii institutelor din Moscova, care lucrează cu studenții străini.

La acest seminar au luat parte 63 de delegați din diferite țări socialiste.

Scopul principal al seminarului a fost acela de a da un ajutor substanțial profesorilor de limba rusă din aceste țări, atît în însușirea cît mai temeinică a limbii ruse cît și în munca lor de predare a acestei limbi. În conformitate cu acest scop, în planul de muncă al seminarului au fost incluse în primul rînd lecții teoretice de limba rusă și literatură sovietică, lecții și consultații cu privire la metodica predării limbii ruse, precum și lecții practice pentru îmbunătățirea cunoștințelor de limba rusă.

În al doilea rînd, în cadrul seminarului au fost prezentate referate ale reprezentanților diferitelor țări, referate în care s-a făcut o analiză succintă a tuturor problemelor ce stau în fața profesorilor de limba rusă din țările de democrație populară.

Deosebit de important a fost de asemenea și schimbul de experiență între diferitele delegații, precum și vizitarea institutelor superioare de învățămînt și a școlilor din Moscova și Leningrad.

Din programul seminarului n-a lipsit nici viața culturală. Vizitarea Mausoleului, a cabinetului și locuinței lui V. I. Lenin din Kremlin, a Galeriei Tretiakov, a Expoziției Unionale, a Muzeului „Tolstoi" de la Iasnaia Poliana, a Ermitajului, excursia la Razliv, sau vizitarea cimitirului eroilor căzuți în timpul blocadei Leningradului, spectacolele de teatru și operă, precum și multe altele, ne-au trezit impresii de neuitat. Zilele petrecute acolo ne-au creat posibilitatea să facem cunoștință cu Țara Sovietică — o uriașă construcție în care trăiesc oameni minunați, prietenia și ospitalitatea cărora am simțit-o de îndată ce am pășit pe pămîntul sovietic. Organizatorii seminarului au făcut totul pentru ca seminarul să se desfășoare în cele mai bune condiții, într-o atmosferă caldă, de prietenie, în așa fel ca după o lună participanții la seminar să rămînă cu maximum de profit în ceea ce privește cunoștințele acumulate și cu cele mai frumoase amintiri despre Uniunea Sovietică.

Lecțiile teoretice de limbă și literatură predate de academicieni, profesori și docenți, ne-au îmbogățit cunoștințele și ne-au oferit prețioase informații despre ultimele noutăți ale științei sovietice în domeniul limbii și literaturii. Iată titlurile cîtorva lecții: „Pronunțarea rusă literară" (profesor R. I. Avanesov, membru corespondent al Academiei de Științe a U.R.S.S.); „Probleme de fonologie și accent" (profesor S. Kuznețov); „Problemele clasificării propozițiunilor compuse prin subordonare" (profesor S. E. Kriucikov); „Analiza lingvistică a textului artistic" (docent M. N. Sanski); „Despre unele probleme de lingvistică practică" (docent I. E. Rozenthal); „Diferențierea stilistică a lexicului rus" (docent V. N. Klіueva); „Construcția sintactică în limba rusă vorbită" (candidat în științe filologice D. N. Smelev); „Literatura sovietică contemporană după cel de-al treilea congres al Uniunii scriitorilor sovietici" (Alexei Surkov); „Despre realismul socialist" (profesor A. I. Metcenko).

Deoarece spațiul nu ne permite, ne vom opri doar asupra lecției profesorului S. E. Kriucikov cu privire la „Problemele clasificării propozițiunilor compuse prin subordonare", lecție care prin problemele noi pe care le ridică a deșteptat un viu interes în rîndurile participanților la seminar.

Cea mai răspîndită clasificare a propozițiunilor subordonate, după cum se știe, este clasificarea lor după asemănarea cu părțile de vorbire din propozițiunea simplă. Aceasta este clasificarea adoptată de F. I. Buslaev, de tradiția școlară, de sintaxa academiei. Грамматика русского языка. Том. II. Синтаксис. Изд. АН. СССР. Москва, 1960. La baza acestei clasificări nu stă însușirea principală, esențială a fenomenului, adică latura structural-semantică a propozițiunilor compuse prin subordonare, ci o însușire secundară, corelația propozițiunii secundare cu părțile de vorbire din propozițiunea simplă. Acest neajuns de ordin metodic conduce, în practica de învățămînt, la o analiză incompletă și unilaterală a propozițiunii compuse prin subordonare. Pe de altă parte, printr-o clasificare consecventă pe baza asemănării cu părțile de vorbire din propozițiunea simplă multe tipuri structurale ale propozițiunii compuse prin subordonare nu-și găsesc locul. Aceste serioase neajunsuri ale clasificării tradiționale au creat necesitatea înlocuirii ei.

Profesorul S. E. Kriucikov se raliază părerilor lingviștilor V. A. Bogorodițki, N. S. Pospelov, V. V. Vinogradov cu privire la o nouă încercare de clasificare a propozițiunilor compuse prin subordonare, conform căreia, în analiza acestor propozițiuni, trebuie să se țină seama de următoarele:

a) prin ce cuvînt este legată propozițiunea secundară de cea principală,

b) la ce cuvînt sau combinație de cuvinte din propozițiunea principală în întregime, se raportează propozițiunea secundară,

c) de poziția propozițiunii secundare în raport cu cea principală,

d) de particularitățile de intonație ale structurii,

e) de particularități în corelația formelor aspectelor și timpurilor predicatelor din propozițiunile secundară și principală,

f) de relațiile semantice de bază și secundare între părțile de propozițiune a propozițiunilor secundară și principală.

După ei, propozițiunile compuse prin subordonare se împart în două grupe mari: a) propozițiuni în care partea secundară se referă la un cuvînt sau o combinație de cuvinte din partea principală; b) propozițiuni în care partea secundară se raportează la propozițiunea principală, în întregime.

Dintre acestea prima grupă a fost cel mai mult dezbătută și analizată. Aici se deosebesc cinci tipuri structural-semantice, și anume:

1. Substantival-relativ (prisubstantivno-otnositelnîi),

2. Pronominal-corelativ (mestoimenno-sootnositelnîi),

3. Expozitiv-relativ (iziasnitelno-otnositelnîi),

4. Expozitiv-conjuncțional (iziasnitelno-soiuznii),

5. Pronominal-conjuncțional corelativ (mestoimenno-soiuznii sootnositelnîi).

Propozițiunile compuse prin subordonare din cea de-a doua grupă se împart de asemeni în cîteva tipuri structural semantice:

1. Tipul conjuncțional dezvoltat (soiuzno-rasprostranitelnîi tip).

2. Tipul de subordonare reciprocă (vzaimnopodcinitelnîi tip),

3. Tipul de subordonare-coordonare (podcinitelno-socinitelnîi tip),

4. Tipul relativ de unire (otnositelno-prisoedinitelnîi tip).

Această clasificare constituie o încercare de a grupa propozițiunile compuse prin subordonare pe baza structurii semantice.

Considerăm că ea este mult mai reală decît clasificarea tradițională, și aplicarea ei în învățămînt va da rezultate bune. Poate pentru străini ea prezintă mai multă greutate în ceea ce privește procesul de însușire a tuturor tipurilor și subtipurilor, dar acestea odată însușite din punct de vedere teoretic, vor ușura cu mult analiza practică, activînd în același timp gîndirea logică a elevului.

De un real folos au fost și consultațiile și lecțiile practice în cadrul cărora s-au discutat probleme ca: intonația propozițiunii în limba rusă, aspectele verbelor, verbele de mișcare, pronumele de negație și nehotărîte, folosirea prepozițiilor etc...

Ultimele patru zile au fost consacrate prezentării referatelor participanților la seminar, referate care au dovedit o studiere profundă și multilaterală a problemei predării limbii ruse în țările socialiste. Referatele au atins următoarele aspecte:

1. Problema necesității acordării unei deosebite atenții dezvoltării vorbirii elevilor, îndeosebi a vorbirii orale. Dr. Schilling (R. D. Germană) a făcut o amplă descriere a muncii de studiere a lexicului limbii ruse, efectuate de cadrele didactice din Universitatea berlineză, stabilind următoarea împărțire a materialului lexical: lexicul curent,

lexicul general științific și lexicul textelor speciale. El împarte întreg procesul de studiere a limbii ruse în trei etape concentrice, alegînd cu grijă materialul pentru fiecare etapă, în așa fel ca în ultima etapă studentul să citească texte strict de specialitate. În lucrările tovarășilor Man (R. S. Cehoslovacă), Schilling (R. D. Germană) și Rozkovțeva (R. P. Polonă) a fost evidențiat rolul major pe care îl are în munca de cercetare metoda statistică.

2. Problema comparării limbii ruse și a limbii naționale respective, importanța și locul acestei comparații în sistemul predării limbii ruse. Lucrările tovarășilor Golsana (R. P. Mongolă), Szabó (R. P. Ungară), Caloianu (R.P. Romînă) au ilustrat acest fapt printr-un bogat material concret din domeniul foneticii, lexicului, morfologiei și sintaxei.

În total au fost prezentate 18 referate. Toate aceste referate au dovedit preocupările și scopurile comune ale tuturor participanților la seminar precum și deosebita importanță a unor asemenea întîlniri ale tuturor profesorilor de limbă rusă, în ridicarea calificării și a nivelului de cunoștințe a fiecăruia.

Un deosebit interes a prezentat pentru fiecare vizitarea Institutului de limbi străine, în deosebi a laboratorului de limbă (condus de K. B. Karpov) și a laboratorului de fonetică experimentală și psihologie a vorbirii (condus de profesorul V. A. Artemov) și de asemenea vizitarea unor școli din Moscova și Leningrad.

La ședința de încheiere a seminarului, 30 iunie 1960, în numele participanților la seminar a luat cuvîntul tovarășa Pehlevanova (R. P. Bulgară). Au fost făcute o serie de propuneri concrete cu privire la stabilirea pe mai departe a unui contact strîns între profesorii diferitelor țări și a înființării unei publicații care să reflecte problemele esențiale în predarea limbii ruse în diferitele țări.

Ar fi binevenit dacă pe viitor s-ar mări numărul delegaților romîni la seminarul internațional de limba rusă (anul acesta au fost numai cinci), trimițîndu-se totodată delegați din toate centrele universitare ale țării.

OTILIA CROITORU

Bazele esteticii marxist-leniniste. Referindu-se la situația științei literaturii și a literaturii ca atare din timpul său, A. V. Lunacearski sublinia necesitatea unei munci complexe și vaste pentru cercetarea fenomenelor respective.

Dificultatea în domeniul esteticii era multiplicată și de faptul că, disciplină propriu zis filozofică, cu strînse contingențe fața de toate domeniile acesteia și în special cu teoria cunoașterii, estetica este în același timp legată de teoriile diverselor forme ale artei: poetica, știința literaturii, muzicologia, știința artelor plastice, etc., de critică (despre care Bielinski spunea că este „estetică în acțiune"). Mai este în legătură și cu psihologia, pedagogia, etica, istoria culturii, istoria politică...

Munca a continuat însă cu energie, clarificările fiind în atenția nu numai a specialiștilor ci și a unui public atît de larg încît autorii prezentei sinteze speră ca prin munca lor să vină în ajutorul *poporului*. (În continuare se specifică și unele categorii cărora volumul se adresează în deosebi: *intelectualilor sovietici, comuniștilor, celor care studiază problemele esteticei în cadrul învățămîntului de partid, studenților și tinerilor maeștri ai artei care se angajează pe drumul slujirii poporului, să-și însușească bazele științei estetice; autorii s-au străduit să le dea un manual pentru studiul individual al esteticii".*)

Deși destinată și cadrelor didactice și studenților, cartea prezintă un caracter mai larg decît un manual obișnuit și o structură definită în felul următor: *„Compunînd acest volum, colectivul autorilor s-au propus ca sarcină să dea pe cît posibil o expunere sistematică a problemelor fundamentale ale științei estetice marxist-leniniste. Colectivul autorilor nu pretinde însă să prezinte un sistem strict elaborat. Autorii s-au condus, cînd au compus cartea, de dorința de a lămuri problemele fundamentale ale esteticii într-o suită care după părerea lor este mai eficace pentru un ulterior studiu individual."*

Materialul este organizat în patru mari secțiuni, subdivizate în capitole și subcapitole. Partea întîi studiază *Estetica marxist-leninistă ca știință și Etapele principale ale istoriei concepțiilor estetice.* Este imposibil ca în cele ce vor urma să intrăm în prea multe detalii, am dori să reliefăm într-o remarcă generală, caracterul combativ al acestei cărți și legătura ei strînsă cu viața, cu practica construirii comunismului, cu practica artistică; ea generalizează teoretic experiența dezvoltării culturii și exprimă interesele și exigențele culturale ale poporului.

Spre deosebire de estetica burgheză contemporană, care exprimă interesele unui grup restrîns de „inițiați" avînd un pronunțat caracter de clasă, întrecîndu-se în a fi cît mai departe de viață și urmărind aba-

terea atenției maselor de la lupta pentru libertate și democrație, estetica marxist-leninistă se sprijină pe experiența diferitelor arte și în special a literaturii realist-socialiste. Pentru a ușura înțelegerea relațiilor estetice noi, autorii au făcut o incursiune în trecut examinînd estetica Greciei, Romei, Chinei, Indiei, Europei, cu subdiviziunile: renaștere, clasicism, iluminism etc. subliniind în cele din urmă contribuția revoluționarilor democrați, și apoi aportul hotărît al lui Marx, Engels și Lenin la fundamentarea noii estetici.

Relațiile estetice sînt privite în dezvoltarea lor istorică pentrucă sentimentele estetice care există din cele mai vechi timpuri au evoluat și ele odată cu dezvoltarea societății. Se precizează totodată că deși relațiile estetice își găsesc expresia cea mai adecvată în artă, ele au o sferă de aplicabilitate mult mai largă. Omul ia o atitudine estetică și față de realitățile vieții, față de natură sau societate; iată de ce autorii lucrării și-au propus ca scop cercetarea legăturilor științei estetice cu producția de bunuri materiale, cu politica sau filozofia, cu știința sau morala, ș.a.m.d., ținînd însă cont de legile și specificul ei. Estetica este deci considerată ca *„o disciplină științifică, ce studiază legile generale de dezvoltare a relațiilor estetice ale omului față de realitate și în special arta, ca formă specifică a conștiinței sociale. Cu alte cuvinte se poate spune că estetica studiază relațiile estetice ale omului față de realitate în general, și forma lor cea mai înaltă, arta, în special"*.

Estetica științifică este strîns legată de filozofia marxist-leninistă, se sprijină pe principiile acestei filozofii și se conduce după metodele ei; la baza esteticii stă în primul rînd teoria materialist-dialectică a cunoașterii și înțelegerea materialistă a societății și istoriei. În același timp, ca orice știință filozofică, estetica are un caracter de clasă și partinic.

Estetica marxist-leninistă reprezintă treapta superioară în dezvoltarea acestei științe. Ea s-a cristalizat pe baza practicii din domeniul artei și literaturii universale, precum și în focul discuțiilor critice. (În această privință merită subliniat faptul că însăși *Bazele esteticii marxist-leniniste*, această lucrare colectivă, a fost studiată înainte de a fi dată la tipar și de un mare număr de specialiști din diferite domenii ale literaturii și artei, discutată în cadrul unor ședințe de lucru la diferite institute științifice de specialitate — precum și în cadrul unor plenare deschise ale Academiei Bulgare.)

Un rol deosebit îl are estetica pentru formarea principiilor etice ale oamenilor. Arta este unul din mijloacele cele mai capabile să ajute la formarea omului nou, constructor al societății comuniste, formînd totodată și dezvoltînd idealurile estetice ale poporului, ajutînd maselor să înțeleagă problemele de bază ale artei.

În capitolul *Estetica și practica* autorii insistă asupra unui fapt de o largă semnificație pentru epoca noastră. Estetica nu interesează numai pe scriitori sau artiști, numai pe creatori în general ei, poate în aceeași măsură, pe milioanele de „consumatori" de artă. Teoria esteticii ajută la clarificarea și înțelegerea unor procese adînci ale artei.

Autorii subliniază însă că studierea teoriei estetice nu poate înlocui talentul, dar reamintesc pe de altă parte că *„nici un mare artist creator nu se poate lipsi în arta lui de meditație"*. Și nu întîmplător mulți artiști de valoare au intrat și în istoria gîndirii estetice ca mari teoreticieni. (Leonardo da Vinci sau Goethe, Tolstoi sau Stanislavski sînt numai cîteva exemple.)

Partea a doua a lucrării se referă la *Relațiile estetice față de realitate* după care se trece la studierea esenței artei: *Arta și rolul ei în viața societății, Legile istorice de dezvoltare ale artei, Caracterul popular, de clasă și partinic al artei*, la care se adaogă un capitol special: *Artistul creator.*

Operele de artă nu se adresează numai unui grup mai mare sau mai mic de inițiați, ci constituie o exigență general umană; fie că e vorba de muncitor sau savant, tractorist sau matematician, aviator sau artist. Această necesitate poate fi îngrădită sau stimulată de anumite condiții sociale, dar nu depinde niciodată de o anumită specializare sau condiție socială a oamenilor.

Sarcinile artei s-au schimbat, au evoluat, după cum a evoluat și rolul artei în societate. De aici rezultă și dificultatea unei definiții unitare pentru artă.

Estetica progresistă premarxistă a încercat să dea o întreagă serie de definiții: unii au considerat arta ca fiind o „reprezentare a realității", alții afirmau că arta reproduce viața, dar nu așa cum este, ci cum ar trebui să fie; unii susțineau că arta transmite sentimentele unui om altora; alții o defineau ca pe o „autoexprimare a sufletului omenesc". Toate aceste definiții ca și multe altele (excepție fac desigur definițiile idealiste) conțin parte de adevăr, în sensul că ele sînt adevărate (sau se apropie de adevăr), numai pentru anumite laturi ale noțiunii de artă și nu pentru totalitatea acestor laturi. Lipsiți de viziunea istorică în ce pri-

vește dezvoltarea artei, premarxiștii n-au putut să prezinte, deși de bună credință, decît definiții parțiale.

Marxismul nu privește arta izolat, nu o explică prin ea însăși, ci în legăturile ei cu suma altor fenomene sociale și în primul rînd cu baza materială a societății, baza economică, structura socială și lupta de clasă. Numai astfel poate fi studiată arta aparte, cu specificul ei, ce se deosebește distinct de toate celelalte forme ale conștiinței sociale. Fiind un fenomen istoric concret, arta a suferit de a lungul dezvoltării societății o serie de schimbări, atît în forma cît și în conținutul ei.

Specificul acestei forme a conștiinței sociale consta în faptul că *„opera de artă este totdeauna un rezultat al activității spirituale, înțelegerea de către om a unor anumite laturi ale realității, exprimarea într-un obiect a relațiilor spirituale ale omului față de realitate, a gîndurilor și sentimentelor lui. Arta are ca scop influențarea sentimentelor, voinței, gîndirii oamenilor, transmiterea unor anumite cunoștințe, a unor anumite aprecieri cu privire la fenomenele realității (p. 197).* (Aici și în continuare citez după ediția în l. rusă, Moskova 1960, Șt. B.)

De o mare importanță pentru lămurirea termenului și explicarea frămîntărilor lui spirituale este capitolul *Artistul creator.* Respingînd cu argumente științifice concepția idealistă despre artistul supraom, desprins de sfera realității, autorii manualului de estetică arată că talentul constă în anumite predispoziții, care se pot dezvolta sau risipi datorită mediului. Artistul creator reprezentînd latura *subiectivă* a operei de artă, trebuie să fie o mare personalitate și să aibă o mare răspundere față de creația sa. Emotivitatea, observația pătrunzătoare, intuiția și fantezia sînt calități indispensabile artistului. Realitatea trebuie să fie însă totdeauna punctul de sprijin și de comparație pentru imaginația lui. *„Eu am considerat totdeauna* — spunea Goethe — *că realitatea este mai genială decît geniul meu".*

Sînt cazuri cînd forța lăuntrică a artistului este atît de mare încît eroii creați de el pot să evoluieze chiar și împotriva voinței autorului. Autorii s-au referit printre altele și la afirmația lui Tolstoi în legătură cu *Ana Karenina: „În general eroii și eroinele mele fac uneori glume pe care eu nu le-aș dori: se comportă cum ar trebui să se comporte în viața de toate zilele și nu așa cum mi-ar fi plăcut mie."*

În partea a treia se tratează *Imaginea artistică, Conținutul și forma în artă, Frumosul, Tragicul și comicul, Formele și genurile artei.* (Arhitectură arta decorativă, sculptură, pictură și grafică, literatură, muzică, dans, teatru, cinematografie.)

Partea finală a lucrării este rezervată *realismului* și *realismului socialist.* Conform teoriei materialismului dealectic autorii consideră că: *„Numai unitatea dialectică dintre laturile subiective și obiective în problema cunoașterii dă omului cheia pentru înțelegerea justă a realității. Din punct de vedere dialectic în orice imagine, inclusive cea artistică, există ceea ce provine de la obiect, de la lucru, și există „aportul" care provine — dacă vorbim despre artă — de la artist. Imaginea artistică reflectează nu numai obiectul ei, ci și părerile, sentimentul despre lume a unui om viu, concret, fiu al epocii sale, exponent al unor interese sociale și a unor tendințe individuale. Artistul ca ființă socială aduce inevitabil în operă spiritul, trăsăturile și influențele societății și a timpului său și o dată cu aceasta — sufletul său, aptitudinea sa individuală de orientare în lume și de influențare a ei. El nu este un aparat fotografic care fixează automat cele văzute, ci un om viu cu concepțiile și sentimentele sale. El cunoaște și reprezintă în primul rînd ceea ce are un interes vital, primordial pentru el, în care el vede esența și particularitatea fenomenului reprezentat, prin care el speră să redea cititorului, spectatorului sau auditorului viziunea lui despre viață, sentiment, gîndire* (pag. 529—530).

Odată precizat aportul și rolul artistului în crearea operei, autorii pun în discuție termenul de realism. Nu se poate spune că în literatura și arta deceniilor anterioare realismul ar fi o categorie necunoscută; dar ca metodă de creație el este specific sec. al XIX-lea. În afara adevărului vieții nici nu poate să existe o artă autentică.

În privința originalității artei, problema se pune sub două aspecte: *„Un mare artist trebuie prețuit nu numai prin ceea ce se aseamănă el cu Tolstoi, Repin sau Stanislavski ci și prin ceea ce nu se aseamănă cu ei și înainte de toate pentru exprimarea celor mai mari cuceriri ale spiritului epocii lui."*

Problema principală constă însă în cunoașterea și descoperirea acelor laturi a „neasemănări cu alții" care sînt definitorii pentru artist, distingîndu-l în cadrul speciei sau genului.

Noțiunea cernîșevschiană — proprie și lui Goethe de alt fel — că „frumosul este viața" nu trebuie înțeleasă ca și cum artistul n-ar avea nevoie să vadă și aspectele *nefru-*

moase ale vieții. Expresia vrea numai să precizeze că sursa de observație a laturilor frumoase sau urîte ale vieții există în realitatea concret-istorică.

Realismul ca metodă nu este uniform în modalitatea de exprimare ci aceasta depinde în deosebi de forța creatoare a artistului, etc.; în schimb linia generală, adecă ideea de a observa laturi cît mai multiple din viață este o cerință comună. Realismul sec. al XIX-lea nefiind înarmat cu știința marxist-leninistă n-a putut duce arta mai departe de stadiul ce constă în a prezenta realitatea, criticînd-o. Meritul de a arăta calea pentru *îndreptarea* situației îi revine realismului sosialist. Arta realismului socialist reflectă în mod artistic lupta pentru victoria revoluției socialiste. El se sprijină în cultura rusă pe rezultatele și tradițiile lui Pușkin și Tolstoi în literatură, Surikov și Repin în pictură, Glinka și Musorgski în muzică, Volkov și Șcepkin în artă, Kazakov și Bejenov în arhitectură, Bielinski, Cernîșevski, Dobroliubov și Herzen în critică și estetică.

„Arta sovietică a adus în cultura universală nu numai un cerc de teme și probleme noi ale vieții, nu numai o atitudine nouă, optimistă față de viață, ci și un cerc de idei noi, ideea umanismului revoluționar, și a internaționalismului proletar, ideea păcii între popoare, a democrației și socialismului.“

În timp ce literatura burgheză cunoaște crize simultane și ca un rezultat al crizelor din viața economică a statelor capitaliste, arta realist-socialistă se dezvoltă treptat nu sub forma unor „canoane care îngustează viziunea artistului“ ci ca o varietate de nuanțe și forme, dînd posibilitate artistului să surprindă cele mai importante și cîteodată mai imperceptibile aspecte din viață.

De asemenea nu este întîmplător faptul ca arta realistă ia forme demascatoare, tocmai în acele țări capitaliste unde mișcarea muncitorească este mai puternică și mai organizată (de exemplu neo-realismul italian). Pe de altă parte o serie de artiști progresiști vin spre realismul socialist pe căi întortochiate, în luptă cu subiectivismul sau formalismul lor de început. Așa este soarta operelor lui Brecht, Aragon, Neruda, Nezval și a altora.

Cît privește explicarea termenului de realism socialist ca metodă de creație, distingem două laturi: *Realismul,* străduința de a prezenta realitatea în multilateralitatea sa, și *socialismul,* adică arta partidului comunist, prețuirea vieții de la înălțimea idealurilor comuniste. Arta realist-socialistă se sprijină pe legătura neîntreruptă dintre artă și viață, dintre artă și practica construirii unei societăți noi.

„Însă formele artei realist-socialiste din U.R.S.S. nu pot fi transplantate mecanic în realismul socialist din R. D. Germană, sau China, din Italia sau Mexic.“ Realitatea istorică și specificul național etc. vor hotărî asupra formei sub care se va prezenta în țările respective această metodă.

Fără a atinge tirajul lucrărilor asemănătoare, ca *Bazele marxism-leninismului* (500.000), *Bazele cunoștințelor politice* sau *Bazele filozofiei marxiste* (600.000) prezentul volum despre problemele fundamentale ale esteticii (în 100.000 de exemplare) nu va putea ajunge acum la toți cei dornici de luminile lui. O nouă ediție va constitui ocazia de a se îmbogăți eventual unele capitole sau a se adăoga și altele noi, — perfecționînd și mai mult această carte devenită de pe acum un prieten nedespărțit pentru toți cei ce lucrează sau au contingențe într-un fel sau altul cu domeniul artei, ca și pentru toți iubitorii de artă în general.

ȘTEFAN BITAN

Un dicționar al cuvintelor străine (Bakos Ferenc, *Idegen Szavak Kéziszótára.* Terra. Budapest, 1960). În anii de după eliberare, în literatura lexicografică maghiară au apărut mai multe lucrări asemănătoare sau chiar cu caracter identic[1]. „Micul dicționar al cuvintelor străine“ pe care îl prezentăm acum este o reeditare nemodificată a ediției din 1958. Ediția a II-a a fost impusă de faptul că primele 10 000 de exemplare s-au epuizat. De astă dată lucrarea a apărut într-un tiraj de 24 000 de exemplare.

Acest Dicționar cuprinde aproximativ 32 000 de date lexicale. Față de „predecesorul“ său direct (Dicționarul cuvintelor străine — colecția Dicționarelor mici) care cuprindea numai 19 000 de date, el a fost îmbogățit cu material lexical nou luat pe de o parte din dicționare mai vechi (ca de exemplu din Dicționarul lui Kelemen Béla sau al lui Tolnai Vilmos), iar pe de altă

---

[1] Sándor Kálmán, *Idegen szavak marxista magyarázatokkal* (Szikra. Budapest, 1948). În 1949 a apărut ediția a II-a îmbogățită.

Idegen szavak szótára (Szikra. Budapest, 1953).

Bakos Ferenc, Idegen szavak szótára (Kisszótár sorozat. Terra. Budapest, 1957).

parte din dicționare speciale, lexicoane. I-au servit drept izvor și dicționare de limbi străine ca „Fremdwörterbuch“ (Leipzig 1954) sau Larousse (Paris 1957) și altele. Dar materialul publicat a mai fost completat și prin multe cuvinte străine care, deși sînt destul de frecvente, n-au prea fost incluse pînă acum în dicționare.

La începutul „Micului dicționar al cuvintelor străine“ se găsește prefața redactorilor, un capitol de îndrumări, lista abrevierilor și un tabel cu cele mai frecvente corespondențe de sunete și de litere. La sfîrșit se dau numele unităților de măsură engleze, lista cuvintelor care nu se scriu potrivit normelor cuprinse în „Indreptarul ortografic al limbii maghiare“ și cîteva foi curate pentru însemnări și adnotări. Dicționarul are 784 pagini.

Iată structura articolelor: Dacă cuvîntul-titlu se scrie potrivit ortografiei maghiare, după el urmează în paranteze rotunde, cules cu litere cursive, cuvîntul cu ortografia limbii din care s-a făcut împrumutul. De pildă *konkrét* (concret). Dacă cuvîntul-titlu are o ortografie străină, urmează după el, în paranteze drepte, pronunțarea lui obișnuită din limba maghiară. De ex. *clairvoyance* [e:[2] klervoájansz]. Elemente prime foarte des întîlnite în neologismele compuse (ca *aero-*, *bio-* etc.) sînt explicate printre cuvintele-titlu la locul cuvenit; iar — pentru prima dată în lexicografia maghiară — dau în anexă cele mai frecvente postfixe și sufixe străine (ca de ex. *-gráfus, -áció)* cu scopul de a face posibilă și înțelegerea unor cuvinte străine necuprinse în Dicționar.

Se scriu cu ortografia maghiară toate cuvintele în cazul cărora apariția frecventă, tradiția, obișnuința în ramura respectivă sau în știință etc. îngăduie acest lucru.

Drept model pentru pronunțarea cuvintelor-titlu servește pronunțarea obișnuită a vorbitorilor maghiari instruiți. Fiind destinat unui larg public de cititori, Dicționarul nu-și propune să noteze prin semne fonetice speciale sunetele străine inexistente în sistemul fonetic al limbii maghiare. De aceea autorii Dicționarului au ales metoda cea mai evidentă, notînd sunetele străine cu ajutorul literelor celor mai apropiate sunete din limba maghiară.

Urmînd tradiția dicționarelor de cuvinte străine, redactorii Dicționarului ne informează și despre originea cuvintelor-titlu. Se indică în general sursa originală, limba din care a pornit cuvîntul. Așa de pildă cuvintele *algebra, kálium* sînt notate ca fiind de origine arabă, la cuvîntul *kinin* se scrie că e de origine indiană, deși este știut că fiecare dintre ele a pătruns în limba maghiară în urma unor filieri multiple. De problema complicată și uneori nu îndeajuns clarificată a migrațiunii cuvintelor este evident că Dicționarul nu se putea ocupa. Se indică limba mijlocitoare numai în cazul cînd un cuvînt pornit dintr-o limbă primește într-o altă limbă unele modificări fonetice și grafice și numai după aceea intră în limba maghiară. Astfel cuvîntul *cachou* [e: kásu] este notat cu etimologia „malaieză → franceză“, deoarece modul de scriere a acestui cuvînt este caracteristic limbii franceze (săgeata indică tocmai acest lucru).

E o greșeală destul de frecventă că unele cuvinte străine sînt folosite nu în înțelesul lor exact. De aceea Dicționarul nu se mulțumește cu explicarea cuvîntului-titlu printr-un singur cuvînt maghiar. Corespondentul maghiar cunoscut și acceptat urmează imediat după cuvîntul-titlu. Unde se consideră necesar, se atrage atenția cititorului asupra folosirii exacte și corecte a cuvintelor. După indicarea etimologiei sînt date observațiile stilistice prin semne prescurtate tipărite cu litere cursive indicînd caracterul arhaic, regional etc. al cuvîntului: *buksza* (Büchse) ném (germ.) nép (popular). Sînt însemnate cuvintele familiare, cele care apar foarte rar, sau cuvintele de jargon, argo din lexicul tehnic-profesional precum și sensurile figurate. Termenii de specialitate, cuvinte din lexicul profesional sînt notate prin calificative speciale. Aceste indicații sînt importante mai ales dacă un termen este folosit în mai multe domenii ale științei ca de ex. *depresszió,* care se folosește într-o serie întreagă de științe (astronomie, meteorologie, medicină, economie etc.).

În sfîrșit cîteva cuvinte despre intențiile de cultivare a limbii care se manifestă în Dicționar. Redactorii s-au străduit să lumineze sensul cuvintelor străine prin cît mai multe sinonime și astfel să propage concomitent cu explicații, și termenul maghiar corespunzător. În acest fel înlesnesc pe de o parte înțelegerea exactă și rapidă a cuvintelor străine, iar pe de altă parte, pe cît e posibil, contribuie la evitarea lor. De aceea stă pe primul loc cuvîntul cu formă maghiară în cazul cînd cuvîntul-titlu sau derivatele lui sînt folosite atît cu sufixe maghiare, cît și cu sufixe străine (ca *logikusan, logice; mechanikusan, mechanice*).

[2] e: = ejtsd (pronunță).

Prin indicarea originii cuvintelor străine — se spune în prefața Dicționarului —, prin arătarea formei grafice straine, prin indicarea pronunțării și a valorii lor stilistice, prin punerea pe primul loc a expresiilor maghiare etc. cei ce folosesc Dicționarul primesc mai mult decît simpla lămurire a sensului cuvintelor.

Autorii au în planul lor scoaterea unei ediții augmentate și îmbunătățite. „Micul dicționar al cuvintelor străine" este și în forma sa actuală un instrument de mare folos pentru publicul cititor.

FERENC KÓSA

CRONICĂ

● Universitatea „Babeş—Bolyai", în colaborare cu Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., sectorul Cluj şi Filiala Academiei R.P.R. Cluj, a organizat o sesiune ştiinţifică festivă consacrată aniversării a 40 de ani de la înfiinţarea partidului comunist din Romînia, care a avut loc între 18—20 mai 1961. La această sesiune, din cadrul facultăţii de filologie, s-au prezentat două comunicări: acad. prof. E. Petrovici: *Bogata activitate lingvistică din R.P.R., rod al sprijinului multilateral primit din partea P.M.R.* şi prof. Z. Bugnariu, prof. E. Jancsó, conf. P. Sőni, lectori I. Vlad, M. Zaciu, asist. M. Curticean şi cercetători E. Stan şi M. Triteanu: *40 de ani de luptă pe drumul făuririi unei literaturi realist-socialiste.*

● În zilele de 8 şi 9 aprilie 1961 a avut loc sesiunea cercurilor ştiinţifice studenţeşti, închinată aniversării a 40 de ani de la înfiinţarea partidului.

În şedinţa festivă de deschidere au fost prezentate următoarele comunicări: *Activitatea lingvistică din R.P.R. — rod al sprijinului acordat de P.M.R.*, C. Milaş, an. III, şi Péntek J. an. II; *Orientări noi în folcloristica romînească de după 23 August 1944*, L. Babici, an. IV.

Lucrările au continuat apoi pe secţii: lingvistică şi literatură.

La *secţia lingvistică* au fost prezentate următoarele comunicări: *Locuţiunile adjectivale şi adverbiale în limba romînă*, A. Vînătoru, an. IV. (cercul de limba romînă); *Influenţe lexicale reciproce romîno-maghiare în terminologia creşterii animalelor*, Kerekes I., an. I., Daly A., an. V., Viorica Deac, an. II., Fejes G. an. II., L. Gherghel, an. II. (cercurile de limbă romînă şi maghiară): *Exprimarea calităţii în basmele populare*, Olosz K. an. III; *Domeniile din care sînt luate elementele imaginii comparaţiilor în poezia maghiară din R.P.R.*, Kovács L., an. V. (cercul de limba maghiară); *Aspectul verbal în limba rusă şi traducerea lui în limba romînă*, Maria Zubaşcu, an. IV. (cercul de limba şi literatura rusă); *Situaţia infinitivului în limbile franceză şi romînă*, Gh. Haş, an. V. (cercul de limba şi literatura franceză); *Observaţii asupra întrebuinţării articolului în limbile engleză şi romînă*, C. Muscă, an. V. (cercul de limba şi literatura engleză).

La *secţia literatură* au fost prezentate următoarele comunicări:

Din istoricul presei muncitoreşti din Transilvania: „Adevărul" şi literatura revistei (1903—1910), T. Cătineanu an. II; *Din istoricul presei muncitoreşti: „Tranzacţiuni literare şi ştiinţifice"*, R. Ciobanu, an. II; *Probleme ale dramaturgiei actuale*, A. Munteanu, L. Petrescu, an. II; *Contribuţii la o valorificare ştiinţifică a istoriei criticii literare: I. Trivale* de C. Duică, an. IV. (cercul de literatură romînă); *Succesele nuvelisticii maghiare din R.P.R. în anul 1960, sub îndrumarea Partidului*, Kötő J. an. V., *Materialul literar al revistei „A mai nő"*, Csögör E. an. V.; *Reflectarea problemelor literare şi culturale romîne în revista „Utunk" între anii 1956—1960*, D. Culcer, an. III., Mózes H., an. II.; *Luptele critice în jurul piesei lui Nagy István „Özönvíz előtt"*, Szász L., an. III. (cercul de literatură maghiară); *Scriitorii actuali valorifică elementul popular: Cicerone Teodorescu*, M. Pop, an. IV. (cercul de folclor); *Drama populară rusă: A. S. Puşkin în comparaţie cu cîteva aspecte din drama populară romînă*, Becsky Şt., an. III. (cercul de limba şi literatura rusă); *Figura lui Horia în romanele lui Joseph Marlin şi Oskar Walter*

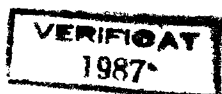
Cisek, U. Krasser, an. IV. (cercul de limba și literatura germană); *Shakespeare pe scena Teatrului Național din Cluj,* A. Curtui, an. V. (cercul de limba și literatura engleză); *Evoluția elementului liric în balada germană, de la Bürger la Heine,* D. Rușu, an. II. (cercul de literatură universală).

● În zilele de 31 martie—1 aprilie 1961, Ministerul Învățămîntului și Culturii a organizat o consfătuire la București cu cadrele didactice care predau limbi romanice și germanice la secțiile de specialitate. La consfătuire s-au analizat problemele fundamentale ale predării acestor discipline în învățămîntul superior și modul de pregătire a absolvenților de la aceste secții. Au prezentat referate: tov. acad. Iorgu Iordan, prof. univ. Jean Livescu și N. Condeescu de la Universitatea „C. I. Parhon" din București, prof. univ. N. I. Popa de la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași și prof. univ. Henri Jacquier de la Universitatea „Babeș—Bolyai" din Cluj.

Din partea catedrelor de limbi romanice și germanice ale Universității „Babeș—Bolyai" din Cluj au luat parte un număr de 15 delegați, care au adus contribuția lor, participînd în mod activ la discuții.

● La Praga, între 5 și 10 iunie a. c., acad. E. Petrovici a participat la sesiunea de lucru a Comisiei de dialectologie slavă și a atlasului lingvistic slav, comisie instituită de Comitetul internațional permanent al slaviștilor.

La această sesiune acad. E. Petrovici a prezentat comunicarea „Isoglose slave și isoglose romînești pe teritoriul R.P.R." La Universitatea din Praga, la invitația Societății lingviștilor cehi, a ținut conferința „Isoglose toponimice slave pe teritoriul R.P.R."



ERRATA — ОПЕЧАТКИ

Pag. *Old.* Стр.	*Rîndul* *Sor* Строка	*În loc de:* *Hibás szöveg:* Напечатано:	*Se va citi:* *Helyes szöveg:* Следует читать:	*Greșeala s-a făcut* *din vina:*
4	12 сверху	С. НАДЬ	М. НАДЬ	redacției
46	12 сверху	воспитании	воспитания	„
51	4. alulról	Majakovszkaja	Majtyinszkaja	autorului
56	Nota 9	*Pașcu*	*Pascu*	„
74	4 сверху	*-ся* жън'ицца)	*-ся* (жън'ицца)	tipografiei
79	4 сверху	в Автономной	в Муреш-Автономной	redacției
136	5 de sus	*Azilul*	*„Azilul*	autorului
149	3 de sus	fîrfîiește	fîlfîiește	„
151	18 de sus	n-a	ne-a	„
165	9 de sus	Atticus	Accius	„
	Nota 38	107	105	„
166	5 de sus	*este*	*est*	tipografiei
179	21 de jos	întîmpină	întîmplă	autorului

(BB Philologia 1961)